

Arvo Tuominen
På jorden och under jorden

Översättning av N-B. Stormbom

Originalets titel: *Maan alla ja päällä*
Tammerfors 1958

Innehåll

Omtumlande upplevelser.....	1
”Folkresningen” i Karelen och fredsproklamationen.....	13
Inrikesministern slår till	23
Inrikesministern blir mördad.....	31
Stjal till förmån för Sovjet!	40
Fläskrevolten	47
Fyra års tukthus	51
Från fängelse till fängelse	62
Tvångsarbete i Ekenäs.....	70
Regeringen Kallios storoffensiv.....	83
Kampen om fackorganisationen.....	93
De storpolitiska följderna av en semester	107
”Kommunisten i fackföreningsrörelsen”.....	120
Stora arbetskonflikter	128
Fackorganisationen som politisk spelbricka	140
En lång och tung resa	156
En äventyrlig flykt från fosterlandet	169

Övriga delar av Tuominens minnen:

[Skärans och hammarens väg](#) (från barndomen till 1921)

[Kremls klockor](#) (åren 1933-38, förf. i Sovjet under större delen av denna tid)

Omtumlande upplevelser

Världsrevolutionens svallvåg. — ”Du sjunger dens sång vars bröd du äter.” — Frans Hiilos alias Karl XII alias Mannerheim. — Förvirrade stämningar och tidig titoism. — Den manner-rahjaska falangens vettlösheter. — Hanna Malm bombarderar fackorganisationen. — FKP:s ledning sätter allt på ett kort. — Villervalla och det fort! — De nordiska kommunisternas sovjetrepublik. — Ytterligheterna spelar varandra i händerna. — Tidningen Suunta: revolten står för dörren!

På de sista sidorna i ”Hammarens och skärans väg” har jag redan berättat hur vi finländare efter många äventyr lyckades ta oss hem igen efter ett Rysslandsbesök som varat över tre månader i ett sträck.

Hela denna tid hade vi tillbragt med att sitta på möten och sammanträden av olika slag: först ett par veckors förberedelser för Kominterns eller den kommunistiska internationals kongress och så själva kongressen, som räckte ungefär lika länge. En betydande del av oss var med även om Profinterns eller den röda fackinternationalens stiftande möte samt den kommunistiska ungdomsinternationalens kongress. Därefter deltog vi i Finlands kommunistiska partis, FKP:s partimöte, som räckte flera veckor också det — förberedelserna och några efterkonferenser oräknade.

Dessa tre månader hade givetvis varit fyllda av stora upplevelser, åtminstone för mig. Jag hade fått bekanta mig med Sovjetunionen, detta kommunistiska experiment där ett helt stort rike för första gången dirigerades i enlighet med metoder och program som var splitternya, okända i den dittillsvarande världshistorien. Trots att experimentet 1921 ännu befann sig endast i begynnelsestadiet syntes det i varje fall redan varthän man strävade, syntes att det verkligen gällde en historisk tilldragelse av väldiga dimensioner. De planer man här gick in för att förverkliga var förstummande jättelika, och det var ingalunda meningen att de skulle förverkligas endast i Ryssland, utan i hela världen. Sovjetunionen var ju bara början till den världsrevolution som planerades av Lenin och hans lärjungar.

Jag för min del tvivlade inte ett ögonblick på att planen skulle genomföras redan inom den närmaste framtiden, och det gjorde väl ingen annan av deltagarna i Komintern-kongressen heller. Hade någon vågat pasta att världsrevolutionen så sent som i nådens år 1958 ännu inte skulle vara ens halvvägs och att man efter 40 år inte vore kapabel att säga någonting säkert om dess slutförande, hade han blivit utskrattad. De flesta av oss ansåg att det hela skulle komma att gå mycket snabbt. Man talade bara om år, inte om årtionden. Det var också Lenins övertygelse, och hela hans skola föreföll att dela den.

Den svallvåg som satts i rörelse av bolsjevikrevolutionen 1917 hade i viss mån mattats av år 1921. Men de kommunistiska experterna räknade med att kapitalismens, dvs den västliga världens affärer var i så miserabelt skick, att den inte skulle förmå rida ut ens nästa för kapitalismen karakteristiska ekonomiska kris, utan att revolutionsskredet åtminstone i de västeuropeiska länderna skulle sättas i gång just av den. Det första bytet såg man i Tyskland, som kämpade i Versailles-fredens tvångsmässiga gastkramning. Endast Amerika, trodde man, skulle ytterligare någon tid förbli kapitalismens brohuvud. Av Asien väntade man sig däremot mycket redan i detta skede, ty devisen ”ner med kolonialslaveriet, Asien åt asiaterna” såg ut att bära frukt redan då.

I sådana stämningar hade vi alltså levat denna sommar, och själva grundlinjen hade i våra ögon förblivit orubbligt genomförbar, även om vi fått pröva på vissa besvikelser i vår tro.

Det hade också varit en stor upplevelse för oss att lära känna de mest betydande kommunistiska ledarna. De som stod främst i rampljuset var förstas ryssarna, Lenin, Trotskij, Sinovjev, Kamenev, Buharin, Radek m.fl. Men vi blev även bekanta med andra utländska storheter såsom Clara Zetkin, Bela Kun, Paul Levi och många andra västliga kommunistledare som sedermera spelat en mycket betydelsefull roll i sina hemländer.

På besvikelsekontot under denna kongressresa kom åtminstone för min del bekantskapen med de finländska kommunistledarna. Auktoritetstron försvann en gång för alla, till och med när det gällde en person som Kuusinen, som jag rent av hade hållit för min lärofader. Den byk-tvätt vi redan i månadtal och särskilt just vid 1921 års partimöte hade sysslat med inom FKP var av sådan art, att bilden av de ledare som åstadkommit smutsbyken inte kunde bli vacker.

Men trots att den bild jag före Moskva-resan haft av FKP:s ledare hade blivit åtskilligt tillbucklad, hade min tro på Lenin och på kommunismens snara seger som sagt inte rubbats. Tvärtom, inblicken i hur socialismen och kommunismen i praktiken byggdes upp i själva Ryssland hade givit min uppfattning en konkret grund. I fråga om Kominterns möjligheter var jag däremot mycket skeptisk. Den kunde enligt min mening inte bli en verklig internationell organisation för de revolutionära arbetarna, emedan dess hemort förblev Moskva, varigenom den av förhållandenas tvång i första hand måste gå den ryska stormaktens ärenden och inte arbetarnas i andra länder. En organisation som finansierades av rådsregeringen kunde inte bli annat än ett organ för Rådssrysslands utrikespolitik. ”Du sjunger dens sång vars bröd du äter.”

En annan företeelse, som på sätt och vis sammanhänge med den nyssnämnda och som i hög grad vållade mig blandade känslor, emedan dess väsen nu började klarna för mig, var den kommunistiska moralen. Visserligen var den inte ännu utvecklad så långt som nu, åtminstone inte offentligt, men redan då kunde man märka att den stod skarpt i strid med allmänt kända och erkända moralbegrepp. Allt vad du gör till förmån för Sovjetunionen och kommunismen är godtagbart, dvs. moraliskt riktigt. Det var helt kort den kommunistiska moralens kärna. Ett faktum som jag hade svårt att förstå och svälja.

På minussidan kom även det dogmatiska hårklyveri som man hängav sig åt i högre kretsar inom Komintern och särskilt i FKP:s ledande organ. Det var ett sannskyldigt dissekerande och ordnande av Marx' skäggstrån, en ständig tvist om huruvida just den eller den formuleringen var teoretiskt helt riktig och överensstämmande med Marx' och Lenins lära. Vi hade i det praktiska arbetet utgått ifrån, att om det hela bara var något sånär ditåt, var det ingen idé att ställa till med stora gräl om små nyansskillnader. Sådant var enbart slöseri med tid. I stället gällde det att koncentrera hela sin uppmärksamhet på den praktiska verksamheten för att få något konkret och synligt till stånd.

Min sinnesstämning vid hemkomsten var således av rätt blandad art, och detsamma tycktes vara fallet med mina res- och kongresskamrater. Det räckte flera veckor innan vi var nere på jorden igen och hade lyckats ordna våra tankar så pass att vi kunde sätta i gång och handla i enlighet med besluten vid Kominterns och FKP:s kongresser. De flesta räddade sig småningom ur dogmatismens nät och in i den praktiska verksamheten, men för några tog det månader, t.o.m. år. Jag ska här återge en episod som är mycket karakteristisk för den tidens stämningar. Den såg till en början ut att få en tragisk upplösning, men tog senare en så lycklig vändning att t.o.m. vederbörande själv sedermera kunde skratta åt den.

En av kongressdeltagarna var fackorganisationens dåvarande organisatör Frans Milos. Han var en mycket intelligent man och höll sig vid partimötet på sidan om grälen. Mest intresserade han sig för kommunistisk teori och ville grundligt tränga in i den leninistisk-

marxistiska dialektiken, men samtidigt också i Einsteins relativitetsteori, som på den tiden användes som marxismens hjälpmedel till eftertrycklig spridning av de kommunistiska idéerna. I dagar frågade han ut Yrjö Sirola om dessa ting och diskuterade och disputerade med honom. Ett uttalande av Milos i mötesdebatten, där han karakteriserade direktörstypen och analyserade och kritiserade partiledarna, gjorde ett oförlömligt intryck på deltagarna.

Under loppet av de tre månaderna utvecklade sig Milos småningom till ett slags teoriexpert, som vi ofta vände oss till med våra problem. Och Fransu var inte den som lämnade en frågare i sticket. Tack vare sitt stora och väldisponerade kunskapsförråd, som han ständigt kunnat fortsätta att berika genom sin kunskap i svenska och tyska, lyckades han få fram ett logiskt svar på varje fråga.

Det var alltså helt följdriktigt att mötets ideologiska hårklyverier inverkade allra starkast just på honom. Det förstod vi först då vi hörde att han på en av sina organisationsresor några veckor efter hemkomsten hade gripits av sinnesförvirring. Vi blev djupt skakade av nyheten, men senare — när offret självt på sitt humoristiska sätt berättade om händelsernas gång — skrattade vi gott åt det hela.

Fransu satt på tåget någonstans mellan Jakobstad och Gamlakarleby när han plötsligt märkte att allt inte var som det skulle. Han hade fått en tvångstanke som gick ut på att varteviga problem som fanns på denna jord måste lösas med tillhjälp av den marxistiska dialektiken och relativitetsteorin. Varje lösning skulle dels granskas i ljuset av relativitetsteorin, och dels skulle man i enlighet med dialektisk metod kunna härleda den som en syntes av en tes och en antites.

Han tillämpade tankegången på alla upptänkliga ting, ända tills han märkte att folk stirrade på honom som på en galning. Då hoppade han av tåget på nästa station och fortsatte till fots. Utan mål vandrade han längs en skogsväg och löste de problem som kom för honom. Invid vägen låg ett hus som ytligt sett verkade rött. Men var det verkligen rött? Enligt någon annans åsikt kunde det vara blått, allt var ju relativt. En verklig marxist fick inte lämna saken därhän i så oklart skick — frågan måste ju kunna lösas på dialektisk väg. Rött är alltså tesen och blått antitesen. Deras syntes är — sägs det — svart. Bra, alltså är huset svart, kanske tjärat.

Snart kom Hiilos till en vägkorsning, och eftersom han inte kände till trakten var han åter tvungen att ta till dialektiken. Den vänstra vägen var tesen, den högra antitesen, syntesen gav sig själv: rätt in i skogen mitt emellan vägarna! Medan han irrade omkring i terrängen tappade han sin hatt och var — tanklöst nog! — på håret nära att helt sonika plocka upp den och sätta den på huvudet igen. Men logiken hann emellan i tid — det gällde att noga tänka igenom problemet. Tesen var: plocka upp hatten, antitesen: låta den ligga. Och se, även i denna invecklade situation gick det att finna en syntes: med en välriktad spark förpassade han hatten all världens väg och fortsatte barhuvad.

I detta tillstånd råkade han i händerna på myndigheterna, som lät transportera honom till Helsingfors. Alltjämt fortsatte han sin stränga dialektik. Resultatet av den blev att han inte kunde sitta kvar på sin plats i kupén, men inte heller gå ut genom dörren. Därför slog han sönder fönstret med bara handen och försökte ta sig ut den vägen. Handen blev så svårt skadad att han fick bära med sig minnet av den syntesen under hela sitt återstående liv.

Med anledning av skadan fördes han till Kirurgiska sjukhuset i Helsingfors, där han fortsatte sina dialektiska tillämpningsövningar. Efteråt kom han ihåg alltsammans i detalj och berättade att han redan då fattat att något var på tok. Efter några timmars vistelse på sjukhuset konstaterade han: — Jaha, det här är alltså Frans Hiilos, som är vimsig i plymen. Men vem

garanterar att det är just Frans Hiilos — tanken kan ju vara rent av skrattretande, direkt omöjlig. Lika gärna kan det vara Karl XII.

Och så var Hiilos den store krigarkungen en tid, tills det slog honom att detta var en alltför enkel tankekonstruktion. Milos eller Karl XII, det gällde att finna en dialektisk lösning på problemet. Det var så svårt att han höll på att ge upp och låta relativitets-teorin få sista ordet — nå, det kan kvitta vilkendera! Slutligen gav honom dock de dialektiska vapnen en skön seger: syntesen var Mannerheim, friherren, generalen Carl Gustaf Mannerheim.

Resultatet var lyckligt i så måtto, att Hiilos nu hade en släkting i samma hus. Sjukhusets översköterska var nämligen Sophie Mannerheim, generalens syster. Han gav order att hans ”syster” skulle tillkallas, och när översköterskan kom, började Hiilos broderligt men allvarsamt gräla på henne:

Safi, Sofi! Hur kan du låta din egen bror ligga i ett såhär uselt rum och vaktad på det här sättet!

Och ”Sofi”, som hade blivit på det klara med patientens tillstånd, svarade:

— Jaså, de vaktar dej så förskräckligt! Nå, vi ska försöka se till att du får bättre vård.

Hela tiden visste Hiilos att han var Hiilos och bara spelade Karl XII, men att han enligt den marxistisk-leninistiska dialektiken måste vara Mannerheim.

Sedan han fått vila och vård återgick Hiilos till sitt arbete inom fackorganisationen och blev också i övrigt som förut — eller kanske inte helt. Episoden hade frigjort honom ur dogmernas bojor. Under resten av sitt liv var han snarast benägen att le åt folk som alltför fanatiskt höll fast vid lärosatserna.

Om vår sinnesstämning var förvirrad och omtumlad så verkade själva det politiska fältet efter vår hemkomst ännu mera rörigt. Tidigare, ända sedan det socialistiska arbetarpartiet grundades våren 1920 fram till början av påföljande år, hade vi haft en klar politisk linje, den s.k. kuusinenska linjen, som var ett slags tidig titoism, en nationell kommunism. Som jag redan tidigare har nämnt utgick vi från att ett legalt, offentligt revolutionärt parti hade verksamhetsmöjligheter i Finland, varför det hemliga kommunistpartiet, FKP, inte alls behövdes. Vi strävade målmedvetet att utveckla den offentliga verksamheten och försökte därvid såvitt möjligt iakttä alla laglighetsnormer för att man inte skulle kunna försvåra eller stoppa vårt arbete. Emellertid hade vi råkat i ett dilemma i så måtto, att vår lärare och ledare Kuusinen hade återvänt från sina irrfärder och kastat sig i armarna på Moskva. Han hade blivit Kominterns förste sekreterare och Lenins högra hand i ärenden som gällde internationell politik. Samtidigt som han ånyo hade bundit sig själv vid Komintern och dess politik hade han bundit hela den i Finland verksamma kuusinenska falangen på samma sätt. Därför hade vi alltså inte längre någon klar linje i våra relationer till den underjordiska verksamheten och till Komintern. Vi måste godkänna FKP, det illegala partiet, och vid partimötet i Petersburg hade jag valts till medlem i dess centralkommitté och t.o.m. till chef för dess byrå i Finland. Nu förestod oss alltså en sammanjämkning av den hemliga underjordiska och den officiella verksamheten; arbete på och under jorden. Det blev ett verkligt svårt dilemma: vi måste alltså både teoretiskt godkänna och försöka i praktiken tillämpa exempelvis en lärosats som denna, en av den dåtida såväl som den nutida kommunismens viktigaste. Jag citerar den ur den andra Komintern-kongressens resolution:

I länder, där borgerskapet eller den kontrarevolutionära socialdemokratien ännu innehar makten, måste de kommunistiska partierna lära sig planmässigt förena laglig verksamhet med olaglig.

Därvid måste den lagliga verksamheten de facto oupphörligt vara underställd det olagliga partiets kontroll. Den viktigaste uppgiften för ett verkligt kommunistparti är att ständigt stå i den intimaste kontakt med de bredaste lager inom proletariatet. För att uppnå detta bör kommunisterna verka även inom sammanslutningar, som inte är partiinstitutioner, men dock omfattar breda proletärlager.

Vi hade utgått ifrån att vårt officiella socialistiska arbetarparti ensam företrädde den finländska revolutionära rörelsen. Nu beordrade Komintern, att det socialistiska arbetarpartiet de facto måste underställas det olagliga FKP:s kontroll. Detta var oss högst motbjudande, i all synnerhet som vi inte alls var säkra på att FKP:s ledning verkligen låg i våra händer. Tvärtom fanns det mycket goda skäl att misstänka, att partiet dirigerades av krafter som var fientliga gentemot oss, något som sedermera visade sig verkligen vara fallet. Vidare gjorde till exempel ett beslut som detta vår situation rätt komplicerad (citat ur ingressen till andra Kominternkongressens resolution om parlamentsarbetet):

Det kommunistiska partiet låter sig inte representeras i denna institution, riksdagen, för att där utföra organiskt arbete, utan för att därifrån hjälpa massorna att tillintetgöra statsmaskineriet och själva parlamentet.

I samma resolution heter det vidare:

Denna verksamhet inom parlamentet, vilken huvudsakligen består av revolutionär agitation från parlamentets talartribun, bör alltjämt helt och fullt underställas den utomparlamentariska masskampens målsättningar och uppgifter.

Paragraf 8 i de vid samma kongress antagna direktiven till revolutionära parlamentsledamöter lyder:

Varje kommunistisk parlamentsledamot må vara medveten om, att han inte är någon lagstiftare, som söker samförstånd med andra lagstiftare, utan partiets agitator, som har sänts in i fiendens läger för att där förverkliga partiets beslut. En kommunistisk partimedlem är inte ansvarig inför sina splittrade väljarmassor, utan inför det legaliserade eller illegala kommunistiska partiet.

Just vid denna tid, 1921 på höstkanten, satte vi gång med förberedelserna för riksdagsvalen året därpå, där socialistiska arbetarpartiet ämnade delta med buller och bång, vilket det också sedermera gjorde. Nu blev vi tvungna att på FKP:s och Kominterns order offentliggöra resolutioner i stil med de citerade. Var och en förstår hur svår den konflikt artade sig som därigenom uppstod. Vi kunde ju inte inbilla oss att människor i Finland, inte ens sådana som var gynnsamt inställda till kommunismen, ivrigt skulle rösta in oss i en riksdag som vi själva stämplade såsom oduglig och som vi förklarade att vi inte ens inträdde i med ärligt uppsåt! Det är också ett faktum att synkroniseringen av den underjordiska och den offentliga verksamheten för vår del inte heller gick enligt ritningarna och att vi redan samma höst fick mångahanda anmärkningar om saken. Vi försökte lägga tyngdpunkten på vårt eget socialistiska parti och dess linjer och talade så litet som möjligt om FKP.

Partigrädet mellan den kuusinenska och den manner-rahjaska riktningen fortsatte alltjämt, trots att det redan förklarats att saken var definitivt ur världen. Dess återspeglingsmärktes i synnerhet ute på själva arbetsfältet ännu många månader efter mötet. Trots att vi lidit nederlag vid partimötet och förlorat rätten att uppträda enbart i det offentliga socialistiska arbetarpartiets namn, levde vi Kuusinen-anhängare likväl i den tron att vi lyckats förhindra den manner-rahjaska falangen inom FKP att fortsätta att sprida sina huvudlösa läror i landet. Till exempel jag gick med på att bli medlem i kommunistpartiets centralkommitté just på det villkoret, att vi skulle få rätt att kontrollera vilka agenter FKP:s ledning i Petersburg sände till Finland och att ledningen av partiets finlandsbyrå skulle tillkomma mig. Men också i det

avseendet väntade oss en högst obehaglig överraskning genast vid hemkomsten.

Medan vi kämpat för vår sak först i Moskva och sedan i Petersburg hade Manners och Rahjas falang passat på att bereda marken på hemmaplan för sig. Som jag redan tidigare berättat hade vi mobiliserat största delen av "förmågorna" inom vårt parti — distriktssekreterare, tidningsmän m.fl. — till Moskva och Petersburg för att tala för våra idéer. Därför hade det uppstått bräscher i vår front både i Helsingfors och på landsorten. Detta hade Manner-falangen begagnat sig av.

Hanna Malm hade stannat kvar i Finland eller blivit ditsänd, och så snart vi rest tog hon kontakt med vår partipress. Med Suomen Työmies som vapen började hon nu bearbeta socialistiska arbetarpartiet och särskilt fackorganisationens ledning. Avsikten var uppenbar: Hanna Malm försökte få till stånd en hastig palatsrevolution inom båda organisationerna. Redan tidigare hade hon i många sammanhang stämplat deras ledning som helt opportunistisk och till hälften socialdemokratisk.

Vi hade vädjat till Lenins uttalande om stridigheterna mellan de finländska kommunisterna: Fäst huvudvikten vid vad de människor säger, som är verksamma i själva landet, för revolutionen i Finland ska inte göras på den här sidan Systerbäck utan på andra sidan! Nu lade Hanna Malm beslag på denna devis för sig och sin grupp, och till sin hjälp hade hon en god skribent, Otto Vilmi, som med sina artiklar beredde jordmånen för en lyckad kupp. Dessutom hade dessa Manners och Rahjas utomordentliga sändebud legio medhjälpare runtom i landet.

Till Manner-falangens olycka var Hanna Malm inte organisatör utan propagandist. Hon inriktade all sin uppmärksamhet på att föra buller och blev därför inte i stånd att erövra en enda ledande position på den organisatoriska fronten.

Till huvudmål för sin trumeld utsåg hon fackorganisationens ledning och särskilt dess kommunistiske ordförande Matti Väisänen. Fackorganisationen hade ju år 1920 under Lumivuokkos och Louhikkos ledning frånhänts socialdemokraterna, så att dessa endast formellt var representerade i organisationens ledning — av de fem medlemmarna i exekutiva utskottet var Väinö Salovaara den ende socialdemokraten. Jag var vid denna tid utskottets viceordförande. Det var alltså denna fackförbundsledning som blev utskälld till byxor och tröja av Hanna Malm.

Så här skrev Hanna Malm under signaturen "Mutteri" 18. 6. 1921:

Finlands kapitalister har säkert många gånger i andanom smekt Matti Väisänens bleka ansikte och redan skalliga huvud på grund av hans utomordentligt kloka och förståndiga, ja kallt förnuftiga politik. Ty vad har denne Matti Väisänens och fackorganisationsledningens politik inneburit i praktiken? Arbetsro för kapitalisterna och kampfred. Det är ju vad de socialdemokratiska ledarna hos oss och i alla andra länder, dessa ärliga reformister och slickare av kapitalisternas tår, skriker efter tillsammans med kapitalisterna. Förhandlingar, förlikningar, prutande och eftergivenhet är vad de alla har på sina läppar. "Vi är inte f.n. kapabla till angrepp. Kapitalismen har initiativet. Vi ska i stället försöka organisera vårt försvar så mycket fastare. Kanske kommer anfallets tid en gång, och den måste komma. Annars råkar vi i olycka. Kapitalismens tillskärpning är vetlös."

Så talas det genom Matti Väisänens mun till arbetslösa arbetare och arbetarkvinnor. I stället för arbetslöshetsunderstöd erbjuds de organisering, en torr medlemsbok. Är det männe på den de arbetslösa arbetarna ska leva själva och försörja sina barn.

Då fackorganisationen och socialistiska arbetarpartiet inte såg ut att kunna eller vilja rätta sig efter kraven, blev trumelden allt häftigare. En såhär amper strof kom Hanna Malm med den 27. 7:

Ledningen för Finlands fackorganisation står överksam medan bristen och nöden bland arbetarna växer dag för dag. Finlands socialistiska arbetarparti befinner sig nu vid en vägkorsning. Det är ställt inför valet att också i praktiken bli ett parti underställt den tredje internationalen, alltså att i sin verksamhet visa att det endast är kommunismens idé det förkunnar. Må det träffa sitt val nu snart, ty massorna är redan i färd med att ställa sig på partiets axlar.

Som sista strof i denna sång lämpar sig kanske en artikel av Hanna Malm den 4 augusti, där beskyllningarna och agitationen har nått kulmen:

I de artiklar vi publicerade påvisade vi för det första att ledningen för Finlands fackorganisation är en representant för 2 ½ internationalen, som den alltså inte anklagar, emedan ledningen och dess ledande förtroendeman, Matti Väisänen, inte har varit kapabel att bedöma den fråga vi nu har satt som rubrik på denna artikel ("Är kapitalismens dagar räknade eller inte?" A. T.). För det andra, att Finlands fackorganisationslednings praktiska åtgärder i syfte att nå förlikning med kapitalisterna bygger på denna oklarhet och alltså utgör fackföreningspolitik av det gamla slaget och inte en verksamhet som främjar utvecklingen av en revolutionär situation och som vore ägnad att fördjupa och utvidga klasskampen till ett betvingande av hela detta helvetiska utsugningssystem.

Dessa exempel är tillräckliga för att visa på vilket sätt manner-gruppen inom FKP försökte genomföra en palatsrevolution inom arbetarnas i kuusinenanhängarnas besittning varande centralorganisationer sommaren 1921.

Matti Väisänen stod nästan maktlös inför detta oupphörliga bombardemang, för artiklarna hade effekt i så måtto, att man inom många fackavdelningar och t.o.m. inom några fackförbund började kräva att arbetarkontroll av produktionen snabbt skulle åstadkommas, och framför allt började det röra på sig på lönefronten. På en eller annan arbetsplats började man kanske också följa Hanna Malms direktiv om minskning av arbetstakten och annat sabotage av liknande slag.

Vår första åtgärd efter hemkomsten blev att göra slut på Hanna Malms uttjutelser. Redan andra eller tredje dagen efter ankomsten gav vi order att det inte fick skrivas i Suomen Työmies om dylika kontrollhistorier. Inte heller fick denna herostratiskt ryktbara signatur Mutteri längre plats i tidningens spalter. Samtidigt begagnade jag mig av den kontrollfullmakt jag hade krävt och fått vid partikongressen i Petersburg och sände Hanna Malm ur landet. Mitt första sammanträffande med henne var mycket stormigt. Jag sade henne, att hon måste ge sig av emedan hennes verksamhet endast hade trasslat till och skadat vårt partiarbete. Och Hanna reste, men hon förklarade att hon nog skulle komma tillbaka vad det led och visa mig att min opportunism och mjukryggighet inte var rätt politik, utan något som skulle likvideras. Och såsom det senare kommer att framgå återvände hon verkligen och kokade till en ännu beskare soppa än den jag här har berättat om.

Det kan vara på sin plats att komplettera porträttet av Hanna Malm en smula, eftersom det redan har talats åtskilligt om henne och hon kommer att vara på tapeten också i fortsättningen.

Hanna. Malm var en revolutionär eldsjäl. Före upproret hade hon varit i Petersburg en tid som distriktssekreterare i socialdemokratiska partiet. Under inbördeskriget var hon partidelegationens agitator. I krigets slutskede fungerade hon som frontagitator i Tammerfors, där jag i min egenskap av redaktör för Kansan Lehti blev bekant med henne. Under sina frontfärder förmedlade hon uppgifter till tidningen om opinioner och händelseförlopp och gjorde också reportage tillsammans med agitatorn Tintti Kaihosalo. Det var egentligen vi tre som utgjorde Kansan Lehtis sista redaktion under Tammerfors belägring.

När stadens erövring redan var i full gång höll Hanna Malm på Tammela torg ett tal som

sedermåra blev ryktbart. Hon försökte egga sina åhörare till direkta våldsamheter, och efter kriget ställdes den kända socialdemokratiska funktionären fru Emmi Murto till svars för talet. De två damerna påminde mycket om varandra till det yttre, kraftiga, ståtliga kvinnor som de var bägge två, och på grund därav var en rad vittnen beredda att ta på sin ed att det var Emmi Murto som hade hållit talet. Hon dömdes, till döden, men domen ändrades sedan till ett långvarigt fängelsestraff.

Hanna Malm själv var kvar i Tammerfors under krigets slutskede och t.o.m. efter det staden fallit. På något märkvärdigt vis lyckades hon hålla sig dold flera veckor hos vänner och bekanta, varefter hon slank genom bevakningskedjan till Sverige och därifrån vidare till Sovjetunionen. Redan 1918-1919 vågade hon sig tillbaka till Finland. Själv träffade jag till min förvåning på henne vid det första socialdemokratiska partimötet efter inbördeskriget. Jag var på väg ut ur nykterhetsföreningen Koittos hus i Helsingfors, då en dam kom fram till mig, slog mig på axeln och sade: — Känner du inte igen mig? Förvånad tittade jag närmare på henne — och kände igen Hanna Malm, låt vara diskret förklädd. På sitt vanliga mycket öppenhjärtiga sätt berättade hon hur hon lyckats fly från Tammerfors. I början av 1920-talet gifte hon sig med Kullervo Manner och var sedan många år en av partiets centrala gestalter, ända tills Stalins stora utrensningar av finländare år 1936 förskaffade både henne och Manner tukthusdomar på 10 år. Sedan dess har detta på sin tid så betydelsefulla äkta par varit försvunnet.

Även om den revolutionära svallvågen från 1917 och 1918 alltså var på retur, rådde det dock ännu 1921 oro av mångahanda slag runtom i världen, en oro vars dyningar var kännbara också hos oss. Och Kominterns taktik var grundad på tron att man redan de närmast följande åren i de kapitalistiska länderna hade att motse en svår kris, varvid de kontrollorgan som av arbetare inrättades vid fabriker och andra arbetsplatser — och som det nu gällde att få till stånd medan tid var — skulle visa sig oumbärliga och snabbt kunna genomföra en maktkupp.

Men så blåögda var inte arbetarna i Finland, inte ens de som tillhörde socialistiska arbetarpartiet och fackorganisationens vänstra flygel, att de trodde på möjligheten att med tillhjälp av dylika arbetsplatskommittéer kunna sådär utan vidare erövra den ena fabriken efter den andra. Därför blev av alltsammans på det hela taget mycket skrik och litet ull. FKP:s mannerorienterade ledning hade dock satt allt på ett kort. Den försökte till varje pris åstadkomma oro och iakttog inte heller den borgfred som slutits vid partimötet. Tvärtom. Hela hösten 1921 märkte vi att det förekom obehörig inblandning. FKP:s ledning i Petersburg sände över den ena agenten efter den andra. Rahja och Manner tycktes begagna sig av det faktum att Kuusinen-linjen inte var nämnvärt företrädd på själva huvudskalleplatsen. Kuusinen själv hade flyttat till Moskva och koncentrerade sig i Kornintern på saker av mycket större bärvidd. För honom var FKP:s angelägenheter affärer av andra rangen. Han sände mig nog kurirer med brev och meddelanden och t.o.m. pengar ur Kominterns, dvs. Sovjets kassa, till förbättring av tryckerierna och intensifiering av partiarbetet. Men själva den praktiska ledningen av partiet hade stannat hos Manner-falangen. Sirola, som skulle representera Kuusinen-linjen i partiledningen, befann sig naturligtvis i underläge som den godmodige man han var och kände säkert inte ens till alla intrigerna.

Under dessa första månader råkade vi särskilt i dispyt med den mannerska ledningen om huruvida läget i Finland var revolutionärt eller inte, om det fanns förutsättningar att på arbetsplatserna åstadkomma en oro som skulle leda till att revolutionära kommittéer bildades, om det var möjligt att få till stånd stora arbetstvister inom olika branscher och organisera en generalstrejk, osv. De underjordiska agenter som verkade och hade verkat i Finland, närmast

naturligtvis Hanna Malm och hennes underlydande, hävdade i rapport efter rapport att läget på den och den orten, särskilt i Helsingfors och norra Finland, var sådant att man endast väntade på tillstånd för arbetarna att röra på sig, men att socialistiska arbetarpartiets ledning och främst Polka Tuominen bromsade den revolutionära verksamheten. Provt på dessa rapporter sändes till mig per kurir från Moskva jämte frågan vad jag hade att anföra. ”Här uttrycks ju åsikter som alldeles tydligt går stick i stäv med dina,” hette det. ”Det finns alltså möjligheter att åstadkomma en mera revolutionärt betonad verksamhet.” Jag för min del förklarade att rapporterna var skrivna av illegala agenter som inte ägde någon verklig kännedom om sinnestämningen bland arbetarmassorna. ”Om ni kunde komma hit och diskutera med folk inom fackföreningsrörelsens ledning skulle de säkert, så kommunister de är, med en mun förklara att det inte går att grunda sådana kommittéer här och att det inte ens med våldsåtgärder är möjligt att få de stora fabriker under arbetarkontroll.”

Notväxlingen var ganska hopplös, emedan FKP:s ledning alltjämt fortsatte att omhulda sin älsklingstanke. Och som sagt hade man satt allt på ett kort. Hur ledarnas liv skulle gestalta sig berodde på om man snabbt kunde få revolutionen till stånd. Kuusinen hade kommit på grön kvist i sin egenskap av Kominterns sekreterare, men Manner et consortes hade inga förhoppningar om inträde i den sovjetryska hierarkin. De såg sin enda chans i ett makttillträde i Finland. Därför gällde det att ställa till villervalla där, och det fort.

Hade man då lyckats åstadkomma något av betydelse med allt detta revolutionära ståhej? Stämningen bland arbetarna hade naturligtvis i någon mån uppeggats, men i långt större utsträckning hade man vållat oro och irritation på den borgerliga fronten. Där hade varje artikel av Hanna Malm och hennes medhjälpare annoterats som ett förebud om den annalkande revolutionen. Redan hösten 1921 började det märkas tecken på nervositet i borgerliga kretsar.

Efter att ha övervunnit sina födslovåndor hade vårt socialistiska arbetarparti fått verka ganska ostört och inte utsatts för nämnvärda attacker. Tidningarna däremot hade fått ymnigt med tryckfrihetsåtal på nacken, dock inte massvis förrän hösten 1921. Utom FKP-medlemmarnas agitation var det vid denna tid också händelser utomlands som oroad och irriterade. I början av 1921 hade man i Sverige och Norge fångslat några finländska kommunister, varvid myndigheterna hade kommit över en del papper, som sedan publicerades i svensk press och naturligtvis även överstyrdes till myndigheterna i Finland.

Det var särskilt en kommunistisk plan, om vars faktiska existens det fanns svart på vitt, som väckte uppmärksamhet: projektet att förena Nord-Finland, Nord-Sverige och Nord-Norge till en särskild nordisk sovjetrepublik. Grundandet av den karelska kommunen ansågs vara en utgångspunkt för denna plan. Ett av bevisen var att dr Edvard Gylling, som varit bosatt i Stockholm, hade kallats till huvudman för den karelska kommunen. Av att den skandinaviskt orienterade Gylling, som knutit goda kontakter med kommunisterna i de nordiska länderna, övertagit ledningen av en kommunistisk stat i Sovjet-Karelen drog man den slutsatsen att vid lämpligt tillfälle även Nord-Finland, Nord-Sverige och Nord-Norge med våldsmedel skulle anslutas till Sovjet-Karelen, som därigenom skulle utvidgas till en nordisk sovjetrepublik. Man ansåg att det förelåg särskilda förutsättningar för tillkomsten av en dylik stat just på detta område, emedan befolkningen i såväl den finländska som den svenska och norska lappmarken var gynnsammare inställd till kommunismen än annorstädes.

Denna plan togs på fullt allvar av många finländska tidningar. Jag citerar som exempel en artikel i Helsingin Sanomat den 28. 8. 1921. Helsingin Sanomat hörde ingalunda till de häftigaste och mest nervösa bland kommunismens motståndare, och att även denna tidning

publicerade en sådan artikel visar huru allvarligt man såg på saken. Tidningen skrev i en ledare betitlad ”Kommunisternas stora planer”:

Nu har det genom de avslöjanden, som under de senaste veckorna gjorts i Sverige, framgått att våra revolutionärer tillsammans med svenska och norska kommunister har uppgjort mycket vittsyftande planer på att erövra inte bara norra Finland, utan också norra Sverige och Norge och här grunda en särskild kommuniststat, därifrån revolutionen sedan skulle spridas vidare till de nordiska länderna och Mellaneuropa.

Av vad undersökningarna i Sverige hittills bragt i dagen framgår det, att planernas centralfigur i Sverige sannolikt har varit doktor Gylling. Tillsammans med meningsfränder där och i Sovjet har han föregivits arbeta på skapandet av en autonom karelsk sovjetrepublik, vilken också sedermera på sätt och vis har grundats, även om karelarnas självstyrelse i verkligheten torde ha inskränkt sig till tomma löften. Men denna ”Karelens kommun” var i och för sig inget slutmål. Den var avsedd endast som utgångspunkt. Härifrån skulle först Finland bli föremål för hetskampanjer, genomsyras av kommunismens idéer och förvandlas till ett sovjetparadis av rysk modell. Men också Finland var blott en ”etapp” i planerna. Enligt ett i Sverige påträffat och där uppgjort storstilat projekt skulle, som sagt, de nordligaste delarna av Finland, Sverige och Norge förenas med Karelens kommun, delvis på demagogisk väg, delvis med vapenmakt. Med de tre ländernas röda befolkning som underlag skulle här uppställas militära förband och på så sätt skapas en ”skandinavisk sovjetrepublik”, som bl.a. skulle underlägga sig den europeiska trävaru- och pappershandeln, vilken i sin tur skulle bli utgångspunkt för världsrevolutionen.

Dessa himmelssvindlande planer kan naturligtvis stämpas som fantastiska irrbloss, för vilkas förverkligande inga förutsättningar någonsin har existerat och som nu, då de är avslöjade, sannolikt också förlorar sitt demagogiska värde. Men trots allt är dessa planer och bestyr i många avseenden belysande. De visar oss, att man utanför vårt lands gränser planerar revolution och omvälvningar i Finland och att de härvarande kommunisttidningarnas uppvigling har ett alldeles uppenbart samband med dessa mera vittsyftande företag.

Det är ett faktum, att man på kommunisthåll planerade en dylik skandinavisk sovjetrepublik. Jag vet inte i vilken mån de svenska och norska kommunisterna kan ha ältat sådana funderingar, men de finländska kommunisterna och FKP:s ledning sysslade i varje fall med projekt i den stilen, och faktum är också att de gjorde det med Kremles goda minne. Särskilt 1921 och rätt ofta ännu 1922 talades det om saken. Det är också sant att Gylling just vid denna tid publicerade en artikel, där han utvecklade tanken på en nordisk sovjetrepublik. Och han skrev ingalunda detta bakom ryggen på Lenin. Motiven i hans artikel var närmast ekonomiska och kulturpolitiska, och samma motiv bidrog slutligen till att besegla hans öde. När han förvisades från Karelen 1935 och därpå fängslades 1937, utgjorde just denna artikel en del av anklagelseakten. De stalinistiska åklagarna förvandlade tankegången därhän, att Gylling påstods ha planerat Sovjet-Karelens införlivning med det borgerliga Nord-Finland, Nord-Sverige och Nord-Norge och ingalunda — som Gylling i själva verket avsåg — dessa landsdelars förening till en gemensam nordisk sovjetrepublik, där Sovjet-Karelen närmast skulle vara den centrala delen.

Också senare återupptogs denna tanke då och då. Småningom begrovs den dock, ända tills finländska kommunister efter andra världskriget — närmare bestämt 1947-48 — fick i uppdrag att undersöka förutsättningarna för att grunda en lapsk sovjetrepublik med lapparna i Finland, Sverige och Norge som medborgare.

Detta sistnämnda uppslag torde ha härrört från den store Stalin själv. Han grämde sig över att han inte också i detta hörn av världen hade lyckats förverkliga de stora ryska tsarernas dröm om fri passage även till Atlanten. Östersjön hade han nästan gjort till ett ryskt innahav, och

han banade sig väg till Medelhavet genom Jugoslavien och Albanien, men Atlanten nådde han inte trots att han tom. hade oss att bygga Salla-banan som utgångspunkt för ett blivande Atlantstråk. Efter Stalins död har ingenting hörts om sovjetrepubliken Lapland, och man undrar om hela planen dog med honom.

Det är vanligt att ytterlighetselementen spelar varandra i händerna. När den radikalaste flygeln inom FKP med sitt oväsen om revolution och arbetarkontroll hade åstadkommit jäsning, tog de högerborgerliga elementen naturligtvis tillfället i akt. I Finland hade det särskilt kring tidningen Suunta samlat sig en grupp högeraktivister som högljutt förkunnade att revolutionen stod för dörren och hotet om en kommunistkupp var överhängande. Det är intressant att bläddra i årgång 1921 av Suunta; i s.g.s. varje nummer varnas det för det kommande nya upproret. Som ett exempel på tonen i dessa artiklar skall jag citera ett stycke ur nämnda tidning den 13 januari 1921:

Vi lever helt och hållet i tecknet av år 1917. Våra kommunisters front är i detta nu mångfalt helare och starkare än vid utbrottet av 1918 års uppror. Deras led hålls samman av den fulla övertygelsens kraft.

I den stilen skrev Suunta vecka efter vecka, krävde att regeringen skulle ingripa mot socialistiska arbetarpartiet och den kommunistiska rörelsen över huvud taget och hotade med det kommunistiska kuppspöket om ingenting avgörande företogs. Också några andra tidningar skrev i samma anda. Till exempel svenska folkpartiets högra flygel visade tecken till oro. Jag citerar ett litet stycke ur en artikel av Axel Lille i Svenska Tidningen:

Man bör av regeringen kräva att den utan vidare indrar det kommunistiska partiets tidningar och samtidigt låter åtala deras utgivare. Visserligen har justitieministeriet på ett erkännansvärt sätt vidtagit åtgärder mot enskilda kommunistiska tidningar, som innehållit särskilt uppseendeväckande samhällsfientliga uttalanden. Men också medan de står under åtal fortsätter dessa tidningar att bearbeta massornas opinioner i samma riktning. I stort sett skänker dessa tillfälligtvis väckta åtal alltså inget effektivt samhällsskydd. I sista hand måste domstolarna avgöra, om indragandet av kommunistisk tidningspress är en regeringen lagligen tillkommande rättighet.

Sådan var alltså den sinnesstämning som rådde våren och i synnerhet hösten 1921.

Det fanns också glimtar av humor i denna allvarsamma men hysteriska atmosfär. En sådan glimt var ett lagförslag i riksdagen av den kommunistiske riksdagsmannen Ville Vainio. Före 1922 hade kommunisterna ingen egen riksdagsgrupp, eftersom de inte fick ställa upp i valet 1919. Men bland socialdemokraterna invaldes ett par kommunistympatiserande riksdagsmän, Ville Vainio och Hilda Hannunen. Ville Vainio var en stor skämtare, som såg med humor på allt — t.o.m. på revolutionsbestyret. Sommaren 1921, när de borgerliga revolutionsfarhågorna var som allra störst, inlämnade han till riksdagen en motion om att Finland medels riksdagsbeslut skulle förklaras för sovjetrepublik. I förslaget utvecklade han rätt ingående sin åsikt om huru den finländska sovjetrepubliken borde organiseras. På kommunistiskt håll togs motionen från den skämtsamma sidan, men några dysterkvistar på högerkanten såg också i detta ett belägg för huru fräcka och hänsynslösa kommunisterna verkligen var, som inte ens drog sig för att komma med sådana oerhörda förslag i riksdagen.

Den av högerkretsarna utbasunerade tron på revolutionsfaran gav naturligtvis eko också utomlands, och det skrevs flitigt i utländsk press om revolthotet i Finland. Jag umgicks dåför tiden med författaren Erkki Kivijärvi, som var anställd i utrikesministeriet och, vill jag minnas, ett slag även tjänstgjorde som Finlands charge d'affaires i Köpenhamn. Han berättade för mig om de uppdrag utrikesministeriets tjänstemän dåför tiden fick. I Hella Wuolijokis salong, där sådana saker dryftades och där även Erkki Kivijärvi syntes bland gästerna, fick man höra ett

och annat, särskilt just om sådant som hände utomlands. Bl.a. berättade Kivijärvi, att Finlands diplomatiska utrikesrepresentanter fått i uppdrag att förklara att revolutionsfaran var starkt överdriven och att påståendena i Suuntas och en del andra tidningars skrivelser var gripna ur luften.

Det var möjligt att denna verksamhet förorsakade vårt land kännbar skada, åtminstone att döma av vissa expertuttalanden.

Många ansåg att de häftiga fluktuationerna i markens utländska börsvärde berodde på den ofta mycket alarmerande bild både finländsk och utländsk press gav av vår inrikespolitiska situation.

Med skäl kan man fråga sig: vilket var då det verkliga läget? Hade männen kring Suunta rätt? Stod en kommunistkupp för dörren i Finland? — Vi, som följde med utvecklingen på närmaste håll och var de som skulle göra revolutionen, måste den gången liksom ännu den dag i dag är säga, att det i själva verket inte existerade någon fara för revolution eller statskupp. FKP:s ledning i Petersburg försökte nog få det därhän, t.o.m. på ett fullständigt ansvarslost sätt, och trodde av allt att döma själv på dessa möjligheter, men utan bistånd av främmande makt var det lika uteslutet för kommunisterna då som det är nu att få till stånd en revolution eller statskupp i Finland, och sådant läget var då fanns det ingen chans för röda armén att ingripa.

Partimötet år 1921, där dessa ting dryftades mycket ingående, hade lika litet som notväxlingen påföljande höst lärt männen i Manner-Rahja-falangen någonting. Tvärtom. Eftersom de önskade revolution, trodde de också på den. Enligt deras åsikt var den oundviklig. Men i verkligheten började stämningen bland arbetarna småningom bli lugnare. Det socialdemokratiska partiet under Tanners ledning fick allt bättre fotfäste, och trots att makten inom Fackorganisationen, Kvinnoförbundet, Ungdomsförbundet, Arbetarnas Idrottsförbund, Nykterhetsförbundet o.s.v. genom kupper hade fallit i händerna på kommunistympatisörer, fanns det ingen möjlighet att leda deras medlemsskaror in på det revolutionära fantasteriets väg.

Vid denna tidpunkt frigavs en rad personer som varit dömda till långvariga fängelsestraff. De var naturligtvis mycket förbittrade över den behandling de rönt och anslöt sig för det mesta till den Yttersta vänstern. Men de hade redan fått lida tillräckligt för revolutioner och uppror och gick in för helt andra metoder än Manner & Co. Socialistiska arbetarpartiets medlemsskaror, som då uppgick till ett betydande antal, var ingalunda inställda på revolution, och ännu mera gällde detta medlemmarna i fackorganisationen, trots att den råkat i kommunisternas händer. Det avgörande var dock att inte heller Sovjetunionens officiella ledning, alltså Lenin, följde denna linje i sin politik. FKP erhöll inga som helst löften om stöd vid ett eventuellt revoltförsök. Såvitt jag vet uttalade Lenin tvärtom en direkt varning och förklarade, att om någonting dylikt gjordes så fick det stå för FKP:s egen räkning, någon hjälp var inte att räkna med. FKP:s ledning vågade inte heller i sina offentliga uttåg nämna något om bistånd från röda armén. Men naturligtvis gjordes det ändå på den kanten gällande, att så snart man på ett eller annat sätt lyckats tillskansa sig makten kommer röda armén, eftersom den inte är till bara för Sovjetunionens försvar inom Sovjets gränser, utan samtidigt är hela världsproletariatets armé. Med tillhjälp av detta påstående eller denna inbillning har de finländska kommunistledarna försökt hålla en hoppfull stämning vid liv bland sina anhängare, och egendomligt nog har det ännu helt nyligen vid hemliga informationer på ledande håll inom FKP förklarats, att om kommunisterna bara lyckas tillvälla sig makten i Finland — alltså i nådens år 1958 eller 1959 — för så pass lång tid att de hinner vädja om hjälp, är röda armén färdig att bispringa dem.

”Folkresningen” i Karelen och fredsproklamationen

Blodiga skärmytslingar i Karelen. — Tvist om fredsfördraget i Dorpat. — Högern uppviglar till krig. — Bobi Sivéns vittnesmål och självmord. — Karelen fick ingen verklig autonomi. — Sovjetregeringen är tuff. — FKP:s glädjebudskap: nu går det löst! — FKP ville krig, Lenin ville inte. — Socialistiska arbetarpartiet motsätter sig ett krig. — Gemensam front över huvudet på Tanner! — Umgänge med polismästaren. — O. V. Kuusinens gömställe. — Är Sovjetunionen alla arbetares fosterland? — Angriparna 1922 och 1939. — En fredsproklamation till det arbetande folket i Finland. — Sovjetunionens svaghetsstillstånd. — Fredskämpar förr och nu.

Hela senhösten 1921 gick i den politiska labilitetens tecken. Det största skälet var de oroligheter som åstadkommit i Öst-Karelen. Eftersom denna ”karelska folkresning” vållade mig tukthus under fyra år och en bra bit in på det femte och alltså är ett stycke av ”min egen historia”, är det väl på sin plats att jag behandlar den en smula i detalj, i all synnerhet som jag just på grund av min personliga inblandning kom att stifta rätt ingående bekantskap med den.

Trycket i synnerhet mot det socialistiska arbetarpartiet men också mot fackorganisationen ökade dag för dag, och på högerhåll gick man till mycket kraftiga attacker mot regeringen Vennola-Ritavuori. Samtidigt började det redan på senhösten segla upp åskmoln också på den utrikespolitiska himlen, och vid årsskiftet 1921-1922 var man mitt inne i ett sådant stormcentrum, att det inte bara talades om en ny revolution utan om ett krig mellan Finland och Sovjetunionen.

Redan år 1919 hade den första mera betydande folkresningen ägt rum i form av den s.k. Aunus-expeditionen (Olonets-expeditionen). Avdelning von Hertzen, som inföll i Aunus (Olonets) blev tillbakalagen med blodig panna. Därefter hade hela första hälften av 1920 varit präglad av ständig oro, dvs. av mindre folkresningar allt som oftast. Det var emellertid först sedan fredsfördraget i Dorpat undertecknats som det åter började röra på sig i mera betydande omfattning och som förberedelserna för den egentliga stora folkresningen sattes i gång. En betydande del av högerelementen i Finland stämplade Dorpat-avtalet som en skammens fred. Man angrep både fredsdelegationen och Erichs regering, som slutit freden och undertecknat fördraget. Jag berättade redan i föregående kapitel att en högljudd högeraktivistisk grupp hade samlats kring tidningen Suunta. Denna grupp tog attackerna mot Dorpat-fördraget formligen på entreprenad och försökte givetvis samtidigt på många sätt stöda den då igångsatta karelska folkresningen.

Enligt bestämmelserna i Dorpat-fördraget måste kommunerna Repola och Porajärvi, som varit besatta av finländare, utrymmas omedelbart efter undertecknandet, och denna åtgärd gav högerkretsarna anledning till en våldsam hetskampanj. De två kommunernas utrymning stämplades som en nationell tragedi. En särskilt dramatisk prägel fick det hela emedan Bobi Sivén, en studentyngling som fungerat som något slags länsman i Porajärvi och Repola, begick självmord. Han ville enligt egen utsago inte lämna dessa orter som en förrädare mot den lokala befolkningen. I synnerhet under själva de dramatiska veckorna, men också i årtal efteråt begagnades denna händelse som ett vapen i en våldsam uppviglingspropaganda. Suunta återkom i nästan varje nummer till dessa händelser och gjorde givetvis inga försök att behärska eller dämpa sitt språk. Ett par citat ur tidningen i fråga som exempel på hur det gick till att frambesvärja den karelska folkresningen:

”DORPATFREDEN RATIFICERAD, FINLANDS ARA KRÄNKT. — Vi har ännu en skuld obetald, en uppgift ofullgjord. — Detta skott (Bobi Sivéns självmord. — A. T.) är samtidigt en

lösen för dem, som tunga till sinnes redan har trott allt fördunklat av skam och bedrägeri. (22. 1. 1921). — När en ny vår kommer kan det gå som 1918 — kan det gå så att Finland tvingas till ett värv, som inte är tilltalande för de nuvarande officiella kretsarna, eller skulle vi måhända säga, som de officiella kretsarna hittills inte har vågat gripa sig an med. (12. 3. 1921). — Deras (ryssarnas. A. T.) tillvägagångssätt hittills har rent av varit av den art, att om det i stället för Finland hade gällt någon annan, låt oss säga en starkare stat, hade denna redan för länge sedan för sin egen värdighets skull varit tvungen att förklara fredsfördraget i Dorpat definitivt brutet på grund av motpartens fördragsbrott. Men Finland har handlat annorlunda. Konsekvent har det fortsatt den vanärande och fördärvbringande politik, som fick sin bekräftelse och välsignelse i Dorpat den 14 oktober 1920. (18. 6. 1922).

Men det gjordes också annat än blott och bart propaganda för att få igång den karelska folkresningen. Det finns en myckenhet bevismaterial som vittnar om detta, men här ska citeras ett enda aktstycke som belägg för att resningen inte var helt spontan, utan att finländska kretsar redan i dess begynnelse haft sitt finger med. Den nyssnämnde Bobi Sivén sände rätt ofta i egenskap av utrikesministeriets representant rapporter till ministeriet. Redan den 6 januari 1921 skrev han i följande ordalag:

Vicehäradshövding A. Broms

Utrikesministeriet,
Helsingfors.

Med anledning av telegram n:o 4 som jag i dag mottagit, kan jag meddela att Repola-kommittén nog under den allra senaste tiden fått 500 gevär och 10.000 patroner. Hemligheten har kommit till bolsjevikernas kännedom, troligtvis i Lieksa, där vapenfrakterna passerat på väg hit. Själv har jag ända från början känt till och varit delaktig av hemligheten och medverkat i synnerhet till vapnens obehindrade transport från Lieksa till Repola. Jag anser det dock som en hederssak att vägra tala om, varifrån vapnen härstammar. Jag vill endast säga, att det enda ansvar som i sammanhanget kan tillvitats officiella finska kretsar är min andel i affären. Allt det övriga har skötts av karelarna själva och några privatpersoner från Finland. För undvikande av diplomatiska förvecklingar torde det vara bäst att jag inlämnar min avskedsansökan. Jag bifogar den till detta brev, så att Häradshövdingen vid behov kan föredra den för minister Holsti. Eller kanske det är effektfullare, om utrikesministern avskedar mig direkt och skrider till de bestraffningsåtgärder saken kräver. Sedan jag erhållit avsked hoppas jag givetvis få stanna kvar i Repola, låt vara som privatperson.

Finlands regering har nog möjligheter att beslagta de ifrågavarande gevären, till exempel genom att den härvarande militären erhåller order därom, men enligt min åsikt är detta inte alls klokt redan av det skälet, att tidningspressen i Finland skulle göra det hela till en skandalaffär och den sista resten av karelarnas förtroende för Finland skulle försvinna.

Det torde vara till fördel för hela ärendet, att den officiella undersökningen av detsamma förhalas så länge som möjligt.

H. H. Sivén.

I Karelen hade ända sedan 1918 funnits en interimistisk regering för Karelen och Aunus (Olonets), vilken tillsammans med organisatörer från Finland stod bakom folkresningarna. Sommaren 1920 hade denna regering flyttat över till den finländska sidan om gränsen och arbetade mycket aktivt för att åstadkomma alla möjliga slags oroligheter. Dess slutmål var ett självständigt Karelen.

Utom Suunta fanns det många andra tidningar som vid denna tid beskyllde sovjetregeringen för att bryta fredsfördraget och förhålla dess verkställighet. Helt ogrundade var beskyllningarna inte, ty sovjetregeringen förhållade faktiskt proklamationen av Karelens autonomi.

Slutligen blev den karelska autonomin heller aldrig sådan som Dorpat-avtalet förutsatte.

Det fanns alltså verkligen åtskilligt av sanning i beskyllningarna, åtminstone i så måtto att Sovjet i detta fall underlät att följa sin egen leninistiska nationalitetspolitik. Karelen var ju ett autonomt område, som enligt den leninistiska nationalitetspolitiken borde ha haft fullständig rätt till självständighet. Det hänvisades, och enligt min åsikt med all rätt, till bolsjevikernas egna beslut, bl.a. till ett beslut som bolsjevikpartiet fattat i samband med frågan om Finlands självständighet. I mycket tydliga ordalag uttalades nämligen följande vid bolsjevikernas samryska partikonferens i april 1917:

Varje folk, som tillhör Ryssland, bör medges rätt att fritt utträda och bilda en självständig stat. Att förvägra sådan rätt och förhindra åtgärder som är oundgängliga för dess förverkligande är detsamma som att understöda erövrings- och krigsskandeståndspolitiken. Endast om folkens separationsrätt erkännes på proletariathåll kan solidariteten mellan de olika folkens arbetare till fullo tryggas, varjämte det bidrar till folkens sant demokratiska närmande till varandra.

Den konflikt, som har uppstått mellan Finland och Rysslands interimistiska regering, visar särskilt åskådligt, att förvägrandet av den fria separationsrätten leder till en direkt fortsättning av tsarregeringens politik.

I detta avsnitt om den finländska frågan fastställdes noga, huru bolsjevikpartiet i enlighet med sitt program skulle ställa sig i varje enskilt fall då en nation som varit förenad med och underkastad tsarväldet önskade bli självständig. Karelens och Aunus (Olonets) interimregering förklarade att det karelska folket önskade självständighet på samma sätt som Finlands folk, eller åtminstone önskade rätt att självt bestämma om det ville höra till Ryssland eller möjligen ansluta sig till Finland. Denna rätt fick karelarna inte.

Även om man sedan sommaren 1920 grundade Karelens kommun, som jag har berättat detaljerat om i "Kremls klockor", var detta ingalunda den i bolsjevikpartiets programförklaring nämnda fullständiga autonomin, eftersom karelarna inte fick full självbestämmanderätt. Inte heller iaktogs Dorpat-fördragets anda och bokstav, ty i sin högtidliga deklaration i fredsfördraget förklarar sig Sovjetunionen ge karelarna en vidsträckt autonomi, som innefattar egen folkrepresentation samt det lokala folkspråkets godkännande som administrations-, lagstiftnings- och folkupplysningspråk. Detta hade förutsatt en helt annan självbestämmanderätt än den som beviljades i enlighet med det 1920 grundade Sovjet-Karelens formella autonomi.

Brotten mot bolsjevikpartiets program och fredsfördragets bestämmelser gav naturligtvis ett slags moraliskt stöd åt de element som organiserade folkresningen. Samtidigt försvagade detta betydligt de kretsars ställning, som motsatte sig framprovocerandet av folkresningar och hävdade att de var farliga för Finland.

Polemiken om dessa ting fortsatte under perioden oktoberdecember. Redan i november nådde spänningen sin toppunkt. Det gick en mängd rykten om oroligheter och om finländska trupp-förflyttningar på den karelska sidan om gränsen. Regeringen dementerade dem officiellt, men åter och åter kom det alarmerande meddelanden, t.o.m. om strider. När det sedan till olika orter började anlända döda samt sårade som lades in på sjukhusen, kunde ingen som närmare kände till saken längre sväva i tvivelsmål om att det redan hade utkämpats öppna strider på östkarelskt område. Officiellt avslöjades detta dock först den 16 november, då Sovjetunionens diplomatiska representant i Helsingfors avlät en not där Finlands regering ställdes till svars för att "beväpnade rövarband" under befäl av finländska officerare hade infallit i Karelen. Kort därefter, på självständighetsdagen den 6 december 1921, påtalade sovjetregeringen samma sak i ännu skarpare ton. Den sovjetryska representationen meddelade då att utrikesminister

Tjitjerin föregående dag, alltså den 5 december, till Finlands representant i Moskva hade överlämnat en not med en skarp protest mot att Finlands regering i samband med den karelska folkresningen till Nationernas förbund hade inlämnat ett förslag till lösning av Karelen-frågan. Detta sades i noten vara en i alla avseenden fientlig handling, som stod starkt i strid med fredsfördraget. I slutet av noten framlägges följande krav:

1:o bör gränsen, över vilken rövarbanden har tillträde till Karelens kommun, över vilken de förses med förnödenheter och över vilken resterna av dem återföres till Finland efter nederlagen, spärras omedelbart och effektivt;

2:o bör all hjälp upphöra till organisationer och personer, som förbereder och verkställer aggressiva åtgärder riktade mot den Sovjetryska rådsrepubliken, däri inberäknat även moraliskt stöd i form av sympatityttringar från den finländska regeringens sida;

3:o bör sådana på finländskt territorium verksamma organisationer och byråer omedelbart upplösas, som direkt eller indirekt tar del i angreppets organisation eller stöder det materiellt, organisationer sådana som t.ex. den borgerliga Karelska kommittén, Jägarbyrån, den s.k. karelska regeringen (som har uppställts och verkar i Finland), värvningsbyråer av olika slag osv, varjämte all värvning på finländskt område bör förbjudas liksom penninginsamling till förmån för de revolterande karelarna jämte all annan hjälp som kunde tänkas ges dem från finländsk sida;

4:o bör alla av ryska kontrarevolutionärer bildade organisationer upplösas på grund av deras aktiva motarbetande av den ryska rådsrepubliken, varjämte dessa organisationers ledare och tillskyndare bör fördrivas från landets territorium.

Såvida Finlands regering inte vidtar ovansagda åtgärder, tvingas ryska regeringen välja andra utvägar för att försäkra sig om Finlands iakttagande av de avtal det ingått med Ryska rådsrepubliken.

Vilken uppmärksamhet saken väckte i Finland särskilt under december och januari månader kan vi se i tidningsspalterna, där händelserna återgavs med rubriker över nästan hela sidor, Sovjetunionens noter publicerades och blev föremål för polemik, och häftiga ordkrig utkämpades om huruvida Dorpat-fördraget hade brutits, om det fanns finländska trupper eller inte i Ostkarelen osv.

Vi kommunister var naturligtvis aktiva från första början. Vi hade ju alldeles särskilda uppgifter i sammanhanget. Också vid denna tid hade jag regelbunden kontakt med sovjetryska legationen i Helsingfors, där jag fick mycket exaktare informationer än de officiella källorna gav. Enligt dessa insidesinformationer hade sovjetregeringen i själva verket ingen lust att framkalla en allvarlig konflikt med Finland. Tvärtom. Sovjet hade just då rätt stora svårigheter att kämpa med. Medborgarkrigen hade visserligen slutat redan 1921; de sista av dem var Kronstadt-revolten och polackernas anfall. Men trots det befann sig landet i ett sådant svaghetstillstånd, att t.o.m. ett litet krig skulle ha tätt sig mycket tungt och motbjudande. Dessutom hade man nyss övergått till Lenins nya ekonomiska politik, NEP-systemet, och alla krafter hade mobiliserats för att genomdriva den. I det läget tedde sig alla utrikespolitiska konflikter och trassel högst ovälkomna för Lenin och hans män.

Samtidigt ingick det emellertid meddelanden av helt annan art från FKP:s ledning i Petersburg. På löpande band, med kurirpost och per brev, kom det glädjebudskap om att man nu äntligen lyckats få till stånd ett krig. I den karelska folkresningen såg FKP:s manner-rahjaska ledning sin chans att äntligen få vara med i leken. De utgick naturligtvis från övertygelsen att röda armén, sedan den väl fördrivit de finländska trupperna från Karelen, skulle marschera över gränsen till Finland och spela makten i händerna på dem själva.

Här kan man alltså märka en tydlig tudelning: å ena sidan FKP-ledningens provokatoriska uppträdande, förestavat av förhoppning om krig, å den andra den sovjetryska leninistiska ledningens avvisande inställning till tanken på krig. Nu gällde det för oss finländska hemmakommunister att besluta vilken ståndpunkt vi skulle inta i denna konflikt. De förstahandsuppgifter vi satt inne med om sovjetregeringens verkliga avsikter gav oss dock anledning att arbeta efter andra linjer än dem FKP:s ledning beordrade. Formellt motsatte sig ju även FKP-ledningen ett krig; åtminstone gällde det att i resolutioner och mötesbeslut förkunna att man inte tolererade att finländska trupper levde rövare i Karelen, att folkresningen var organiserad av finländare osv — men samtidigt skulle man de facto arbeta för att framprovocera ett krig.

Vi inom socialistiska arbetarpartiet, som närmast arbetade ”på jorden”, även om vi samtidigt var knutna till FKP:s underjordiska verksamhet, tog ärligt och oreserverat ställning mot ett eventuellt krig. Det passade oss mycket bättre, vi hade inte haft något att vinna på en väpnad konflikt. Vi visste ju att det bara skulle bli en långvarig blodig lek mellan den stora Sovjetunionen och Finland, en lek som varken partiet eller vi själva kunde ha någon nytta av. Därför bagatelliserade och returnerade vi FKP:s provokatoriska, krigsuppviglande direktiv och beredde oss att på fullaste allvar motverka det officiella Finlands vidare inblandning i folkresningen.

Socialistiska arbetarpartiets partidelegation samt hela vår organisationsapparat och tidningspress mobiliserades till kamp mot kriget. Som ett led i denna kampanj riktade vi för första gången ett erbjudande om samarbete till det socialdemokratiska partiet. Detta skedde i december 1921. I erbjudandet framhölls det, att eftersom det faktiskt förelåg krigsfara borde de två arbetarpartierna tillsammans motverka en utveckling som kunde leda därhän.

Den socialdemokratiska ledningen förhöll sig emellertid mycket kylig redan till detta första kommunistiska erbjudande om gemensam front. Partisekreterare Tainio, med vilken underhandlingarna fördes, var visserligen att börja med rätt positiv, ty den socialdemokratiska ledningen var verkligen allvarligt bekymrad över situationen. Med anledning därav avgav jag till min partiledning en rapport, där jag sade mig tro på möjligheten att få till stånd en gemensam front. Det officiella socialdemokratiska svaret var dock i sak avböjande. Där ställdes villkor som vi inte kunde gå med på. Villkoren var dessa:

Det konstateras, att Sovjet-Rysslands regering inte uppriktigt har infriat sina i och i samband med fredsfördraget i Dorpat avgivna löften beträffande Östkarelen's autonomi och att Finlands regering inte har gjort allt vad som står i dess makt för att hålla landet neutralt i förhållande till den karelska folkresningen; samt att det därför av båda regeringarna bör krävas ovillkorlig och ärlig efterlevnad av fredsfördraget.

Överenskommelse bör träffas, att den andra samarbetsparten inte får förolämpas och klandras för sådant som har att göra med den gemensamma saken, och att samarbetet kan upphöra omedelbart, om dessa villkor inte iakttas.

I det socialdemokratiska svaret fäste man sig särskilt vid den punkt där det hävdades att sovjetregeringen inte noggrant iakttagit Dorpat-fördragets bestämmelser. Också på socialdemokratiskt håll ville man alltså visa, att den finländska inblandningen varit åtminstone i viss mån berättigad. Vi polemiserade givetvis mot en sådan uppfattning.

För socialistiska arbetarpartiets ledning var det en besvikelse att den gemensamma fronten gick om intet, men för FKP:s ledning i Petersburg såg det ut att vara ett stort glädjebudskap. Därifrån kom meddelanden som förtalade att det nu stundade goda tider, nu hade Noske-socialisterna avslöjat sitt bedrägliga sinnelag, t.o.m. när det gällt en sådan sak som att mot-

arbetskrig hade de ställt sig på krigshetsarnas sida. Då lanserades för första gången mera synligt devisen: gemensam front över huvudet på ledarna! Gemensam front över Tanners huvud! Dessa slagord förekom ymnigt i socialistiska arbetarpartiets press och ännu mera i FKP:s underjordiska agitation.

Trots att det ingenting blev av samarbetet uppbyggde vi alla våra krafter för att ensamma åstadkomma en kraftig, landsomfattande reaktion. Möten anordnades överallt. Socialdemokratiska partiet gjorde på sitt håll en interpellation i riksdagen och igångsatte en ganska stark protesterörelse inom sina organisationer.

När sedan den karelska folkresningen kommit längre i sin utveckling, intensifierade vi protestaktionerna i våra egna partiorgan och på fackorganisationsfronten. Stora möten anordnades runtom i landet. Ett särskilt betydande möte hade vi på Helsingfors arbetarförenings gårdsplan den 15 januari 1922. Öppningstalet hölls av redaktören för Nuori Työläinen (Den unga arbetaren) Pekka Paasonen och huvudtalet av Suomen Työmies' (Finlands Arbetares) politiske redaktör Emil Tuomi. Talen var skarpa i tonen och bevis framlades för att det officiella Finland hade om inte direkt deltagit i aktivisternas förhållanden, så i varje fall stillatigande åsett dem. En resolution i samma anda godkändes också.

Polisen var väl representerad vid detta möte. Polismästare Hjalmar Honkanen blandade sig med jämna mellanrum i förhandlingarna, varnade talarna och hotade att avbryta dem. Jag, som följde med det hela lite på sidan om, blev förargad över hans beteende. Efter talens slut gick jag ut på arbetarföreningshusets långa altan, därifrån talen hade hållits och där mötets funktionärer stod omgivna av en manstark polisbevakning. Överraskande uttalade jag en skarp protest mot polisen för att den blandat sig i gången av ett fullt lagligt möte. Längre än så hann jag aldrig, ty polismästaren röt:

— Ta den där karlen och bär bort honom!

Två poliser började släpa mig längs altanen mot ingångsdörren till föreningshuset. Under handgemänget togs det t.o.m. ett ganska kraftigt strupgrepp på mig. När jag insåg att det här erbjöd sig ett tillfälle att hetsa upp folkmängden som stod där nere och såg på, började jag spjärna och sprattla emot för allt vad jag var värd. Poliserna släpade mödosamt iväg med mig längs hela den långa altanen, och folkmassan började bli uppretad. Det hördes rop som: Släpp honom! och andra liknande, och till slut var alltsammans ett enda vrål och oväsen. Sanningen att säga hanterade poliserna mig inte fullt så omilt som det såg ut. Var gång jag grabbade tag i skyddsräcket lossade de mitt grepp igen, men inte särskilt hårdhänt. Den ena polisen var den kände tungviktsbrottaren Sallila, och efteråt skrevs det i en del tidningar skämtsamt, att nu blir väl Poika Tuominen fockad ur Arbetarnas idrottsförbund, eftersom han har gått en match med en brottare som tillhör det borgerliga förbundet!

Poliserna hade ett styvt göra med att transportera mig till fjärde distriktet vid Terrassgatan, därifrån jag sedan fördes över till centralpolisstationen. Där väntade Honkanen redan på mig och inledde genast förhöret. Polismästare Honkanens nerver var ingalunda de bästa tänkbara polismästarnerver. Under förhören kunde han bli oerhört häftig och använda ett språk som inte passade en man i hans ställning. Och jag, som full av de dödas ben hade givit mig i den här leken huvudsakligen i propagandistisk avsikt, begagnade genast tillfället när polismästarens nerver svek. Jag frigavs strax efter det första förhöret, men kallades dagen därpå ånyo till Honkanen. Skildringar av dessa förhör publicerades i tidningspressen — inte enligt det officiella protokollet, utan enligt mina anteckningar. Här ett referat ur Suomen Työmies:

Honkanen (häftigt): Hur förklarar ni ert förolämpande uppträdande gentemot myndigheterna under

mötet?

Tuominen: Jag förklarar det så, att jag kräver att polismästaren ska åtalas för tjänstefel och grov misshandel.

Honkanen: Vad är det ni vågar stå här och säga? Jag anklagar er för att ha smädat myndigheterna och gjort motstånd mot polis: Ni måste känna till att vi har rätt att vara närvarande vid möten. Hur kan ni då understå er att påstå att vi har trängt oss på?

Tuominen: Ni måste ju tränga er på för att kunna komma till mötet, för ingen hade inbjudit er.

Honkanen (tar lagboken och börjar läsa ur den): Polismyndigheterna ha laga rätt ...

Tuominen: Lagboken behöver ni inte läsa för mig. Jag tror jag känner tillräckligt väl till vad där står om den här saken.

Honkanen: Då vet ni också att man inte får smäda myndigheter i tjänsteutövning.

Tuominen: Alldeles riktigt, men man får tillrättavisa dem om de handlar olagligt, och det var just vad jag ...

Honkanen (ryter): Vad är det ni understår er! Jag har rätt att upprätthålla ordningen!

Tuominen: Tror polismästaren, att ert sätt att falla inledaren i talet var ägnat att öka ordningen och lugnet vid mötet? Åstadkom inte just det störningar? Om inte herr polismästaren hade blandat sig i förhandlingarnas gång på det där vettlösa sättet, så hade inte heller jag fått något tillfälle att föreslå en resolution om ogillande.

Honkanen: Ni erkänner alltså att det var i uppviglande syfte ni gjorde förslaget?

Tuominen: Nej, tvärtom. Jag gjorde det för att det som rätt var skulle bli utsagt.

Honkanen: Ingen har rätt att missfirma myndigheterna.

Tuominen: Det var ingen missfirmning. Det var kritik. Och ni borde inte göra så stor affär av det. Med anledning av poliskravallerna den fjärde september ...

Honkanen: Prata inte! Jag vill inte höra något om den fjärde september!

Tuominen: Den fjärde september ...

Honkanen (allt ilsknare): Jag förbjuder er att tala om det!

Tuominen: Jag har förts hit för att förhöras och jag kräver att få förklara . . . (fortsätter) med anledning av poliskravallerna anordnade vi den adertonde samma månad stora möten, där vi just kritiserade och fördämde polisens handlingssätt.

Honkanen: Jag struntar i de där mötena och deras kritik.

Tuominen: Jag tycker inte polismästaren har skäl att göra så stort nummer av protester som framförts med anledning av era egna misstag, eftersom vi vid våra möten tidigare har kritiserat polis-männens verksamhet och tilltag, utan att ni eller era medhjälpare gjort nummer av saken, trots att just ni har att övervaka polisernas ära och rykte.

Honkanen (fräser): Gå! Er kan man inte förhöra. Jag ska låta åtala er för motstånd mot polis och missfirmning av myndighet. Gå! Gå!

Efterspelet till detta mötesintermezzo följde i sinom tid vid rådhusrätten i Helsingfors, ty polismästare Honkanen väckte verkligen ett minutiöst regisserat åtal för motstånd mot polis. Vi för vår del såg till att också rättegången gick i tecknet av motstånd mot den karelska folkresningen. Jag inkallade flera tiotal vittnen, huvudsakligen arbetslösa, åt vilka man inte behövde betala dagtraktamente. Vi hade naturligtvis förberett deras vittnesmål, som gick ut på att jag helt lugnt hade hållit ett anförande då poliserna plötsligt rusat på mig och tagit strup-

grepp och misshandlat mig. Jag anklagade alltså polisen för misshandel och polismästaren mig för motstånd mot tjänsteman.

Rådhusrättens sammanträde blev farsartat. Polismästare Honkanens vittnen var också i förväg instruerade att vittna att jag höll i skyddsräcket, varför man blev tvungen att lösgöra mitt grepp om det, men jag förnyade det ständigt på nytt, och alltså gjorde jag motstånd. Mina vittnen för sin del stod hela tiden fast vid att inget motstånd hade förekommit, utan att poliserna hade misshandlat mig. Plötsligt riktade jag en överraskande fråga till ett av polismästarens vittnen och undrade om den ene av poliserna höll mig om strupen fem sekunder, som det påståtts, eller längre. — Inte ens fem sekunder, utan kortare tid, svarade vittnet rappt. Skrattsalvorna rungade i rättssalen. Nu var det bevisat, att polisen verkligen tagit strupgrepp på mig. Följande polisvittne gick i samma fälla. Så kom allmänna åklagarens motdrag. Han frågade ett av mina vittnen, om Tuominen klamrade sig fast vid räckverket fem sekunder eller längre. Mitt vittne gick också i fällan och svarade, att såvitt han kunde bedöma var det inte mer än fem sekunder. Nya skrattsalvor.

Jag fick ett par hundra marks böter för motstånd mot polis.

Socialistiska arbetarpartiets partiråd sammanträdde och beslöt offentliggöra en särskild fredsproklamation som inte riktade sig enbart till arbetarna utan till hela befolkningen och där det av Finlands regering krävdes resoluta åtgärder för att få slut på aggressionspolitik. Proklamationens formulering anförtroddes naturligtvis partidelegationen och därmed mig.

När jag dagarna närmast efter sammanträdet tog itu med formuleringen visade det sig att också den tidigare nämnde "underjordiske" funktionären Otto Vilmi hade sysslat med samma sak. Denne f. d. redaktör i "Suomen Työmies" var en god och ledig skribent och en på allt sätt lugn och förständig man, men i detta fall hade han uppenbarligen fått direktiv av Kullervo Manner. När vi hade fått våra respektive utkast färdiga och träffades för att jämföra och sammanjämka dem kunde vi konstatera att våra utgångspunkter och formuleringar var rätt olika.

Det är kanske skäl att nämna att vi träffades i den våning vid Broholmskajen där Otto Ville Kuusinen sist hade hållit till under sin kurragömmalek med myndigheterna i Finland 1920. Våningens innehavarinna berättade skämtsamt att den var historisk i så måtto att Kuusinen där hade författat många artiklar och många resolutioner för socialistiska arbetarpartiet och dess möten. Med skälmen i ögonvrån påstod hon att också sängen som stod i ett hörn av rummet var historisk: "Där har Otto Ville Kuusinen tillbragt många nätter, och inte alltid helt ensam heller." Vilmi och jag blev naturligtvis intresserade och frågade vad det var för sällskap han hade haft, och värdinnan som var utrustad med skarp iakttagelseförmåga gav oss en färgstark skildring. Namnet visste hon inte, men signalementet pekade på att Kuusinen sekreterare, vän och sängkamrat var identisk med Aino Sarola, som vi båda kände och om vars äventyrliga färd genom Karelens tasselmarker till Petersburg jag har berättat redan i "Skärans och hammarens väg". Om sin värderade och respekterade gäst berättade vår värdinna ingenting olämpligt eller nedsättande, men desto elakare och bitskare var hennes anmärkningar om hans älskarinna — om hennes sätt att pynta sig och uppträda och använda en alltför gräll make up. Till slut undrade hon vad det egentligen kunde ha varit för ett fruntimmer och om Kuusinen nu verkligen hade gjort riktigt klokt i att lägga sig till med en sådan medhjälpare. Och vad kunde vi väl svara på det!

Efter denna episod satte vi åter fräs på vår verksamhet. I detta sammanhang tvangs jag för första gången att på allvar ställa mig frågan: är Sovjetunionen alla arbetares fosterland?

Frågan trängde sig häftigt på därför att Vilmis utkast till fredsproklamation byggde just på tanken att Sovjet är alla arbetares fosterland. Därför gällde det också för alla finländska arbetare att i den dåvarande situationen försvara Sovjet som sitt eget fädernesland. Själv gjorde jag upp ett utkast som baserade sig på en annan grundtanke. Där hette det att arbetarna i Finland värnade sitt fosterland genom att försöka förhindra den lagliga regeringen att störta landet i krig. Vi diskuterade saken mycket grundligt och länge, i två dagars tid, och gjorde en kompromiss varvid bl.a. Vilmis formulering om Sovjet som alla arbetares fosterland avlägsnades. I den publicerade versionen kvarstod dock en av Vilmi skriven mellanrubrik, där arbetarna i Finland uppmanades att försvara Sovjetunionen, och det var detta som sedan gav myndigheterna den formella anledningen att ingripa.

I den nämnda diskussionen erkände jag öppet att Vilmi hade rätt. Det var bara inte klok taktik att säga ut det offentligt. Också enligt min åsikt var Sovjet alla arbetares fosterland, eftersom alla arbetares ideal blev förverkligade där. Till förmån för denna uppfattning talade även det faktum att Sovjetunionen och röda armén aldrig skulle komma att användas mot arbetarna i något land. Minst av allt var det tänkbart att Sovjet skulle kunna sluta en pakt med någon imperialistisk stormakt eller själv driva en imperialistisk stormaktspolitik.

Många gånger har jag återvänt till samma problemställning. År 1939 ansatte den mig åter. Är Sovjet alla arbetares fosterland, ska även finländska arbetare vid en konflikt ställa sig på Sovjets och inte på Finlands, sitt eget fäderneslands sida? Jag ska ärligt erkänna, att min uppfattning 1922 var den att de finländska arbetarna borde ta Sovjets parti om det blev krig. Men 1939 hade tiden och skeendet lärt mig, att det inte var så som jag trott i mitt ideella kommunistrus i ungdomens dar. När jag blev erbjuden statsministerposten i Terijoki-regeringen gällde det åter för mig att avgöra frågan: på Sovjets sida eller på Finlands, och efter en ganska tung jakobskamp var mitt beslut klart, som jag redan har berättat i "Kremls klockor". Jag kände mig förpliktad att träda upp till Finlands försvar och uppmanade alla kommunister att göra detsamma. Att publicera en resolution med uppmaning att ta parti för Sovjet hade inte längre kommit i fråga. Min inställning var klar: finländska arbetare bör försvara Finland när det blir anfallet, vem den anfallande än är.

I det senare fallet var utgångspunkten för mitt ställningstagande visserligen något annorlunda än i det förra. Åren 1921-22 var det enligt min uppfattning finländarna som var den aggressiva parten. Om man ställde sig på Sovjetunionens sida innebar detta därför att man tog parti för den förfördelade. År 1939 däremot var situationen en helt annan. Nu rådde det inget tvivel om vem som var angripare. Det var röda armén, och Finland försvarade sin självständighet. Valet var alltså mycket lättare. Men jag hade också då fått fullt klart för mig att Sovjetunionen ingalunda var alla arbetares fosterland. Den handlade inte i de finländska arbetarnas, utan i det ryska folkets och framför allt den ryska stormaktens intresse. Och den använde så dubiösa medel som att t.o.m. sluta förbund med mänsklighetens värsta fiende, nazismen, med vilken den träffade avtal om angreppsoffren. Det var ju vad Stalin — uppenbarligen i strid med det ryska folkets och de ryska kommunistpartimedlemmarnas åsikter — gjorde när Stalin-Hitler-pakten slöts 1939. Då uppdelades Polen och östersjöländerna och avgjordes även Finlands öde på ett sätt som resulterade i det ryska angreppet.

Efter långa diskussioner och grubblerier fick vi proklamations-utkastet i ett sådant skick att jag kunde framlägga det för partidelegationen. Också där blev det en långvarig debatt. Det uttalades dubier med anledning av de skarpa formuleringarna, som dock slutligen blev enhälligt godkända. Proklamationen publicerades i mitten av januari.

Emedan denna proklamation hade stor betydelse inte bara för mig personligen, utan också för

det politiska livet i Finland och för relationerna mellan Finland och Sovjetunionen, ska jag här ur den en hel tidningssida långa texten citera ett par avsnitt som återger det väsentligaste.

Rubrikerna var följande:

TILL DEN ARBETANDE BEFOLKNINGEN I FINLAND!

Upp till kamp för Sovjetunionens försvar. Arbetsfred och självständighet bör tryggas för Karelen röjarfolk.

I början av proklamationen redogörs för den rådande situationen och för förslaget till samarbete med socialdemokratiska partiet. Själva de uppmaningar vari den utmynnade framgår av följande citat:

Gemensam kampfront av alla arbetande till Sovjetunionens försvar.

Efter att ha konstaterat, att borgerskapet i Finland är i färd med att störta proletariatet i krig med en stat, där kapitalismens utsagningsrätt och makt är kuvade och där arbetarna och bönderna gemensamt bygger upp ett nytt socialistiskt samhälle, såg Socialistiska arbetarpartiet som sin plikt att erbjuda Socialdemokratiska partiet att tillsammans med vårt eget parti bilda en proletariatets gemensamma hållfasta kampfront för att förhindra ett krig mot Rådsryssland. Ty vårt parti är övertygat om, att varje socialdemokratisk arbetare, småbrukare, torpare och backstugusittare motsätter sig det krig, som storkapitalisterna nu försöker få i gång. Vi tror inte att en enda av dem själv kan dra ut eller låta sin son dra ut i strid mot de karelska bönderna, som har bett Finlands bönder om en enda sak, nämligen om fred.

Arbetare, småbrukare, torpare och allt småfolk i Finland.

Socialistiska arbetarpartiet i Finland har beslutat ta upp kampen för att förhindra ett reaktionärt krig mot Rådsryssland. För att kunna föra denna kamp till en övertygande seger, manar vi alla arbetare, småbrukare, torpare och landsbygdsproletärer att delta i striden för att avvärja den fara som hotar oss alla. Ett kampförbund mellan industriarbetarna och de arbetande på landsbygden kommer att skapa en armé, som den kapitalistiska armén inte förmår bryta och skingra, utan som kommer att störta kapitalismen. Via detta samarbete och denna strid går hela proletariatets klasskamp vidare mot socialismens förverkligande.

Socialistiska arbetarpartiets partidelegation uppmanar varje arbetare att genom den organisation han tillhör tillskynda anordnandet av möten för ortens arbetarbefolkning, varvid de frågor som framlagts i denna proklamation upptas till allmän diskussion. Vi ber att mötesbesluten sändes till Socialistiska arbetarpartiets partidelegation.

Kamrater! Låt oss höja den fana vårt parti givit oss: fram för proletariatets seger! till en gemensam stridsfana för tusentals proletärer i städerna och på landsbygden, till den fana i vars hägn vi kämpar och inom kort förverkligar det finländska proletariatets frihet från kapitalismens förtryck och ok.

Proklamationen väckte ingen större uppmärksamhet de närmast följande dagarna. Tidningarna nämnde om den i små notiser, men den ansågs inte som sensationell i något avseende. Suomen Sosialidemokraattis politiske krönikör Sasu Punanen gläufste sin vana trogen och antydde att kommunistgossarna nu kommit ända därefter att de avger en proklamation där de lovar fienden sin hjälp. Största delen av den socialdemokratiska pressen hade skarpt motsatt sig den karelska folkresningen. Ett anmärkningsvärt undantag utgjorde Kansan Lehti, där Eino och Sylvi-Kyllikki Kilpi regerade på den tiden. Där hudflängdes Sovjetunionen väldeliga i samma stil som i Sasu Punanens skrivelser. Var och en som visade förståelse för Sovjet stämplades nästan som landsförrädare.

I detta sammanhang har det sitt intresse att konstatera en sak. De år då vi kämpade för att försvara Sovjetunionen var vi officiellt och även de facto dess uppriktiga vänner. Vi höll på Sovjet under alla omständigheter, satte vår frihet och existens på spel för det, i synnerhet just när det blivit utsatt för angrepp i stil med den karelska folkresningen. På samma sätt handlade vi vid Judenitjs anfall och i många andra liknande sammanhang av mindre proportioner. Men till exempel Sasu Punanen, Eino och Sylvi-Kyllikki Kilpi, Klaus U. Suomela och många andra senare och nuvarande tiders sovjetvänner var på den tiden de hätskaste sovjetismädare!

Under sina grundläggningsår och ännu 1921 och 1922 var Sovjetunionen svag och behövde verkligen vänner. Nu däremot, när Sovjetunionen är stark och kapabel att slå näven i bordet, framlägga ultimata eller blanda sig i andra länders inre angelägenheter, som i Ungerns 1956, eller när den gör avtal a la Stalin med imperialistiska stormakter, då förstår dessa sentida sovjetvänner det, tar det i försvar och anser sådana handlingar riktiga. Rollerna har alltså blivit fullständigt ombytta. När det innebar en stor risk att vara Sovjetunionens vän och ta dess parti, då var dessa vänner långt borta — i fiendeläget. Nu, när det tvärtom stundom kan vara farligt att inta en kritisk attityd till Sovjet, nu är dessa samma personer oreserverade sovjetvänner och funktionärer i fredsföreningen, nu är de fredspartisaner. Jag vet inte hur stort värde Sovjetunionens styresmän i verkligheten tillmäter detta slags vänskap, men åtminstone på mig har den många gånger verkat ytterst egendomlig.

Ja, som sagt väckte fredsproklamationen till en början ingen särskild uppmärksamhet, men senare blev det liv och rabalder om den. Den blev ett historiskt dokument till vilket man fortfarande, trettiosex år senare, då och då återkommer.

Inrikesministern slår till

Regeringen Vennola i en brydsam situation. — Experterna varnar, men inrikesministern gör ett drag som kostar honom livet. — Detektiva centralpolisen gör ett stort notvarp. — Vem skall fly? — Resan från fängelse till fängelse börjar. — Kriminalpolisens undermåliga cell. — Polismästarn får ett raserianfall. — Hur kunde en miljon bli så många? — Banken kasserar in kursvinster. — Dispyter vid detektiva centralpolischefens kaffebord. — Höger-tidningarnas hämningslösa hetskampanj.

Höger-tidningarna och -elementen, närmast kretsen kring ”Suunta”, fortsatte sina angrepp mot regeringen som beskyldes än för den ena, än för den andra underlåtenhetssynden. Samtidigt intensifierade vi kommunister vår verksamhet allt mera. Situationen började bli sådan att regeringen verkligen måste göra något. Det gällde för den att antingen stäcka höger-elementens framfart eller också rikta en stöt vänsterut. Läget sådant det var vid årsskiftet 1921-22 kunde inte fortsätta.

Vi visste att man inom regeringen övervägde åtgärder av många olika slag mot socialistiska arbetarpartiet och dess tidningspress — mot FKP stod man ju maktlös. Uppenbarligen dryftade regeringen i flera repriser möjligheten att förbjuda partiet och dra in dess tidningar. Sådana saker läckte alltid ut, ty vi hade hela tiden kontakt med personer som stod regeringskretsarna nära samt med ministerfruar och deras väninnor. Och somliga ministrar hade ju älskarinnor redan på den tiden. Ur sådana källor fick vi reda på ett och annat om regeringens planer. Detektiva centralpolisen, sedermera känd under namnet statspolisen — Stapo — var då ännu inget särskilt farligt organ, ingen stat i staten, och umgicks ännu inte med egna stora kupplaner. Den kunde nog ge regeringen en del vinkar och antydningar, men för det mesta i bra liten skala. Regeringen måste själv göra upp alla planer, inrikesministern hade att svara för ordningen i landet och kunde inte i större utsträckning förlita sig på DC:s bistånd.

Statsminister Vennolas inställning var såvitt jag vet vacklande. Inrikesminister Ritavuori åter, som gick på en klar laglighetslinje, hade rätt eftertryckligt hållit fast vid att man inte fick blanda sig i vårt partis göranden och låtanden så länge de höll sig inom lagens ramar. President Ståhlberg höll ännu mera utpräglat fast vid detta. I sin egenskap av president tog han naturligtvis ingen befattning med sådana saker, men man kände hans inställning, och hans gode vän Ritavuori kände den särskilt väl. Också vi förlitade oss på att ingen större fara kunde hota vårt parti så länge vi inte företog oss någonting direkt olagligt. Tryckfrihetsåtal regnade visserligen över oss, men någonting värre än så var tydligen inte att motse. Detta föll oss på läppen särskilt därför att vi hoppades kunna genomföra revolutionen öppet och på laglig väg, varvid det kanske skulle bli möjligt för oss att framdeles återkomma till vår älsklingstanke, FKP:s indragning, som vi året förut t.o.m. hade gjort en resolution om. Vi fortsatte att omhulda vår önskedröm och ansåg det för sannolikt att FKP skulle vara obehövt om ett år eller ett par.

Men det gick annorlunda. Högerens attacker mot Ritavuori blev allt hätskare, och enligt de rapporter vi fick började inrikesministern — trots att han var en stark personlighet — vackla och söka en utväg ur det svåra dilemma i vilket framför allt han personligen råkat. Utvägen tyckte han sig finna i vår fredsproklamation. Dittills hade den som sagt inte väckt någon särskild uppmärksamhet. Inte ens de mest fanatiska tidningarna hade där sett någon anledning till beskyllningar för landsförräderi. Men regeringen tyckte sig se det. På uttrycklig tillskyndan av inrikesminister Ritavuori började man undersöka möjligheterna att begagna fredsproklamationen som vapen mot socialistiska arbetarpartiet. Ritavuori begärde utlåtande av några juridiska experter, bl.a. av Allan Serlachius, om huruvida proklamationen i fall av krig utlovade fienden en hjälp som var att betrakta såsom landsförrädisk. Enligt vad vi sedermera under rättegångens lopp fick veta hade de flesta av juristerna intagit den ståndpunkten att finländsk lag inte var tillämplig på vårt fall. Det ansågs inte möjligt att fängsla och åtala någon på grund av fredsproklamationen. Enligt vad vi visste var också president Ståhlberg av samma åsikt. Det enda undantaget var den nyssnämnde Allan Serlachius som i sitt utlåtande, visserligen tveksamt och med reservationer, ansåg att proklamationen var landsförrädisk.

Ritavuori var emellertid en handlingens man. När han väl hade valt ståndpunkt och fått åtminstone partiellt stöd av Serlachius drev han också sin vilja igenom. Proklamationen lades alltså till grund för en aktion. Partidelegationen i dess helhet hade medverkat till proklamationens formulering, och en ännu bredbasigare instans, partirådet, hade godkänt grunderna och riktlinjerna för densamma. Eftersom en hel mängd partifunktionärer i ledande ställning hade varit med om att författa och sprida proklamationen partidelegationen, partirådet, huvudredaktörerna för de tidningar som publicerat aktstycket, distriktssekreterarna och t.o.m. medlemmar av en del distriktskommittéer — gällde aktionen flere tiotal personer. Den var alltså att betrakta som ett mycket effektivt medel att försvaga den kommunistiska aktiviteten, även om den inte förmådde stävja den helt.

Den 26 januari 1922 satte Ritavuori sin plan i verket — säkert utan att ana att han skulle få betala för det med sitt liv. Tillräckligt många omständigheter tyder nämligen på att de högerelement som förföljt Ritavuori just genom dessa häktningar fick impulsen till beslutet att röja honom ur vägen.

Regeringens majoritet hade ställt sig bakom Ritavuori-operationen. Sent på kvällen den 26 januari satte sig en stor mängd poliser i rörelse parvis, och varje par hade i uppdrag att anhålla ett eller två av föremålen för aktionen. Man hade alltså valt ett ovanligt klockslag för not-

varpet, även om det ändå inte gjordes helt i Gestapo- eller GPU-stil, dvs. under nattens allra mörkaste och tystaste timmar.

Vår partibyrå fanns på den tiden i översta våningen av Helsingfors arbetarförenings hus. Också den kvällen satt jag där sent och arbetade som jag nästan alltid brukade när jag var i Helsingfors. Vid pass kl. 21 kom det in två män. Jag såg genast att de inte tillhörde våra vanliga gäster. Med ”officiellt” tonfall frågade de om vår ordförande Hjalmar Eklund var på byrån. Redan då begrep jag att något var galet och svarade helt lakoniskt: — Nej, han är inte här.

Männen såg ut att bli smått förvirrade. De hade med sig en förteckning som de ögnade igenom, varvid de av någon obegriplig anledning mumlade att de hade order att anhålla Eklund. Den ena detektiven tillade att också partidelegationens övriga medlemmar skulle fängslas. Jag bara satt och teg och lyssnade, och de inlät sig inte heller i vidare mening-utbyten utan avlägsnade sig.

Då blev det fart på mig. Eklund höll som bäst ett tal i A-salen i samma hus. Jag sände dit en övertidsjobbande kontorsflicka med bud att han skulle komma ut i trappuppgången, mitt i talet om så var. Upp till byrån vågade jag inte be honom komma. Efter ett par minuter uppenbarade sig Eklund med förvånad uppsyn. Jag förklarade saken för honom. Nu gällde det att avgöra vem av oss som skulle fly. Partiets angelägenheter måste skötas, och det var ingen idé att vi båda lät bura in oss, för det kunde mycket väl hända att ”resan” blev lång.

Eklund var en rejäl, föredömlig kamrat. Han sa utan en skymt av tvekan:

— Jag kryper i sinkabirum. Jag har mera gott om tid än du att sitta där, för mina uppgifter har ju inte varit så förfärligt stora och viktiga.

Men jag för min del ansåg att Eklund skulle gå under jorden. Han kunde göra det utan att väcka alltför stor uppmärksamhet, men om jag försvann skulle tidningarna med hovskalden Sasu Punanen i spetsen genast trumpeta: där ser ni nu, Poika Tuominen är en ren provokatör och ingenting annat, låter mindre skyldiga, enfaldiga människor bli inburade och smiter själv iväg för att ta emot sin belöning.

Resultatet blev att Eklund motvilligt gav sig iväg medan jag stannade kvar för att stå till svars för mina gärningar. Han fortsatte en tid framåt att ”underjordiskt” sköta partiets angelägenheter, men flydde sedan till Sovjet. Han hörde till dem som försvann vid utrensningarna 1937, och efter det har jag inte fått något livstecken från honom.

Själv gick jag tillbaka till partibyran — för att invänta häktningsmanskapat. Långtråkigt hann jag inte få, ty jag undersökte hastigt alla bordslådor och rensade dem från papper som jag befarade var komprometterande. Det var en försvarlig bingé mitt biträde sedan släpade bort till neutralt område, dvs. till arbetarföreningens vind, emedan jag antog att en eventuell husundersökning inte skulle utsträckas dit — ett antagande som sedan visade sig vara riktigt.

En halvtimme efter det Eklund gått kom det två nya män. De frågade efter partisekreterare Tuominen. Jag presenterade mig — och så började den över fyra år långa resan från fängelse till fängelse.

De två som fått order att anhålla mig hade först gått till min bostad och väntat på mig där. Därför försenade de sig den där från vår synpunkt sett så viktiga halvtimmen. År 1928, då jag åter fängslades, hade jag haft flera dagar på mig att fly, men också då blev det att stanna kvar och vänta av precis samma orsak: ”skäll-kons” flykt åstadkommer ett fruktansvärt rabalder. Av samma skäl stannade de som anklagades för krigsansvarighet kvar efter det senaste kriget,

fastän de allesammans hade haft möjligheter att fly. Men dagens kommunistiska moral är annorlunda: finns det en chans att smita försvinner man hastigt och lustigt under jorden.

När nätet vittjats var alla partidelegationens medlemmar utom Eklund och suppleanten Pekka Paasonen häktade. Samtidigt hade också chefredaktörerna för våra tidningar anhållits.

Alla de som blivit anhållna i Helsingfors spärrades omedelbart in i kriminalpolisens rannsakningsceller, inte i detektiva centralpolisens, där politiska fångar alltid tidigare brukat placeras. DC:s förhållningsledare och sedermera dess chef F. J. Klemetti förklarade offentligt att man inte ville ge fångarna någon möjlighet att påstå att de underkastats tortyr och tredje gradens förhör hos DC, därav placeringen hos kriminalpolisen. Där skulle vi bli bevakade av vanliga poliser och bli föremål för vanliga kriminalistiska förhörsmetoder.

Vintern 1922 var mycket sträng med en köld som fortsatte vecka efter vecka. Under sådana förhållanden var kriminalpolisens celler ytterst undermåliga. De saknade varje uppvärmningsanordning. Uppvärmningen av dessa förvaringsutrymmen vid Alexandersgatan skedde i ena ändan av en lång korridor. De celler som låg längst borta måste ha varit i kallaste laget också under milda vintrar — smällkalla vintrar som denna var de fullständigt omöjliga. I min cell var det köldgrader mest hela tiden. Där fanns ingen säng, bara en 10-15 cms upphöjning av betong vilken tjänstgjorde som brits. Ovanpå den lades — endast till natten — en tunn halm-madrass. Av täcke och kudde såg man inte en skynt. I denna temperatur och på denna bädd kunde man inte sova eller ligga stilla mer än 10-15 minuter i stöten utan att förfrysas sig. Det gällde att vara i rörelse dag och natt och försöka hålla sig varm genom att gymnastisera. Då därtill kom att det var så och så också med matrasonerna blev denna första tid i fängelset ytterligt tung och svår.

Jag råkade dessutom ut även för den olyckan att bekvämlighetsinrättningen i min cell hade frusit och försatts helt ur funktion. Inrättningen i fråga utgjordes av ett hål i ett hörn av cellen, och då dess innehåll frusit till is var den naturligtvis alldeles obrukbar. Vaktmästaren försökte tina upp avloppsröret genom att hålla ett par ämbar hett vatten i det, men det enda resultatet var en kväljande stank.

Jag hade suttit i min cell 5-6 dagar utan att bli förhörd en enda gång. Varje dag hade jag anfört klagomål, men det hjälpte inte. Vaktmästaren meddelade bara att han inte hade rätt att vidarebefordra klagomålen. Slutligen kom polismästare Honkanen på ett inspektionsbesök, föranlett av att redaktör Kössi Kivi krävt att i egenskap av saksförare få besöka mig. Det var polismästaren själv jämte ett par assistenter som förde Kivi till mig. Honkanen inledde samtalet i sin vanliga karska stil:

— Jaha, nu är ni äntligen här, och här kommer ni att stanna. Nu lär det nog inte gå att komma ut och skriva sådana dialoger i tidningarna som vid det förra förhöret. Det blir en lång resa det här, jag garanterar att det dröjer årtal innan ni kommer härifrån.

När jag inte svarade skyndade sig polismästaren att fråga:

— Har någon försökt strypa er här också som ni påstod att jag hade försökt? Har ni blivit misshandlad? Har ni något att klaga över?

Jag skrattade till och sade:

— Här har det skett och sker mycket värre saker. Polismästaren har ordnat ett mordförsök på mig.

Honkanen blev naturligtvis oerhört irriterad och skrek:

— Va, va . . . ska ni då aldrig lära er något . . . förstår ni då inte ännu att ... skulle jag ha försökt låta mörda er?

Jag förklarade i retsam ton att jag med avsikt blivit placerad i en cell där det bildades giftiga gaser. Redan före min ankomst hade avloppsrören försetts med en laddning som hela tiden alstrade en fruktansvärd gas. Om fönstret var stängt ledde det snabbt till döden för cellens invånare. Och hölls det öppet, var det stor risk för förfrysning. Enligt vad vakten berättat hade jag spärrats in i denna cell, nr 9, på polismästare Honkanens uttryckliga order. Det hade inte skett av en slump.

Redaktör Kössi Kivi, som anmält sig som min sakförare, stenograferade ner varje ord i detta samtal.

Honkanen satte genast i gång med att ta reda på vad som egentligen hade hänt. Han kallade på vaktmästaren och började förhöra denne. Vaktmästaren förklarade som saken var att WC-inrättningen hade frusit redan för flera veckor sedan, men eftersom det inte fanns någon annan hade man varit tvungen fortsätta att begagna den. När den inte längre funktionerade, hade han försökt tina upp den med hett vatten, och därav den förskräckliga gasen.

Honkanen blev alldeles rosenrasande. Varför hade man inte rapporterat till honom? Varför hade man hållit den här människan i en sådan cell? Vakten genmälde att polismästaren ju själv hade befallt att Tuominen skulle sättas i cell nummer 9. Honkanen vrålade:

— Nog är det väl själva fan! Jag gav order om att Tuominen skulle placeras i den här cellen därför att den är den största, ljusaste och bästa cellen i hela huset. Han vände sig till mig och fortsatte:

— Hur kunde jag veta att avträdet var i sådant skick! Vi har inte beställt hit kölden enkom för Tuominens skull, den härstammar från högre ort den också — österifrån är det som såna här fimbulvintrar kommer! Vill ni anklaga någon för det här, så anklaga ert eget fosterland. Det är där man ordnar sådant!

Kivi avvaktade vad jag skulle svara på Honkanens utgjutelser. Jag hade försökt komma på det klara med om det hela var avsiktligt eller inte. Nu var jag övertygad om att Honkanen verkligen hade velat placera mig i den bästa cellen — ingalunda av kärlek och vänskap till mig, utan av ängslan för eventuellt bråk och rabalder. Jag förklarade att jag antog att det faktiskt förhöll sig som Honkanen sagt. Därför fanns det inget skäl — i synnerhet inte om polismästaren nu lovade att jag genast skulle få en cell med bättre bekvämligheter — att göra någon stor offentlig affär av det hela.

Redaktör Kivi lydde min vink och skrev relativt försiktigt om saken. Och jag blev på Honkanens order ögonblickligen överförd till en bättre cell. Samtidigt ställde sig två yngre detektiver till mitt förfogande i så måtto, att de sade sig ha fått tillstånd av polismästaren att gå ut på stan och hämta kaffe och mat åt mig om och när jag ville. Dessutom fick jag en tjock, varm filt till täcke. I en handvändning blev förhållandena helt annorlunda. Jag fick t.o.m. de böcker jag önskade, men tidningar hade man enligt vad Honkanen sade inte lov att förse mig med. Kort därpå började de officiella förhören och gjorde det enformiga cell-livet mera omväxlande.

Förhören, som skedde för detektiva centralpolisens räkning, sköttes inte av kriminalpoliserna utan av DC:s förhørsledare Klemetti. Han var på intet sätt politiskt skolad för denna uppgift och visste över huvud taget inte mycket om politik. I sin egenskap av jurist försökte han lösa också politiska problem med juridisk måttstock och metod. Men att tillämpa strafflagen på

politiska affärer ställer sig ofta mycket svårt även för åklagaren. Statspolisens förhållanden har under alla förhållanden en svår uppgift, men särskilt svår såg den ut att vara för en man som Klemetti, som å ena sidan försökte vara en samvetsgrann tjänsteman som höll sig till lagliga förfaringsätt, å den andra åter ville göra statspolisens tjänster — värja och beskydda sitt fosterland och tukta personer som enligt hans eller hans förmäns åsikt var farliga för fosterlandet.

De av Klemetti ledda förhören med mig pågick över en vecka. Hans förhörsmetod gick i den enklare stilen. Först frågade han i enlighet med kriminalpolisens vanliga schema efter personalia och släktförhållanden ända till och med sysslingar och pysslingar. Alltsammans antecknades sorgfälligt och det tog naturligtvis massor av tid. Under hela förhöret med mig fördes protokollet av den unge juris studeranden Urho Piha, som senare i många sammanhang har spelat en betydelsefull roll inom statspolisens.

Om själva fredsproklamationen talade förhållanden att börja med inte ett ord, sade inte ens att just den var orsaken till att vi häktats. 5å mycket mera frågade han om allt möjligt annat. Särskilt hade han fått i uppdrag att ta reda på var vi fått pengar att finansiera en omfattande partiorganisation och en tidningspress av betydande dimensioner. Före anhållandet hade det träffats en bestämd överenskommelse mellan alla partidelegationens medlemmar att ingen delegationsmedlem eller partifunktionär utom jag skulle veta något om finansieringen. Jag ensam svarade för den sidan av saken. Inte ens ekonomen, Otto Tanner, visste annat än att han fick pengarna och bokförde dem utan att fråga. Denna överenskommelse träffade vi först och främst för att undvika motstridiga utsagor, men också därför att partidelegationens medlemmar faktiskt inte visste, även om de kanske anade, att största delen av pengarna hade kommit och alltjämt fortsatte att komma från Komintern, dvs. från Sovjetunionen.

Klemetti ville alltså ha reda på varifrån vi hade fått pengar till inköp av hela hus och tryckerier både i Helsingfors och på landsorten, något som också i den tidens finska mark krävde miljoner. Jag förklarade att alla pengar hade kommit på laglig väg från Amerika genom den s. k. miljonfonden. Men eftersom utgifterna varit flera miljoner kunde ju vem som helst förstå att där fanns en hund begravnen i sammanhanget. ”Hur har en miljon då kunnat bli så många miljoner?”, frågade Klemetti skarpt. Jag svarade, att eftersom förhållanden väl var åtminstone i viss mån räknekunnig kunde han säkert dra en del slutsatser om jag förklarade, att amerikafinländarna redan mot slutet av och särskilt strax efter inbördeskriget hade anordnat en insamling för att få ihop en fond på en miljon mark åt arbetarrörelsen i Finland. Dollarns dåvarande officiella kurs var 5 mark 18 penni. När dollarkursen nu var 48-50 mark och mera, och när miljonfonden förelåg i dollar, bör det på basen av dessa fakta vara möjligt att räkna ut att det hade funnits fullt tillräckligt med pengar och skulle fortsätta att finnas länge ännu.

Teoretiskt var denna förklaring riktig, men i verkligheten alldeles felaktig. Miljonfonden hade faktiskt hopbragts ungefär enligt den officiella kursen 5.18 mark. På grund av tvistigheter inom den finskspråkiga arbetarrörelsen i Amerika hade beloppet emellertid till all olycka deponerats i Helsingin Kansallis-Osake-Pankki vid en tidpunkt då kursen ännu var något så när oförändrad, medan vi fick tillgång till det först när kursen redan hade förändrats i hög grad. Det var Kansallis-Osake-Pankki och inte vi som hade inkasserat kursvinsten. Men den sidan av saken förklarade jag naturligtvis inte. KOPs chef var senatören, sedermera presidenten J. K. Paasikivi, och jag tror inte att han heller hade lust att i detalj redovisa för huru stor den kursvinst var som KOP fått tack vare den åt kommunisterna donerade miljonfonden.

Klemetti kunde inte bestrida sanningshalten i mina påståenden. Självfallet hörde han sig för om saken också hos Kansallis-Osake-Pankki. Vilket besked han där fick vet jag inte, men i

varje fall kom han inte med flera invändningar på den punkten. I själva verket utgjorde miljonfonden emellertid bara en liten del av de pengar som vi hade använt för vårt partis ändamål. Redan under den tid vi samarbetat med FKP hade vi ju fått en del från detta håll. Men sedan kontakten med den manner-rahjaska falangen brutits var det stopp i den kanalen. I stället fick vi betydande belopp från Kuusinen-falangen i Stockholm. En del av dessa pengar var sådana som bortförts från Finlands bank av de röda under upproret, medan resten härstammade ur källor som jag aldrig lyckades avslöja. När sedan en försoning fick till stånd vid det stridiga partimötet i Petersburg 1921 såg Kuusinen till att vi i fortsättningen erhöll betydande belopp från Komintern. Just hösten 1921 och vintern 1922 sanerade vi våra tidningars ekonomi och partilivet över huvud taget, vilket krävde åtskilligt med pengar. Med de medel jag här nämnt inköptes 1921 på min tillskyndan bl. a. fastigheten Kotkagatan 9 i Helsingfors jämte tryckerimaskiner, som installerades där, och grundades tryckeribolaget ”Työ” (Arbetet), som utgav kommunisttidningarna. I samma tryckeri trycks ännu i dag kommunistpartiets huvudorgan ”Kansan Uutiset” (Folknyheterna) och andra kommunistiska publikationer, i vilka man mycket ofta med tacksamhet ihågkommer mig, fastighetens inköpare och tryckeribolagets grundläggare.

En gång under förhörstiden inbjöd Klemetti mig till en diskussionsafton, kanske för att bereda både sig själv och mig omväxling. Jag trodde först att det gällde något slags extraordinärt förhör. Vid 18-19-tiden fördes jag till Klemetti. Där väntade mig ett dukat kaffebord och utom Klemetti själv även några andra personer, bl.a. polismästare Honkanen och tre för mig obekanta män, som påstods vara jurister. Ingen protokollförare var tillstädes. Klemetti tog först själv till orda och förklarade att detta inte var något förhör och att ingen annan ”ohrana”-tjänsteman än han själv var närvarande. (Ohrana = ett finskt spenamn på statspolisen). De övriga var vanliga jurister och polistjänstemän. ”Eftersom ni har vunnit rykte som politisk debattör och disputerat t.o.m. med en sådan berömdhet som Tainio, skulle vi nu önska diskutera med er om politiska ting — inte i form av ett förhör, utan i form av en fri debatt, och varför inte också dispyt om så är.”

Klemetti inledde med ett referat som faktiskt hade rent politisk karaktär, och det blev ett riktigt animerat meningsutbyte som i huvudsak försiggick mellan Klemetti och mig. Också Honkanen blandade sig emellanåt i samtalet på sitt karakteristiska rättframma vis. Diskussionen rörde den kommunistiska verksamheten i allmänhet, eller egentligen om den var berättigad eller inte i Finland. Min argumentering gick naturligtvis ut på att den var fullt berättigad enligt alla tänkbara lagar. Jag hävdade att det borgerliga samhället hade överlevat sig självt och måste bli ersatt av en ny och bättre samhällsform, som skulle vara kommunistisk. Småningom koncentrerade sig samtalet dock allt mera kring bestämda konkreta juridiska frågor. Vi dryftade om vissa givna handlingar var lagliga eller inte. Slutligen var vi framme vid fredsproklamationen. Klemetti hävdade att den var brottslig därför att vi med den hade hjälpt en främmande stat mot vårt eget land. För att åskådliggöra sitt påstående kom han med följande exempel:

— Om vi två, ni och jag, hade kommit ihop oss om något, och en tredje person just när grälet höll på att övergå i slagsmål skulle rusa på mig från sidan och därigenom hindra mig från att gå lös på er, hade den där tredje personen då inte hjälpt er?

Jag svarade något i den här stilen:

— Den där tredje mannen hade inte alls hjälpt mig utan er, för om vi hade råkat i handgemäng skulle det säkert ha slutat illa för er. Ni skulle ha fått stryk och kanske rentav mist livet, om det hade gått riktigt hett till. Den som trädde emellan hjälpte alltså i själva verket er genom att

rädda ert liv.

Klemetti blev en smula förgrymmad.

— Det där var nu en av era vanliga konster. Jag har inte gått i Tainios debattskola.

Någonting av särskilt intresse gav Klemettis diskussionskväll inte. Fortsättningen utspelades vid Åbo hovrätt. Redan under förhören blev jag på det klara med att domstolen skulle få bra svårt att finna en paragraf enligt vilken vi kunde dömas för vår proklamation. Och eftersom det under förhörens gång inte heller hade kommit i dagen någonting graverande, något på vilket strafflagen hade kunnat tillämpas, om våra penning- och andra affärer, var det med förtröstan vi motsåg hovrättsbehandlingen.

Samtidigt beredde vi oss dock på att fängelsevistelsen skulle bli relativt långvarig, ty när saken en gång hade bragts så här långt kunde domstolen inte heller frikänna oss.

Vår häktning åstadkom en oerhörd storm i tidningspressen. Inte bara den kommunistiska pressen utan också den socialdemokratiska skrev massor om den. Inte bara vi på yttersta vänsterkanten, utan folk i Finland över huvud taget tycktes ha svårt att fatta huru proklamationen kunde stämpas som landsförrädisk, hur den kunde tas till formell förevändning för iscensättningen av en så stor rättegång som denna.

Det är ju möjligt att jag inte ser opartiskt på den situation som då rådde i landet, och särskilt inte på det som hade samband med fredsproklamationen. Därför är det kanske på sin plats att ge utrymme åt ett par korta inlägg även av mina dåvarande häftigaste idépolitiska motståndare, socialdemokraterna.

Så här skrev viborgstidningen "Kansan Työ" i sin ledare den 21.2.1922:

Men när det gäller att förverkliga sådana tankegångar (demokratiska — A. T.) har den nuvarande regeringen till dags dato inte setts i aktion, utan tvärtom har man i detta land gått så långt på reaktionens svarta väg, att endast det ungerska tyranniet tål en jämförelse med vår regerings förhållanden. — — — Kommunisterna själva har vänt sig till socialdemokratiska partiet och bett vår partidelegation och riksdagsgrupp om hjälp, och i detta fall bör de också få hjälp. Vi hoppas att den socialdemokratiska riksdagsgruppen vidtar skyndsamma åtgärder och gör vad den kan för att förhindra ett fortsatt politiskt godtycke.

Samma dag skrev åbotidningen "Sosialisti":

Vilka andra skäl som än förmått regeringen att ta detta steg, är det i varje fall troligt, att den borgerliga tidningspressens allt rabiatare hetskampanj i mycket väsentlig grad har medverkat därtill. Handlingen bör därför bedömas som den första länken i en kedja som borgerligheten smider och planerar gentemot hela arbetarklassen. Det som i dag företas mot kommunisterna kan i morgon mycket väl vara riktat mot socialdemokraterna. Man måste protestera skarpt mot denna reaktionära handling och kräva att regeringen slutar med sina tvångsåtgärder mot kommunisterna.

Och faktum var att vissa borgerliga kretsar samtidigt rasade som endast den kan som har förlorat vettet. Jag skall nöja mig med ett enda exempel ur den synnerligen rikhaltiga samlingen, ett citat ur agrartidningen "Pohjolan Sanomats" ledare den 8 februari 1922:

Den finske bonden kommer inte att känna barmhärtighet eller medlidande. Efter en ny blodig lek kommer det inte att behövas fångläger, därom kan rödgardisterna vara fullt övertygade redan på förhand. Då kommer bonden i detta land att en gång för alla göra rent hus och se till, att arbetsron i landet garanteras inte bara för några år utan för århundraden.

Jag tror inte jag överdriver om jag kallar skrivelser som detta att blodtörstigt kräva kommunisternas huvud på ett fat.

Inrikesministern blir mördad

Fredsproklamationen blev ett storpolitiskt dokument. — Heikki Ritavuori, patriot och demokrat. — Rakryggat försvar för demokratin. — Den franska diplomatin går till aktion. — Överbefälhavaren för skyddskårerna lyder inte order. — General Bergs självmord. — Mannerheim godtas inte som skyddskårschef. — Grovt språk i borgartidningarna. — Mordanstiftarnas nedriga anslag. — Viskningar och spänning i länsfängelset. — Mördarens ödesdigra misstag. — En adelsman som mördare, en annan adelsman som mordets försvarare.

Fredsproklamationen blev ett storpolitiskt dokument t.o.m. i två avseenden. För det första var det juridiskt diskutabelt om den enligt finländsk lag kunde stämplas som landsförrädisk. Den saken var tvivel underkastad från första början och är det alltjämt. Det andra och ännu viktigare skälet till proklamationens storpolitiska betydelse var mordet på inrikesminister Heikki Ritavuori, vilket hade samband med proklamationens offentliggörande.

Det politiska mordet har varit en mycket sällsynt företeelse i Finland. Drygt halvtannat årtionde tidigare hade det visserligen begåtts t.o.m. två politiska mord hos oss, nämligen på generalguvernör Bobrikov och prokurator Soisalo-Soininen, men dessa män hade varit en främmande makts satraper som genom att verkställa maktbud brutit mot Finlands lagar och därigenom s.a.s. ställt sig själva utanför den trygghet som lagen garanterar.

Mordet på inrikesminister Ritavuori kan inte i något avseende jämföras med mordet på Bobrikov och Soisalo-Soininen. Ritavuori var en finländsk patriot. Varken då eller senare har det lyckats någon att stämpla honom som ett redskap för främmande makt eller ens såsom en förespråkare för i något avseende främmande idéer. Tvärtom var han en försvarare av den finländska demokratin och en laglighetens förkämpe.

Bakgrunden till detta mord var först och främst Ritavuois rakryggade och modiga hållning vid försvaret av det demokratiska samhällsskicket i Finland. Det är ett faktum att landets demokrati, som inte hade trampat ut barnskorna ännu, var starkt hotad inte bara av kommunisterna utan också från högerhåll. Medborgarkriget, vars sår ännu inte hade helnat 1921 och 1922, hade svårt skakat samhällsordningen i landet. Trots att tanken på kungadöme torpederats spökade den alltjämt i hjärnorna på många högermän och folkväldet, demokratin, betraktades som något slags parasit på den finländska samhällskroppen. Dessutom hetsades sinnena upp av Dorpatfreden, och vidare lades det Ritavuori till last att han både i egenskap av förgrundsfigur inom framstegspartiet och senare som minister hade talat för en benådning av de rödgardister som försmäktade i fängelserna. Höjden av alltsammans var naturligtvis att han motsatte sig det officiella Finlands inblandning i den karelska folkresningen och som inrikesminister t.o.m. försökte förhindra att finländska frivilliga värvades till Karelen.

Trots att jag så långt det är möjligt vill undvika långa citat för att inte trötta mina läsare, kan jag inte underlåta att belysa Ritavuois personlighet och ställningstaganden genom några plock ur hans synnerligen djärva uttalanden.

Vid framstegspartiets partimöte i Tammerfors i mitten av april 1921 yttrade Ritavuori, efter att först ha konstaterat att kommunistpartiets aktivitet ökats, bl.a. följande:

Samtidigt som organiserad verksamhet börjat förekomma på yttersta vänsterkanten kan man lägga märke till aktivitet också på den yttersta högerkanten, i de kretsar som ännu inte anpassat sig till vår republikansk-demokratiska samhällsordning och inom vilka det såsom produkter av de oroliga tiderna — på samma sätt som inom vänstern — börjat uppträda personer, som inte längre är i stånd att återgå till regelbundet arbete och ett regelbundet liv, utan drömmer om att t.o.m. på våldsam väg störta det rådande statsskicket för att rädda riket ur den förnedring vari demokratin påstås ha försatt

det. Dessa två grupper, de oroliga elementen inom den yttersta vänstern och den yttersta högern, är varandras naturliga bundsförvanter i så måtto, att den ena gruppens verksamhet ständigt befrämjar även den andras. Ju mera fanatisk den yttersta vänsterns aktivitet blir, desto häftigare uppträder även den yttersta högern och vice versa. Den ena gruppens hetskampanjer ger ständigt orsak till uppvigling även från den andras sida.

Under sin ministertid yttrade Ritavuori i riksdagen den 9 maj 1921:

Det har kommit till min kännedom, att man försöker värva manskap för Judenitjs fälttåg, och att värvingen, som skett mot regeringens vilja, i viss mån har krönts med framgång. Det berättas, att man hållit hemliga möten i Helsingfors och smitt obskyra planer. På vissa håll har man en längre tid försökt sköta landets utrikespolitik förbi regeringen och tvärtemot riksdagens och regeringens intentioner. Enligt vad jag har mig bekant har man vid ryska gränsen före fredsslutet direkt försökt framprovocera ett öppet krig mellan Finland och Rådssryssland utan att bry sig om den lagliga regeringens och riksdagens åsikter. Och inte nog med det, utan en liknande verksamhet har fortgått även efter fredsslutet. Vissa kretsar i Finland har sänt vapen, vilka såvitt man vet inte anskaffats på lagligt sätt, till Porajärvi och Repola för att uppvigla folket där till väpnat motstånd mot Rådssryssland samt därigenom få den nyss slutna freden bruten och Finland invecklat i ett nytt krig. Och det finns bevis på, att man försökt värva folk även i Finland för samma ändamål. En del uttalanden tyder också på, att vissa av de personer som står bakom dessa förehavanden har hyst även inrikespolitiska avsikter.

Minister Ritavuori förklarade inte närmare vad han menade med ”inrikespolitiska avsikter”, och det framgick inte heller senare. Hade han kanske fått personliga hotelser på vilka han nu anspelade, eller avsåg han hotelserna att med våld störta den lagliga regeringsmakten och införa ett högerpräglat diktaturvälde? Hotelser av båda slagen formligen regnade ned vid denna tidpunkt. Närmast härrörde de från aktivistjuntan kring tidningen Suunta.

Uttalanden av det djärva slag som jag här har givit ett par exempel på väckte naturligtvis en orkan av ovilja bland Ritavuoris motståndare. Den 14 maj 1921, alltså nästan omedelbart efter Ritavuoris nyss citerade tal i riksdagen, skrev Suunta bl.a.:

Är det verkligen meningen att ge vissa bestämda kretsar och grupper en sådan undantagsställning i samhället, att de skall få leda landets politik efter sina egna hugskott tvärtemot folkmajoritetens och regeringens vilja, utan att regeringen ens skulle ha rätt att få en redovisning för deras verksamhet.

Här avses närmast just minister Ritavuori och de åtgärder han vidtagit.

Händelser av alla möjliga och omöjliga slag användes som tillhyggen mot Ritavuori. Skyddskårernas högste chef överste von Essen hade nyligen avskedats, och även däri fann Suunta en anledning att angripa Ritavuori. Den 23. 6. 1921 skrev tidningen:

De hetsigaste drivkrafterna bakom denna aktion står, enligt vad det påstås, att söka inom den nuvarande regeringen. I statsrådet har herrarna Holsti och Ritavuori — börjat direkt bekämpa skyddskårsorganisationens ”självständiga inre ordning”. Det första offret för denna kamp är skyddskårernas hittillsvarande överbefälhavare (överste von Essen, som vägrade avskeda von Gerich. — A. T.) som i tre års tid handhaft detta uppdrag med stor oväld.

Och den 2 juli 1921 skrev samma tidning:

Skyddskårsgrälet inträdde i ett nytt överraskande skede senaste onsdag. Den 22 i senaste månad, alltså dagen innan skyddskårsorganisationens representantskapsmöte, sköt sig general Berg, som presidenten efter att ha avskedat von Essen från hans befattning hade utnämnt till t.f. överbefälhavare för skyddskårerna, varpå Berg omedelbart sedan han tillträtt befattningen hade meddelat att han avskedade generalmajor von Gerich från posten som chef för Helsingfors skyddskårsdistrikt.

Inrikesminister Ritavuori pådyvlades alltså skulden för avskedandet av von Gerich och

general Bergs självmord.

I detta sammanhang skulle jag ha god lust att gräva mig ner lite mera i detalj i detta skyddskårsgräl sommaren 1921, emedan också detta ansluter sig till de på mitt livslopp inverkanse händelser som här skildras, men eftersom det kunde föra alltför långt på sidan om huvudstråket måste jag nöja mig med att lägga fram några fakta av allmän natur.

För att belysa frågans bakgrund kan man hänvisa till ett telegram som den franska borgerliga tidningen "Le Matins" helsingforskorrespondent sände sin tidning den 31. 1. 1922. Där hette det bl.a.:

På sakkunnigt håll försäkrar man därjämte, att general von Gerich, *som vår energiske charge d'affaires lyckades få förflyttad ur aktiv tjänst* och som har lett den häftiga kampanjen mot Frankrike---

Den passus som jag spärrat — ett vittnesmål om den franska diplomatins inblandning i Finlands inre angelägenheter — kunde ge anledning till en grundlig skärskådan, men jag ska här nöja mig enbart med de omedelbara slutsatserna.

Ännu kort före midsommaren 1921 var general von Gerich chef för Helsingfors skyddskårsdistrikt. På grund av sitt politiserande råkade han i konflikt med den dåvarande regeringen som slutligen — enligt det nyss citerade telegrammet efter fransk påtryckning — uppmanade skyddskårens överbefälhavare överste von Essen att avskeda von Gerich. Men von Essen vägrade efterkomma uppmaningen. Följden var att regeringen — eller egentligen president Ståhlberg — avskedade von Essen och utnämnde generalmajor Berg till t.f. överbefälhavare för skyddskårens. Denne avskedade därpå omedelbart von Gerich från hans befattning som chef för Helsingfors skyddskårsdistrikt. Kort därpå sköt general Berg sig emellertid. Den 2 juli 1921 förklarade tidningen Suunta att "tvivel på det rättvisa i uppdraget", alltså på det riktiga i att verkställa presidentens och regeringens order, "förmådde general Berg till en handling, som var den enda möjliga för en militär i denna situation." — Sådana former kunde aktivisternas propaganda alltså ta sig.

Skyddskårsorganisationens representantskap sammanträdde den 23.6. 1921, alltså dagen efter general Bergs självmord, och beslöt föreslå att den av presidenten nyss avskedade G. D. von Essen ånyo skulle utnämnas till överbefälhavare för skyddskårens.

Regeringens svar hade följande ordalydelse:

Med hänsyn till vad som i saken förevarit och framkommit, anser sig statsrådet inte kunna rekommendera att överste von Essen ånyo utnämnes till överbefälhavare för skyddskårens, men skyddskårens skall beredas tillfälle att uttala sina önskemål i utnämningsfrågan.

— Jag kan meddela att presidentens ståndpunkt är densamma som statsrådets, tillade statsminister Vennola.

Omedelbart efter detta beslöt skyddskårsorganisationens representantskapsmöte till överbefälhavare föreslå Mannerheim, som på särskild förfrågan gått med på saken, men regeringen och presidenten godkände inte förslaget.

Det är självklart att stämningen bland skyddskåristerna i allmänhet och aktivistelementen i synnerhet var ytterligt upphetsad.

Och Suunta gjorde allt vad den kunde för att gjuta olja på lågorna!

Huru allvarsam situationen verkligen var framgår redan av en artikel av Kaarlo Castrén i Helsingin Sanomat midsommardagen 1921, där det bl.a. hette:

Låt oss hoppas att det lugna, prövande förståndet slutligen skall segra över hela linjen. Annars kan denna fråga svälla ut till en sådan syndafloed, att den dränker vår statliga självständighet.

Skyddskårstrasslet ledde även därefter att försvarsminister O. Hämäläinen var tvungen att avgå efter att ha blivit utsatt för en exempellös hetsjakt från Suuntas sida.

Schismen slutade med att Lauri Malmberg utnämndes till överbefälhavare för skyddskåren, en post på vilken han sedan åldrades i ett par tiotal år. Under hans egid svalnade skyddskårsbefälets stridsiver till den grad att han och hans närmaste män år 1932 var med, inte om att sätta i gång men väl att kväsa Mäntsäläupproret. Detta var en historisk händelse i så måtto att det tack vare Malmbergs originella och snillrika "fälttågsplan" skedde utan blodutgjutelse och utan ett skott, men i stället till ackompanjemang av brors- och segerskålars klang.

Det var ingalunda bara aktivisterna i Suunta-kretsen som motarbetade Ritavuori och krävde hans huvud på ett fat, utan många andra borgerliga grupper och ett flertal borgerliga dagstidningar stämde in i kören. Särskilt ivriga var vid denna tid agrartidningarna.

Redan i maj 1921 riktade agrarpresen beskyllningar mot regeringen och plockade fram förskräckliga exempel på kommunisternas

metoder. Bland annat skrev tidningen Karjalan Maa:

Giftspridningen bedrivs så systematiskt och raffinerat, att t.o.m. de mest uppenbara lögner småningom slår rot i mottagliga arbetarsinnet. Gör slut på den kommunistiska draksådden; detta är ett oryggligt krav som bör adresseras till dem som anförtrots bevakningen av landets rättsförhållanden.

Också tidningen Ilkka, partiets huvudorgan, drog sitt strå till stacken och skrev den 27. 1. 1922:

Sådant, som kunde komma kommunisttidningarnas läsare att revidera sina ståndpunkter, läser de inte. Det är detta som gör varje bolsjeviktidnings verksamhet till ett brott mot mänsklighetens dyrbaraste frihet. Den prostituerar sinnena hos unga människor, som ingenting har att ställa upp gentemot den. Statsmakten bör här använda alla till buds stående medel.

Något senare, den 4. 2. 1922, skrev tidningen Maakansa:

Upprorshetsen tilltar och revolutionen är i full gång. Ständigt avslöjas nya riks- och landsförrådiska förehavanden och allt oftare förekommer terroristiska handlingar. Till de sistnämnda torde man ha anledning att räkna den nu slutligen framgångsrika branden i Riihimäki ammunitionsfabrik.

Om man ytterligare minns den tidigare citerade ledaren i Pohjolan Sanomat, får man en bild av det språk agrartidningarna förde dagarna före mordet på Ritavuori.

Bland finska samlingspartiets tidningar var Aamulehti en av de ivrigaste. Den 5. 2. 1922 skrev den bl.a.:

Vad har regeringen gjort för att bevaka landets intressen i denna fråga som är av första rangens vikt och betydelse för vårt rike (stäckandet av kommunisternas verksamhet. — A. T.). Det kan man sluta sig till av den nuvarande situationen, då det inte kan vara långt kvar till den tidpunkt när folket drivet av sin självbevarelseinstinkt självt måste finna medel att göra slut på denna rörelse, som förlamar vårt samhälle och framför allt utgör ett hot mot landets självständighet.

Ännu ett citat ur Aamulehti, för den 7. 2. 1922:

Skyddskårer i Finland: Fiendens trupper har slagit läger på vårt område. Ryssen rövar i Finland. Finska medborgare fångas redan och faller i händerna på de röda mot vilka ni kämpade så tappert vintern 1918. Åter räcks det över ryska gevär. Därför, skyddskårer i Finland: gör er beredda. Ingen

får nu bli borta från övningarna. Alla måste vara redo när än kallelsen kommer.

Det är skäl att framhålla att det låg målmedveten organiserad aktivitet bakom dessa ord. Till den största och viktigaste delen var det en hemlig verksamhet, men då och då kunde man också i offentligheten iakttä ytdallringar av den. Så hade till exempel en del av de resolutioner som antogs vid ett aktivistmöte i Lappo i mitten av februari 1922 formulerats även för offentligheten. På ett ställe heter det bl.a. så här:

4) minister Ritavuori, i vilken vi i ljuset av de senaste händelserna inte kan undgå att se den fördärvliga inrikespolitiska riktning personifierad, som är så gynnsam för förberedelserna till ett nytt uppror, bör ofördröjligen lämna sin post och till inrikesminister bör utses en man, som kan och vill bringa de inrikespolitiska förhållandena i samklang med det vita Finlands anda och krav.

Småningom började hetskampanjen emellertid skrämja en del borgerliga tidningar. Därpå tyder ett uttalande av Helsingin Sanomat. Tidningen, som stod Ritavuori rätt nära, började ana vad som komma skulle. Samtidigt som den nyss skildrade hetsen pågick i agrar- och samlingspartipressen publicerade H. S. den 7. 2. 1922 en artikel där det bl.a. hette:

De element, som här i Finland har om inte direkt hoppats på ett krigsutbrott så i alla fall bedrivit en ansvarslös politik, vars följder man inte förmår logiskt förutspå, utgörs av vissa högerkretsar. På annat sätt än det nämnda kan man inte förklara en stor del av deras handlingar. Sålunda har de ständigt klandrat regeringen och enskilda medlemmar av densamma därför, att regeringen har förhindrat neutralitetsbrott från finländsk sida. På senare tider har de t.o.m. öppet krävt tillåtelse för beväpnade trupper att härifrån fritt få överskrida gränsen. De har också själva direkt försökt framprovocera ett krigsutbrott. Sålunda sände de i början av december i Salmi en tjänstledig officer och 50 man i full skyddskårsuniform över gränsen. Såvitt man vet återvände truppen till den finländska sidan utan att ha utträtt något på andra sidan gränsen. Det uppenbara ändamålet med strövtåget var bara att visa ryssarna, att Finlands regering tillåter hela beväpnade trupper att överskrida gränslinjen.

De ynglingar, som sökt sig till Öst-Karelen, har utan tvivel varit sådana som velat sätta livet på spel för de förtryckta östkarelska stamfränderna. En sådan offervilja är respektingivande. Men alla de element, som hoppats på ett krig mellan Finland och Ryssland, har ingalunda varit av detta slag. De hoppas att kriget och den därav föranledda situationen skall ge dem tillfälle att dra det längre strået i inrikespolitiken. På annat sätt kan man inte förstå den plötsligt uppflammande entusiasmen för Öst-Karelen bl.a. i vissa svenska kretsar, som tidigare varit mycket kallsinniga och likgiltiga.

Ritavuori var alltså en synnerligen hatad man, vilket framgår redan av de citerade uttalandena. Det kan anses inte blott som sannolikt utan även delvis bevisat att en högerjunta, en grupp inom unghögern, hade fattat ett principiellt beslut att likvidera honom. Samtidigt hade man givetvis planerat att störta hela regeringen, men då detta inte såg ut att vara möjligt gällde det att sätta in stöten mot minister Ritavuori. Det finns dock tecken som tyder på att beslutet att röja honom ur vägen kändes moraliskt ohållbart t.o.m. för dem som fattat det. Jag har redan i början av detta kapitel nämnt att det politiska mordet är helt främmande för finländsk mentalitet, och då Ritavuori inte i något avseende kunde jämföras med sådana män som Bobrikov, var det svårt att finna någon som utförde dådet. Schauman framträdde på sin tid självmant och sköt Bobrikov, men nu var det inte lätt att få tag i någon som erbjöd sig att mörda Ritavuori.

De moraliska dubierna gjorde att verkställigheten av beslutet att likvidera Ritavuori uppsköts. Hela saken kunde ha gått i stöpet om inte händelserna kring fredsproklamationen kommit emellan.

De som planerade mordet på Ritavuori tvivlade själva på att en sådan handling kunde kallas

fosterländsk. Inte i någons ögon skulle dådet gå till hävderna som en berömlig gärning. Därför uppsköt de det tydligen, dvs. de fann ingen verkställare. Så hade det fortgått vecka efter vecka, det kom en ström av hotelser, men ingenting allvarligare hände.

Men så ljusnade situationen, äntligen såg man en utväg. De av fredsproklamationen föranledda häktningarna hade försatt de kommunistiska arbetarna i raseri. Nu var det kommunisterna som höll möten, hotade och i sin tur skällde ut Ritavuori och hela regeringen Vennola. Det var häri Ritavuoris banemän såg sin chans. Nu behövde mordet inte längre vara ett fosterländskt mord, nu kunde man skjuta skulden på kommunisterna! Strunt i att man inte kunde finna en patriotisk hjälte sådan som Schauman, det behövdes ingen. Vad som behövdes var en lönnmördare, och en sådan fann man i adelsmannen Tandefelt. Kanske man också tänkte sig att denne i fall av behov kunde förklaras åtminstone delvis oansvarig för sina handlingar.

Vi hade häktats den 26. 1 och Ritavuori sköts ca tre veckor senare, den 14. 2. Efter förhörens slut hade vi överförts till Helsingfors länsfängelse på Skatudden. I vår egenskap av rannsakningsfångar var vi omsorgsfullt isolerade både från yttervärlden och från varandra. Vi fick inga tidningar och hade inte heller rätt att ta emot eller skriva brev. Också rätten att sammanträffa med personer utifrån var mycket kringskuren och de sammanträffanden som förekom var minutiöst övervakade. Trots allt visste vi emellertid ett och annat om vad som hände utanför fängelsemurarna. Vi visste att arbetarmötena fortsatte att mullra sina protester, vi kände till att det bland borgarna rådde delade meningar om det landsförrädiska i vår proklamation, osv. Var och en som har erfarenhet av fängeslivet vet att nyheter även i denna isolerade tillvaro stundom kan sprida sig t.o.m. mycket snabbt med tillhjälp av väggknackningar och en massa andra knep. Men jag fick faktiskt veta om mordet på Ritavuori på ett ännu tidigare stadium än vanligt.

Jag satt väl i länsfängelset andra eller tredje kvällen när cellen närmast min fick en invånare som klagade och stönade och förde oväsen. Hela natten efter denna oroliga kväll var det liv och rörelse i korridoren, därifrån det hördes prat och viskningar och alla möjliga ljud. Det tisslades och tasslades och alltsom oftast nämndes namnet Ritavuori. Också namnet Tandefelt nämndes då och då. T.o.m. i cellen där jag satt kände jag att atmosfären var laddad. Hela förnatten stod jag med örat tryckt till dörrspringan, för jag anade att det hade hänt någonting oerhört. Slutligen var det inte så mycket jag behövde gissa mig till. Jag hörde tillräckligt för att förstå att Ritavuori hade skjutits. Fullt säker på om skottet varit dödande lyckades jag inte bli.

Nattvakten som vandrade omkring i korridoren lade märke till min nyfikenhet. Ett par gånger var han framme och kikade in genom titthålet i celldörren, klandrade mig för att jag stod där och ”lurpassade” och uppmanade mig att gå och lägga mig. Men jag kunde inte förmå mig att gå till sängs, ty jag förstod att det som bäst skrevs historia, och kanske t.o.m. historia som mycket nära tangerade mig personligen.

Så snart morgonen grydde och vakten tittade in för att räcka mig strömmingsfatet och ta ut toalettämbaret frågade jag honom vad det hade varit för oljud på andra sidan dörren på natten och satte upp en förvånad min över att man inte fick sova i fred ens bakom lås och bom. I korridorputsarnas närvaro svarade vakten inte ett ord utan smällde igen dörren. Men efter en kvart kom han tillbaka, steg in i cellen och började ivrigt berätta att det hade skett märkliga ting. Inrikesminister Ritavuori hade blivit mördad föregående kväll och mördaren var en adelsman vid namn Tandefelt. Läget var så kritiskt att man inte hade vågat spärra in mördaren i det vanliga polishäktet utan hade fört honom raka vägen till länsfängelset, emedan man

befarat att högerelementen i annat fall hade kunnat befria honom.

Det är verkligen betecknande för situationen att man sett sig tvungen vidta sådana extraordinära försiktighetsmått. Man räknade med att högerelementen var så starka att brottslingen måste föras direkt till länsfängelset trots att han var sårad och i behov av sjukhusvård.

Vakten ytterligare att vi fick tacka vår lycka för att mördaren sköt sig själv i foten och därför inte lyckades fly. Redan på detta tidiga stadium hade han, vakten, nämligen fått höra att man planerat att skjuta skulden för mordet på kommunisterna. Enligt vad han påstod hade man alldeles särskilt avsett att blanda in mig i affären, och då skulle det minsann ha blivit dorn av!

Vakten stängde dörren och gick, men jag glömde helt och hållet bort den spartanska frukosten. Jag började vandra fram och tillbaka i cellen, fyra steg åt det ena hållet, fyra åt det andra, medan jag funderade. De senaste tre veckorna, dvs. den tid jag hittills suttit fången, hade jag varit ytterst förbittrad på Ritavuori emedan jag just då såg min huvudfiende i honom, som jag tidigare beundrat som en verklig laglighetsförkämpe och liberal och en orädd försvarare t.o.m. av kommunisternas rättigheter. Dessa tre veckor hade jag svurit ve och förbannelse över honom och nu hade hans jordevandring fått ett brådstörtat och olyckligt slut.

Teorin enligt vilken mordet varit avsett att se ut som ett lönnmord förövat av kommunister var ingalunda uppfunnen av fångvakten som informerat mig, utan man kan t.o.m. säga att dess riktighet i sinom tid blev bevisad. Tandefelt själv var ett levande bevis redan därigenom att han klätt ut sig till arbetare. Dessutom tog den chaufför som skjutsat Tandefelt på sin ed att denne haft för avsikt att fly till Broholmen för att få det att se ut som om han hörde hemma i detta kommunisthögkvarter. Chauffören, som hette Söderström, berättade enligt det beedigade förhållningsprotokollet bl.a. följande:

När bilen stannat vid Dagmargatan hade Tandefelt bett honom vänta en halv timme. Söderström hade enligt sin egen utsago vägrat göra detta, om han inte fick 50 mark i väntepengar. Tandefelt betalade beloppet och bad vittnet vara färdigt att omedelbart då han stigit in i bilen köra i god fart genom Djurgården samt avleverera honom vid Hagnäs tog, alltså på Broholmen.

Mycket stor betydelse i sammanhanget tillmåter jag också vad Tandefelt själv flera år efter mordet under motionspromenader i Sörnäs tukthus hade berättat för en fångkamrat, som jag sammanträffade med i Ekenäs tvångsarbetsinrättning. Enligt vad Tandefelt då sagt hade det faktiskt ingått i hans och hans uppdragsgivares planer att mordet skulle tillskrivas kommunisterna. Men ödet var oss och i synnerhet mig bevåget — som så ofta under mitt växlingsrika liv — i så måtto att mördaren vådasköt sig själv i benet och inte kunde fly från gärningsplatsen. Om hans flyktplan hade lyckats, om han skulle ha förblivit okänd och spåren hade lett till Hagnäs torg eller till arbetarföreningshusets portgång eller gårdsplan, vilket förefaller sannolikare och vilket, enligt vad chauffören Söderström säges ha berättat, hade varit Tandefelts uttryckliga avsikt, skulle saken ha varit klar. Om mördarens spår hade slutat i :socialistiska arbetarpartiets trappuppgång, skulle naturligtvis jag — som redan satt på de anklagadesbänk — i min egenskap av kommunistisk huvudman ha fått mordet på Ritavuori som en ytterligare tyngd på min anklagelsebörd. Kanske man då t.o.m. hade lyckats göra rättegången mot mig till ett brottmål.

Det var inte bara kommunisterna utan också en del borgartidningar som skarpt fördömde både mordet och planen att skjuta skulden på kommunisterna. Även den socialdemokratiska pressen uttryckte enhälligt sin avsky för illdådet och uttalade sin absoluta förkastelsesdom över

det nedriga ränksmideriet. Huru också det socialdemokratiska huvudorganet, som ju ingalunda var vänligt stämt gentemot oss, reagerade i detta fall visar ett citat ur Suomen Sosialidemokraattis ledare för den 18. 2 1922.

Sedan tidningen bl.a. konstaterat att regeringen inte vidtagit några som helst åtgärder mot Ritavuoris verkliga mördare fortsätter den:

Annorlunda hade det säkert sett ut om det varit en sinnessjuk arbetare som förövat mordet. Om lönnmördaren Tandefelt verkligen hade lyckats fly råder det heller inget tvivel om att hela den borgerliga pressen i korus skulle ha skrikit att detta är kommunisternas verk och att regeringen med anledning därav skulle ha anställt en omfattande klappjakt bland arbetarbefolkningen, med vem vet vilka följer. Detta synes ha varit deras avsikt som planlade och organiserade bovstreckket, att döma av att mördaren skulle åka till Broholmen och gömma sig där! Det är enbart den slumpen, att boven vådasköt sig och inte kunde fly, som man har att tacka för att följderna av mordet inte gick ut över arbetarbefolkningen.

Så hänsynslös klappjakten på Ritavuori än var — där förekom ju nästan direkt uppvigling till mord — var det endast ytterst få av dessa uppvigglare som vågade träda fram och försvara handlingen när den väl var ett faktum. En av dessa få var Bertel Gripenberg, som förklarade att han åtminstone i princip förstod saken. Så här lät denne gode adelsman sin klinga blixtra i Hufvudstadsbladets insändarspalt:

Varför nu så upprörd över ett enstaka mord? — — — Och låt oss ännu minnas att i alla tider och alla länder en person, som länge och hänsynslöst trotsar en allmän och stark opinion, utsätter sig för risk och fara. Det kan finnas obalanserade naturer, vilkas nerver ge vika och vilkas självbehärskning tar slut, så att de drivas till oberäkneliga handlingar.

Det torde också vara skäl att här i förbigående ägna någon uppmärksamhet åt själva utredningen av mordet. Samma dag och nästan vid samma klockslag som mordet inträffade utspelades en liten biepisod i en barberaraffär vid Porthansgatan.

Ca en halv timme före mordet hade en enkelt klädd herreman i den nämnda barberaraffären skrytsamt förklarat, att i dag klockan fem blir Ritavuori skjuten, och blir han inte det så kommer Mannerheim och gör slag i saken.

En notis om detta publicerades i "Suomen Työmies". Till följd därav förhörde polisen barberaraffärens personal och de kunder som befunnit sig där då yttrandet fälldes. Dessa bekräftade att uppgiften var med sanningen överensstämmande. Polisen satte i gång med att söka efter den enkelt klädde herremannen. Det var inte något alldeles lätt göra att finna honom. Men undret skedde! Mannen återfanns verkligen — på Lappvikens sinnessjukhus! Vid månadsskiftet februari—mars skrevs det sedan om honom i tidningarna i den här stilen:

Även denne herreman är affärsman och heter Leon Stenström. Enligt vad Helsingin Sanomat uppger hade Stenström dagen efter mordet besökt en härvarande läkare. Läkaren ansåg honom sinnessjuk och meddelade därom till vårdpolisen, som förpassade honom till Lappvikens sinnessjukhus. Detektiva polisen har även besökt sjukhuset och förhört Stenström, men meddelar att S. inte var kapabel att ge några förnuftiga svar. Stenström torde ha känt mördaren Tandefelt. Enligt Hbl lär affärsmannen Stenström redan en längre tid ha varit smått förryckt. År 1919 var han intagen på Stengårds sinnessjukhus.

Men, frågades det, hur kunde den förryckte i förväg på pricken veta när inrikesminister Ritavuori skulle mördas?

Saken undersöktes av kriminalpolisen. I början av mars hade utredningen framskridit så långt att polismästare Honkanen gav borgartidningarnas representanter tillfälle att ta del av

förhörsprotokollen. Enligt dem hade det framgått att Tandefelt redan en längre tid planerat mordet, som han beslutat begå sedan han av tidningarnas och särskilt Hufvudstadsbladets skrivelser fått den uppfattningen att regeringens och isynnerhet minister Ritavuoris politik hotade föra landet i fördärvet. På långvarig förberedelse tyder exempelvis den omständigheten, att Tandefelt flera veckor före mordet hade överfört sitt tillgodohavande i Etelä-Suomen Pankki (Södra Finlands Bank), ca 40.000 mark, på sin svägerskas konto för att därigenom trygga sin hustrus utkomst. Tandefelt hade ämnat utföra sitt dåd redan dagen innan det verkligen skedde och inväntade minister Ritavuori vid spårvägshållplatsen utanför Nationalmuseum. Den gången hade minister Ritavuori emellertid kommit i sällskap med sin hustru, varvid Tandefelt underlät att fullfölja sina avsikter. Tandefelt hade vidare berättat, att han inte skulle ha utfört mordet heller följande dag emedan han märkte att det var mycket folk i rörelse på gatan, men då revolvern av misstag brann av i hans ficka hade han beslutat låta saken ha sin gång, eftersom han antog att han ändå skulle åka fast på grund av vådaskottet.

Som jag redan nämnde hade Ritavuori en längre tid varit utsatt för hotelser av många olika slag. Bl.a. hade han fått en hel rad hotelse- och smådebrev. Det är kanske på sin plats att som exempel trycka av ett, som uppenbarligen var skrivet av Tandefelt. Det påträffades i den dödes ficka och hade följande ordalydelse:

Herr Ritavuori. Avgå från ditt ämbete, du din röda hemmabolsjevik. Ju förr, dess bättre. Du kommer nog att få det hett om öronen, din odugliga röding. Gå ut bland folket och hör, vad det säger om dig. Skäms du inte alls att ge landet i de rödas och ryssarnas våld. Skam över dig. — Din före detta vän Eero Pamppunen.

Vid själva rättegången — fallet förevar till behandling i rådsturätten i flera omgångar — framkom ingenting särskilt. Tandefelt vidhöll konsekvent att det var han ensam som stod bakom dådet. När man läser rättegångsreferaten i olika tidningar får man det intrycket att varken åklagaren eller domstolens ledamöter ville göra den minsta smula mer av affären än deras tjänsteställning förpliktade dem till.

Den 8 maj var rådsturätten slutligen klar att avkunna sin dom.

Enligt utslaget hade domstolen funnit utrett att den åtalade Tandefelt i avsikt att mörda hade skjutit minister Heikki Ritavuori, varför han dömdes enligt strafflagens 21 kapitel 1 paragrafen, med beaktande av att den åtalade vid brottets begående inte varit vid sina sinnens fulla bruk, till livstids tukthus och förlust för all framtid av sitt medborgerliga förtroende.

Ja — hur var det med den där avsaknaden av sinnenas fulla bruk? Tandefelts vänner och bröder hade så smått tänkt sig också en försvarsmetod som gick ut på att få honom förklarad sinnessjuk. Ett vittne hade klarat sig på så sätt, som jag redan relaterade. Därför försökte man göra gällande att det fanns brister i Tandefelts förstånd och att han var en typisk psykopat. Rätten tog dock inte detta i beaktande.

Konstnären Heikki Tandefelt, som var släkt med mördaren, har i en tidningsartikel framlagt en mycket intressant analys av dennes psyke. Där nämner han bl. a. att man inte med de hårdaste på tryckningsmedel — inte ens med rena tortyren — lyckats tvinga ur Tandefelt vilka som var hans kumpaner vid ett försök att spränga ryska pansarfartyg i luften år 1916.

Bekanta till mördaren Tandefelt har vidare kunnat berätta att han visserligen själv saknade initiativförmåga, men att han ytterst samvetsgrant utförde de uppdrag han fick.

Det var alltså ett lyckat val av lakej de sammansvurna hade träffat.

Slutligen må det ännu nämnas att Tandefelt en gång, när han redan suttit många år i tukthuset

och uppdragsgivarna tydligen inte hade uppfyllt sina löften till honom, blev förbittrad och angav dem från fängelset, men saken förföll i brist på bevis eller ”av andra orsaker”. Jag har hört nämnas en del namn och titlar, men det är bäst att inte tala om dem i detta sammanhang. Dådet var och förblir ett tilltag av högeraktivister. Helsingin Sanomat skrev ju den 16. 3 1922:

Ansvar för mordet på minister Ritavuori faller alltså direkt och synnerligen tungt på våra höger-tidningar, i synnerhet på vissa av dem, samt på den övriga politiska uppvisning som förekommit på detta håll, bl.a. på ”folkmöten” och i form av privata smädelser. Denna verksamhet är det som har berett jordmånen för detta politiska mord och satt vapnet i mördarens hand. Spåren av denna hetskampanj har nu blivit blodiga.

På grund av för Tandefelt och högeraktivisterna olyckliga men för oss lyckliga omständigheter lades alltså mordet på Ritavuori aldrig oss kommunister till last och blev förty inte betraktat som en försvårande omständighet vid den rättegång som ordnats för att få oss ”likviderade”. Tvärtom kunde jag i hovrätten t.o.m. använda denna händelse som ett tillhygge gentemot de element som angripit kommunisterna. Men samma veckor och månader inträffade en del andra saker som ökade vårt skuldkonto: bl.a. den sorgligt ryktbara affären Eeva Korhonen och ”fläskrevolten” i norr. Om dem ska jag berätta i de följande kapitlen.

Stjäl till förmån för Sovjet!

Den enes död, den andres bröd. — Hanna Malm gör åter entré. — Stor brist och hungersnöd i Sovjet. — Väinö Veikko Salovaaras spratt. — FKP:s centralkommitté och dess hemliga cirkulärbrev om att stjäla. — Allt vad du gör för kommunismen är moraliskt riktigt! — En brevbärerska görs till syndabock för Manners och Malms bravader. — Den förgrymmade Yrjö Mäkelin. — ”Ugglemoral.” — En begåvad arbetarkämpes slut.

När jag hösten 1921 fördrev Hanna Malm och alla hennes kupplaner tillbaka till Petersburg var det under protester och med stark förbittring i sinnet hon rymde fältet. Efter vår häktning hade situationen förändrats, och vem var det som först av alla återvände till de gamla jaktmarkerna om inte Hanna! Redan medan jag ännu satt i rannsakningsfängelset fick jag höra att hon hade anlänt. Enligt den person som kom med nyheten hade hon sagt till de första bekanta hon träffat att de revolutionära arbetarna äntligen kunde handla fritt och efter sitt eget skön nu när Poika Tuominen var ur vägen.

Hanna dolde inte sitt ljus under ena skäppo, nu lika litet som förr, utan tog verkligen i av alla krafter. Det första hon gjorde var att i enlighet med sina direktiv energiskt medverka till att socialistiska arbetarpartiet fick en ny ledning. — Kuusinen och hans falang hade inte mycket att säga till om, eftersom det var vi, Kuusinens ärkeanhängare, som åkt fast.

Manners och Rahjas första drag hade alltså lyckats. Nu kunde de lita på att socialistiska arbetarpartiet gjorde som det blev befallt och inte spjånade emot. Snart nog började det märkas att något särskilt var i görningen. Hannas stämman gjorde sig åter hörd i partiets press, i huvudorganet såväl som i andra tidningar. Den bär gången uppträdde hon visserligen inte som föregående sommar under signaturen Mutteri och krävde inte arbetarkontroll — nu var parollen bistånd åt Sovjetunionen.

År 1921 rådde på grund av torra och missväxt stor hungersnöd i Sovjet. T.o.m. enligt den officiella statistiken dog flera miljoner människor av svält. Hjälpaktioner igångsattes på olika håll i världen. Stora internationella hjälporganisationer sådana som den av Nansen upprättade trädde i bräschen för biståndet åt de svältande i Sovjet. Också i Finland hade redan på höstkanten 1921 rätt omfattande åtgärder vidtagits. Innan vi åkte i fängelse hade vi inom ramen

för socialistiska enhetspartiet och delvis även inom fackorganisationen hunnit skapa en ganska vidsträckt hjälporganisation och hundratusentals mark hade redan insamlats.

Enligt Hannas åsikt var allt detta emellertid bara Poika Tuominens opportunistiska småknåp. Nu gällde det att handla på alldeles ny bog. Också hjälpverksamheten skulle präglas av revolutionär anda. På uppdrag av partiledningen, dvs. av sin make Manner och den ledande mannerska klicken, skrev hon i FKP:s centralkommittés namn ett hemligt, till valtriangelarna riktat cirkulärbrev. Valtriangelarna var till hälften hemliga, till hälften offentliga celler som varit verksamma under kommunalvalen föregående år och nu sysslade med förberedelserna för riksdagsvalen året därpå. De var alltså en av föreningslänkarna mellan det underjordiska och det offentliga partiarbetet.

Cirkulärbrevet i fråga blev kanske den mest berömda av alla FKP:s hemliga rundskrivelser. Det slumpade sig nämligen så olyckligt att det föll i händerna på socialdemokraterna redan innan man ens hunnit distribuera det till alla dem för vilka det var avsett.

När de första exemplaren var klara sände Hanna ett av dem till metallarbetarförbundets dåvarande ordförande Lauri Nurmiaho. Budet överräckte det emellertid till den första person hon träffade på i förbundets kansli. Det råkade vara dåvarande förbundsekonomen Väinö Veikko Salovaara. Salovaara, en svuren socialdemokrat med vilken jag har utkämpat många duster i fackorganisationens ledning, tog emot brevet med spjuvern i ögonvrån, och fastän han visste att det var avsett för Nurmiaho gav han det inte till denne, utan stack det i sin egen ficka och öppnade och läste det vid första lägliga tillfälle. Han märkte ögonblickligen att han kommit storvilt på spåren.

Salovaara överstyrde brevet till Suomen Sosialidemokraatti, där det publicerades in extenso den 4 mars 1922. Rubriken var satt över en hel sida och löd:

KOMMUNISTLEDNINGENS TAKTIK I PARTIBOSSARNAS UTFORMNING

Brevet vore värt att publiceras ännu den dag i dag, ty det innehåller många formuleringar i äkta FKP-anda. Men då det är mycket långt — det fyllde nära två sidor i tidningen — måste vi nöja oss med mindre.

Där fanns många smakbitar som var rena fynden för socialdemokraterna. Själva kulmen var den s. k. stöldparagrafen, också kallad knivskaftsparagrafen. Den om något gav anledning till rabalder. Så här lydde den:

Värnandet av Sovjetunionen

De nödlidande bör också i fortsättningen bispringas på alla sätt. Fabriksarbetarna bör fås att göra verktyg åt de ryska kamraterna. Hos oss har arbetarkvinnorna avpressat arbetsgivarna det ena tygstycket efter det andra och därpå förfärdigat kläder av tyget. Det har också förekommit att de utan vidare tagit vad som behövs. Också fabriksarbetare som metallmän, snickare osv. kan tillgripa samma egenhandsrätt som arbetarkvinnorna har begagnat sig av. De kan stjäla t. ex. en snickarkniv eller ett trästycke till ett hammarskaft, en liten metallhammare, en passare eller något annat järnstycke som behövs för att tillverka ett verktyg och förfärdiga detta utan att arbetsledaren märker det. En sådan hjälpverksamhet från våra fackarbeters sida vore synnerligen välkommen för våra ryska kamrater. V.T. (Valtriangeln — A. T.) bör uppegga arbetarna att begynna med denna hjälpverksamhet. Ett sådant bistånd in natura åt de ryska kamraterna blir inte betungande för arbetarna, eftersom det betalas av de kapitalister, från o.. vilka råämnena tagits.

Suomen Sosialidemokraatti bifogade omedelbart följande kommentar till denna passus:

Arbetare, stjal! det är vad kommunisternas uppmaning i praktiken går ut på. Metallmän, snickare

och andra verkstadsarbetare, sätt i gång med att knycka, snatta och stjäla. Då gör ni ädla handlingar och Finlands kommunistiska parti välsignar er verksamhet. Alla och envar ska etablera sig som småtjuvar och i ädel tävlan dra sitt strå till den gemensamma stacken. Ner med ärligheten! Se där den nya kommunistiska parollen.

Vad säger ni om detta, ärliga finska arbetare? Godtar ni en sådan morallära som riktlinje för arbetarklassen? Är det på detta sätt man driver arbetarklassens rättmätiga och goda sak?

— — —

Ett parti som arbetar för sin sak med dylika medel är inte längre en sådan faktor i samhället, att det behöver bemötas med finkänslighet av hederligt folk. Det är ett parti lett av samvetslösa banditer. Ju förr de vilseledda arbetarna märker detta, dess bättre för dem själva.

Dag efter dag återkom Suomen Sosialidemokraatti än i kåserier och än i ledare till detta FKP:s märkliga cirkulärbrev där arbetarna uppmanades att begå knivskaftsstölder. Hela den borgerliga tidningspressen i landet gjorde sitt bästa för att understöda angreppet. Det blåste med andra ord upp till en storm som t.o.m. överträffade jäsningen vid mordet på Ritavuori. Svallvågorna nådde ända in i Helsingfors länsfängelse, där vi ännu satt. Statspolisen infann sig och ordnade extra förhör och försökte utnyttja affären till en utökning av anklagelsematerialet mot oss. Genom energiska protester lyckades jag dock förhindra att stölduppmeningen kombinerades med fredsproklamationsaffären. Jag hade ju fullgott alibi, eftersom jag hade suttit i fängelse redan mer än en månad innan dokumentet i fråga tillkom.

Ännu i dag, trettiosex år efteråt, verkar den där skrivelsen hart när otrolig, och det gjorde den också då. Inte bara i vanliga medborgares ögon, utan också i övertygade ärliga kommunisters. I själva verket innehåller den dock ingenting annat än den kommunistiska etiken i flädfri formulering, den etik i vilken Stalin hela den sista tiden av sitt liv gav åskådningsundervisning och vars röda tråd är: Allt vad du gör till förmån för Sovjetunionen, vad du gör till fromma för kommunismen, är moraliskt riktigt. Oberoende av om det gäller snatteri, stöld, mord eller vad som helst! Hanna Malm, verkställaren av FKP:s order, sade bara i all enfald precis som saken var och försökte offentligen tillämpa den kommunistiska moralläran i praktiken.

Denna den kommunistiska moralens nedrighet är en av de viktigaste punkter om vilka man ända intill den dag i dag har lyckats hålla de stora massorna i okunnighet. En affär som uppmaningen till knivskaftsstöld i nådens år 1922 är för länge sedan glömd, men FKP och kommunistpartierna i alla länder organiserar alltjämt i praktiken liknande tilltag på löpande band. Skillnaden är bara den att dessa brott sätts i scen mycket skickligare och i mycket större skala.

Offentliggörandet av ett dylikt cirkulärbrev försatte den av Wälläri och Kulo ledda parti-delegationen i stor byxängest. De trädde omedelbart — följande dag — i svaromål och hävdade att alltsammans var en socialdemokratisk provokation. Redan en dag senare var de dock tvungna att medge att det inte alls var fråga om någon provokation, utan att cirkuläret verkligen var skrivet och distribuerat på föranstaltan av FKP. På socialistiska arbetarpartiets partidelegations vägnar tog de avstånd från det och försäkrade att partiets ledning inte haft någonting med saken att skaffa. Detta föreföll dock mindre trovärdigt eftersom samma partis press och särskilt Suomen Työmies, som stod under partiledningens direkta kontroll, försökte förstå och försvara brevet. Dag efter dag skällde den ut socialdemokraterna som på detta sätt försökt förvränga arbetarklassens sak och rent av se något brottsligt i den.

När det visade sig att inte heller den ideelle kommunisten ”i ledet” gillade stöldkupper såg sig emellertid FKP:s ledning tvungen att svälja den beska medicinen. Man fann på en märkvärdig

förklaring enligt vilken brevet hade skrivits av en partimedlem vid namn Eeva Korhonen. Ett par veckor efter publiceringen skuffades hon in på scenen och man offentliggjorde i hennes namn ett långt brev där hon erkände att det var hon som utan order eller tillstånd författat cirkuläret.

Denna Eeva Korhonen, född Sassi, var till härkomsten en arbetarkvinna från Viborg och ett av FKP:s allra trognaste redskap. Hon bade genomgått allehanda småkurser i Sovjet och hela tiden varit en av Hanna Malms närmaste vänner och förtrogna. Det var just hon som till sin olycka överlämnade det för Nurmiaho avsedda brevet till Salovaara.

Eeva Korhonen blev vida känt, ty händelsen stöttes och blöttes i årtal och döptes efter henne till affären Eeva Korhonen. Det var dock helt utan orsak hon fick bära hundhuvudet, ty som jag redan sade var det manner-rahja-gruppen och dess befullmäktigade Hanna Malm som stod bakom brevet. Hade Eeva fått skriva det tror jag inte det skulle ha blivit så dumt och enfaldigt som fallet var. Så pass mycket sunt arbetarförnuft hade hon nog.

Senare satt Eeva Korhonen en längre tid i fängelse i Tavastehus — dock inte för brevets skull utan för annan kommunistisk verksamhet. Efter frigivningen flyttade hon över till Sovjet där hon gifte sig med Vilho Antikainen — samme man som sändes till Stockholm för att likvidera Kuusinen men i stället ägnade sig åt att supa varför likvideringen aldrig blev av; saker som jag har berättat om i ”Hammarens och skärans väg”. Äktenskapet var misslyckat och Eeva levde ett olyckligt familjeliv i Petroskoi tills hon under Stalins stora utrensning 1937 försvann på samma sätt som tusentals andra finländska kommunister.

Manners och Hanna Malms inflytande var så stort att socialistiska arbetarpartiets tidningspress inte vågade avslöja affären Eeva Korhonen, trots att alla redaktörerna tydligen hade god lust till det. Inte heller partiledningen vågade lägga sig i den annat än helt formellt.

Alldeles annorlunda var det ett år tidigare, vårvintern 1921, då samma grupp inom FKP från Viborg började sprida ett cirkulär eller en proklamation med uppmaning till en landsomfattande storstrejk som skulle börja på utsatt tid fyra eller fem dagar efter skrivelsens datering. Den gången stämplade jag i min egenskap av partisekreterare och med stöd av de fullmakter min ställning gav mig proklamationen i fråga som provokatorisk. Trots att FKP:s ledning sedan upprepade gånger både per brev och kurir intygade dess äkthet och krävde att jag skulle återta mitt uttalande, upprepade jag dag efter dag att den var och förblev provokatorisk alla FKP-ledningens försäkringar till trots. Samtidigt gav jag från partikansliet hela vår tidningspress direktiv att avfärda proklamationen som provokation och förbjöd den att publicera Hanna Malms eventuella förklaringar. Direktiven följdes. Nu hade läget förändrats därhän att man i partiets hela press kunde spåra Manners och Hanna Malms inflytande. Den ende som vågade opponera sig var Yrjö Mäkelin.

Mäkelin var vid tiden för affären Eeva Korhonen redaktör i kommunisttidningen Pohjan Kansa i Uleåborg och polemiserade mot det famösa cirkulärbrevet så snart han fick kännedom om dess existens. Men inte ens han lyckades publicera mer än en eller två polemiska artiklar trots att han var tidningens politiske redaktör.

Spalterna stängdes för honom, han kunde inte längre skriva fritt i sin tidning utan måste publicera sina artiklar i form av — annonser i sin egen tidning! Jag ska här anföra några provbitar ur ett par av Pohjan Kansa artiklar medan Mäkelin ännu fick publicera sina skrivelser på vanligt sätt.

Redan den 8 mars 1922 polemiserade Pohjan Kansa mot cirkulärbrevet. Artikeln var dock

uppenbarligen inte skriven av Mäkelin, ty skribenten försökte trots allt förstå brevet i dess ”huvudpunkter”.

Ett par dagar senare återkom tidningen till saken, och nu var det dynamit i orden:

För det första bör det sägas, att det goda och med våra principer förenliga, i den mån sådant förekommer, har till den grad uppblandats med oklarheter och motsägelser, att även detta goda med avseende på helheten blir oklart och gör en övertygad om att skrivelsen inte kan vara uppgjord av huvudledningen för Finlands kommunistiska parti — vi avser härmed inte socialistiska arbetarpartiet, som varken kan eller får inblandas i saken, utan det riktiga finska kommunistpartiet i Ryssland —, utan har författats av någon i skymundan levande ”kommunistisk” kludderimästare, en människa som inte begriper mer än en del av den Kommunistiska Internationalens principer och ingenting alls av arbetarrörelsens moral.

Dylika figurer är ytterst farliga, just därför att de bland de proletära principer vilka arbetarbefolkningen igenkänner som rätta och riktiga strör in omoraliskt strunt. Sådana varbölder gäller det att med obarmhärtig inre disciplin sticka hål på, annars blir de en sjukdom till döds för partiet. Hastigt vållar de inom partiet en förlamande oförmögenhet, föranledd av att massornas förtroende förverkats, vilket är det värsta som kan hända ett proletärt parti, ty efter detta upphör det att vara ett proletärt parti och dör av sin skamliga sjukdom. För sådana sjukdomar varnar även den Kommunistiska Internationalens teser.

Vi har att kämpa för en högre moral och en högre samhällsform, mot en hel värld byggd på en låg moral, på rofferi och slaveri, en värld som skyddar och försvarar sig med ohyggliga, helt omoraliska medel, som spyr ut miljoner nyttiga arbetare att slaktas på slagfälten och störtar andra miljoner i arbetslöshet och svältöd. Skulle vi väl kunna kämpa mot detta bedrägeri och denna stora brottslighet med små nålsting, som inte åstadkommer annat än att drypa gift i oss själva.

Särskilt tycks det ha förargat Yrjö Mäkelin att socialistiska arbetarpartiets tidningar bemödat sig om en så ”saklig” inställning till affären. Av den anledningen återkom han till saken i en ledare den 14 mars:

Alla personer utrustade med sinne för humor måste beklaga, att arbetartidningarna i sin naiva och överflödande fromhet gått och förstört ett så förstklassigt kåseriämne som detta snatteriprogram hade varit, om det inte försetts med dessa av helig vrede förestavade anateman. Ty just sådana på sätt och vis ur ett religiöst tänkesätt framsprungna enfaldiga satser, som vi finner i det ifrågasvarande firabelprogrammet, utgör *allt fortfarande* de bästa garantier mot de sedlighetsfaror som måhända kunde leda till motstånd mot alla massrörelser. Den ledande idén i det hela är på pricken densamma som livar de fromma medlemmarna i allehanda fruntimmersföreningar, nämligen den, att man tror att lite småpyssel, som i detta fall till råga på allt borde ske i hemlighet och alltså i synnerligen anspråkslös omfattning, kunde ha någon inverkan på lösningen av de väldigaste sociala frågor. Arbetarna har redan för länge sedan lämnat denna utvecklingsnivå bakom sig, och därför kan de inte annat än helt godlynt le åt upphovsmännen, då de läser dylika barnsligheter — och kanske ägna en medlidsam och undrande tanke åt varför somliga människor som ger sig hän åt en sak så lätt hotas av faran att bli närsynta i sin syn på denna sak och gripas av något slags extas.

Nå, någon epidemi av brott kommer då denna revolutions-angelus, som några sovjetnunnor tydligen har uppstämt till snatteriets lov i det där brevet, inte att försäkra.

Yrjö Mäkelin var inte kommunist och hade inte tillägnat sig den kommunistiska moralen. Han var deciderat av den åsikten att proletariatet skulle föra sin kamp till seger med rena vapen och tillvägagångssätt som tålde dagsljuset. Men knappast anade han vad som komma skulle.

Socialistiska arbetarpartiets huvudorgan Suomen Työmies gillade inte Mäkelins artiklar utan utsatte honom för direkta smädelsor, samtidigt som tidningen i synnerhet mellan raderna försökte förstå stölduppsättningen. Kulmen på det hela var ett beryktat angrepp i versform på

Mäkelin, publicerat den 24. 3. 1922 under rubriken ”Huuhkaimen moraali” (Ugglemoral).
Dess motto var:

Man tror att lite småpyssel — — — kunde ha någon inverkan på lösningen av de väldigaste sociala frågor.

—Y.M.

Med 20 kronor kan man rädda ett människoliv.

— Nansen.

Dikten innehöll bl.a. följande rader:

Denna fariseernas koral
moral, moral, moral!
Strunt i om miljoner är tvungna att dö.

Bakom författarsignaturen, Backstugusittare, dolde sig Suomen Työmies politiske redaktör Väinö Vuorio — enligt andra uppgifter Kössi Kaatra. Dikten försatte Mäkelin i fullt raseri. Redan dessförinnan hade han skrivit ganska ampert, men nu ilsknade han till på allvar. Han besvarade det otillständiga angreppet i sin egen tidning, nu i form av en annons. Rubriken var ”Angreppens fredag”.

Sällan har tarvligheterna slagit ut i så frodig blomning som i fredagens nummer av Suomen Työmies. På den mest representativa platsen på tidningens första sida har placerats en dikt stående i ram och försedd med bild, en dikt som i de nödlidande ryssarnas namn i allt väsentligt har tillägnats undertecknads ringa person. I själva texten till denna andliga spya nämnes visserligen inget namn, men opuset är försett med tre motton, vilkas syfte är så tydligt, att där inte finns mån för tvivel och att inga senare undanflykter kan komma i fråga.

Undertecknad kräver inte att någon Eeva Korhonen skall utpekas som personen bakom denne eländige smädarens och tjuvskydds signatur, ty det är mig likgiltigt åt vad för en diarrébehäftad figur Suomen Työmies har ansett det nödigt att offra paradsidan i sitt helgdagsaftonsnummer.

Till slut ber jag att få framhålla, att om Suomen Työmies' redaktion vill fortsätta med smädelserna, får den hålla på med det i lugn och ro för mig, åtminstone tills vidare. Det fick också salig Työmies (Valpas' tidning) jämte drabanter — under långa perioder. Det var bara ibland man kom att huta åt gläfsarna, nämligen när deras skamlöshet såsom i detta fall såg ut att inte ha några gränser alls..

Yrjö Mäkelin var en av de mest framträdande bland den finländska arbetarrörelsens ledare under dess första tider. Ursprungligen var han skomakare till yrket i likhet med sin berömda partikamrat Eetu Salin. Mäkelin blev känd som representant för den revisionistiska riktningen, med andra ord för ”högern”. Som redaktör för Kansan Lehti i Tammerfors och i synnerhet för Kansan Tahto i Uleåborg låg han i ständig fejd med Valpas-anhängarna och ”broholms-ideologin”.

Mäkelin var en glänsande stilist och skarp kåsör. De kåserier han skrev under signaturen Riitahuudan Esa var väl kända land och rike runt. Han var också en lysande talare, vilket bl.a. framgår av riksdagens protokoll och av K. S. Laurilas bok ”Suomalaisia puhujia ja puheita” (Finska talare och tal). Han var en djärv förkämpe för självständighetstanken och blev berömd som författare till det s.k. Röda manifestet år 1905, som skrevs och antogs under storstrejken i Tammerfors och därpå spreds över hela landet. Där framfördes för första gången offentligt kravet på Finlands självständighet och samtidigt på enkammarriksdag.

Trots att han var revisionist drogs Mäkelin mot sin vilja med i inbördeskrigets virvlar. Någon ansvarig post beklädde han dock inte. Han var bara en kort tid medlem av redaktionen för

tidningen Sosialidemokraatti i Björneborg, men dömdes det oaktat först till döden och sedan till livstids fängelse. Han satt omkring fyra år i Sörnäs tukthus och i tvångsarbetslägret i Ekenäs.

Enligt min åsikt är fängelset en gång för alla en inrättning som inte förbättrar någon människa. Sällan blir resultatet lyckligt ens när det gäller straffångar, i fråga om politiska fångar knappast någonsin. Den politiske fången utgår vanligen från tanken att hans motiv då handlingen skedde var moraliskt berättigade och känner sig som en martyr medan han lider sitt straff. Den inställningen hade de flesta av rödgardisterna, kanske alla, och likaså de arbetarledare som hamnade i fängelse vid uppörelsen efter händelserna år 1918.

Jag kom i kontakt med en del av dem, till exempel med Valpas. Var denne bitter och inbunden redan när han sattes i fängelse så var han det i oerhört mycket högre grad när han frigavs. Hans förbittring gentemot omvärlden hade upphöjts i andra eller tredje potens. Men det märkliga var att till och med en man som Yrjö Mäkelin efter sin frigivning försökte vara något helt annat än revisionist. Han anslöt sig omedelbart till kommunisterna och hyste inte längre den minsta sympati för den riktning som tidigare varit hans och som nu dominerade inom socialdemokratiska partiet. Det var en måttfull socialism med förespråkare sådana som Tanner, Hakkila, Hannes Ryömä m.fl. — Han opponerade sig mot denna linje och inträdde i redaktionen för sin hemort Uleåborgs kommunisttidning.

Av allt att döma var han då trots all sin intelligens ännu inte medveten om kommunismens verkliga väsen. Han visste inte vad bolsjevismen i verkligheten var. Han hade inte varit i tillfälle att stifta bekantskap med kommunismens praktiska politik och inte heller med FKP:s verkliga fältarbete. Han kände inte till den kommunistiska moralen och etiken. Mäkelin var en av de personligheter inom arbetarrörelsen som hade synnerligen höga moraliska normer och målsättningar. Han hade också för vana att i tal och artiklar moralisera så mycket, att man rent av klandrade honom för det redan under den gamla arbetarrörelsens tid före inbördeskriget.

Det finns ingen ordentlig levnadsteckning över Mäkelin, bara rapsodiska minnesbilder i stil med dem jag här har återgivit. Kommunisterna som utgivit sig för hans andliga fränder har försökt skriva ett och annat om honom, men resultatet har varit likadant som till exempel i fråga om Sirola, dvs. renodlad förfalskning av vederbörandes verkliga väsen och åsikter. Det är sorgligt att bläddra i det försök till levnadsteckning som Mäkelins dotterdotter har skrivit om sin morfar. Hon försöker göra gällande att Mäkelin mot slutet av sitt liv var kommunist. Det är en direkt skändning av Mäkelins minne. I Arbetarnas Kalender år 1924 skriver Mäkelins mångåriga stridskamrat och gode vän Taavi Tainio bl.a.:

Mäkelins levnadssaga är djupt tragisk. Vem kunde väl ha drömt skirare drömmar om Finlands självständighet och arbetat ivrigare för den än han, och han dömdes — till döden för landsförräderi!

— — —

Blev Mäkelin till slut kommunist och dog han som kommunist? Det tror ingen som har känt honom närmare och under en längre tid.

På tal om Mäkelins ”omvändelse”, som kommunisterna skrivit så mycket om, kan man på sin höjd säga att han efter sin frigivning ur fängelset och utan att känna kommunismen i densamma försökte finna något slags utlopp för sina bittra känslor. Men när han i praktiken fick att göra med den kommunistiska moralen, som i affären med knivskaftsstölderna, då trädde den gamle, moraliskt högtstående och revisionistiske Mäkelin i dagen och avslöjade sin verkliga natur. Sådana tankar, stämningar och attityder var det som präglade Mäkelin under de sista månaderna av hans liv — han var alltså ingalunda FKP-kommunist, utan kände

bitterhet gentemot hela omvärlden, sina f.d. socialdemokratiska partikamrater medräknade, och slutligen också gentemot FKP-kretsen, som stämplat hans moral som en ugglemoral. Söndersliten och bruten av inre konflikter dog han i detektivs centralpolisens häkte 1923 efter att ha tagit en flera gånger för stor dos sömnmedel.

Ett sådant slut fick Yrjö Mäkelin, en av arbetarrörelsens mest begåvade och betydande män.

Fläskrevolten

Röda gardets Sverige-bataljon. — Mauno Heimo, en mångsidig man. — De röda erövrar Lappland. — Jahvetti Moilanen, timmerflottarpamp och röd officer. — Gerillaanfallet mot Salla. — En jägarlöjtnant kapitulerar utan villkor. — Förkunnelse från fläsklåda. — En galghumoristisk kupp.

Just de veckor och dagar då vi satt inburade som rannsakningsfångar och juristerna letade sig svettiga efter anklagelsematerial inträffade händelser som var ytterst välkomna för åklagarna och rannsakningsdomarna. En sådan händelse var det nyss relaterade fallet Eeva Korhonen, som man försökte och delvis lyckades använda som ett vapen mot oss i form av belägg för vad den kommunistiska aktiviteten i själva verket innebar och hurudan den kommunistiska moralen var. En annan, som inträffade redan före fallet Eeva Korhonen, var den s.k. fläskrevolten. I brist på annat material begagnade sig åklagarna och förhørsledarna titt och tätt av dessa tilldragelser för att visa att den kommunistiska verksamheten var brottslig.

Vad var då fläskrevolten för något?

För finländaren av i dag är den relativt okänd. Därför är det skäl att berätta litet om den, i synnerhet som också den på sätt och vis snuddade även vid mitt livslopp, just därför att den var regisserad av FKP och utnyttjades som anklagelsematerial mot mig.

De flesta av rödgardistflyktingarna 1918 hade sökt sig över till Sovjetunionen, men också Sverige hade fått ta emot ett betydande antal. Omkring 1920 fanns 400-500 av dem allttjämt kvar i Sverige, och därtill kommer några tiotal i Norge. De förhöll sig naturligtvis inte överkamma utan pysslade med ett och annat smått och gott, framför allt med att förbereda en ny revolt. Större delen av dem i Sverige var Kuusinen-anhängare, men särskilt i norra delen av landet fanns det åtskilliga medlemmar också av Manners och Rahjas grupp. Tidigare, i slutet av 1918 och början av 1919, då uppspjälkningen ännu inte inverkat på saken, hade man i samförstånd grundat en särskild rödgardistavdelning, Finlands Röda gardes Sverige-bataljon.

Denna bataljon existerade alltså verkligen, men hur många hundra man som hörde till den vet jag inte. Den var en militärisk organisation som utfärdade officiella dagordrar och höll sig med befäl och var verksam på ett sätt som gjorde att den kunde anses för en organiserad trupp och ingalunda bara för en ”pappersbataljon”. En av de mest betydande funktionärerna inom bataljonen var Mauna Heimo som jag redan tidigare har berättat om. Han var en mångsysslande och dugande man, son till en känd helsingforsadvokat. Då inbördeskriget 1918 bröt ut studerade han som bäst juridik. Han anslöt sig omedelbart till de röda och fick hand om någon administrativ uppgift, såvitt jag minns inom livsmedelsavdelningen. Efter upproret flydde han med de övriga röda till Sovjetunionen och var en av de första finländare som lyckades nå en relativt bemärkt ställning inom sovjethierarkin. Någon tid efter sin ankomst till landet antogs han nämligen i utrikesministeriets tjänst och var bl.a. en av den sovjetryske berlinambassadören Joffes medarbetare. När Joffe sedan utvisades ur Tyskland måste också Heimo ge sig iväg och avbryta sin lovande diplomatiska karriär. Han återvände till FKP-kadern, förflyttades till Stockholm och biträdde Gylling i många av dennes förhåanden.

Samtidigt var han den mest bemärkte funktionären inom den finländska rödgardistbataljonen i Sverige. Han skymtade än i det ena sammanhanget, än i det andra, alltid under antaget namn, och bara de mest initierade kunde hålla sig underrättade om var han höll till vid olika tidpunkter. 1921 överraskades han av den svenska polisen och åkte fast för användning av falskt pass. Samtidigt togs flera andra f.d. finländska rödgardister av polisen i Sverige, och även i Norge var just då ett likadant fall aktuellt.

Det spreds en märkvärdig historia om hur det gick till när Heimo syddes in. Man påstod nämligen att han och hans kamrater hade tagits på Kuusinens angivelse och att Kuusinen var agent för den finländska och svenska "ohranan", dvs statspolisen. Ryktets upphovsmän var Rahja och hans anhang, och t.o.m. Tjekans dåvarande chef tycks ha svält historien med hull och hår. Han sände en av sina spioner, nämligen just Mauno Heimos fästmö som var tjekistkvinna, till Kuusinen för att ta reda på hur det förhöll sig. Denne åter gav mig i uppdrag att gå till Lenin. Det var mitt första besök hos honom, och det skedde alltså med anledning av de finländska emigranternas trassliga affärer. Därom har jag ju berättat redan i första delen av mina memoarer.

Detta var bakgrunden till fläskrevolten.

När tidningarna sedan vid månadsskiftet januari—februari 1922 började komma med nyheter om att rödgardisterna opererade i norr, i Lappland, var den första slutsatsen att det var röda gardets Sverigebataljon som satt i gång med att skapa en skandinavisk sovjetrepublik. Vid anhållandet hade man nämligen hos Heimo påträffat papper, av vilka det framgick att Sverigebataljonens huvuduppdrag var att igångsätta en operation på svenskt och norskt område samtidigt som det även i Råds-Karelen och Finland skulle vidtas åtgärder för att grunda en skandinavisk sovjetrepublik.

Slutsatsen var emellertid felaktig, ty trots att operationen i fråga, som sedan har blivit kallad fläskrevolten, var organiserad och verkställd av FKP hade det finländska röda gardets Sverigebataljon ingenting med saken att skaffa. I själva verket hade dess föga omfattande organiserade verksamhet då redan upphört, ty en betydande del av dem som stått i bataljonens rullor hade sommaren och hösten 1921 flyttat över till Sovjetunionen eller Sovjet-Karelen för att där fullgöra uppdrag som givits dem av Gylling. Fläskrevolten var FKP:s privatföretag, givetvis igångsatt med den dåvarande sovjetregeringens tillstånd. Dess egentliga huvudorganisatör var den sorgligt ryktbara Eino Rahja, men som utåt synliga verkställare och lokala organisatörer fungerade två andra män. Jahvetti Moilanen, vars riktiga namn var Janne Myyryläinen, samt en person vid namn Karhu. Båda var röda officerare som fått specialutbildning i röda arméns officersskola i Petersburg och deltagit med armén i det ryska inbördeskrigets strider.

Jahvetti Moilanens person förtjänar en något utförligare presentation. Han torde ha varit född i Suomussalmi och såvitt jag minns var han flottningsschef till yrket, en av Kajana-bolagets "herrgubbar" som flottningsbasarna kallades. Under inbördeskriget var han chef för röda gardet i Kajana. Han blev tillfångatagen men lyckades fly ur fånglägret i Kuopio och smita över till Sovjet. Han var en god soldat och organisatör och sattes därför i röda arméns officersskola. Där utmärkte han sig och fick sedan under sin tjänstgöring vid olika fronter inom Ryssland namn om sig att vara en djärv befälhavare.

Om Karhu vet jag inte mycket. I varje fall var han inte ens tillnärmelsevis av samma klass som Jahvetti Moilanen. Vid fläskrevolten fungerade han bara som Moilanens biträde, även om han utnämndes till bataljonschef.

Händelseförloppet var i korthet följande:

Moilanen och hans hantlangare hade i smyg tagit sig till Salla. Hans trupp var rätt liten och påstods inte ha omfattat mer än 23 man. Den 29 januari 1922 begav den sig under Moilanens och Karhus befäl skidande via Naarusjärvi till Värjö, där Kemi-bolaget hade ett kontor, ett stort flottningläger och ganska många flottare. Den 1 februari i skymningen anlände truppen till Värjö och påföljande morgon inleddes de stora operationerna. Enligt de officiella förhållningsprotokoll som sedermera publicerades i olika sammanhang gick det hela till ungefär såhär:

Tidigt på morgonen uppenbarade sig två av Moilanens beväpnade gerillamän på Kemi-bolagets kontor och meddelade ”herrarna” och arbetsledarna att partigångarbataljonen Nordan nu hade tagit makten och att hela nordligaste Finland var i röda gerillatrupperns hand. De förklarade kontorspersonalen häktad och krävde nycklarna till kassaskåpet. De yrvakna ”herrgubbarna” försökte inte ens sätta sig till motvärn utan gav sig på nåd och onåd och överlämnade kassaskåpsnycklarna åt Moilanens karlar.

Därmed hade man alltså erövrat huvudbastionen, Kemibolagets kontor i Värjö.

När denna operation hade genomförts utan blodsutgjutelse klev Moilanen enligt de officiella förhållningsprotokollen beväpnad till tänderna upp på en tom fläsklåda och förkunnade att makten i norr, i hela Salla och Lappland och alldeles särskilt här i Värjö, hade övertagits av partigångarbataljonen Nordan och att man nu skulle sätta li i gång med att bilda ett organiserat rött garde. Vidare tillkännagav han att bataljonens befäl beslutat betala 150 mark om dagen åt fotfolk och 300 mark om dagen åt hästkarlar och att inskrivningen i röda gardets rullor skulle börja omedelbart. Vilket den också gjorde.

Karhu skötte inskrivningen och en förrymd gränsjägare vid namn Antti Tuuttijärvi betalade ut dagtraktamentena i förskott ur Kemibolagets kassa. På fläcken anmälde sig ca 300 nordfinländska stockjunkare och andra ortsbör. Därmed hade ett rött garde verkligen bildats i norra Finland. De första operationerna hade alltså lyckats glänsande. Den värvade truppen indelades i tre kompanier och därefter inleddes mera vittsyftande operationer, först i trakten av Värjö och senare också med en något vidsträcktare radie.

Den första och största åtgärden, vilken gick till historien som den mest betydelsefulla i sammanhanget, var den kungörelse till norra Finlands befolkning som lästes från den nyssnämnda fläsklådan. Det är allt skäl att här återge denna ståtliga historiska proklamation i dess helhet. Den publicerades på sin tid i den finländska tidningspressen, men nu har den knappast ens blivit nämnd på flera årtionden. Såhär lät den:

Kamrater, arbetare och bönder!

Som ni vet har man riktat ett falskt hugg i ryggen på Sovjet-Rysslands arbetande befolkning, och detta med Finlands vita regerings och de densamma stödande borgarpartiernas goda minne. Slaktarna har sänt hundratals karlar och vagnslaster med vapen över gränsen till Karelen och sålunda begått grova brott mot fredsfördraget. Där har dessa bandittrupper likt vilddjur dödat alla kommunister som fallit i deras händer och dräpt fredliga, obeväpnade skollärare och bildningsarbetare. Bedrägligt har de lockat fåkunniga karelska ödemarksröjare med i sina led.

Detta kallar de ”den karelska folkresningen.”

Arbetarbefolkningen inser, att organiserandet av en sådan resning i ett land, där arbetarna själva har all makten i sina händer och resolut har begagnat den till att åstadkomma ett uppsving av det ekonomiska livet i det krigshärdade landet och till att skapa kulturella värden, är den grövsta provokation, som måste omintetgöras genom arbetarbefolkningens gemensamma insats.

Vi arbetare som slitit i nordanskogarna har beslutat sätta in alla våra krafter i denna strid. Vi frambär vår djupaste medkänsla för våra kamrater som arbetar i Karelens kommun och kämpar i röda armén och uppmanar alla klassmedvetna kamrater att träda in i våra led, att ansluta sig till Finlands kommunistiska parti, och att sålunda med stark, organiserad kraft gå till den avgörande striden mot kapitalisterna. Nu har vi det lägligaste tillfället härtill, ty vi har lyckats skaffa oss vapen genom att kapa vapenforor som slaktarna har sänt till Karelen.

Vi uppmanar den lokala befolkningen att förhålla sig lugn, i vilket fall vi garanterar dess trygghet. Den som försöker ställa till oordning kommer att bestraffas vid fälträtt.

Leve den tredje Internationalen.

Staben för Röda Partigångarbataljonen Nord.

Kaarle Karhu Jahvetti Moilanen

Bataljonschef Befullmäktigad av FKP:s Centralkommitté

Så lät alltså det ståtliga fläskrevoltmanifestet, vilket som synes gavs i FKP:s namn eftersom det var undertecknat av centralkommitténs befullmäktigade.

Redan av själva manifestets formulering kan man dra den slutsatsen att operationen var planerad som något slags repressalieåtgärd mot den finländska inblandningen i den kareliska folkresningen. Men där framgår ännu inte om operationen var avsedd att nå långvariga eller permanenta resultat och om det var meningen att den skulle utsträckas längre söderut, mot Rovaniemi, Kemi osv — något som man befarade vid tidpunkten för kungörelsens offentliggörande.

Det är anmärkningsvärt att det i hela proklamationen inte finns så mycket som en stavelse som låter en förstå att röda armén eller sovjetregeringen skulle stå bakom åtgärden. I själva verket var alltsammans också helt och hållet FKP:s privata bestyr. Enligt vad jag senare fick höra var det alldeles särskilt Rahjas jubelrevolt; just tilltag som detta var hans specialitet. Jahvetti Moilanen, som var en mycket förnuftigare och mera tänkande person, utförde det praktiska arbetet på uppdrag, och gjorde det av allt att döma på ett alldeles storartat sätt.

Att börja med opererade Moilanen i Salla, tvångsutskrev hästar och förnödenheter och utrustade sin armé som om det gällt ett större fälttåg. När bataljonen började verka stridsduglig åtminstone till det yttre utfärdades ett ultimatum till gränsjägerposteringen i Salla.

Moilanen skrev ett storståligt brev som han adresserade till gränsjägarkompaniets chef och sände över med en gränsjägare som han stött på. I brevet förklarade han att hela det nordligaste Finland var i de röda gerillatruppernas våld och krävde att gränsjägarkompaniet skulle kapitulera. Och faktum var att jägarlöjtnant Jalmari Bernhard Id och hela hans stab gav sig utan villkor. Senare förklarade han nog att han försökt nå kontakt med Rovaniemi och ännu avlägsnare orter för att få reda på om det verkligen förhöll sig som

Moilanen påstod, men då han inte lyckats etablera förbindelse med yttervärlden träffade han sitt avgörande.

Tydligt ansåg man löjtnant Ids !bedömning av läget saklig, eftersom han fick behålla sin tjänst. Han förflyttades visserligen ett par månader senare till gränsbevakningen i Kainuu, men efter att senare ha befordrats till kapten återkom han till Lapplands gränsbevakning. Av allt att döma satte man värde på honom i militära kretsar, eftersom han i många år var medlem av hedersdomstolen för gränsbevakningstrupperna i Kainuu och Lappland samt 1928-1933 och 1935-1938 av den finländsk-ryska gränskommissionen. Efter 1934 förfinskade han sitt namn. Om hans senare levnadsöden berättar supplementet till det biografiska verket över jägarna i Finland (utgivet 1957) följande:

Pajakka (f.d. Id) Jalmari Bernhard, anhölls i början av november 1939 och anklagades för spionage till förmån för Sovjetunionen. Ett par dagar senare sköt en förhørsledare Pajakka, antingen med avsikt eller av ovarsamhet (sic! — A. T.), en sak som man i likhet med dödsdagen inte har lyckats utreda.

Jahvetti Moilanen och hans stabschef Karhu hade alltså utan svärdsslag och utan att avlossa ett skott erövrat hela nejden i närheten av Salla och gränsen.

Nu började det ena alarmerande meddelandet efter det andra droppa in också i södra Finland, och tidningarna innehöll nyheter om att skapandet av den skandinaviska sovjetrepubliken hade påbörjats, att de röda hade erövrat Lappland och förberedde ett vidare anfall därifrån. Man ansåg det självklart att målet för den första större operationen var Rovaniemi och Kemijärvi. Men man tog gruvligt miste. Jahvetti Moilanen, som nu hade fått sin armé i skick, styrde kosan i en helt annan riktning. Han marscherade — såvitt jag minns den 6 eller 7 februari, alltså efter en knapp veckas ”gästspel” — inte djupare in i Finland utan mot gränsen till Sovjet-Karelen. Den 7 februari överskred han gränsen med ca 300 värvade fläskrevoltörer, en träng på 200 fordon och dessutom ca 300 mobiliserade renar.

Så slutade alltså fläskrevolten, som i hög grad påminner om en s.k. köpenickiad. Som ett belägg för Jahvetti Moilanens, nordan-skogarnas store partisanchefskämtsamhet och godmodighet, må det nämnas att han i sinom tid återsände alla tvångsutskrivna hästar från andra sidan gränsen och bifogade ett hjärtligt tack för lånet. Det är sällan ett krig utkämpas under sådana former.

Fyra års tukthus

Följderna av fredsproklamationen: ett mord, många tukthusdomar. — Resultatlösa husundersökningar. — Hovrättspresidenten tvär sina händer, vicepresidenten dömer. — Åklagarna saknar paragrafer och bevis. — Juuso Suominen döms utan att alls ha varit med. — Kraftiga försvarstal inför rätta. — Vi försvarar Lenins Sovjetunion, som givit Finland dess självständighet. — Jag gör mig skyldig till Stor-Finland-fantasier som sedermera ”förverkligades” av Terijoki-regeringen. — Ett år förspillt som rannsakningsfånge, fyra år förestår. — Åbo hovrätt dömer stick i stäv mot Viborgs hovrätt. — En f.d. president och en f.d. statsminister vittnar.

Dyningarna efter mordet på Ritavuori, affären Eeva Korhonen och den karelska folkresningen gick ännu rätt höga när fredsproklamatörerna fångna ställdes inför Åbo hovrätt. Jag minns det inte med säkerhet men skulle tro att det var första gången hovrätten sammanträdde i Åbo länsfängelse. De åtalades antal var nämligen så stort att man ansåg det alltför besvärligt att föra dem till den egentliga sessionssalen i hovrättshuset.

Initiativtagaren till rättegången inrikesminister Ritavuori hade ju — indirekt på grund av samma affär — mist livet, men saken fördes självfallet vidare längs de riktlinjer han hunnit utstaka.

Under de långrandiga förhören hade det framgått att utredarna vid husundersökningar på partibyrån och i privata bostäder hade hoppats att finna material som kunnat styrka anklagelserna och göra affären snarare till ett högförräderi- än ett landsförräderimål. Men då man inte fann något dylikt material måste åtalet baseras helt och hållet på fredsproklamationen. Också vid förhören med mig lät man mångahanda alternativ och möjligheter glimta fram. Om spionage i egentlig mening talade förhørsledaren inte, men han Påpekade en gång att också spionage ingick som en särskild gren i den kommunistiska verksamheten, även om

spionerna inte formellt fick tillhöra partiet, varigenom partiledningen inte behövde veta något om denna sida av saken. — På samma sätt är också er militära verksamhet organiserad. Alltsammans är ända från begynnelsen ordnat med sikte på att trygga ert partis fortbestånd, påstod förhørsledaren. Han hänvisade också tillmordet på kommunistagenten Pekka Pitkänen i Kuopio. Det hade förövats 1921 emedan Pitkänen givit detektiva centralpolisen uppgifter om kommunisternas förehavanden. Men man gjorde inte heller för den affären några allvarliga försök att skjuta skulden på socialistiska arbetarpartiet, även om det ett par gånger under förhören nämndes att sådana händelser inträffat i partiets periferi.

Som sagt framgick ingenting av brottslig natur och inte heller något som kunnat kallas en påtaglig förberedelse till högförräderi. Trots att vi ännu var bara nybörjare när det gällde hemlig verksamhet hade vi dock hunnit så långt att vi lyckats dölja allt sådant både när det gällde dokument och finansiering.

Åtalet koncentrerades alltså till själva fredsproklamationen. Detta betydde att åklagaren fick ett knepigt göra med att finna ett lagrum att stöda sig på. Avsikten var ju att få partiledningen dömd till långvariga straff, varför det inte gick att begagna sig av andra rangens paragrafer med lindriga domar som konsekvens. Slutligen stannade man också vid ett lagrum som stadgade 2-8 års domar.

Det var 2 momentet i 5 paragrafen strafflagens 12 kap., vilket ordagrant lyder så här:

Finsk man (eller annan ryska rikets undersåte), som — — — förrän krigsförklaring skett, för sig eller andra åt främmande regering utlofvar biträde i dess krigsföretag emot (Ryska) Riket; straffes med tukthus från och med två till och med åtta år.

Detta har sedermera genom lag av den 20 augusti 1942 ändrats till:

Finsk medborgare som förrän krigsförklaring skett eller kriget börjat, för sig eller andra åt främmande stats regering utlovar biträde i dess krigsföretag mot Finland straffes med tukthus på viss tid, ej under två år.

Sedan jag fått kännedom om vilket lagrum det gällde visade jag redan vid hovrättens första sammanträde att det inte var tillämpligt på ett tryckalster sådant som det nu ifrågavarande. Ville man göra affären till ett brott var det enda möjliga att tillämpa strafflagens s.k. tryckfrihetsparagraf. Det var naturligtvis spegelfäkteri att överhuvudtaget hålla försvarstal, ty saken gick sin orubbliga gång oberoende av vad vi sade. Men i varje fall påvisade jag att 2 momentet i 5 paragrafen av strafflagens 12 kapitel, enligt vilket advokatfiskalen på order av justitieministeriet krävde att jag och mina kamrater skulle bestraffas, inte alls var tillämpligt på vårt fall. Samtidigt bevisade jag stödd på officiella dokument att det överhuvudtaget inte förelåg någon krigsfara, att varken jag eller mina kamrater vare sig för vår egen eller någon annans del hade lovat någon främmande regering bistånd vid krigshandling mot staten Finland. Valet av detta lagrum till grund för åtalet förestavades — antog jag — därav att den straffrättsliga expertisen i vårt land just i fråga om detta genomgående varit så ordnugg, men samtidigt också oenig. Det sistnämnda åter ansåg jag berodde på att vårt fall veterligen var det första på vilket man försökte tillämpa momentet ifråga. Till exempel professor Allan Serlachius hade om denna paragraf förklarat att en främling inte kunde göra sig skyldig till det däri nämnda brottet, och även den finländska strafflagens fader professor Jaakko Forsmans utlåtande om momentet hade varit kort och rätt obestämt: ”Då dessa brott förutsätter ett redan utbrutet eller förestående krig, innebär de ett direkt eller indirekt bärande av falsk sköld ... mot Finland.”

Intressant tilläggsbelysning fick frågan sedermera genom en dispyt mellan den svenske juridiske experten Georg Branting och professor Allan Serlachius. Georg Branting skrev i sitt

verk Rättsskipningen i Finland”:

Man skulle ha trott, att personer, som i Finland genom sina angrepp på grannlandets territorium fortgående försatte landet i krigsfara, hade blivit eftertryckligt kvästa, med så mycket större orsak, som strafflagen nämner denna gärning såsom ett särskilt brott. I stället vände sig emellertid myndigheterna och domstolarna i Finland mot de protesterande kommunisterna och bemötte dem som landsförrädare.

Efter att därpå ha refererat högsta domstolens utslag i fallet anmärker Branting, att landsförräderiet enligt detta egentligen ansågs bestå däri att proklamationen innehöll ett ”löfte” till Sovjet-Ryssland — onekligen en egendomlig form av brott. Avsikten med proklamationen var ju ingalunda att uppvigla till revolt och inte heller att åstadkomma inblandning på Sovjetunionens sida i den karelska frågan, utan tvärtom att förebygga krig!

I en svensk facktidskrift om straffrättsliga frågor kom professor Allan Serlachius med följande mycket talande genmäle:

Orden kan dock avse något annat än vad de formellt innebär. Såsom Antonius i sitt tal till folket i Shakespeares Julius Caesar i dolska ordalag kunde uppvigla massan mot Brutus genom att gång på gång upprepa, att denne var en ärans man, så har även fredsproklamationens författare förstått att ställa sina ord försiktigt.

Serlachius ansåg alltså att det inte fanns någonting brottsligt i proklamationen i och för sig men att den avsåg något helt annat än vad den formellt sett innehöll.

Ordförande i den sektion av hovrätten som behandlade målet var vicepresidenten i Åbo hovrätt Johan Viktor Havu och åklagare Veikko Tauleri. Det hela blev till stor del en duell mellan allmänna åklagaren och mig. Jag var den huvudanklagade och kom att spela första fiolen redan därför att åtalet främst byggde på mitt förhörprotokoll. Redan under förhören hade jag betonat, att om man ville väcka åtal med anledning av proklamationen borde man åtala mig och endast mig, ty de övriga medlemmarna av partidelegationen hade inte ens tagit del av proklamationens formulering utan bara varit med om att fatta principbeslut i saken. Ingen annan av de åtalade kunde alltså stå till svars för formuleringarna, och om man fann någonting brottsligt i dessa var de övriga oskyldiga därtill och jag ensam ansvarig.

Från första stund märkte jag att både allmänne åklagaren och domstolens ledamöter hade det ganska snärjigt med att handlägga ärendet inom ramen för den givna åtalsparagrafen. I likhet med de förhör som letts av vicehäradshövding Klemetti från detektiva centralpolisen svävade också förhören inför rätta ut än åt det ena, än åt det andra hållet och halkade alltsom oftast av det egentliga åtalsmomentet.

Trots att vi beredde oss på ett omfattande och detaljerat försvar visste vi mycket väl att domen skulle bli fällande eftersom saken en gång hade bragts så långt som till hovrättsbehandling. Då vi dessutom fick veta på vilket lagrum åtalet grundade sig förstod vi också att vi inte skulle komma undan med böter eller några månader, utan att det skulle bli år. I mitt försvarstal i hovrätten poängterade jag, att också jag trots min ungdom hade hunnit med att läsa ett och annat. För att visa min beläsenhet citerade jag ett avsnitt ur Alexandre Dumas d.ä:s omdömen om politiska rättegångar, som jag hade skrivit av i min anteckningsbok:

Politiska domar är nästan alltid tomma formaliteter, ty samma lidelser, som har förorsakat åtalet, dikterar även domen.

Jag ville att denna sats skulle intas i protokollet redan i början av målets handläggning.

Enligt den kommunistiska taktiken bör även domstolarna göras till propagandascener på

enahanda sätt som riksdagen, kommunalfullmäktigförsamlingarna osv. — över huvud taget alla institutioner och sammanhang där kommunister uppträder. I enlighet med detta direktiv försökte naturligtvis också vi få ut så mycket som möjligt i propagandaväg ur vår första större rättegång. Särskilt lyckligt var det från vår synpunkt sett att de borgerliga och socialdemokratiska tidningarna utförligt refererade målet. Det gällde att ge de närvarande journalisterna så mycket som möjligt att bita i.

Målet var före sammanlagt tre gånger. Därvid försökte man, såsom fallet i allmänhet är vid finländska domstolar, så noga som möjligt iaktta de juridiska formaliteterna. Trots detta inträffade här som vid nästan alla stora politiska rättegångar de mest konstifika intrampningar. Den märkvärdigaste av dem jag minns är episoden med Juuso Suominen, en av partidelegationens medlemmar. Såväl vid de förberedande förhören som i hovrätten visade Suominen genom ojäviga vittnesutsagor att han inte ens hade varit närvarande vid det delegationsmöte där principbeslutet fattades om proklamationen och dess offentliggörande. Han ledde alltså i bevis att han inte haft ett dugg att skaffa med hela proklamationen och dessutom att han, då han fick läsa den under förhören, inte heller hade godtagit dess ordalydelse. Då Suominen inför rätta framhöll detta och anhöll om frikännande från allt ansvar i affären, meddelade allmänne åklagaren att han motsatte sig Suominens försättande på fri fot och med dubbelt skäl krävde att han bestraffades, eftersom han underlåtit att delta i ett så viktigt möte som det där beslutet om fredsproklamationen fattades. Advokatfiskalens motivering gick tydligen för fullt i domstolen, ty Suominen hängde med ända till slutet och blev dömd liksom vi andra!

Utom att jag deltog i de dispyter som försiggick under rättegången höll jag även i slutet av varje sammanträde ett ganska långt propagandatal. Som avslutning på sessionen den 21-22 april 1922 höll jag ett verkligt svavelosande anförande. Jag ska här citera några avsnitt ur det, närmast för att visa kommunister och andra tvärviggar bland mina läsare att jag redan för 36 år sedan högljutt tog Sovjetunionen och fredssaken i försvar, ringde det kapitalistiska samhällets själaringning, förutspådde dess snara undergång och vittnade om dess eländighet och brottslighet i så kraftiga ordalag att de nuvarande FKP-ledarna inte torde ha mycket att tillägga, trots att de tycks göra gällande att de själva är de första som har insett hur viktigt det är att försvara Sovjet och freden och att ingen före dem har upptäckt och vågat sjunga om det kapitalistiska samhällets uselhet.

I sin åtalsskrift förra gången försökte herr advokatfiskalen stämpla mig och mina kamrater i fångenskapen såsom brottsligt upproriska mot den nuvarande samhällsordningen, en anklagelse som i brist på verkliga motiv blev ett synnerligen lättvägande och osakligt dokument för den kommande historien. Dokumentet i fråga ger mig emellertid skäl att beröra det nuvarande kapitalistiska systemet för att vi skall bli på det klara med, var brottslingarna står att finna, var orättfärdighet, mord, rofferi och klasshämnd råder, och om det är utan orsak, endast drivet av sitt eget onda jag, som proletariatet har upprest sig mot det kapitalistiska systemet, som det kämpar sin klasskamp och strävar till att störta kapitalismen. Samtidigt skall jag påvisa det ihåliga i herr advokatfiskalens anklagelser, villfarelsen i fråga om de skyldiga och vår proklamations betydelse för fredens bevarande.

Det kapitalistiska samhället baserar sig på utsugning av arbetarklassen och på privat äganderätt. Den som ser sig omkring och förstår det allra minsta av vad han ser, märker att en handfull människor äger allt, medan arbetarna äger blott sin arbetskraft. Kapitalisterna befäller, arbetarna lyder.

— — —

Denna förvända ordning är möjlig att upprätthålla bara på grund av kapitalistklassens organisation och styrka och på grund av att borgarklassen med mångahanda medel har lyckats behärska den arbetande klassens hjärnor.

Borgerskapets effektivaste vapen härvidlag är dess statsform. I alla kapitalistiska länder är staten detsamma som ett husböndernas förbund. De bestämmande är bankirer, fabrikörer, storhandlande, storgodsägare samt deras trogna, välavlönade tjänare med höga namn och titlar.

— — —

Under trycket av arbetarklassens anstormning har kapitalismen varit tvungen att stifta några för arbetarklassen förmånliga lagar eller höja lönerna med en eller annan fempenni i timmen. Även därvidlag är det endast kapitalistens egen fördel som varit avgörande. Bättre att falla undan i dag, ty i morgon bleve man tvungen att falla undan för ett dubbelt större krav, varjämte ryggskinnet kunde råka i fara. Hotad av arbetaroroligheter slänger kapitalisten då och då ett köttben åt arbetarna, utan att dock upphöra att vara kapitalist, utan att göra avkall på sin rofferivinst och utan att rubba sin position såsom den befallande parten.

— — —

Sålunda snurrar alltså rofferimaskinen, oupphörligt pressas mervärde — rikedomar — ur arbetarklassen, allt medan den kapitalistiska staten står på vakt och ser till att löneslavarna inte gör uppror.

Trots att det kapitalistiska samhället med sina system förefaller att vara en stark, organisk och evigt bestående helhet, förhåller det sig dock i själva verket inte alls så.

— — —

Motsättningarna inom det kapitalistiska samhällssystemet kommer att ständigt pressa samhället i en allt svårare gastkramning och sprickorna kommer att ofrånkomligt förstöras till en avgrund, i vilken det kapitalistiska systemet störtar sig självt till döds.

År 1914 var kapitalets koncentration genomförd i världshushållningen. Småstaterna hade förintats, de största roffarstaterna blivit allt rikare, större och mäktigare.

Men inte ens allt detta kunde tillfredsställa de stora rövarstaterna, och kommer aldrig att göra de. De stora rövarstaterna kan aldrig upphöra att kämpa sinsemellan om bytet och jaktområdena. Sålunda gällde också världskriget världens nyuppdelning mellan jägarna. Världens folk störtades i krigens blodiga avgrund för att några bank- och trustherrar i olika länder ville ha flera privilegier och bli rikare — inte för fosterlandets skull, utan för att plundra främmande länder, för att underkasta världen den makts finanskapital som utgick som segrare ur slaktningen. Endast dumbommar och narrar tror på kapitalistpressens och regeringsherrarnas påstående, att kriget utbröt därför att serberna mördade den österrikiske ärkehertigen eller för att Tyskland anföll Belgien. Den ryska kapitalismen med sin tsar ville erövra Konstantinopel, plundra Turkiet och Persien, beröva Österrike Galizien. Och likadana avsikter har även de övriga rövarstaterna. Också fosterländska blindstyren borde nu kunna inse detta tydligt och klart, om de har den minsta gnutta förnuft och vågar tänka med sina egna hjärnor. Till exempel utplundrade de "ädla" allierade genom sin versaillesfred Tyskland in på bara skinnet. Efter att först ha fastställt ett krigsskadestånd på 125 miljarder guldmark — ett belopp som Tyskland för övrigt aldrig går i land med att betala — frånhände de landet dess lok, dess biler, lade sig till med de tyska mjölkorna, oxarna och hästarna med motiveringen att krigsskadeståndet måste uppfyllas. Kapitalismen låter alltså mördra människor för rofferiets skull och berövar sin nästa tam, de allra sista utkomstmöjligheterna. På världskrigets slagfält lät bank- och industriherrarna mördra 10 miljoner av de bästa, friskaste och yrkeskunnigaste arbetarna och bönderna, 20 miljoner friska människor blev lemlästade krymplingar, 15 miljoner barn gjordes faderlösa, 4-5 miljoner hustrur blev änkor.

— — —

Vad har följden blivit av kapitalismens brottsliga människoslakt, värdeförstörelse och rofferi? Därom behövde jag väl just inte orda, ty så kännbara synes följderna vara också i staten Finland för var och en som lever på sitt avlönade arbete, såväl för arbetaren som för den högt uppsatte stats-tjänstemannen, för att nu inte tala om lägre tjänstemän. Hungersnöd och dyrtid gör sig påmint också i detta nu. Brödbrist råder i olika länder, brist på förnödenheter av alla slag, brist på bostäder, brist på kläder. Och överallt råder en förfärande arbetslöshet och en stor och mångdubbel skattebörda. Det råder alltså brist och utmattning över hela världen. Penningens köp- och växelstyrka har rasat. I många länder är penningvärdet nästan obefintligt. Även i Finland har storkapitalismen plundrat penningvärdet så att det är minst 10 gånger mindre nu än före världskriget. På så sätt har också de ”förmögna”, som levde på räntorna av de några tiotusental mark som de ägde, förlorat sin egendom genom storkapitalismens rofferi.

Ärade herrar domstolsledamöter, ni som nu undersöker min och mina kamraters skuld, som väger min och mina kamraters brottslighet för att sedan avkunna er dom, säkert medger ni i edra samveten att det kapitalistiska systemet är sådant jag här har skildrat det. Händelseförloppet är inte överdrivet och skildringen av dess följder i det levande livet sanningsenliga. I rättvisans, sanningens och ärlighetens namn måste ni också medge att hungersnöden, förfallet, kylan och skattetungan, som förekommer i alla Europas länder, vilar tyngst på den arbetande klassen. En människa — och även arbetaren är människa och en människa utan vilken inte heller det kapitalistiska systemet kan upprätthållas — alltså en människa som vill leva söker sig medel att värja sitt eget, sin hustru och sina barns liv. Och varje ärlig människa med mänskliga känslor i sitt bröst upprepar sig mot ett dylikt rofferi- och mordsystem så snart hon befriats eller frigjort sig från sin andliga blindhet och ser tyrannväldet i all dess gruvlighet. Under kriget, då trycket började kännas alltför tungt för folken, reste sig arbetarna därför till protest mot kriget och det vansinniga slaktandet, stympningen, värdesänkningen och brödbristen. Men alla försök till protester kvävdes obarmhärtigt.

— — —

Det obefintliga innehållet, avsaknaden av motiv i herr advokatfiskalens åtalsskrift är det bästa och mest talande beviset inför oss och inför hela världen på hur borgerskapet i Finland under rättsvårdens täckmantel handlar mot arbetarna.

Herr advokatfiskalen nödgas i sin anklagelseskrift erkänna att den ifrågavarande, av mig formulerade proklamationen är en fredsproklamation, en protest mot kriget, vilken har frambesvurits av de ”karelska stamfrändernas” hjälpare, de för sina många ynkliga och olycksbringande ”folkresningar” kända fosterländska brushuvudena Kai Donner, Kaila, T. Tikkanen, Talvela, Herten, bulvaner för svindelföretag sådana som Rantakari, Isak Julin, Nestor Askola, S. Sario, Antti Sorvi, Supinen, Iivo Härkönen, Heikki Hyppönen samt karelska äventyrare som Kyöttinen, Keinäs, Mitro in. fl.

Gjorde man rätt, skulle i första hand dessa herrar placeras på de anklagades bänk, inte jag och mina kamrater. Herr advokatfiskalen borde ha undersökt och i sin anklagelseskrift påvisat varför och av vilken orsak den ifrågavarande proklamationen har tillkommit och först därpå skridit till att åtala oss, om skäl därtill hade förelegat. I rättvisans och billighetens namn har inga sådana skäl funnits och kommer aldrig att finnas.

— — —

Herr advokatfiskalen samt regeringen, som väckte detta förräderiåtal med sådant buller och bång, att man kunde ha trott att hela det borgerliga systemet redan befann sig på fallrepet, hade bort utgå från den grund som läggs av rättvisa, billighet och hela folkets fördel, inte från den som utgörs av för hela folket skadliga krav från några brushuvuden, bankirer och industriherrar som dirigerar den allmänna opinionen. Hade man handlat så, skulle en så konstlad och vanvettig rättegång som denna inte alls ha kunnat komma till stånd. Att den är konstlad, därom vittnar just herr advokatfiskalens anklagelseskrift allra värtaligast. Den är genomgående fylld av oväsentligheter och av påståenden

som bygger på antaganden, ”om” och ”om”. Kärnpunkten i herr advokatfiskalens anklagelseskrift är följande: ”Sålunda kunde detta inte fattas annat än som ett löfte till Sovjet-Ryssland att ge behövlig hjälp — om ett krig med Finland skulle utbryta.”

Detta ger blott vid handen ett antagande, en möjlighet som inte existerade. I stället innehöll proklamationen tvärtom genomgående en maning till kamp för att bevara freden. Detta har erkänts i riksdagen, i en del tidningar, vid partimöten, vid medborgarmöten, vid möten anordnade av arbetarnas fackavdelningar, i utländsk press, överallt. Endast människor drabbade av klassblindhet och klasshat kan vara avtrubbade nog att påstå något annat.

— — —

Socialistiska arbetarpartiet arbetade inte endast för de arbetares bästa och åsikter, vilka är medlemmar i partiet, utan avvärjde samtidigt en fara som hotade hela landet och som i brottsligt syfte framprovocerats av några svindlare. Fredsproklamationen gynnade inte mina personliga intressen och inte mina fångna kamraters, utan avsåg hela folkets väl.

— — —

Efter att ha hört anklagelsen och herr advokatfiskalens anklagelseskrift och ifall han inte kan förete ett enda bindande bevis för min och mina kamraters skuld, kan jag slutligen konstatera, att också denna ”landsförräderiäffär” är pultronens eländiga klasspolitik, ett åtal väckt endast på basen av en blind klasshämnd, inte på grund av verkliga orsaker. En sådan haltande politik är emellertid ohållbar och skadar blott dem som driver den. Också det politiska förtryckets mått kommer att bli rågat: Ett sådant förtryck och godtycke kan inte, såsom man försöker göra gällande, vara förestavat av styrka. Det kan blott förestavas av feighet, svaghet, skuld känslor och ett osunt liv, och ett system som präglas av dessa egenskaper är ett system som kommer att snava på sin egen mindervärdighet och ynkedom och vika för det segrande livet och sunda förnuftet.

Denna höga domstol kan döma mig och mina kamrater skyldiga till ett brott som vi inte har begått. Man kan kasta oss i fängelse för årtal. Men vår idé kan man inte dräpa eller spärra in bakom galler. Den lever vidare trotsande förföljelsen. Jag och mina kamrater förmår nog bära vår dom.

Jag är kommunist, och därför säger jag till slut även på denna plats:

Leve proletariats världrevolution!

Jag blev tvungen att hålla det tal som här har citerats så utförligt nästan utan förberedelse, ex tempore. Det enda jag hade var en disposition skriven på små remsor toalettpapper, och med hjälp av dem smattrade jag fram anförandet, som räckte en dryg halvtimme och hade ordalag sådana som av det ovan anförda framgår. Domstolen har fogat toalettpappersremorna till dokumenten försedda med allmänna åklagarens anteckning: ”Hör inte till saken och inverkar inte på densamma.”

Vid det sista sammanträdet höll jag ett tal som räckte en och en halv timme. Den gången hade jag fått källmaterial till cellen och hade hela talet färdigskrivet. Därför var det också sakligare, ett försvarstal som baserade sig på fakta och auktoritativa lagtolkningar och vari jag strävade att visa åtalets grundlöshet. I många sammanhang betonade jag det förvända i tesen att Sovjet-Ryssland var Finlands fiende, denna av Lenin grundade stat vilken som en av sina första mera betydande politiska åtgärder hade skänkt Finland dess självständighet samt vidare i Dorpat-freden givit det Petsamo, osv.

Som smakprov citerar jag några avsnitt även ur detta tal:

I detta sammanhang torde det vara nödvändigt att påpeka, vad jag redan tidigare velat — kanske mindre tydligt men dock hörbart och begripligt — framhålla, nämligen att den i vissa kretsar här i landet ådagalagda ilskan och fientligheten under de senaste åren ingalunda har riktat sig mot det så

ofta vid alla möjliga och omöjliga tillfällen såsom "arvfienden" benämnda Ryssland i sig självt, utan mot dess regeringsform, mot sovjetregeringen, eller kort sagt mot *Sovjet-Ryssland*. I samband därmed ser jag mig nu även nödsakad framhålla att vi, då vi talar om *Sovjet-Ryssland*, inte avser detta främmande ryska rike, med vilket vår republik genom fredsfördraget i Dorpat har vänskapliga relationer, utan också och framför allt den regeringsform, där uttryckligen just arbetarklassen genom sina sovjetar är den enda avgörande auktoriteten.

I den av vårt parti publicerade, åtal underkastade proklamationen talas ingenstades om den i åtalsskriften nämnda situationen "ifall krig utbröte" och ännu mindre om något bistånd, varför ifrågasvarande skrift till dessa sina huvuddelar grundar sig på synnerligen godtyckliga och omotiverade antaganden. Det sägs ju i proklamationen att krig inte får utbryta, att arbetarbefolkningen i Finland måste kunna förhindra detta.

Om man försökte förstå eller tolka proklamationen så som justitieministeriet och herr advokatfiskalen gör det, skulle den bli till den grad virrig och vanvettig att den inte innebure någonting alls, inte ens landsförräderi, varför vi — och framför allt jag — i så fall borde underkastas läkarundersökning för att utreda huruvida någon av oss har så mycket förstånd att han kunde betraktas ens som i vanlig mening tillräknelig.

— — —

Det är för övrigt synnerligen märkvärdigt att någon genom en tidningsartikel kunde göra sig skyldig till landsförräderi eller något annat brott, ty enligt sunt förnuft kan inte en talare eller förkunnare göra sig skyldig till något brott i och för sig, utan endast till uppvigling eller uppmaning därtill. Dessa förbrytelser åter faller under 16 kapitlet 8 paragrafen i strafflagen.

Särskilt märkvärdigt är det i ett fall som detta, där läsarna och åhörarna av proklamationen har förstått den rakt tvärtom och handlat därefter, dvs stött den lagliga regeringens politik. Arbetarbefolkningen i detta land anordnade överallt väldiga protest- och demonstrationsmöten, där det propagerades för krigsfarans avlägsnande och fredsfördragets orubbliga efterlevnad, dvs för att stödja den politik som regeringen själv omfattade. Dessa av den åtalade proklamationen föranledda demonstrationsmöten och de tal som där hölls torde i sin mån ha bidragit till att vårt land besparades ett krig med tyåtföljande fruktansvärda lidanden och kostnader. I allt detta följde arbetarbefolkningen maningarna i den av mig formulerade proklamationen. Jag får alltså konstatera att vi genom proklamationen nådde ett lyckosamt och av oss eftersträvat resultat och förhindrade tiotusentals, kanske hundratusentals av våra medborgare att bli offer på krigets altare.

I proklamationen nämnes bland annat, att ingen skillnad råder mellan de i den nuvarande regeringen sittande kapitalistrepresentanternas och krigshetsarnas strävanden i så måtto, att båda grupperna arbetar för kapitaliststyrets bevarande samt att erövringen av Karelen är en gemensam målsättning för dem båda. I samma stycke av proklamationen ingår anmärkningen, att regeringen dock försöker nå detta mål på en omväg, dvs på diplomatisk väg, medan åter de reaktionära monarkisterna och aktivisterna vill nå det genom öppet krig. Att utsäga detta kan dock inte vara brottsligt, ty det är ju helt naturligt att den nuvarande regeringen strävar till att alla folk och stammar med finskt ursprung förenas inom samma samhälle, i den mån de geografiska förhållandena tillåter. Det må här framhållas, att alla detta lands regeringar har uttryckt tankegångar i denna riktning, däri inberäknad även den Folkdelegation som i början av år 1918 hade makten i dessa delar av landet. Även den hade för avsikt att få Fjärrkarelen införlivat med det övriga Finland, och förde med detta mål för ögonen underhandlingar med den nuvarande ryska sovjetregeringen. Det var även på åtgärd av den s.k. 'upprorsregeringen' som Petsamo-området enligt Dorpat-fördraget införlivades med Finland. I proklamationen har alltså den nuvarande regeringens åtgärder och strävanden i denna riktning på intet sätt klandrats, eftersom vår regering driver denna sin strävan med fredliga medel — medel som också rekommenderades i proklamationen — med denna rättgång som följd.

I fortsättningen sade jag bl.a.:

Jag ber också att få fråga vad det skall betyda att jag och min kamrat Emil Tuomi så noggrant har blivit förhörda och till och med ställda till svars för de besök vi i vår egenskap av journalister gjort på Sovjet-Rysslands legation i Helsingfors. Dessa besök gjordes, såsom det redan för hovrätten påvisats, för över ett år sedan. Och det kan ju inte vara av sakliga, eller ens av osakliga skäl straffbart att besöka en legation eller ett konsulat som tillhör ett land, vilket har vänskapliga relationer till vårt land. Har man på samma sätt rannsakat även alla de övriga redaktörer vid huvudstadstidningarna samt de otaliga affärsmän, gulascher och jobbare, som också de har besökt legationen i fråga. Och för vilket brott anklagas de finländska medborgare, vilka i egenskap av translatorer, maskinskriverskor, gårdskarlar, dörrvakter, chaufförer och dylikt tjänstgör vid sovjetlegationen och t.o.m. bor i hus som befinner sig i dess besittning? De anklagas inte alls. I och med detta omnämnande kan det skrattretande i den undersökning vi härvidlag underkastats anses vara bevisad. Medan jag verkade som journalist hade jag oftare än vad som skedde haft lust att besöka legationen i fråga för att bli informerad om mångahanda ting i det nuvarande Ryssland, men då jag vet huru bevakad denna legation är av den statliga centralpolisen, ohranan kallad, och huru noggrant polisens agenter bokför de socialister och socialdemokrater som besöker den, försummade jag för att undvika eventuellt trassel medvetet min plikt som journalist. Trots detta lyckades jag inte undgå det. Detta undersökningskrångel har dock fått ett för krångelmakarna själva neslig slut.

Vid genomgåendet av de närmast föregående sidorna fäste sig läsaren troligen vid det jag sade om Fjärrkarelen anslutning till Finland. Såsom av mitt uttalande framgår ansåg jag det då helt naturligt att alla Finlands regeringar, också regeringen Vennola-Ritavuori, strävade till en förening av alla folk och stammar med finskt ursprung. Sålunda gjorde även jag mig redan så tidigt som 1922 på mitt eget vis och på grund av mina särskilda motiv skyldig till drömmar om och propaganda för Stor-Finland. Var gång detta uttalande under senare år rann mig i hågen blev jag skräm, greps av skräck och byxångest för att det skulle påbörjas mig som en synd. I synnerhet tänkte jag ofta på saken 1935-1937, då Karelen kejsare Gylling anklagades för Storfinland-propaganda med anledning av den artikel, där han förde skapandet av en nordskandinavisk sovjetstat på tal, en händelse som jag redan tidigare har berättat om. Tydligen hade de kommunistiska åklagarna emellertid glömt bort mitt uttalande, ty jag har aldrig i något sammanhang fått en påminnelse om det. Egentligen försvann min ängslan redan den 2 december 1939, då Otto Ville Kuusinen i sin egenskap av statsminister i Terijoki-regeringen samt Sovjetunionens dåvarande premiärminister, den sedermera såsom irlärlig stämplade Molotov undertecknade ett avtal mellan den finska folkregeringen och Sovjetunionens regering, ett avtal som inleds med ett högtidligt manifest i mäktiga ordalag:

Sovjetunionens högsta sovjets presidium å den ena sidan och Finlands folkregering å den andra övertygade därom, att då den egentliga krigshärd, som den tidigare kapitalistiska regeringen i Finland hade skapat till imperialistiska maktens förmån vid Sovjetunionens gräns, kommer att bli likviderad tack vare det finländska folkets hjältemodiga kamp och Sovjetunionens röda armés ansträngningar, och att

då Finlands folk liar bildat en egen demokratisk republik, helt och hållet baserad på folkets stöd, tiden nu är inne att skapa goda och vänskapliga förbindelser mellan våra länder och trygga våra staters säkerhet och suveränitet, samt

inseende, att tiden är inne att förverkliga det finländska folkets sekelgamla förhoppningar om det karelska folkets återförening med Finlands folk, med vilket det är befryndat, och anslutande detsamma till det enhetliga finländska folket, samt även . . . osv.

(Kursiveringen A.T:s).

Under så olikartade former och med så olika motiv har tanken på Stor-Finland framlagts. An har den emanerat från det Akademisk-Karelska Sällskapet närstående kretsar, än tagit sig

uttryck i folkresningar, än har den — som jag i mitt tal antydde — diskuterats av folkdelegationen eller dess befullmäktigade representanter, än har en Otto Ville Kuusinen såsom befullmäktigad representant för en folkregering undertecknat avtal om idéns realiserande. Den karelska frågan har ständigt stått och ser ut att alltjämt förbli stående på dagordningen.

Efter långvariga dispyter och propagandatal randades slutligen den dag då domarna avkunnades. Jag fick i min egenskap av huvudanklagad fyra år, de övriga dömdes enligt rangordningen till minst två år. För mitt munväder fick jag ett år extra, enligt vad en av hovrättens medlemmar hade låtit undfalla sig i ett privat samtal.

Det framstod redan då som märkligt och gör det alltjämt, hur lösa de boliner var på vilka domarna fälldes och hur juristernas åsikter gick i sär. Redan den dåvarande hovrättspresidenten Aleksi Käpy motsatte sig domarna. Han ansåg att man inte enligt den ifrågavarande lagparagrafen kunde döma någon för det som anklagelsen mot oss gick ut på. Men vicepresidenten Havu och hans bisittare var av annan åsikt, och vi blev fällda.

Viborgs hovrätt, vilken hade att behandla fallet såsom varande ett brott begånget på hovrättens lagområde, frikände efter en kort överläggning alla de åtalade och konstaterade uttryckligen att man inte på basen av detta lagrum kunde döma personer som var inblandade i fredsproklamationsaffären. Egendomligt nog anförde inte ens allmänne åklagaren besvär vid högsta domstolen gentemot detta frikännande, varför det förblev i kraft. Åbo hovrätt och Viborgs var alltså av diametralt motsatta åsikter i detta fall.

Vi fortsatte vår rättskamp ända till högsta domstolen och drev den vidare under hela vår fängelsetid. Sedan den slutliga domen fallit klagade jag jämte några av mina dömda kamrater hos riksdagens justitieombudsman, hos justitiekanslern, hos justitieministern osv och krävde regelbundet en eller ett par gånger i året ny rättegång. Vi anskaffade ständigt nytt material och nya utlåtanden av rättslärde, påvisade huru oriktiga de grunder var på vilka vi dömts och huru de rättslärde var av annan åsikt än domarna om domens giltighet.

Det dröjde ett drygt halvår innan högsta domstolen avkunnade sitt utslag, varför vår vistelse i rannsakningsfängelset kom att räcka precis ett år. Högsta domstolen företog inte den minsta ändring av hovrättens dom, utan stadfäste den sådan den var. För min del hade alltså året i rannsakningsfängelset gått till spillo, dvs trots att jag redan hade suttit ett år hade jag ytterligare fyra framför mig. Ehuru domen löd på fyra år måste jag alltså sitta inne ett gott stycke in på det femte för mitt försvar för Sovjet och fredssaken.

Som ett belägg för hur ihärdigt jag försökte kämpa denna rättskamp till slut och hur mycket domen grämde mig just på grund av sin formalism kan jag nämna, att jag ännu efter det jag suttit av hela straffet var med om att iscensätta följande skådespel:

Den sista av fredsproklamatörerna, Sulo Kokko, en känd brottare inom Arbetarnas Idrottsförbund, vilken i egenskap av medlem i partidelegationen hade varit med om proklamationens tillkomst, hade hunnit resa till Amerika redan före häktningarna. När han år 1927 återkom från sin emigrantresa häktades han och ställdes inför Åbo hovrätt till svars för sin delaktighet i affären. Till försvarsadvokat fick han vicehäradshövdingen och riksdagsmannen Asser Salo, sedermera känd som ett av offren för lapporörelsens s.k. skjutsningar.

Salo och jag tänkte nu ut en krigslist. Vi beslöt att regissera en sista akt, ett slags epilög på fredsproklamationsaffären och som vittnen inkalla president Ståhlberg och statsminister Vennola, vilka ju dock inte då mera beklädde sina ämbeten. Tänkt och gjort. I samband med instämningen gick vi så långt att advokaten jämte stämningsspapperen till vardera vittnet

översände det i lag stadgade biljettpriset för tågresan Helsingfors—Åbo tur-retur, dock endast i tredje klass. Vi hade också tillsammans noga förberett de frågor Salo skulle ställa till dessa två vittnen. Vår avsikt var närmast att utröna Ståhlbergs inställning till fredsproklamationens åtalet. Ifråga om Vennola visste vi redan på förhand att han varit av samma åsikt som Ritavuori.

Inte för intet var Ståhlberg en berömd jurist. I rätten slingrade han sig ifrån alla de som vi trodde snärjande frågorna och svarade undvikande att han inte blivit inkallad som sakkunnig utan som vittne, och att han i egenskap av vittne egentligen inte visste något alls om hela affären. I den mån frågan gällde om situationen då hade överensstämt med formuleringen ”innan krig har förklarats”, vore dess besvarande lika med ett expertutlåtande, och detsamma gällde frågan om det var möjligt att väcka åtal med stöd av det lagrum på vilket anklagelsen och domarna baserats. Vennola för sin del svarade att situationen enligt hans uppfattning tidigare hade varit sådan att ett verkligt krigshot förefanns, men att den vid tidpunkten för proklamationens offentliggörande inte längre var det.

Då det också historiskt sett torde vara av rätt stort intresse att ta del av hur situationen bedömdes av de män, vilka var republikens huvudmän vid den tidpunkt då åtalet mot fredsproklamatörerna väcktes, citerar jag in extenso deras vittnesutsagor i målet mot Sulo Kokko vid Åbo hovrätt:

Vittnet K. J. Ståhlberg:

Jag känner icke den åtalade och vet och minns inte annat, än att krigstillståndet mellan Finland och Ryssland ansågs ha upphört såsom i fredsfördraget i Dorpat nämnes, vilket fördrag båda parterna förband sig att iaktta och vars ratificering försiggick den 31 december 1921. Finlands regering förklarade sig, i ett interpellationssvar i december samma år, iaktta förenämnda fördrag och förklarade sig ämna iaktta det även i fortsättningen. Å andra sidan pågick då, vid årsskiftet 1921-1922, på andra sidan gränsen i Ost-Karelen en folkresning, som slutade med att en stor skara karelska flyktingar i februari 1922 kom över till finländska sidan, och i samma månad gjordes likaså ett plundringståg från andra sidan gränsen till Savukoski och Kuolajärvi kommuner. Huruvida den ryska militären vid denna tidpunkt och med den åklagades vetskap var Finlands fiende, det vet jag ej. Om den dåvarande politiska situationen är jag inte beredd att avge något expertutlåtande, och det kan inte ingå i ett vittnes skyldigheter att påbörja forskningar för sådant ändamål. Att bedöma huruvida den åtalade är skyldig och till vilket brott är inte heller vittnets utan domstolens sak.

Vittnet J. H. Vennola:

Enligt min mening är det svårt att bevisa förhandenvaron av krigshot, emedan det är svårt att vid den aktuella tidpunkten vinna klarhet om motpartens avsikter, och inte ens i efterhand kan man av det faktum, att krig inte har utbrutit, dra slutsatsen att intet hot har existerat, emedan många offentligt framlagda fakta kunnat omintetgöra hotet. Kanske kan man dock påpeka vissa fakta tjänliga som underlag för en bedömning av saken. Vid årsskiftet 1921-22 stördes de finländsk-ryska relationerna av den s.k. karelska folkresningen. Även i riksdagen vållade farhågan för relationernas försämring oro som ledde ända därhän, att, man till regeringen ställde en interpellation, vari det bl.a. spordes om regeringen ämnade övervaka Dorpat-fördragets efterlevnad samt i övrigt upprätthålla den internationella rättens krav i relationerna mellan Finland och Ryssland. Den 29 december besvarade jag i min egenskap av statsminister interpellationen och meddelade i svaret, att regeringen kategoriskt komme att fasthålla vid fredsfördraget i Dorpat samt vid den internationella rättens krav och att den inte komme att tillåta brott mot neutraliteten. Något krigshot mot de finländsk-ryska relationerna förelåg sålunda inte från Finlands sida. Svårare är det att bedöma möjligheterna för ett hot från rysk sida. Jag kan för det första konstatera, att den karelska folkresningen på ryskt håll väckt misstro mot Finland. Denna ryska oro kom till uttryck i de noter och

meddelanden som avläts av ryska regeringen samt även i den ryska tidningspressen. Vidare konstaterades truppsammandragningar på den ryska sidan om gränsen. På regeringshåll ansågs läget vara mycket allvarligt och spänt. Sådan var situationen just vid årsskiftet. Under loppet av januari lättade spänningen i någon mån, men läget var alltjämt oklart. I februari föll en beväpnad trupp från den ryska sidan in i norra Finland och vållade stor oro i landet. Under förloppet av samma månad började sedan rätt stora flyktingsskaror strömma över till den finländska sidan från Fjärr-Karelen. Så spänt som vid årsskiftet 1921-22 har läget mellan Finland och Ryssland mig veterligen inte varit vid någon annan tidpunkt under självständighetstiden.

Rättegångsbiträdet Salo:

— — — Ansågs krigshotet från Rysslands sida i januari så starkt att regeringen övervägde mobilisering?

Vittnet Vennola:

Som jag redan nämnde, hade situationen lättat i januari. Men några dagar före nyåret 1922 övervägde man inom regeringen också möjligheten för mobilisering. Såvitt jag minns tog man inte längre i januari dessa alternativ lika allvarligt.

Från fängelse till fängelse

Herrarna festar i Helsingfors länsfängelse. — Strängt men sakligt regemente i Åbo länsfängelse. — Avdelningen för uppstudsiga politiska fångar eller de ryktbara människors grupp. Mera hyvelspan bärns in i min cell än ut ur den. — Brevväxlingens ljuvhet och elände. — Ekenäs tvångsarbetsinrättning, ett hot mot vårt lands självständighet. — Vaktmanskapet, ett urval människoplågarer. — En kommunistisk korrektionsanstalt med sovjetkommando! — Kommunismens högskola. — ”Och när han gick till Hades tog han två djävlar med sig.” — Fångarnas hemliga tidning ”Liv i natten”. — Bibeln, isoleringscellens järnranson.

Den som har kommit att röra på sig och bo i flera länder gör helt naturligt jämförelser mellan förhållandena i de olika länderna. Lika är det med den som har suttit i flera olika fängelser. Också han lockas lätt till jämförelser.

År 1922 då vi första gången hamnade i Helsingfors länsfängelse på Skatudden fanns där egentligen ingenting alls som påminde om fängelseordning. Jag vet inte om villervallan berodde på att man alltjämt levde i inbördeskrigets efterdyningar eller på att fängelset i fråga redan då — liksom veterligen ännu i dag — var ett slags genomgångsstation där de häktade satt några veckor i väntan på sin dom och därifrån de sedan vanligen överfördes till tukthus, till Sörnäs, till Kakola, till kvinnofängelserna osv.

Att börja med blev jag förvånad över den barska och skrikiga ton som användes gentemot fångarna. I själva verket var dock kommandot i Helsingfors länsfängelse synnerligen liberalt. Där medgavs friheter som inte har förekommit i något annat fängelse som jag lärt känna. Lagliga var de inte, men ändå liksom knäsatta av praxis.

Korridor-gossarna, dvs ”handräckningsfångarna”, uppenbarade sig redan första dagen utanför min cell och frågade: ”vill du beställa något utifrån, tobak, socker, kaffe eller t.o.m. brännvin så ordnar det sig nog”. Samtalet fördes genom dörrspringan. När jag frågade vem de var som hade sådana handelsrättigheter sade korridor-gossarna bara till mig att lämna beställningen åt dem och garanterade att varorna skulle levereras om jag hade pengar. Och snart märkte jag att man faktiskt kunde beställa vad man ville. Jag kunde själv konstatera att Sulo Wuolijokis fängelseskildring ”Tiilenpäättä lukemassa” (Att räkna tegelstenar) inte innehåller uppgifter gripna ur luften, vilka konstiga historier där än berättas om fängelseförhållandena. Han

berättar till exempel att han en gång i Helsingfors centralfängelse tillsammans med numera avlidne f.d. justitieministern Eino Pekkala bryggt ”kilju” — en starkt alkoholhaltig ”hembränd” dryck — på jäst som de köpt genom korridor-gossarnas förmedling. Till sin olycka festade de dock så grundligt att de !hamnade i mörk arrest.

Om alltså fången hade pengar och lust att t.ex. suppa, så ordnade korridor-gossarna både drycker och andra tillbehör precis som i det mest välorganiserade affärsföretag. Jag behövde varken brännvin eller tobak, och då jag dessutom fick matpaket utifrån var tidningar det enda jag längtade efter. Då det inte gick att få sådana på laglig väg, lämnade jag in min tidningsbeställning till fängelsets svarta börs.

Min vistelse på Skatudden var relativt kortvarig men ändå tillräckligt lång för att jag skulle lära känna ställets seder och bruk och livsstil. På vårsidan 1922 flyttades vi till Åbo. Mina erfarenheter av länsfängelset där är rakt motsatta. Där skedde allt lågmält och stilla, men ordningen var förstklassig. Allt som gjordes, gjordes lugnt och sakligt och atmosfären var en helt annan än på Skatudden.

Första dagen i Åbo fängelse blev jag mäkta förvånad. Jag fick nämligen besök i cellen av fängelseprästen Toivo Hirvonen. Han presenterade sig, slog sig ner på en pall och började prata på sitt karakteristiska gemytliga sätt. Han förklarade att han inte kommit för att fullgöra någon prästerlig uppgift och minst av allt för att försöka omvända mig från min kommunistiska tro. Han hade naturligtvis hand om själavården i fängelset, men eftersom han visste att kommunisterna ansåg sig vara bättre själavårdare än prästerna försökte han i allmänhet inte påverka de politiska fångarna, förde inte ens religiösa ting på tal om inte fången själv uttryckligen bad om det. När det gällde politiska fångar nöjde han sig närmast med allmänt upplysningsarbete. Vidare berättade han att han nyss besökt fängelsets övre våning där ett betydande antal politiska fångar avtjänade sina straff. Han nämnde att en del av dem var bekanta till mig och att det egentligen var på deras begäran han nu tittade in i min cell.

De politiska fångarna i övre våningen — såvitt jag minns var de tolv stycken — hade sänts dit från tvångsarbetsinrättningen i Ekenäs på grund av odisciplinerat och uppstudsigt uppförande. Här i Åbo hade man för deras räkning inrett en särskild avdelning där de på dagarna fick utföra snickeriarbeten i en större cell och tillbringa nätterna i mindre celler. I gruppen fanns bl.a. sådana storheter som magister Sulo Wuolijoki, vicehäradshövding Eino Pekkala, doktor Ivar Lassy, nuvarande ambassadören Eero A. Vuori, socialrådet Eemeli Louhikko samt rödgardistchefen Weckman. Målet mot den sistnämnde väckte på sin tid stor uppmärksamhet, ty han hade sänts från Moskva av FKP:s militära sektion med uppdraget att mörda Mannerheim — och det hade varit nära att lyckas, enligt vad Weckman en gång berättade.

Denna specialgrupp hade redan på vår ankomstdag fått veta att jag och mina kamrater blivit överflyttade till Åbo. Nu ville gruppen etablera kontakt med mig, och det gick naturligtvis enklast på laglig väg — med fängelsets upplysningsminister som förmedlare.

Medan vi satt där och pratade helt gemytligt drog pastor Hirvonen fram en lapp ur fickan och sade att doktor Lassy hade stuckit den i näven på honom och att den innehöll en förteckning över de böcker Lassy särskilt för sin egen räkning hade låtit anskaffa till fängelsebiblioteket. Jag var ganska förbluffad när jag tog emot lappen. Jaha, ja så, det är så det går till här, tänkte jag. Jag tog hela historien som en provokation, för om fängelseprästen gjorde ett besök i den här stilen måste det ju ligga en hund begravnen i det hela. Jag försökte därför vara så försiktig som möjligt och fortsatte vårt samtal. När jag tittade närmare på lappen märkte jag dock att handstilen verkligen var doktor Lassys. Han hade skrivit ner en vänlig välkomsthälsning och

förklarade dessutom att prästen var en av de allra hyggligaste människor som över huvud taget traskade omkring i världen. Till honom kunde man vända sig med förtroende i alla lagliga ärenden, men — och denna passus var understreckad — inte i olagliga. Nu övervann jag snabbt min förvåning. Jag frågade om det verkligen kunde vara möjligt att Lassy hade de i förteckningen nämnda böckerna och att också andra än han kunde låna och läsa dem. Hirvonen svarade jakande. Lassys bibliotek omfattade omkring ett par hundra böcker, både på finska och på andra språk. Pastorn uppmanade mig att genast på stående fot komma med och välja ut litteratur.

Så gav vi oss då iväg för att ta en titt på fängelsets officiella bibliotek och det av doktor Lassy anskaffade halvofficiella. Till min häpnad märkte jag att Lassys bibliotek faktiskt omfattade största delen av den kommunistiska litteratur som dittills utgivits i världen. Först och främst den finskspråkiga, som ju dock inte var omfattande, men desto mera fanns det på engelska och tyska även om jag som inte var språkkunnig hade föga glädje av det.

Eftersom det fanns tid övernog längtade jag utom efter böcker naturligtvis också ivrigt efter tidningar. I det fallet kunde pastorn inte stå till tjänst, men det kunde i stället Wuolijoki & Co. De skrev till mig att de hade alla huvudstads- och åbotidningar. Då var och en fick prenumerera på en tidning, beställde de allesamman olika tidningar och bytte sedan sinsemellan. De förklarade sig villiga att skaffa också mig så många tidningar jag någonsin önskade. Jag följde det råd jag fått av dem och anmälde för vaktförmannen att jag ville syssla med snickrande, och redan samma dag ställdes en hyvelbänk och verktyg in i min cell. Jag tog naturligtvis inte arbetet särskilt allvarligt, men hyvlade i alla fall en smula varje dag, tillräckligt för att man på kvällen skulle sticka in en påse för spånorna i cellen. Spånpåsen fördes från cell till cell, och i synnerhet i övre våningen, där många av fångarna arbetade som snickare, producerades det dagligen en ansenlig mängd hyvelspån. Man hade kommit överens med korridor-gossarna att påsen skulle föras direkt från Louhikkos & Co:s cell till nedre våningen och lämnas utanför min. I säcken placerades varje dag också en tidningsbunt. På kvällen lyfte vakten in spånpåsen i cellen, gick och kom efter en stund tillbaka för att ta påsen. Ibland hände det att han då han tog påsen vägde den i handen och skrattande sade att det tydligen kom mera spånor till min cell än därifrån. På så sätt lät han förstå att han själv var invigd i det hela. Ibland kunde säcken innehålla alla tidningar som utkom i Helsingfors och Åbo, och ofta var den omkring ett kilo lättare när den fördes bort än när den bars in.

Min vistelse i Åbo länsfängelse blev sålunda ända från första stund ganska angenäm — i synnerhet om man jämför den med de fängelseskildringar som givits av andra politiska fångar. Och ändå var det mycket svårt att bland vakterna och chefskapet i detta fängelse finna någon som var villig att göra något som stred mot reglementet. Fängelsedirektör var vid denna tid Otto Saario och vaktmanskapet hade en synnerligen god utbildning. Och, som sagt, allt som var tillåtet ordnades till belåtenhet, men om man t.ex. försökte få en liten brevlapp utförd ur huset ”genaste vägen” nekade vakterna alltid vänligt men bestämt. Jag försökte några gånger men lyckades aldrig under min tid i detta fängelse etablera någon som helst olovlig kontakt med yttervärlden genom vakternas eller den övriga fängelsepersonalens förmedling. Däremot hade Wuolijoki-gruppen i övre våningen på något sätt lyckats skaffa sig en kanal till yttervärlden, kunde både motta och avsända post och erbjöd t.o.m. mig att få använda samma kanal. Några gånger tog jag den också i anspråk. En gång råkade jag i en spännande situation vid avsändandet av ett sådant illegalt brev.

Om man ville kunde man sända avgående post till Wuolijokis gäng genom korridor-gossarnas förmedling, alltså en något så när trygg förbindelse. Men vi hade dock ett annat sätt som vi

ansåg ännu tryggare. De politiska fångarna i övre våningen gick inte sina dagliga motionsturer i vanliga promenadburar som rannsakningsfångarna. I stället fick de promenera utomhus i en cirkel med ett par hundra meters omkrets. Denna promenadrutt tangerade fängelsebyggnaden alldeles under mitt cellfönster. Vi hade kommit överens om att jag kunde slänga ner ett litet bylte så snart vakten vände ryggen till. Jag hade redan ett par gånger använt mig av knepet och det hade lyckats utmärkt.

Men så en gång våren 1922 hade jag skrivit ett meddelande som jag själv tyckte var viktigt. Redan i förväg underrättade jag gänget i övre våningen om att jag skulle kasta ut post till dem under morgonpromenaden nästkommande söndag. Den gången råkade gruppen emellertid övervakas av en vakt som inte hade detta till ordinarie uppgift och därför var betydligt samvetsgrannare med kontrollen än gruppens vanliga vakter; dessa brukade inte fästa sig särskilt vid vad de politiska fångarna pratade om eller hade sig för under promenaden, utan spankulerade oftast ett stycke ifrån oss. Jag förstod att det gällde att hålla tungan rätt i mun den här gången men gav i alla fall det överenskomna tecknet så snart pojkarna hade kommit ut.

Det hade fallit blidsnö under natten, och mitt yttre fönsterbräde täcktes av ett lager snömodd, ca ett par centimeter tjockt. Fönstret i en fångcell kan öppnas endast med en liten springa högst uppe. Den vägen gällde det alltså att sticka ut försändelsen. Men just som jag hade låtit paketet falla märkte jag att det fastnade i snön på fönsterbrädet. Jag förstod genast att det inte skulle lossna och falla ner förrän på eftermiddagen då snön hade smält i solen, och då skulle det naturligtvis råka rakt i händerna på någon av de vakter som ideligen passerade stället.

Wuolijoki, Louhikko, Vuori och de andra märkte strax hur olyckligt det hade gått för mig, och spänningen steg för varje varv, för varje minut som gick. Till slut fick jag en idé. Var gång vakten vände ryggen till tappade jag ut något genom fönstret i hopp om att snölagret och paketet förr eller senare skulle föras med i förbifarten. Jag började med dagens brödranson och fortsatte med en sillburk och annat smått och gott. Men paketet inte så mycket som rörde på sig. Pojkarna följde mina förtvivilade ansträngningar med ögonen på helspänn. Till all lycka upptäckte vakten inte vad jag hade för mig.

Som en sista utväg beslöt jag försöka med ett franskbröd som jag fått i ett matpaket kvällen förut, hur gärna jag än hade ätit det i stället för att kasta ut det. Promenadtiden kunde ta slut vilket ögonblick som helst, varför det gällde att handla raskt. Jag lät hela franskbrödet dimpa ner på fönsterbrädet. Det hördes en duns, och i detsamma föll både paketet och brödet till marken — och landade som tur var ljudlöst i mjuk snö. Jag drog en suck av lättnad och det gjorde väl de promenerande också. Fylld av spänning kontrollerade jag sedan att pojkarna verkligen fick tag i paketet och gav klartecken. I detsamma lät en av fångarna, som lyckats lägga embargo på franskbrödet och stoppa det innanför blusen, medelst tecken förstå att det skulle delas kristligt som lön för mödan.

Fängelsets vaktchef Tiainen var en sträng ordningens man. Hans uppträdande gentemot de politiska fångarna och troligen mot alla andra också var ytterst sakligt. Han hade tjänat i den gamla finska militären, enligt vad jag minns som fältväbel. På grund av sitt ovanligt långa skägg gick han bland oss under smeknamnet Risskägget. En bekant fru bar varje dag kaffe till oss i fängelset, varvid hon alltid med avsikt lindade in termosens i samma dags tidning. Vaktchefen, som vanligen själv kom in till oss med kaffet, hade nog märkt det men tog inte en enda gång tidningen ifrån oss. När han kom med kaffet brukade han bara säga: ”jag lät omslagspapperet sitta kvar kring flaskan för att kaffet inte ska kallna, men kom ihåg att lägga det i klosetten sedan, så det inte blir liggande och skräpar. Det ser så osnyggt ut med papper i en fångcell.” Detta var alltså liktydigt med en finkänslig anmärkning om att vi inte fick låta

tidningen cirkulera.

Jag minns också en händelse med Risskägget som medagerande från den tid då jag delade cell med Juuso Suominen medan vi väntade på högsta domstolens utslag. Rannsakningsfångar hade inte ännu då rätt att röka. Juuso Suominen, som var en flitig rökare, hade emellertid med korridor-gossarnas bistånd skaffat sig tobak, s.k. pickanell — ungefär det enda som stod till buds. Så råkade Risskägget komma till vår cell på inspektionsbesök just som Suominen med elddonen i högsta hugg försökte få eld på sitt rökverk — stickor fanns nämligen inte. Suominen hann inte gömma grejorna utan slängde dem ifrån sig på hyvelbänken. Risskägget märkte hans handrörelse, satte sig på bänken och flyttade liksom i tankarna rökverket och elddonen ner i bänkens ränna. Så berättade han liksom av en händelse att det hade varit en hel del extrajobb med fångarna de senaste dagarna, för de hade på något sätt lyckats skaffa pickanell. Nå — Suominen och jag undrade vad pickanell kunde vara för något och var de kunde ha kommit över varan. Skrattande förklarade gubben vad det var och var de kunde tänkas ha fått det ifrån. Sedan tillade han att de politiska fångarna och särskilt rannsakningsfångarna borde få rätt att röka, men så länge ingen sådan rätt existerade gällde det att följa de nuvarande reglerna.

Trots sina varnande ord vidtog Risskägget inga som helst åtgärder mot. Suominen. Hade han handlat enligt reglementet skulle han utan vidare — för att använda fängelsespråket — ha ”bränt” Suominen, som hade åkt in på vatten och bröd i mörkcell för 3-4 dygn.

Sådana var förhållandena i Åbo länsfängelse, och trots att jag senare kom att vistas där i flere olika repriser var intrycket alltid lika positivt som dessa första månader. Också de övriga politiska fångarnas uppfattning om förhållandena i detta fängelse tycks ha pekat i samma riktning. Ändå var det hundratals politiska fångar som på 20- och 30-talen vandrade den vägen vidare till olika tukthus. Med undantag för Armas Äikiä har jag inte träffat en enda politisk fånge som nämnvärt skulle ha klagat över förhållandena i Åbo länsfängelse. Men Äikiä var alltså ett undantag. Genast efter sin ankomst till fängelset ställde han till en bättre kalabalik och råkade i konflikt med fängelsemyndigheterna, bl.a. med pastor Hirvonen. Denne berättade senare för mig att han kommit bra överens med alla fångar — t.o.m. med en person som Adolf Taimi, vilken sannerligen inte var någon lättanpasslig människa — utom med Armas Äikiä.

Efter nästan precis ett år som rannsakningsfångar på Skatudden och i Åbo länsfängelse hamnade vi i Ekenäs tvångsarbetsinrättning, vars portar slöts bakom oss i början av januari 1923.

Det vore intressant att undersöka huru och i vilken grad Ekenäs tvångsarbetsinrättning har undergrävt Finlands självständighet, i vilken mån den har försvagat eller försvårat landets allmänna förkovran och den lagliga samhällsordningens utformning under de första självständighetsåren. Det är nämligen ett faktum att denna inrättning hade en så ogynnsam inverkan på alla sina interner att ingen enda av dem, som på mer eller mindre sakliga grunder — ofta också alldeles grundlöst — förpassats dit, tog något som helst positivt intryck av vistelsen där. Tvärtom väckte den hos internerna bitter fiendskap gentemot landets samhällsordning. Dessutom erhöll de där en grundlig kommunistisk skolning. En betydande del av de finländska kommunisterna har fått sin utbildning vid de kommunistiska högskolorna i Leningrad och Moskva samt i Karelen — sedermera också vid Sirola-institutet — men ett kanske lika stort antal är dimitterade från universitetet i Ekenäs. Det är faktiskt inte utan orsak som denna inrättning har kallats ett kommunistiskt universitet, ty detta var just vad den i själva verket var. Skenäs var den högskola där detektiva centralpolisen samlade de dugligaste, mest begåvade och)bästa kommunistiska elementen för fortsatt utbildning. När dessa ”elever”

hade vistats två, fem eller t.o.m. flera år i inrättningen var de verkligen mycket grundligt insatta i kommunismen, inte bara i dess teori utan också i dess praktik. Här blev man nämligen undervisad och praktiskt handledd även i kommunistisk organisationsverksamhet.

Skillnaden mellan arbetsinrättningen i Ekenäs och länsfängelset i Åbo är direkt häpnadsväckande. I Åbo internerades under årens lopp inte bara politiska rannsakningsfångar utan också de ”odisciplinära” element som förflyttats från Ekenäs. I Ekenäs uppträdde fångarna argsint och högljutt och blev svåra att behärska, i Åbo var de fromma om lamm. I den atmosfär som rådde i länsfängelset kunde det hända att fångar mjuknade eller veknade till den grad att de t.o.m. gick med på att inlämna benådningansökningar. Av medlemmarna i den tidigare nämnda ”obstruerande” gruppen ansökte åtminstone tre — Sulo Wuolijoki, Eemeli Louhikko och Eero A. Vuori — om benådning under sin vistelse i Åbo. I Ekenäs skulle det inte ens ha fallit dem in.

Ekenäs tvångsarbetsinrättning hade sina rötter i inbördeskrigets fånglägerrelände. Vaktmanskapet hade utvalts bland deltagare i kriget, vilka av en eller annan orsak hade särskild lust att valla — eller rent ut sagt plåga — röda fångar. Troligen ingick där en rätt stor procent ljusskygga element. När de övriga fånglägren indrogs överfördes vakter som gjort sig kända såsom särskilt karska och giftiga till Ekenäs. Sålunda bestod vaktmanskapet där redan 1920-21 av idel hårdkokta rödgardisthatare.

Inte heller chefskapet och dess rekrytering var någonting att skryta med. Då utbildade och erfarna fängelsedirektörer på inga villkor ville bli placerade vid inrättningen måste fängsvårdsstyrelsen kommendera dit personer som inte varit särskilt framgångsrika på annat håll.

Förhållandet mellan fångar och fångvaktare i Ekenäs karakteriseras utmärkt av några ord som Ernesti Hentunen ofta brukade yttra: Ernesti uppträder som ett svin mot svin men som en människa mot människor. Som vanligt under dylika omständigheter var det ytterlighets-elementen både bland fångar och fångvaktare som kom att dominera. Ären efter 1918 satt det i Ekenäs åtskilliga av den gamla arbetarrörelsens folk, män sådana som Yrjö Mäkelin, Edvard Valpas och Matti Turkia. Men det var inte denna grupp som blev den ledande. Den drog sig inom sitt skal och försökte inte ens på allvar inplanta en mera moderat anda i sina medfångar, utan lät ytterlighetsmännen husera. Den alltigenom annorlunda atmosfären i Åbo länsfängelse bevisar att det var vaktmanskapets inställning som vållade spänningen. Som man ropar i skogen får man svar. Båda parterna gick omkring och skar tänder, på fredlig koexistens fanns det inte en tanke.

Redan då jag första gången kom till Ekenäs i början av år 1923 hade inrättningen blivit ett sannskyldigt sovjetfängelse — lyckligtvis inte i den meningen att den skulle ha påmint om ett fängelse i Sovjetunionen, men i så måtto att fångarna regerade sitt samhälle i enlighet med sovjetsystemet. Högsta instans var huvudsovjet, som under sig hade kasernsovjeter. Dåförtiden var fyra kaserner i bruk inom inrättningen: Högvakten, Närpes, Gamlakarleby och Östra kasernen. Namnen Närpes och Gamlakarleby kom sig av att de fångläger därifrån fångarna ursprungligen flyttats till dessa två kaserner varit belägna på nämnda orter. Varje kasern hade alltså sin egen kasernsovjet. Dessutom fanns det på varje arbetsplats — i skomakar-, skraddar-, metall- och snickarverkstäderna osv — en arbetsplatskommitté. Huvudsovjeten hade överinseendet över hela lägerområdet, kasernsovjeterna ledde livet inom de olika kasernerna i enlighet med huvudsovjetens direktiv. Order utfärdades, vanligen muntligen, och det fastslogs noggrant vad som var lovligt och vad som inte var det. Arbetsplatskommittéerna fastställde t.ex. arbetsnormerna. Varje arbete normerades. Normerna

var från första början direkta sabotagenormer. Det gällde att utföra allting så långsamt som möjligt. Det var alltså fråga om ett s.a.s. bakvänt ackordsystem. Råkade man i konflikt med fängelseledningen eller vakterna sänktes arbetsnormerna steg för steg. Slutligen utvecklades systemet därhän att arbetena under långa tider på många områden över huvud taget inte ville framskrida alls.

Den inre disciplinen bland fångarna var ytterst sträng. Det behövdes inte mycket för att man skulle bli utesluten ur kamratkretsen. Om någon hade uppträtt illa inför rätta, gjort bekännelser eller angivelser, blev följden bojkott. En isolerad fånges tillvaro var mycket svår. Den som överskred sin arbetsnorm fick anmärkning, och upprepades det kunde också detta leda till att vederbörande utstöttes ur kamratkretsen.

Sovjeterna hade även till uppgift att dirigera studierna. På åtgärd av dem uppgjordes studieplaner och genomfördes dessa i praktiken. Kvällsstunderna i cellerna fördes inte med pladder, ty fritiden var noga fastställd. Den tid som anslogs åt fritt umgänge var vanligen mycket kort, och den för studier reserverade tiden lång. Också den som inte brydde sig om läsning måste läsa eller åtminstone sitta tyst med en bok under näsan. I de stora celler för tio och t.o.m. upp till sexton man som var belägna t.ex. i Östra kasernen anordnades också diskussioner, tentamina samt undervisningskvällar för sådana som haft mindre framgång i sina studier.

Man strävade att formulera de skriftliga studieprogrammen så att fångarna kunde kopiera dem i sina anteckningshäften. De skolbildade fångarna, bland vilka det fanns personer med akademiska examina samt sådana som genom självstudier skaffat sig stort vetande, uppgjorde programmen med sikte på att studierna skulle kunna genomföras med tillhjälp av de böcker som stod till buds i fängelsebiblioteket. Ur böcker — sådana som Harmajas eller Conradis stora nationalekonomiska verk — kunde man t.ex. välja ut 20-30 noga bestämda sidor, medan kommentarerna togs ur något annat verk eller gjordes muntligt, ifall det inte fanns någon lämplig bok. Studierna var så organiserade, att en person som dömts till fyra år fick i sin hand ett fyraårigt studieprogram. På samma sätt fanns det också ett-, två- och treåriga program.

Också de som inte var vana vid läsning och studier vandes genom handledning att studera. En längre hunnen kamrat, som kallades ”bogseraren”, fick i uppdrag att fungera som ett slags privatlärare för sin ”pråm”. Var någon så tjockskallig att han inte kunde eller inte ville läsa fick han i varje fall inte fördriva tiden genom prat med cellkamraterna, utan också han måste sitta tyst vid sin bok medan de andra studerade. Tvångsarbetsinrättningen hade blivit ett kommunistiskt universitet.

Mitt första intryck när jag kom till Ekenäs var att vakternas uppträdande var kallsinnigt och grovt, rentav öppet fientligt. Fångkamraterna för sin del meddelade omedelbart att det rådde ordning och disciplin på det här stället och att det i fråga om arbetsnormer och över huvud taget allting gällde att följa huvudsovjetens bestämmelser. Genast vid min ankomst passade korridor-gossen, som i närvaro av en vakt ställde in maten i min cell, på att viska genom dörrspringan: — I morron bitti när du får strumpor att stoppa, så kom ihåg att du inte får stoppa mer än två par om dagen, antingen de är mer eller mindre sönder. Normen är två strumpor om dagen, det har huvudsovjet bestämt.

Följande morgon fick jag en korg med tjugo—trettio par strumpor samt stoppgarn och nål. Jag följde naturligtvis de order jag fått och stoppade bara två strumpor den dagen. När vakten på kvällen kom för att samla in dagens arbetsresultat och såg de två strumporna smålog han ironiskt och sade:

— Jaha, ni visste tydligen redan innan ni kom hit att normen två var två strumpor.

Jag svarade: — Det är klart att jag visste, det har ju meddelats i tidningarna. Det vet nog hela Finlands folk.

Sådana var de första replikerna på bägge sidor.

Det isande intryck jag i början fick av Ekenäs förstärktes av en tragedi som utspelades första dagen jag var där. Två bröder Laihinen från Mynämäki hade suttit i inrättningen ända sedan 1918 anklagade för verksamhet i röda gardet. Den ena brodern hade insjuknat i lungsot och låg på fängelsesjukhuset där han vid denna tidpunkt levde sina sista dagar. Den andra, som av allt att döma led av lungsot också han, hade blivit tungsint och dyster. Han förvarades ständigt i högvakten, omväxlande i ljus och mörk cell. Han var ytterst inbunden och fick ibland anfall av uppstudsighet. Därigenom hade han råkat i onåd hos vakterna, som beslutat att en gång för alla ta gadden ur honom. De fortsatte att plåga honom månad efter månad. En morgon kom så budet att den svårare sjuke brodern hade dött på inrättningens sjukhus.

Genom fönstertelegrafan med signaler av näsdukar eller genom väggknackningar fick Kalle Laihinen i högvakten veta att brodern hade dött. När han samma morgon fördes ut på sin vanliga halvtimmes promenad hade han med sig en kortbladig kniv som han lyckats komma över någonstans. Just då han skulle återvända in rusade han plötsligt på sin värsta plågoande, högvaktens vaktförman Holi, och skar med kniven av dennes halspulsåder. Alltsammans gick så snabbt att vakten inte hann röra ett finger till sitt försvar. Hjälpvakten Gustafsson som var åsyna vittne till dådet skyndade till hjälp och sköt ett par tre skott mot Laihinen. Skotten träffade, men Laihinen förmådde trots allt anfalla också Gustafsson och skära av även dennes halspulsåder. Därpå segnade han själv död ner vid Gustafssons lik.

Så låg det alltså fyra lik i fängelsets bårhus: två fångar och två vakter. Bröderna Laihinen hade enligt vad jag fick höra varit mycket rejäla och allmänt omtyckta medan de ännu var friska, och händelsen upprörde fångarna i högsta grad. I synnerhet männen från 1918 skummade av raseri.

De dräpta vakterna hade varit två av de värsta i hela inrättningen. Det är betecknande för förhållandena där att det bland fångarna rådde allmän glädje över att två av de svåraste vakterna var undanröjda, låt vara att två kamrater hade gått samma väg. Lika naturligt är det att förföljelsen från vakternas sida ytterligare tilltog efter denna händelse. När de märkte att fångarna ingalunda var uppskakade över vakternas utan över sina kamraters död blev deras hat ännu större än tidigare.

Regelbundet varje månad utkom i fängelset en hemlig, av fångarna redigerad tidning, ”Elämää yössä” (Liv i natten) — också det ett bevis för fångarnas utomordentliga organisationsförmåga. Tidningen var ett vaxdukshäfte som kunde innehålla femtio till sextio handskrivna sidor med text av alla möjliga slag, mest politiskt betonad, men också sådan som skildrade fängelselivet, något överdrivna historier om vakternas metoder och uppträdande osv. Numret närmast efter bröderna Laihinen död var tillägnat deras minne, som nu hedrades i många artiklar. Samtidigt anklagades de mördade vakterna för grymhet. Särskilt har i mitt minne etsat sig in en dikt som tillägnats Kalle Laihinen och där den i varje strof återkommande slutraden lydde så här: ”Och när han gick till Hades tog han två djävlar med sig.”

Jag hade ännu inte helt anpassat mig till stämningen i Ekenäs. Därför gjorde både själva händelsen och skrivierna — inte minst dikten — ett direkt fasaväckande intryck på mig. Senare lärde jag mig förstå att man i Ekenäs tvångsarbetsinrättning alltjämt stod kvar i

broderkrigets slagordning. Det varken gavs eller begärdes pardon.

I tukthusen placeras fångarna att börja med i isoleringsavdelningar. Isoleringen är sträng. Vanligen förvaras de i enskilda dagsceller och är berövade en betydande del av de rättigheter som förekommer i de s.k. arbetskompanierna. Isoleringstiden utmäts vanligen i förhållande till straffets längd. Är straffet långvarigt förhåller det sig så även med isoleringen. Jag hade ju en dorn på fyra år, och min isoleringstid hade fastställts till fyra månader.

I isoleringsavdelningarna får man inte eller fick åtminstone på den tiden inte böcker. Oss politiska fångar beviljades dock månatligen tre böcker som utvalts av en bibliotekstjänsteman eller en lärare. Var böckerna tjocka och intressanta räckte ju ransonen åtskilliga dagar. Men om de, vilket hände mig ett par gånger, råkade vara tunna och ointressanta blev hela månaden en enda tortyr. Begränsning av tillgången på böcker är en av de allra svåraste psykiska bestraffningar den läsvan kan råka ut för. De njugga måltiderna, den trånga och eländiga cellen, det stränga kommandot, ingenting av allt detta var åtminstone för mig på långt när så fruktansvärt som bristen på böcker. Det enda arbete jag fick utföra var ju de två normstrumporna per dag, varför det enda möjliga tidsfördrivet hade varit läsning. Jag försökte ransonera mitt läsande på alla upptänkliga vis, räknade till och med ut dagsransoner, men märkte att läshungern ibland kunde vara mera pockande än den fysiska hungern. Obevekligen ville det gå därhän att jag alltsomoftast överskred normransonen, så att böckerna ofta tog slut redan under den första veckan.

Till all lycka hade jag dock en järnranson i min cell: Bibeln. Den tillhörde inte de ransonerade böckerna, och den tog jag alltid till när jag inte hade annat att läsa. I mitt barndomshem hade jag fått lov att läsa bibeln nästan som ett slags tvångsarbete. Min far var en strängt religiös man som i synnerhet på söndagarna tvang sina barn att läsa högt ett stycke ur Bibeln eller Luthers postilla. Nu fick jag alltså åter lov att ta till Bibeln som tvångslektyr, men den här gången en angenäm sådan. Sanningen att säga läste jag den i synnerhet i början mest för att slå ihjäl tiden, men ju mera jag läste, desto mera intresserad blev jag av vissa kapitel. Bibeln är en underlig bok i så måtto, att ju mera man läser den desto fler motsägelser upptäcker man i den, men inte bara det utan dessutom också allt mera sådant som man inte lagt märke till vid den första eller andra läsningen. Under mina perioder som isoleringsfånge blev jag ganska bibelsprängd, något som har haft rätt stort inflytande på min stil både som talare och skribent. Sedan dess har jag alltid i det jag skrivit, t.ex. i tidningsartiklar och även i kåserier, gärna använt bibliska uttryck.

Tvångsarbete i Ekenäs

”Det är inget misstag.” — Jag lär mig skraddaryrket. — Skägg-strejken. — Bykupproret. — ”Hellre en kyss åt en hästtjuv än så mycket som en blick åt en strejkbrytare.” — Förstamajfirande under militäriska former. — Universitetsprofessorer som föredragshållare. — De kommunistiska förhostarna. — “. . . så förena vi oss och stanna här.” — Svalfamiljen. — Ville Vainios galghumoristiska upptåg. — Gubben Lovéns eviga dödsdom. —

Enligt fängelsereglementet tillfrågas en fånge då isoleringstiden är slut och han flyttar över till arbetskompaniet vad han tidigare har sysslat med för arbete och vad han är intresserad av. Också till min cell kom det alltså en s.k. arbetsmästare och frågade vad jag ville ta mig för. Jag förklarade att mitt ursprungliga yrke var den utbildade snickarens och att jag alltså ville till snickarverkstaden. Bra, svarade arbetsmästaren. Men första morgonen då jag kom till ”kompaniet” och arbetskommendingarna delades ut sade man till mig: — Jaha, ni ska till skraddarverkstaden. Jag protesterade och förklarade att jag bett att bli placerad i

snickarverkstaden och att man lovat mig det. Men vakten svarade bara buttert: — Inget kält, ni går till skräddarverkstaden och därmed basta.

Alltså fördes jag till skrädderiet. Men redan samma dag anhöll jag att få tala vid direktören, förklarade saken för honom och sade att det tydligen hade skett ett misstag.

— Det har inte skett något misstag, svarade direktören. är praxis här, att om någon vill exempelvis till snickarverkstaden blir han alltid placerad någon annanstans. Vi har nämligen upptäckt att en politisk fånge som vill till en särskild avdelning alltid går och ruvar på intriger av något slag. Eftersom man försöker bilda alla möjliga slags kommittéer och råd, gör vi alltid tvärtemot fångens önskemål för att åtminstone i någon mån kunna bibehålla ordning och disciplin.

Alltså hamnade jag i skräddarlära. Också i skräddarverkstaden var arbetsnormerna naturligtvis ganska stränga, men ett och annat smått och gott fick man ändå syssla med, särskilt lärlingarna som var ovana och långsamma. Det första jag sattes att göra var fångdräkter, men senare också civila kostymer och t.o.m. fångvaksuniformer. Det svåraste i hela skräddarjobbet var åtminstone för mig att lära mig göra hyggliga knapphål; i den konsten fick mina yrkeskunniga kamrater undervisa mig många gånger.

Min vistelse i skrädderiet blev inte särskilt långvarig. Redan efter ett par månader sattes jag i ensam dagcell. Man misstänkte nämligen att jag, som innehaft något slags ledarställning innan jag hamnade i fängelset, skulle börja fungera som ledare också här. När jag frågade om orsaken till förflyttningen svarade vaktchefen bara korthugget: — Tja, det är bättre att ni får arbeta i ensam dagcell!

Jag lyckades sedan skaffa mig litterärt arbete utifrån, och så kom det sig att jag arbetade ensam i min cell största delen av min fängelsetid.

Redan medan religionsfrihetslagen ännu stöttes och blöttes i riksdagen lyckades fångarna i Ekenäs tillkämpa sig dispens på det andliga livets område. Till en början rådde här samma praxis som i andra fängelser: alla fångar måste delta i söndagsgudstjänsterna. Likaså anordnades både morgon- och aftonandakter i kasernerna. De politiska fångarna motsatte sig detta eftersom de i princip ville skilja kyrkan från staten och själva utträda ur kyrkan. Dessutom påstod de att de inte tyckte om fängelseprästens sätt att predika.

Kampen för religionsfrihet tog sig mycket mera drastiska former i Ekenäs tvångsarbetsinrättning än någonsin utanför fängelsemurarna. Man gick naturligtvis till kyrkan eftersom man var tvungen till det, men när prästen började sin predikan — och i synnerhet om denna av en eller annan orsak inte föll fångarna i smaken — inleddes genast en verkligt effektiv demonstration. Fångarna drabbades av de mest infernaliska hostanfall samt gned sina stövelsulor mot det sandiga golvet. Predikan drunnade helt och hållet i oljudet. Ännu medan gudstjänsten pågick fördes de värsta demonstranterna till högvakten och dömdes i sinom tid till ända upp till tre månaders skärpt arrest, delvis i mörker eller på vatten och bröd. Men kampen fortgick trots allt.

Fängelsedirektören försökte kväsa stridslusten med alla de medel fängelsereglementet tillät, t.o.m. genom en anklagelse för revoltförsök, men ingenting hjälpte mot denna eniga grupp på 600-700 man. Fångarna avgick med segern. Man slutade tvinga dem att besöka gudstjänsterna. Religionsfriheten blev ett faktum i Ekenäs rätt långt innan lagen om religionsfrihet trädde i kraft i Finland.

Också flera andra konflikter, särskilt arbetskonflikter av politisk karaktär förekom i Ekenäs

under min vistelse där. Rätt humoristisk var den s.k. skäggstriden.

Dåförtiden fanns det bara en barberare i hela inrättningen. Han gick omkring i verkstäderna och cellerna och klippte och rakade fångarna. Rakad blev man en gång i veckan och klippt efter behov, vanligen en eller två gånger i månaden. I straffängelserna var klippning och rakning obligatorisk, men en politisk fånge fick låta skägget växa så långt han ville och håret fick om det gällde anta samma dimensioner som Jamo Pennanens konstnärskalufs.

Vanligtvis var barberaren fångarnas förtroendemän, som förde post från cell till cell och mellan de olika arbetsplatserna. Fångarna gjorde vad de kunde för att jobbet skulle skötas av en person som de litade på, och s.g.s. utan undantag lyckades de i sina ansträngningar. Fängelseledningen var dock medveten om barberarens hemliga bisyssla, eftersom det då och då hände att han åkte fast för sin brev- och posttransport.

För varje år som gick blev dock förhållandet mellan fångar och vakter allt mera spänt, och 1924 utsåg fängelseledningen till barberare en fånge som påstods vara polisens agent. Enligt min personliga uppfattning var han det inte, men däremot hade han i likhet med många andra vid detektiva centralpolisens förhör erkänt saker och ting som man enligt fångarnas uppfattning inte borde få erkänna. Därför hade han blivit utstött ur kamratkretsen. Jag vill minnas att han hette Jokinen.

Fängelsedirektören visste att Jokinen inte åtnjöt sina medfångars förtroende, och just därför valde han honom till barberare trots att Jokinen själv inte alls ville ha jobbet.

Nu utbröt alltså den fabulösa skäggstriden. Ingen lät klippa eller raka sig. När den nye barberaren kom till en arbetsplats — vanligen brukade man börja i snickarverkstaden där det vid denna tidpunkt arbetade närmare 100 man —, satte sig ingen i barberarstolen. Trots vakternas uppmaningar förklarade var och en att han inte brydde sig om att bli rakad och klippt utan ville låta skägget och håret växa. Tidigare hade barberaren vanligen brukat ha arbete för två dagar i denna verkstad, nu hade han däremot inget alls. Med oförrättat ärende gick han efter mindre än en timme vidare till skraddarverkstaden. Där upprepades samma skådespel: ingen satte sig i barberarstolen. På en enda förmiddag hade Jokinen traskat igenom alla verkstäderna och kom redan på eftermiddagen till dagcellerna.

Också de som arbetade i dagcellerna följde de givna direktiven. I en enda cell dög barberaren. Den beboddes av nuvarande ambassadören Eero A. Vuori och socialrådet Eemeli Louhikko. Demonstrativt förklarade de att de struntade i att efterkomma sådana bestämmelser, och så lät de raka sig. Direktören och vakten gnuggade redan händerna av glädje över frontens sammanbrott. Men det gick annorlunda.

Louhikkos och Vuoris tillvägagångssätt påminde mig då och påminner mig alltjämt om en liknande händelse som jag bevittnade som ung reporter i Kansan Lehti år 1917. Skoarbetarna i Tammerfors utkämpade då en långvarig arbetsstrid som kulminerade i att de strejksbelagda fabrikernas skodon förklarades i bojkott — ingen fick alltså köpa dem. Utanför skobutikerna stod strejkvakter och informerade kunderna om vilka skodon bojkotten gällde.

Två av arbetarrörelsens veteraner, Eetu Salin och Taavi Tainio var just då på besök i Tammerfors och råkade olyckligtvis bli på festhumör. När de mitt i dryckesyran fick höra om skomakarnas senaste schackdrag, utbrast Salin:

— Vad är nu det där för intrigmakeri, blockad kan tänka — blockader, blockader och bojkotter. Hör du, vi ska ta och visa dem! Jag är skomakare jag med och vet hur skomakares arbetstvister ska skötas!

De söp och höll till på resandehemmet där de hade tagit in. De ringde till skofabrikanten Aaltonen, som Salin kände personligen. Det var Salin som förde ordet:

— Hör du Aaltonen, här sitter vi två veteraner, Salin och Tainio, och ogillar skomakarnas bojkottpåhitt. Ta du, Aaltonen, och skicka hit var sitt par skor åt oss, vi ska köpa dem! Du kan sända en fotograf med detsamma, och en journalist som får titta på hur vi struntar i alla direktiv och order och bryter mot skomakarnas bojkottbeslut.

Aaltonen tvekade inte en sekund utan gjorde som han hade blivit ombedd. Det blev ett förskräckligt rabalder och det var nära att Salin och Tainio bade fått stryk. Med nöd och näppe lyckades de smita helskinnade ur staden.

Barberarstrejken räckte i veckotal. Till slut såg karlarna ut som veritabla vildar, med undantag alltså för de två slätkindade och korthåriga. På vardagarna tog dessa sina motionspromenader utomhus skilt för sig, men på söndagarna tillsammans med de övriga. Därvid brukade vi i förbifarten stryka dem över hakan och säga:

— Det syns på hakan vad det är för kaliber på karlen!

Jag vild minnas att konflikten hade varat halvannan månad när direktören kallade mig till sig och sade att jag som var en av ledarna bland fångarna säkert visste vad det egentligen var fråga om. Han svor på att vi inte skulle få någon ny barberare hur ludna vi än blev men försökte samtidigt utröna om det fanns någon möjlighet till förlikning. Jag svarade som saken var att vi inte litade på Jokinen. Dessutom påstod jag att någon hade hört honom säga att han nog skulle hämnas för isoleringen bara han fick ett lägligt tillfälle. När fängelseledningen nu hade satt en rakkniv i näven på en sådan karl, sade jag, kände vi det som om den sammangaddat sig med Jokinen och traktade efter de övriga fångarnas liv. Direktören blev arg och körde ut mig.

Strejken fortgick ännu många dagar efter detta. Men slutligen insåg fängelseledningen att vår front var obrytbar och återinsatte den tidigare barberaren i hans syssla.

Kort efter skäggstriden utspelades en egenartad och häftig strejkhistoria i bykstugan.

De politiska fångarna tvättade hela fängelsets byk, även straffångarnas; det fanns nämligen också en mindre grupp sådana i en särskild avdelning. Sovjeterna hade fastställt normer även för tvättstugan som för alla andra arbetsplatser, och de var naturligtvis ytterst låga. Därför bestämde fängelseledningen att bykningen skulle bli ackordarbete. Det gällde att tvätta en viss fastställd mängd kläder, varefter fången fick gå tillbaka till sin cell för att vila eller studera. Fängelseledningens normer var inte obilliga — de var ingalunda utmätta i folkdemokratisk stil. Enligt vad bykfångarna sade hade var och en med vanlig arbetstakt kunnat klara sitt beting på en dryg halvdag. Detta hade alltså betytt tre, fyra timmars extra ledig tid per dag. Men såväl fångarna som sovjeterna beslöt omedelbart att inte finna sig i ackordsystemet. Gick man med på det skulle tvätten bli en formlig bykningstävlan där var och en försökte göra sitt bästa för att få mera fritid. Och följden skulle bli densamma som i det fria livet: om ackorden visar sig synnerligen förmånliga sänks deras priser varigenom arbetstakten förbättras. Därför beslöts det alltså att man inte skulle gå med på ackordsystemet utan inleda en arbetskonflikt.

Fångarna låtsades tvätta flitigt, mycket flitigare än förut. Dagen i ända gned och gnuggade de så svetten lackade — men hela tiden ett och samma klädesplagg. När plagget efter någon timme började bli trasigt tog vakten vanligen hand om det och sa till fången att nu så småningom ta i tu med ett nytt. Ödmjukt och lydigt började fången tvätta ett nytt plagg och borstade och gned tills även detta var i trasor. Om vakten försökte ingripa och byta ut plaggen innan de gått sönder opponerade sig fången med motiveringen att han inte ville göra dåligt

arbete.

Så fortgick det dag efter dag, och som alltid under arbetskonflikter blev atmosfären efter hand allt mera laddad både på arbetsplatsen och i hela fängelset. Visserligen var det världens grundligast tvättade byk man åstadkom, men bara en bråkdel av den tidigare mängden per dag blev färdig. Som motåtgärd dömde fängelseledningen hela byklaget, ca trettio man, till rätt stränga arreststraff i högvakten. Ett nytt byklag trädde i det gamlas ställe — men resultatet blev exakt detsamma. Ledningen upprepade bestraffningen, och ännu ett tredje byklag fick tillfälle att visa att fångfronten höll. Slutligen insattes ett fjärde lag, denna gång bestående av straffångar.

I vanliga fall hade de politiska fångarna ingen som helst kontakt med straffångarna, och dessa hade alltså ingen aning om den pågående arbetskonflikten. De fick nu samma ackordnormer som erbjudits de politiska fångarna och fullgjorde sina beting på drygt en halv dag. Snart nog lyckades man dock meddela denna grupp straffångar att tvättstugan var belagd med strejk. De var alltså strejkbrytare. För den händelse straffångarna inte skulle ha fattat vidden av det brott som hette strejkbrytande fogades till meddelandet en definition som på sin tid formulerats av Yrjö Mäkelin: ”Hellre en kyss åt en hästtjuv än så mycket som en blick åt en strejkbrytare”. Samtidigt påpekades det, att om de gjorde bot och bättring skulle händelsen inte ge anledning till något efterspel. Straffångarna tog också ögonblickligen varningen ad notam, och det blev en lustig lek. De tvättade en byk som var ännu renare än någonsin de politiska fångarnas. Sabotaget och maskningen utvecklades nu mycket längre. Då straffångarna i allmänhet hade kortvariga domar och då det bland dem fanns huliganelement av en sort som inte förekom bland de politiska fångarna drev de sitt vilda okynne som en ren sport. I smyg brände de t.o.m. en stor mängd tvättkläder i torkrummets ugn. Nu återstod det ingenting annat för fängelseledningen än att meddela att bestraffningarna upphörde. Det gamla byklaget återinsattes på de gamla villkoren.

Första maj firades under högtidliga former. Varje fånge hade snyggat upp sig så långt det var möjligt och t.o.m. försökt få byxorna pressade i skräddarverkstaden eller genom att under natten hålla dem mellan brädbotten och halmmadrassen i sin bädd. På morgonen vid uppställningen för avmarsch till arbetsplatserna kom alla ut ur kasernerna värdiga och allvarsamma. Vid samlingen i arbetsgrupper ställde männen upp sig efter längd, och det blev rättning i leden utan kommandorop. Förstamajmarschen gjordes under poängterat god disciplin: ingen talade eller ens viskade i ledet. Också på arbetsplatserna var ordningen förstklassig och mer arbete gjordes undan än vanliga dagar. Den dagen fick inga som helst disciplinära störningar inträffa.

Allt var överenskommet på förhand, t.o.m. marschordningen. Vi marscherade i takt med rena stövlar, klädseln i gott skick och mössorna i samma vinkel. Vanliga dagar slängde vi omkring oss stickord och vitser och gick som en fårscock, framhävde ordningen på alla möjliga sätt. Ju mer vakterna kommenderade, dess sämre var resultatet.

Men första maj när vakten kommenderade: Vänster am! Framåt marsch! gick allt som på den värsta parad. Råkade vakten vara utrustad med sinne för humor skrattade han och sa: — Såja gossar, så ska det gå till! Men vanligen hade han ingen humor utan gormade: — Vad ska nu det här betyda ... det är ju en demonstration! Varför går ni inte som alla andra dagar!

När sedan den sedvanliga utomhuspromenaden före middagen företogs av alla på samma fält men varje arbetsgrupp i en krets för sig, försiggick också den under iakttagande av militärisk disciplin och med blottade huvuden. I all sin enkelhet var det en gripande syn.

På samma sätt hedrades minnet av avlidna kamrater och särskilt av veteraner i arbetarrörelsen

vilka dött i eller utanför fängelset. Till exempel på Yrjö Mäkelins dödsdag anordnades en sorgmarsch. Den genomfördes på ungefär samma sätt som förstamajmarschen, men ännu stillsammare, eftersom tystnaden nu framhövdes alldeles särskilt.

När gudstjänsterna upphörde till följd av fångarnas seger i kyrkostriden började man i stället ordna föredragsaftnar. Fängelsets präst och lärare hade fått order att varje söndag under en tid som motsvarade gudstjänsten hålla ett vetenskapligt föredrag för fångarna. Då uppgiften blev betungande tog de gärna emot föredragshållare också utifrån.

Föredragen var oaser i den öken som hette Ekenäs. Jag satt ju där rätt länge i två olika repris, och redan under den tiden besöktes inrättningen av en lång rad universitetsprofessorer, docenter och andra fullt kompetenta föreläsare. Särskilt omtyckta var professorerna Tallgren och Rosenqvist — den sistnämnde var kanske docent då ännu. De brukade båda två gästa Ekenäs ett par gånger i läsåret, ibland t.o.m. oftare.

Fängelsets egna föredragshållare var däremot rätt svaga, i synnerhet prästen vilken till råga på allt valde ämnen som han redan på förhand visste att var oss motbjudande. Som om det hade varit i går minns jag hur han en gång tjatade om hur man skall möblera våningar på sex rum eller mera! Han rabblade innantill ur något opus där det förklarades hur sofforna, borden och stolarna skulle placeras och hur mycket möbler det behövdes för så stora våningar. Han visste att detta var en säker metod att driva fångarna, som bodde i små celler och dessutom i de flesta fall var komna ur anspråkslös miljö, till explosionens gräns. Vi brukade skämta och säga att Sula Wuolijoki var den enda av oss som kunde ha haft någon praktisk nytta av ett sådant föredrag. Om det nämligen hade gällt att möblera Hellas våning — men faktiskt var det för sent också för hans del, eftersom han redan hade skilt sig från Hella.

Helt annorlunda var nuvarande professorn Aapeli Saarisalo, som en tid var t.f. fängelsepräst i Ekenäs tvångsarbetsinrättning. Redan då var han docent vid universitetet men fortsatte samtidigt sina studier. Han hade också gjort åtminstone en resa till Palestina, kanske två. Vanligtvis handlade hans föredrag om vetenskaplig forskning i Palestina i vilken han själv deltagit. Hans föreläsningar stod mycket högt i kurs och han var omtyckt även som människa. Men han skötte befattningen som fängelsepräst bara en kort tid, och snart nog fick vi åter nöja oss med vår ordinarie präst som varit tjänstledig omkring ett år.

De dåvarande lärarna vid inrättningen försökte nog upprätthålla goda relationer till fångarna. Rätt omtyckt både som föredragshållare och lärare var den nuvarande överläraren och författaren i Lojo Otto Kosonen. Han föreläste ofta och försökte välja sina ämnen så att de inte sårade fångarna.

Det var inte så alldeles lätt att komma överens med fångarna, ty i en så stor skara finns alltid bittra sinnen och t.o.m. mycket kantiga och komplicerade naturer. Impopulära föredragshållare terroriserades enligt den metod som uppfunnits och inlärts under kyrkostriden.

En annan av fängelsets lärare — ett slag var de t.o.m. tre till antalet — jag vill minnas det var magister Pallas, råkade en gång i en egendomlig situation. Han höll föredrag om skolväsendet i olika europeiska länder, hade redan talat en god stund om de västeuropeiska ländernas skolor och övergick därpå till Ryssland. Några av fångarna hade inte brytt sig om att lyssna med mer än ett halvt öra. När de nu hörde att skolförhållandena i Ryssland utsattes för kritik började de ögonblickligen demonstrativt hosta och gnissla med fötterna. De trodde nämligen att föredragshållaren smädade Sovjetunionen. Då höjde läraren sin röst och ropade: — Ni har tagit fel. Jag talar om tsartidens skolförhållanden, om tiden före 1918. Inte vill ni väl försvara tsartidens skolväsen!

Han lyckades göra sig så pass hörd, att orden uppfattades och ordningen blev återställd.

Efter föredragets slut kom läraren till min cell och bad om ett samtal med mig. När vi nu hade organiserat allting in i minsta detalj inom ramen för våra sovjeter, sade han, så kunde vi väl också vid föredragen orda så att det bildades ett lag förhostare sammansatt av omdömesgilla karlar. Dessa skulle sitta på den främsta bänken och ge tecken när det var skäl att börja demonstrera. På så sätt skulle man ha garanti för att sådana misstag som det i dag och tidigare av samma slag inte inträffade på nytt. Visserligen fanns det en nypa elakhet i hans förslag, men trots allt var det så pass förnuftigt att jag lovade tala vid mina kamrater. Några egentliga förhostare utnämnde vi naturligtvis inte, men det gick ett meddelande från man till man, och resultatet var att de som satt på de bakre bänkarna förbjöds att i fortsättningen inleda hostningsdemonstrationer.

Åhörarskaran vid dessa föredrag, de politiska fångarna i Ekenäs tvångsarbetsinrättning, var ett mycket tacksamt auditorium. Många av föredragshållarna, till exempel de nyssnämnda Rosenqvist och Tallgren samt Nulo Liakka, som också han besökte Skenäs flera gånger, prisade öppet åhörarna för deras intresse. Majoriteten följde uppmärksamt med vad föredragshållaren hade att säga, och de som inte orkade följa med och uppfatta satt åtminstone tysta. Professor Tallgren, som hade flyttat över från universitetet i Dorpat till Helsingfors universitet, hade i Ekenäs tvångsarbetsinrättning generalrepetition för sin installationsföreläsning. Det var en utomordentlig föreläsning. Åhörarna lyssnade ivrigt trots att de inte förstod allt, ty det gällde arkeologi. Tallgren illustrerade och populariserade sina föredrag med ljusbilder. Jag skötte vanligen apparaten, varigenom jag blev i tillfälle att samtala med föredragshållaren både före och efter föredraget. Tallgren skämtade och sade att han med betydligt större tillförsikt vågade framträda och hålla sin installationsföreläsning vid Helsingfors universitet, nu då den fått ett såhär utomordentligt mottagande vid universitetet i Ekenäs.

Sommaren 1923 iscensatte regeringen Kallio en stor kupp: gjorde slut på socialistiska arbetarpartiets hela verksamhet och lät fängsla ca 300 av partiets funktionärer. Vid operationen utmärkte sig särskilt justitieministern, vicehäradshövding Åkesson. Som man minns lät Åkesson stänga alla kommunistiska tryckerier och stödde sig därvid på den från 1700-talet emanerande fiskelagen, vari det stipuleras att den som fångar fisk med alltför finmaskigt fångstredskap bör dömas detta fångstredskap förlustig.

Om Åkesson berättades det på sin tid en rolig historia som var sann. När han i egenskap av justitieminister inspekterade fängelserna sjöng en kör av tukthusfångar i Sörnäs centralfängelse några sånger till hans ära och slutade med att för full hals sjunga en känd finsk sång som i svensk översättning börjar med orden: ”Om du hjärtats renhet äger och ett sinne allvarsamt och modigt, så förena dig med oss och stanna här.” Fångarna var tydligen fjärrskådare, för minister Åkesson själv visste mycket väl att hans rätta plats inte var i statsrådet utan i tukthuset. Redan då hade han försnillat hundratusentals mark, och när falsarierna sedan upptäcktes hamnade han faktiskt där. Fångkörens sång var alltså högst träffande — det var bara mot det där med hjärtats renhet som man kunde anföra reservationer.

Sommaren 1924 började det bli trångt i Ekenäs tvångsarbetsinrättning. Då strömmade nämligen en stor skara funktionärer ur det av Åkesson kapade socialistiska arbetarpartiet in. De kom i små grupper från de olika hovrätterna där de stått åtalade och blivit dömda.

Som jag redan har nämnt bodde jag den första tiden ensam i en dagcell eftersom det fanns utrymme i fängelset och fängelseledningen tycktes anse det nödvändigt att jag hölls isolerad. Men när det började bli trångt placerades vi fyra man i samma cell, varvid jag som bostads-

kompanjoner fick min gamle vapenbroder Emil Tuomi, den ”röde generalen” Hannes Uksila, som vunnit stor ryktbarhet som rödgardist, samt Otto Rautiainen, f.d. ”herregubbe” — dvs. flottningsschef — i Kajanabolaget.

Därmed inleddes ett sällsynt harmoniskt cellkompanjonskap. Alla mina tre kamrater var mycket sympatiska människor och vakna medborgare. Dessutom fördjupades vår vänskap av en högst originell serie händelser — invånarantalet i vår cell ökades nämligen ytterligare, först till sex och lite senare till tio.

I cellfönstrets övre del fanns den i fängelser vanliga vädringsrutan, ”fortusjka” kallad, som gick att öppna inåt till en springa på ett par tiotal centimeter. Cellen var mycket trång, där fanns med nöd och näppe utrymme för två sängar efter varandra vid båda långväggarna och ett bord under fönstret. Det var helt naturligt att vädringsfönstret hölls öppet dygnet om under den varma årstiden.

En dag susade en svala in genom fönstret, gjorde ett inspektionsvarv runt cellen, satte sig på T-balken i taket och tittade sig omkring. Efter att ha studerat miljön några ögonblick flög den ut igen. Hannes Uksila och Otto Rautiainen arbetade i fängelsets kansli, jag och Tuomi i cellen. Märkvärdigt länge samtalande vi den dagen om svalans fransyska visit.

Snart nog kunde vi till vår glädje konstatera att besöket hade stannat också i svalans minne. Den återvände och presenterade sin fästmö för oss. Redan därav drog vi den slutsatsen att vår samvaro möjligen kunde bli av mera varaktig natur. Och det dröjde inte länge innan vi såg att svalorna höll på att bygga bo. När de smet in genom den smala springan måste de flyga nästan ända upp till taket. Till boplat hade de valt en balk nära fönstret, men för att komma dit måste de först ge en vacker uppvisning i konstflygning i cellen. Flitigt stretade och strävade de och piggade samtidigt upp vårt enformiga celliv. Alltid när Uksila och Rautiainen kom tillbaka från kansliet frågade de först av allt hur det stod till med det unga paret.

Också vaktens märkte att det försiggick någonting ovanligt i vår cell. När han kommit på det klara med svalornas bestyr krävde han att boet skulle förstöras och fönstret stängas. Vi vägrade kategoriskt och vädjade till vaktchefen. Han tog vaktens parti. Men vi gav inte efter utan anhöll om ett samtal med fängelsedirektören, och av honom fick vi slutligen lov att behålla våra hyresgäster.

Natt och dag följde vi med våra näpna vänners förehavanden, deras bobyggnadsteknik och deras val av byggnadsmaterial och äggen som uppenbarade sig i boet när tiden var inne. Fyra lyckliga familjetilldragelser var tydligen att vänta, det visste hela fängelset. Historien om våra svalor hade cirkulerat överallt och alla föreföll att hysa stort intresse för våra vänners familjeliv.

När honan började ruva pysslade hanen om henne på ett föredömligt sätt. Endast midnattstimmarna slumrade han på balken invid boet. Vid pass klockan två började han sjunga. Det var en ovanlig konsert i en fångcell! Drill på drill av det klaraste kvitter de ljusdunkla gryningstimmarna igenom. Många nätter vakade vi och lyssnade; en fånges sömn är ju inte heller i vanliga fall så djup. Först vid femdraget gav sig hanen av för att leta efter mat.

Kläckningen visste vi om nästan på minuten. Först då blev det liv i luckan! Nu stod det unga paret inför livets allvar. Nästan oupphörligt klövs luften i vår cell av svarta vingpar när föräldrarna gjorde det ärevarv som krävdes för in- och utfarten och slank igenom fönster-springan antingen ner och ut eller in och upp. I förhållande till sin storlek föreföll ungarna att äta alldeles oerhört.

När ungarna började sina flygövningar nådde vår spänning sin kulmen. Först lärde honan dem att flyga från boet till den närmaste takbalken, och ungarna tycktes utmärkt väl förstå de direktiv föräldrarna kvittrade fram. Ibland kunde det hända att någon unge ramlade ner på en säng, och vi var hjärtans glada att kunna lyfta upp den på balken igen. Detta väckte tydligen föräldrarnas förtroende, och våra relationer till hyresgästerna blev allt vänskapligare. Vid denna tidpunkt började de t.o.m. ta emot det ”barnbidrag” vi erbjöd dem i form av flugor som vi fångat.

Svalparet var ytterst renligt av sig. När de gav sig iväg för att söka föda förde föräldrarna ungarnas exkrementer med sig. Någon gång kunde det ju hända att de råkade tappa fraktgodset ur näbben vid den krångliga utfarten, men spåren av ett sådant litet missöde på en säng eller på golvet røjde vi så gärna undan.

En gång satt vi som vanligt sida vid sida runt bordet och åt fångelsets eviga ärtsoppa med ett tunt gult lager av margarin på ytan. Då susade det av svalvingar ovanför oss, och i detsamma märkte jag att det skvätte till i Rautiainens matskål. Jag bligade omkring för att se om de andra observerat något. Jo, det var bara Rautiainen själv som åt vidare lugnt och obekymrat, medan de andra försökte hålla tillbaka sina roade leenden. Vi fortsatte att prata som om ingenting hade hänt, och Rautiainen deltog i samtalet medan han samtidigt lät soppan sig väl smaka. När innehållet i skålen var nästan slut rörde han om i soppan med sin sked och slevade hastigt i sig den sista skvätten. Då brast skrattet löst, och hjärtligast av alla skrattade den gode Otto själv. Han hade observerat både det skedda och våra miner — och just därför ville han bräda oss på de nordfinska stockjunkarnas karska manér.

I fångcellens miniatyrvärld kan en händelse som i den fria tillvaron kvitteras med en axelryckning åstadkomma en verklig chock. Tuomi firade sin 30-åriga födelsedag, jag vill minnas det var den sista juli, och hade dagen till ära fått ett paket som bl.a. innehöll några cigarrer. Ingen av oss var egentligen rökare, men Ema som han kallades ville trots allt celebrera jubileet med att dra några bloss. Vi anade att svalorna inte skulle gilla sådana rökelseoffer, varför Ema ackompanjerad av en kör av varningar ställde sig bredvid klosettämbaret och blåste in röken i detta.

När vi vaknade påföljande morgon låg det en död svalunge i Emas säng.

Efter samtalet föregående kväll föreföll det oss självklart att fågelungen hade dött av cigarröken. Föräldrarna hade tydligen försökt föra ut den ur cellen och lyckats transportera kroppen över en säng, men sedan hade de förlorat greppet och tappat den i Ernas bädd. Ema, en sensibel, finkänslig man och den allra ivrigaste försvararen av svalornas rättigheter, var gråtfärdig. Någon försökte lätta upp stämningen genom att skämta och säga att svalorna då åtminstone hade stämplat mördaren genom att placera den döda kroppen på hans säng. Men i den situationen verkade ett sådant skämt misslyckat, så djupt hade dödsfallet skakat oss alla fyra.

Olyckan kom inte ensam. Ungarna hade enligt föräldrarnas mening redan lärt sig så pass mycket av flygkonstens grunder att de måste föras ut för att pröva sina vingar. Det var ingen lätt uppgift, men snart nog lärde sig svalungdomarna den nödvändiga krets rörelsen och dykningen och flög bort till telefonråden som gick tvärs över fångelsegården.

Rautiainen och Uksila promenerade som bäst ute på gården, och smått stolta ropade vi till dem genom fönstret: — Titta pojkar, där har vi våra ungar! Men i detsamma sköt en hök ner någonstans ur höjderna och satte klorna i en av ungarna. Vi röt och skrek där vi stod i fönstret och de promenerande där ute stannade, men hjälpa kunde vi inte. Svalparet försökte tappert

förfölja höken men återvände efter ett par minuter med oförrättat ärende. Nu var det bara två ungar kvar.

Denna olycka hade skakat oss ännu mer än den första. Vi var lika upprörda som vi skulle ha varit om någon av våra kamrater hade gått under i vår åsyn.

Efter denna händelse förde svalorna inte sina ungar tillbaka in i cellen och vi såg dem aldrig mera. Men så djupt hade deras historia gripit oss att vi beslöt att var och en av oss skulle skriva en liten novell till våra vänners åminnelse. Efter frigivningen uppfyllde vi också alla vårt löfte. Uksila var den som blev fri först, och han publicerade kort därpå sin historia i ”Kuluttajain Lehti”

(Konsumentbladet). Också Tuomi och Rautiainen skrev och publicerade sina berättelser. Jag blev sist frigiven och min novell trycktes hösten 1926 i ett par kommunistiska tidskrifter samt senare på flera främmande språk i publikationer som utgavs till förmån för de röda fångarna. I enlighet med den då gängse stilen såg jag naturligtvis i svaltragedin en symbol för arbetarfamiljens öde: när man med stort besvär har fått barnen uppfostrade därhän att de står beredda att gå ut i livet slår ”ohranan”, dvs statspolisen, ner på dem som en hög!

I fångenskap lär man känna människor bättre än i frihet. I fängelsets säregna atmosfär framträder vars och ens karaktärsdrag med särskild skärpa. Under samboendet i de trånga cellerna och det gemensamma arbetet dag ut och dag in lär man hos sina kamrater känna egenskaper och drag som lätt går en förbi i den fria tillvarons vimmel. Utan tvivel har just detta — jämte ledan vid enformigheten — förorsakat många bittra gräl mellan cellkamrater, men å andra sidan har det också lett till mången trogen vänskap. Vänskapen mellan Emil Tuomi och mig blev allt djupare under fängelsetiden, låt vara att vi emellanåt pucklade på varandra i häftiga dispyter. Också om de andra cellkamraterna har jag enbart gott att säga av allt att döma hade jag en alldeles särskilt god tur i det avseendet. Som en av mina bästa cellkamrater minns jag från rannsakningstiden den sällsynt begåvade och sympatiska Hannes Mäkinen, som drogs med av virvlarna i Stalins likvideringsvåg på 30-talet.

Fängelserna har liksom andra mänskliga samhällen alltid sina särskilda hjältar och förrädare, sina dysterkvistar och sina skämtare. Av de sistnämnda kommer säkert var och en som samtidigt haft sin varelse i Ekenäs ihåg Ville Vainio. Redan då var han en rent legendarisk gestalt, och allttjämt minns man honom allt som oftast.

Under sin tid som riksdagsman var Ville Vainio ett slags kommunismens hovnarr som populariserade sin idé s.a.s från dess komiska sida. Ingen kunde hata eller avsky Ville ens bland motståndarna. Det var sällan man överhuvudtaget tog honom på allvar — och det ville han inte heller. I komiskt högtidliga ordalag talade han om det Sovjet-Finland som en gång skulle grundas. I riksdagens protokoll återfinns många anföranden av Vainio, där han lägger ut texten på sitt eget vis.

Ville Vainio åkte i fängelse vid det stora notvarpet 1923 i samband med Åkessons fiskelags-trick. Redan under rannsakningstiden höll han humöret och humorn uppe.

Tobaksrökning var strängt förbjuden för rannsakningsfångar också i Helsingfors länsfängelse, dit Ville hade förts över från detektiva centralpolisens finka. Men i det fängelset var det ju inga svårigheter att skaffa tobak på svarta börsen. En dag befann sig fängelsedirektören på inspektionsrond och tittade också in i den mångomtalade Ville Vainios cell. Ville pratade hit och dit, kom naturligtvis med klagomål som fångar har för sed och slutade med att viska i örat på direktören:

Hör nu direktörn, jag har en god kumpan där i cellen bredvid, riksdagsman Ville Hannula, och han är en inbiten rökare. Genom väggknackningar har jag hört att han är utan tobak, men jag har. Kunde direktörn vara så hygglig och ta ett par cigaretter här och gå över till Hannula med dem?

Direktören blev alldeles paff och frågade var Vainio hade fått tobak och hur han kunde understå sig att be honom, direktören, smugla cigaretter.

Ville bara klappade direktören på axeln och pratade på:

— Det är nu en sak för sig det, var jag har fått tobaken, men hör nu han, direktörn, kunde han nu ändå inte ta med sig ett par cigaretter åt gossen Hannula, han håller på att dö av tobakshunger, se?

Direktören, som nu inte längre lyckades undertrycka ett leende, lämnade cellen men tog inte ifrån Vainio hans cigaretter och gav inte heller vakten order att göra det. Egentligen fick Ville alltså halvofficiellt tillstånd att röka.

Helsingfors länsfängelse och för resten alla fängelser har ständigt påhälsning av duvor, som fångarna matar till tidsfördriv. Som känt blir duvorna snabbt tama och kommer allt närmare för att få sina brödsmlor. Också Ville matade duvor och lockade dem allt närmare ända tills de spankulerade omkring på cellgolvet. Då fångade han hastigt och lustigt en av sina gäster.

När söndagen kom gick Ville till gudstjänsten med duvan innanför blusen. Han hade beslutat hjälpa prästen åskådliggöra begreppet Den helige ande och ämnade återge duvan friheten så snart --prästen nämnde orden i fråga. Ville nästan darrade av iver redan på förhand när han i tankarna gonade sig åt den uppmärksamhet hans spratt skulle väcka. Han lyckades komma rätt långt, men just då han med duvan ömt tryckt till bröstet skulle gå in i sin bänk i fängelsekyrkan märkte vakten att något inte var som det skulle och frågade: — Vad har ni innanför blusen? Visa!

Och här hjälpte ingenting. Ville måste ro fram med sin duva. Helt lät han dock inte resultatet av sin möda rinna ut i sanden, utan förklarade för vakten med hög röst så att alla kunde höra det, att eftersom församlingen hade så svårt att förstå det där med Den helige ande hade han tagit fågeln med sig och ämnat låta den flyga i samma ögonblick som prästen sade: I Faderns, Sonens och Den Helige Andes namn.

Så långt sträckte sig inte vakternas sinne för humor. Ville fördes i ilmarsch tillbaka till sin cell och duvan återfick friheten.

Senare, när kommunisterna flitigt sysslade med fredsduveärenden brukade Ville, som höll ihop med dem ända till sin död, enligt hörsägen berätta att det ingalunda var första gången han hanterade duvor.

Sådana upptåg hade Ville Vainio för sig från sin första dag i fängelset till den sista.

När han satt i Åbo länsfängelse i avvaktan på sin dom korn dåvarande justitieministern Lilius på inspektion. Han hälsade och frågade om fången hade några klagomål att framföra. Det hade Ville naturligtvis. När justitieministern därpå redan hade hunnit ut ur cellen ropade Ville efter honom: — Hörnu, herr justitieministern, kom in tillbaka ett slag, jag glömde en sak.

Lilius var som man vet en mycket kylig herreman. Han hade inte något särskilt väl utvecklat sinne för humor eller visade det i varje fall inte. Men Ville var inte den som lät sig avskräckas av sådant, utan så snart ministern hunnit in igen satte han upp ett allvarsam ansikte och frågade: — Har måne herr justitieministern hört den senaste vitsen om statsminister Kallio?

Lilius, som inte riktigt förstod vart fången ville komma, svarade intet ont anande: — Neej, nej det har jag inte. Då skyndade sig Ville att berätta en historia som han själv hade hittat på: — Jo, se det var så att när Kallio blev statsminister och gav sig av från Nivala så gick hans hustru Kajsa ut på förstubron och ropade efter husbonden som redan åkte iväg: Hör du Kyösti, kom nu ihåg medan du bor där i statsrådsborgen att du inte ställer dig på trappan och pissar!

Justitieministern lämnade ögonblickligen cellen med fängelsedirektören i hämlarna och dörren slogs igen med eftertryck, men när de båda herrarna kommit ut i korridoren skrattade de så högljutt att det hördes ända in i cellen till Ville.

På samma sätt uppförde sig Ville också i Ekenäs. Ständigt och jämt hade han huvudet fullt av spratt och skämt. Då han påstod att hans egentliga yrke var metallarbetarens — i själva verket var han affärsagent och bohempolitiker — placerades han i inrättningens verkstad. I hans fall iaktogs reglementet vid arbetsplaceringen. Så snart han kom till ort och ställe förklarade han för arbetsledaren att han var en synnerligen skicklig tekniker och vid häktningen hade haft sitt perpetuum mobile i det allra närmaste klart. Kunde han nu inte få använda fängelsetiden till att ge det en sista avslipning? Det kunde väl ta någon månad, men så skulle det då också säkert bli fixt och färdigt. Och vilken ära skulle detta inte bli, inte bara för honom själv utan även för Ekenäs tvångsarbetsinrättning och för arbetsledaren som i sin framsynta vishet låtit honom fullborda den storartade uppfinningen.

Arbetsledaren i metallverkstaden, Kenonen, var en mycket grovhuggen typ men saknade av allt att döma alls inte humor. På pin kiv åhörde han Viriles tirad med allvarsam min och sade att detta var en sannskyldig lyckospark för fängelset. Sedan ordnade han med ett eget hörn i verkstaden för Ville, där denne i lugn och ro kunde arbeta på sin stora uppfinning.

Så började Ville alltså tillverka sitt perpetuum mobile. Det förslog inte med att han själv ägnade sig åt det. Han behövde hjälp också av andra, än av en smed, än av en filare eller någon annan yrkesman i verkstaden. Och han fick faktiskt något slags konstifik maskin till stånd. Hela sin fängelsetid sysslade han med den till sina medfångars stora förnöjelse. Också arbetsledaren Kenonen kom då och då och växlade några ord med Ville och bemötte hans verk med all aktning utan att någonsin anklaga honom för båg eller lättja. Färdig blev apparaten också — mycket riktigt — låt vara att den inte gick i evighet.

Efter frigivningen ur fängelset kunde Ville åter slå sig i slang med sin gode vän Sasu Punanen, den ryktbare socialdemokratiske kåsören. De var kuopiobor båda två och hittade på och iscensatte en massa spratt tillsammans. Jag är säker på att det var Ville Vainio som gav Sasu motiven till många av hans lysande kåserier. Tillsammans skämtade de och tillsammans gjorde de politik, dessa två savolaxiska kumpaner, trots att de ju tillhörde olika politiska läger. Vid glasets rand berättade Ville saftiga historier om den kommunistiska inre ringens bravader, planer och dumheter, ingalunda i angivarsyfte, utan bara för berättarglädjens skull, och Sasu Punanen använde historierna i sina kåserier. Ville Vainio var ett fall för sig, en sällsynt individ i de kommunistiska leden.

En annan typ som särskilt etsade sig i minnet redan på grund av sitt yttre var gubben Lovén. I konträr motsats till Ville Vainio som var lång, axelbred, rödlätt och bastant, var Lovén liten och krum och hade säkert sett rätt gammal ut redan som ung. I inbördeskriget hade han haft en betydelsefull lokalchefspost och blivit dömd därefter. Han var en berest, språkkunnig och beläst man. Till sin natur var han alldeles ovanligt beskedlig och därtill en äkta humorist. Med sin humor klarade han de mest prekära situationer och problem.

Lovén hade i Hennala blivit dömd till döden och placerats i de dödsdömdas cell därifrån man

varje dag förde ett bestämt antal fångar för att skjutas. Där roade han sina dödsdömda kamrater med allehanda historier och upptåg. Bland annat var han en utmärkt illusionist, en av de få som fick ett bord att buga sig eller bordsbenen att höja sig från golvet. Snart spred sig också bland fängelsets vakter och sjuksköterskor ryktet om att Lovén var en fenomenal trollkonstnär.

Så en dag uppenbarade sig två nätta sköterskeflickor i dödscellen och bad blygt att Lovén skulle spå dem med tillhjälp av det lilla ynkliga bord som fanns i cellen. Och gubben var förstås genast färdig. Rodnande bad det ena flickebarnet honom fråga bordet när hon skulle bli gift och hur detta skulle gå till eller om hon kanske skulle bli gammalpiga. Då cellen var liten och till trängsel fylld av fångar måste hon kliva upp på den tunna som användes till klosett för att kunna se om bordsbenen faktiskt höjde sig från golvet. Där stod hon på bräderna som täckte tunnan och hoppade jämfota av spänning var gång bordet reste sig och svarade — givetvis alltid jakande — på hennes frågor. Anda tills en av bräderna gled undan och flickan ramlade i tunnan.

Dödscellen fylldes av ett jätteskratt. Också de dystraste rycktes med och alla skrattade rent krampaktigt medan flickan lyftes ur tunnan. Och det var inget vanligt skratt föranlett av skadeglädje över flickans missöde. Det var de vanvettiga kontrasterna i hela situationen — dödscellen, det alldagliga skämtet och trollkonsterna, de romantiska fantasierna och fallet i tunnan, allt detta förenat till en makaber helhet lockade fram ett oemotståndligt, spänningslösande skratt i cellen av vars invånare många skulle dö redan samma dag. Av det faktum att en ung flicka kunde be en dödsdömd spå sig får man f.ö. en uppfattning om hur vanliga dödsdomarna och hur rutinmässig fånglägerpersonalens inställning till dem var.

Lovéns dorn blev aldrig verkställd. Han var en av de få som fanns kvar i cellen när riksföreståndarens benådningssorder kom.

I ett offentligt dekret bestämdes det att de avkunnade dödsdomarna skulle förvandlas till livstids tukthus. Alla de övriga överlevande meddelades också personliga beslut i saken, men Lovéns dödsdom blev inte upphävd. Otaliga gånger sände gubben besvärsskrifter till justitieministern, justitiekansler, riksdagens justitieombudsman och alla möjliga herrar och klagade över att dödsdomen över honom inte gått i verkställighet. Han anhöll aldrig om domens upphävande, bara om dess verkställande. Eftersom han en gång gjort sig förtjänt av och dömts till döden, krävde han att domen också skulle verkställas, ty det vore omänskligt att pina en fånge med att år efter år sitta och vänta på döden. Det måste en gång för alla bli slut på sådana fasoner. Han visste mycket väl att domen inte då mera kunde verkställas; det var bara på pin kiv och för sitt höga nöjes skull han framförde sitt kusliga krav. Men när han diskuterade saken med myndighetspersoner uppträdde han alltid som en enkelt konstruerad och allvarsam person och spelade sin roll så bra att myndigheterna säkert trodde att han menade allvar.

I fängelset hade Lovén blivit god vän med den andre store humoristen, Ville Vainio. Efter vår frigivning uppträdde Vainio och jag som Lovéns förespråkare hos justitieminister Hakkila och andra, och år 1927 under regeringen Tanner blev Lovén benådad genom en specialförordning utfärdad av presidenten.

När gubben äntligen frigavs anordnade vi en fest till hans ära i arbetarföreningens hus. Vainio, som då var annonsanskaffare vid tidningen Työväenjärjestöjen Tiedonantaja (Arbetarorganisationernas Informationsorgan) och förty hade kontakt med affärsvärlden hade genast satt i gång med att skaffa Lovén allt vad denne kunde behöva. I en affär hade han fått underkläder, i en annan strumpor, i en tredje skor, i en fjärde kostym och överrock — slutligen var gubben

Lovén klädd från topp till tå i kläder donerade av borgerliga affärer och affärsmän.

Detta var typiskt för Ville Vainio — kanske överhuvudtaget för den vänskap som uppstår i fångelser i de fall där den är äkta.

Regeringen Kallios storoffensiv

Valframgångar. — Socialdemokraterna vacklar in i en gemensam front. — Borgarna blir nervösa: Finlands Skyddsförbund grundas. — ”Fienden utför undermineringsarbete inom landets gränser.” — Socialdemokraternas första ”nu får det vara nog”. — Märkliga förhörsmetoder. — En konferens upp till halsen i vatten. — Vi nekar blankt! — Med fotbojor i säck. — Öväntat bistånd från en legationssekreterare. — Detektiva centralpolisens män vittnar. — Har jag varit i Moskva eller Helsingfors? — En förbluffande dom.

Den av regeringen Vennola—Ritavuori verkställda åderlåtningen då fredsproklamatörerna, partidelegationen, en del av distriktskommittéernas medlemmar samt tidningarnas chef-redaktörer fängslades, hade i någon mån lamslagit kommunisternas offentliga verksamhet. Men det som utträttats inom ramen för socialistiska arbetarpartiet i slutet av 1920 och under loppet av 1921 hade redan hunnit få så djupgående verkningar att sådana åderlåtningar ingalunda förmådde stoppa aktiviteten och inte ens försvaga den för någon längre tid. Utom socialistiska arbetarpartiet hade kommunisterna också lyckats kapa åt sig alla de stora massrörelserna sådana som fackorganisationen, den socialdemokratiska ungdomsunionen, socialdemokratiska kvinnoförbundet, arbetarnas idrottsförbund och arbetarnas nykterhetsförbund och spänna dem för den kommunistiska propagandavagnen. Dessutom hade man på kort tid lyckats skapa en förhållandevis stark tidningspress.

Kommunalvalen 1921 visade att den kommunistiska aktiviteten redan då hade burit god frukt också i röstsiffror. Socialistiska arbetarpartiet vann en betydande framgång, särskilt i huvudstaden. För att belysa saken skall jag här anföra en kommunal-valstabla för Helsingfors:

Erhållna röster år

Parti	1921	1922	1925
Soc. arbetarpartiet	14.314	11.793	8.295
Soc.demokr. partiet	11.290	9.088	10.684
Finska samlingspartiet	8.264	9.296	9.389
Framstegspartiet	3.915	3.495	4.196
Svenska folkpartiet	20.236	19.495	20.147

Resultatet år 1921 var alltså som siffrorna visar direkt lysande.

Stolta sade vi också den gången: — Titta på siffrorna i huvudstaden! Det som sker i Paris, det sker i Frankrike. Det som sker i Helsingfors, det sker snart i hela Finland.

Proportionellt sett ännu bättre resultat nådde kommunisterna i några landsortsstäder som Kuopio, Uleåborg, Vasa samt i många av norra Finlands landskommuner.

Redan hösten 1921, omedelbart efter hemkomsten från Sovjet, började vi förbereda oss för riksdagsvalen året därpå. Från många håll hade man anhållit att få uppställa mig, som vid denna tidpunkt var partisekreterare och galjonsbild som s.k. allmän kandidat. Fredsproklamationen ställde dock ett oöverstigit hinder s.a.s. i riksdagsdörren både för mig och en del andra — vi satt ju i Åbo länsfängelse när valet försiggick. Men i varje fall blev riksdagsvalet 1922 närmast en positiv överraskning för kommunisterna, ty redan vid detta första val fick

socialistiska arbetarpartiet 127.000 röster och 27 representanter i riksdagen.

Sporrad av valresultatet och många andra omständigheter började den kommunistiska propagandan åter tillta dag för dag i slutet av år 1922. Detta föranledde naturligtvis en motreaktion och enerverade inte bara regeringsorganen utan i all synnerhet de högerborgerliga kretsarna.

I början av år 1923 inträffade dessutom en i så måtto enastående händelse, att socialdemokratiska partiet såvitt jag vet första och enda gången före år 1945 vacklade till och lät sig förledas till gemensam front med kommunisterna. Den gemensamma frontbildningen åstadkoms i januari 1923 under parollen: Reaktionen går till angrepp mot arbetarbefolkningen, arbetarklassens krafter måste samordnas till motvärn. Socialdemokratiska partiet och socialistiska arbetarpartiet skulle veckan mellan den 28 januari och den 4 februari anordna gemensamma demonstrationsmöten runtom i landet, varvid man skulle kräva att de politiska fångarna frigavs och återfick sina rättigheter.

Over detta jublade kommunistledarna och socialistiska arbetarpartiets press i högan sky. Vägen ligger öppen för ett fortsatt samarbete, hette det. Då som så ofta senare var en gemensam front mellan dessa arbetarrörelsens två motsatta flyglar Kominterns huvudparoll. Kommunisterna i Finland trodde emellertid att de nu uppträdde som banbrytare. Deras huvudorgan skrev också den 19. 1. 1923 i glädjen över det positiva socialdemokratiska svaret på kommunisternas appell:

Det faktum att vi nu har fått till stånd en gemensam arbetarfront, att börja med i två för proletariatet i Finland så synnerligen viktiga frågor som att de politiska fångarna skall frigges och att proletariatets livsbetingelser inte får tillintetgöras genom tullar, är en milstolpe i den finländska arbetarklassens kamphistoria, som säkert alla medlemmar av vårt lands hårt prövade proletariat, gamla som unga, hälsar med den största glädje.

Hundratusentals medlemmar av Finlands arbetarklass och fattiga befolkning kan nu skönja ett klart gryningsljus i den reaktionens fem år långa mörka natt, som de år 1918 på det råaste och blodigaste sätt trampades ner i av borgerskapet med tillhjälp av dettas egen och främmande militärmakt. Detta gryningsljus skall skapa ny iver, nytt hopp och ny segervisshet i tusen och åter tusen bröst.

Givetvis förenade sig också arbetarnas idrottsförbunds förbundsdelegation om samfrontsparollerna, i likhet med fackorganisationen och alla andra kommunistdominerade massorganisationer.

Det var meningen att ett särskilt stort demonstrationsmöte skulle hållas i Helsingfors den 28 januari 1923. Detta skulle samtidigt fungera som "modell" för landsorten. Myndigheterna förbjöd dock mötet med hänvisning till att skyddskåren anmält att den samtidigt ämnade ordna en stor parad och att denna "kollision" lätt kunde vålla oroligheter.

Trots att den gemensamma fronten endast var en tillfällig företeelse verkade den enerverande på borgerliga kretsar. Särskilt tydligt kom nervositeten till uttryck i Uusi Suomis ledare den 23 januari 1923:

Men om vi vill upprätthålla vårt försvar och fortbestå som självständig stat, bör det en gång för alla göras slut på denna verksamhet. Landsförräderi bör dömas på det strängaste och kommunistpartiet oskadliggöras. Regeringens efterlåtenhet mot kommunisterna börjar redan försätta sinnena i svallning inom vida medborgarkretsar. Det börjar förefalla som om vi äntligen borde få en ände på den evinnerliga eftergivenheten och göra slut på de nuvarande metoderna, innan allt är förlorat. Och socialisterna, vilka med sin amnestiproklamation åter har uppträtt som kommunisternas anhängare också i offentligheten, bör inte spänna bågen till bristningsgränsen. Det Finland, som

denna vecka firar minnet av sin frihetskamp — samma vecka som socialisterna och kommunisterna utsett för sina demonstrationer, — skulle inte oberört kunna bevittna huru den uppnådda friheten åter försattes i fara.

Sådana citat kunde man plocka hur många som helst ur tidningarna på denna tid. Såsom framgår även av detta började sinnen åter stå i brand. Det första tecknet på en borgerlig motstöt kom nästan omedelbart — den 30 januari 1923 grundades Finlands skyddsförbund. Påföljande dag publicerade de borgerliga tidningarna bl.a. följande utdrag ur den nya organisationens stiftelseurkund:

Av alla de inre faror som hota oss utgöres den största för närvarande av den kommunistiska rörelsen. Även om det finska kommunistpartiet i sig självt är oförmöget att enligt sitt program omstörta samhället och låta blodig terror övergå detsamma, får denna omständighet icke leda oss att underskatta den fara rörelsen som sådan innebär. Den finska kommunismens vådlighet ligger för oss däri, att densamma understödes och underblåses av vår östra granne, vilken som bekant underhåller särskilda finska militärskolor enbart för skolning av ledare för ett blivande uppror i Finland. Tillräckligt bevismaterial föreligger också beträffande sambandet mellan propagandan och verksamheten på denna och andra sidan om gränsen i öster. Det finska kommunistpartiet är endast förtruppen, huvudstridskrafterna och reserverna stå att söka i Rådsryssland. Detta faktum gör den kommunistiska rörelsen hos oss till en så betänklig företeelse. Och tager man ytterligare i betraktande, att våra högsta rättsinstanser dömt partiets ledare för landsförrädisk verksamhet och att det socialdemokratiska partiet numera öppet bildat gemensam front med kommunisterna mot samhället, torde det för varje ansvarsmedveten medborgare i vårt land stå klart vad det innebär om man nu överlämnar sig åt liknöjd överksamhet, i ett ögonblick då fienden redan utför ett organiserat förstörelsearbete innanför landets egna gränser.

Förbundets stiftande medlemmar var minsann ingen småpotatis — de första undertecknarna var P. E. Svinhufvud, general C. G. Mannerheim, friherre R. A. Wrede, statsrådet J. R. Danielson-Kalmari och en rad andra betydande personer.

I stiftelseurkunden fästes alltså särskild vikt vid att det socialdemokratiska partiet hade bildat gemensam front med kommunisterna. Kanske var det detta tillfälliga samgående som blivit anledning till förbundets tillkomst, men å andra sidan finns det tecken som tyder på att det förbereddes redan innan någonting om den gemensamma fronten hade läckt ut till offentligheten.

Att teckna den roll Finlands skyddsförbund sedan spelade faller inte inom ramen för min bok. I flera års tid uppträdde förbundet som en — låt vara inte särskilt bärkraftig — ropande röst i öknen som med jämna mellanrum uttalade sitt mene tekel.

Den starka reaktion socialdemokraternas beredvillighet att lyssna till kommunisternas samarbetsförslag åstadkom i det högerborgerliga lägret undgick uppenbarligen inte att påverka den socialdemokratiska partiledningen, och inte heller medlemsmassorna förblev oberörda av den. När man nu skärskådar det som då hände kan man inte frigöra sig från intrycket att socialdemokraterna blev skrämnda och drog sig tillbaka till sina tidigare ställningar. Ännu efter detta kom kommunisterna med nya samarbetsförslag. Men socialdemokraterna avvisade dem alla konsekvent — ända fram till år 1945 då socialdemokratiska partiet gick med i de s.k. tre storas regering, från vilken det dock som man minns tog avstånd 1948 under den sensationella ”nu får det vara nog”-parollen.

Regeringen Vennola hade fallit och ersattes av kabinettet Kallio som trädde till 1923. Det blev regeringen Kallios uppgift att verkställa den stora operation som förberetts redan i slutet av 1922 och strax efter årsskiftet genom kraftig propaganda i högertidningarna, genom grundan-

det av Finlands skyddsförbund och andra liknande företag. En av kabinettet Kallios första ämbetshandlingar var att låta fängsla största delen av socialistiska arbetarpartiets funktionärer, journalister och riksdagsmän — sammanlagt ca 300 personer —, stänga tryckerierna och upplösa partiet. Det var just vid tryckeristängningen justitieminister Åkesson såg sig tvungen att stöda sig på den tidigare nämnda fiskelagen från 1700-talet.

Samtidigt som man lade sista handen vid denna kraftiga åderlåtning drogs också ett ganska stort notvarp som gällde dem vilka sommaren 1921 deltagit i Kominterns tredje kongress i Moskva 1921 och FKP:s fjärde partimöte strax därpå. Detektiva centralpolisen hade på ett eller annat sätt fått reda på de flesta deltagarnas namn och iscensatte en massarrestering. Trots att alla deltagarna inte arresterades blev också denna grupp rätt talrik. Ännu i denna dag är det mig ett mysterium varför inte allesammans anhölls, ty DC kom med säkerhet på det klara med varje deltagares namn och identitet, så öppenjärtigt som många av de fängslade berättade om både sina egna och andras angelägenheter. Dessutom har man all orsak att tro att ett par av deltagarna i resan och mötena var polisagenter redan då. Av någon anledning drog man dock inte nu varpet till slut utan först omkring ett år senare.

Åtalet för Moskva- och Petersburgsmötena gällde också mig och några andra fredsproklamatörer. Åtminstone fem av deltagarna i Moskvamötet satt i Ekenäs. Detektiva centralpolisens chef hade ombetrott utredningen åt två ivriga och energiska gossar som båda lystrade till det ståtliga namnet Urho, vilket på svenska betyder både hjälte och kämpe. De både redde också ut fallet på ett mycket märkligt sätt.

Hittills hade detektiva centralpolisen knappast lyckats förmå en enda anhållen att tala. Men nu inträffade det för första gången att största delen av de anhållna efter en tid beredvilligt berättade nästan allt vad som hade hänt på och i samband med kongressen. Denna bekännelseiver berodde främst på att de båda nya förhørsledarna, som fått långtgående fullmakter att sköta saken självständigt, använde sig av förhörsmetoder som hittills inte hade förekommit inom DC. Det var inte alls fråga om något slags tredje grad eller så. Tvärtom bemöttes de anhållna ytterst vänligt. Efter ett par veckor var relationerna mellan förhørsledare och rannsakningsfånge så förtroligt att de flesta av de sistnämnda ansåg det påkallat att berätta allt redan av rena artighets- och tacksamhetsskäl.

Men i Ekenäs var vi ju några stycken som var inblandade i affären utan att befinna oss i samma situation som de anhållna. Vi var redan utplacerade i de s.k. arbetskompanierna i vårt fängelse och kunde läsa om affären i tidningarna. Vi visste med hundraprocentig säkerhet att den skulle komma att röra också oss. Sommaren 1923, då utredningen i fallet pågick, reparerades fängelsets bastu och fångarna fick några veckor bada i havet i stället för i bastun. Vi som visste att vi småningom skulle bli förhörda om vår andel i kongressaffären — jag och mina gamla stridskamrater Emil Tuomi, Hannes Mäkinen och Kalle Summanen — rådslog i badet och kom överens om en gemensam attityd vid förhören. Vi vadade ut ett stycke från den grunda stranden så att vi var utom hörhåll för vakterna och kunde prata i lugn och ro. Om en grupp på 4-5 man hade försökt sig på något sådant på landbacken hade vakterna hastigt nog ingripit och skingrat mötet. Men här ute i Finska vikens vågor kunde vi alltså avtala att vi ingenting skulle bekänna vid det kommande förhöret.

Och länge dröjde det inte innan de två "hjältarna" dök upp i Ekenäs. Den ena, juris studeranden Urho Piha — samme man som förde protokollet när Klemetti förhörde mig om fredsproklamationen — presenterade sig som förhørsledare. Han hade med sig som vittnen två av DC:s män vilka uppgav sig heta Sandström och Kangashauta. Vid förhören uppträdde han rent ut sagt rejält. Så snart han presenterat sig förklarade han att deras uppgift inte var att föranstalta

något egentligt förhör, utan att konstatera vissa saker. Till polisens kännedom hade kommit — och ingalunda ur några osäkra källor — att jag hade tillbragt hela sommaren 1921 i Sovjetunionen, först som deltagare i Kominterns tredje kongress i Moskva och sedan i FKP:s partimöte i Petersburg. Vidare påstod han att jag därvid hade haft en alldeles särskilt bemärkt ställning — i Moskva hade jag fungerat som delegationens ledare trots att bland dess medlemmar hade funnits sådana storheter som Kuusinen, Manner, Sirola, Gylling m.fl. Och vid FKP-mötet hade jag varit förste ordförande samt även i övrigt spelat en mycket betydelsefull roll.

Kort sagt visade han att polisen visste allt som fanns att veta, men för att få i gång ett samtal ville han dessutom läsa utdrag ur de protokoll som förts vid några av de tidigare förhören. Han läste upp en hel rad bekännelser och nämnde varje förhörd person vid namn. Det var fem eller sex betydande personer som namngavs, och så lästes avsnitt ur deras förhørsprotokoll. Det råde verkligen inte det minsta tvivel om att vederbörande själva berättat det som stod i protokollen. Medan jag lyssnade blev jag onekligen en smula bragt ur fattningen: hur i all världen hade de lyckats mjölka sådana bekännelser ur t.o.m. de mest pålitliga kommunisterna? I enlighet med vårt beslut svarade jag dock enstavigt att jag inte ämnade berätta något alls. Piha skämtade och sade att jag väl i alla fall kunde säga så pass mycket att jag uppgav mitt namn och födelsedatum och en massa andra liknande formaliteter. — Nej, svarade jag, inte ens det. De uppgifterna har ni väl redan, och har ni dem inte så titta efter i tidigare protokoll, jag har ju berättat allt sådant många gånger om. Jag har ingenting att säga er.

Därmed var förhöret slut för min del.

De godmodiga män som förhörde oss hade hela tiden uppträtt humoristiskt och sympatiskt. Nu försökte de dock få samtalet att fortsätta i en eller annan form, men jag sade skarpt ifrån att jag inte ville ha något med dem att skaffa emedan jag inte litade på dem.

Vad samtalet än gäller, sade jag, kan ni skriva sådant i protokollet som jag aldrig har sagt. Jag vill slippa hela det bär förhørsbestyret. Åtminstone skall vaktmästaren kallas, in för att höra vad som sägs. Jag litar inte på detektiva centralpolisens män, mera litar jag på fängelsevaktmästaren eftersom jag vet att han inte är i kompis med er!

Demonstrativt sköt jag upp dörren och ropade med hög röst: — Vaktmästaren, kom hit och följ med vad som händer här och lyssna noga så ni kan berätta hur det verkligen var om ni kallas att vittna inför rätta!

Huvudvaktmästaren Törmä kom en smula motvilligt in i rummet och frågade vad han skulle göra. Vartill förhørsledaren Piha genmälde att hans närvaro faktiskt inte var nödvändig.

— Vi ämnar inte skriva någonting i protokollet som inte Tuominen vill berätta. Eftersom han inte vill berätta något alls, kommer det inte heller att antecknas annat i protokollet än just det att han inte går med på att säga något.

Nu efteråt kan jag också intyga att det faktiskt inte stod mera än så i protokollet. Man konstaterade bara skrattande att saken ju i sinom tid skulle klarna i hovrätten.

På samma sätt uppträdde de övriga i Ekenäs som togs i förhör med anledning av kongresserna i Sovjet. En enda, Kalle Summanen som fungerat som kretssekreterare i Björneborg, bröt mot vår överenskommelse och inlät sig i samtal med förhørsledaren. Men så var denne också den andre Urho, som visade sig vara en ännu skickligare konversator än hans namn som förhört mig. Han var så skicklig att han fick Summanen i fällan då han liksom i förbigående frågade var Summanen höll hus sommaren 1921 då man inte hade lyckats anträffa honom i Björne-

borg. Trots att vi vid vår ”havskonferens” hade kommit överens om att på dylika frågor svara, att det ingalunda var vår sak att förklara var vi befann oss vid olika tidpunkter, utan åklagarens att bevisa riktigheten i sina påståenden, och att vi var friade om han inte gick i land med det, blev Summanen förvirrad och svarade att han var i Helsingfors.

Förhørsledaren hade funnit en bräsch och frågade nu vad Summanen hade gjort i Helsingfors. Summanen, som hade givit ett lillfinger och börjat svara, lyckades inte hitta på en plausibel fortsättning på lögnen utan klämde till med att han skött partisekreterarens jobb medan Tuominen var borta. Förhørsledaren blev själagläd: — Jaså, var Tuominen borta? Var var han då? Nu märkte Summanen att han gått i fällan. Han svarade bara att han inte visste men att han antog att jag var på semester. Då för tiden höll sig ingen med långa semestrar, allra minst partifunktionärerna, och det blev en verklig godbit att anteckna i protokollet. Åt oss vågade Summanen ingenting säga. Vi fick veta om saken först när hans förhørsprotokoll lästes upp i rätten.

När vi skulle föras från tvångsarbetsinrättningen i Ekenäs till hovrättssammanträdet i Åbo bestämde fängelseledningen i Ekenäs att vi skulle transporteras belagda med fotbojor. Vakterna valde ut fruktansvärt starka och tunga bojor i förrådet, de största som fanns där, och så nitades de i smedjan fast med tjocka, upphettade nitar. Vi var roade av det hela och stolta över att bli slagna i järn. Vid vår ankomst till länsfängelset i Åbo uttryckte vaktmästaren och vakterna där sin uppriktiga förvåning över tillvägagångssättet i Ekenäs.

— Då vi vid årsskiftet sände er härifrån till Ekenäs med långvariga domar på nacken satte vi ju inte ens handklovar på er, fast ni var en stor skara gubbar som eskorterades av bara ett par vakter.

När processens första skede var slut och vi returnerades till Ekenäs vägrade fängelseledningen i Åbo att fästa bojorna vid våra fötter. De lades i säckar, och så fick var och en bära sin säck på ryggen. Vi åtföljdes av en enda vakt. När vi kom till Ekenäs med bojorna i säcken illfånades vakterna där:

— Det var då också ett kommando. Varför tusan går ni med bojorna i säcken, de ska ju vara fästa vid fötterna!

Ett par veckor senare fördes vi på nytt till Åbo, och samma skådespel upprepades: I Ekenäs nitades fotbojorna fast, i Åbo lades de i säckar. Bägge fängelserna poängterade demonstrativt sin ståndpunkt för varandra.

Processen vid Åbo hovrätt blev högst pinsam för dem som hade bekänt. Vi andra tog den från första början mest som ett tillfälle till demonstration. Vi var ju redan dömda, och även om man lade nya domar på ett par tre år till de tidigare, skulle det i praktiken inte innebära så mycket när domarna räknades samman.

Redan vid avfärden från Ekenäs hade vi kommit överens om att vi skulle hälsa våra gamla parti- och stridskamrater med hårda och stränga ord när vi träffade dem i rätten. Det gjorde vi också. Då vi i en korridor i Åbo länsfängelse ställdes upp för avtåg till rättssalen såg vi till att vi ekenäsfångar inte ställde oss i klump utan blev ”infiltrerade” bland dem som kommit från Helsingfors. Vi tog på oss hotfulla miner och viskade till dem att om de inte återtog sina kännelser vi hänsynslöst skulle stämpla dem alla som ohranaagenter.

— Vi har inte bekänt någonting och kommer inte att göra det. Ni måste också förneka allt, och det går nog att klara i rätten, om ni bara gör det med eftertryck så det syns och hörs och påstår att era förhørsprotokoll är förfalskade.

Det var naturligtvis grymma ord för att vara riktade till gamla kamrater som vi nu återsåg för första gången efter nära två års fängelsevistelse och av vilka en stor del dessutom tillhörde vår egen kuusinenska klick.

Men faktum var i alla fall att den ena efter den andra återtog sina bekännelser när förhören inleddes i hovrätten. Så snart protokollet var uppläst hävdade vederbörande att det var förfalskat. Inte en enda kändes vid sitt förhørsprotokoll i oförändrat skick. En del förnekade allt vad som stod där, andra väsentliga avsnitt i det. Det var bara en man hemma i Hiitola som erkände att hans protokoll var i stort sett riktigt. Men han betraktades både av rättens ledamöter och av sina fängslade kamrater som ”litet konstig” och ansågs inte fullt ansvarig för sina handlingar. Nu uppstod en egendomlig situation. Vi gonade oss naturligtvis åt den vändning saken tagit och vädjade allt som oftast till rättens ledamöter och till vittnena: — Här ser ni hur man har förfalskat förhørsprotokollen! Alla förhørsprotokoll gjorda i detektiva centralpolisens högkvarter är falska, bara våra är riktiga därför att de är uppgjorda i fängelset, där DC inte har kunnat tillgripa likadana metoder som hemma hos sig.

I sanningens namn bör det sägas att de protokoll dessa båda juris studerande hade uppgjort var ytterst samvetsgrant skrivna och på allt sätt de bästa jag har stiftat bekantskap med under en lång rad rättegångar. Ur egen fatatur hade de inte lagt till annat än några vitsar och skämtsamma slängar. Också dem försökte vi göra till allvarliga förfalskningar. De goda förhørsresultaten berodde bara på att deras metod var ny och särskilt lämpad för finsk mentalitet. Våld och dryghet får en finne att resa sig på bakhasorna, och det hade dessa båda gossar förstått. De gick den rakt motsatta vägen, uppträdde vänligt och rent av kamratligt, lät fången få gå hem och hälsa på gumman ett slag och lämnade t.o.m. det äkta paret på tu man hand för att sköta saker och ting som inte kräver några vittnen. T.o.m. i bastu lät de sina fångar gå, och när man så satt tillsammans på kvällarna och pratade i all vänskap och hade trevligt öppnade sig den förhörde lätt nog för förhørsledaren. Man blev helt enkelt kamrater. Och vad gör väl en finne om han möter ett sådant förtroende och en sådan översvallande vänlighet. Jo, han sänker sina vapen och vill svara med samma mynt, med förtroende mot förtroende. Det är inte att undra på att de båda med namnet Urho, som redan i sin ungdom kom på ett så slugt knep, sedermera har lyckats storartat i livet. Den ene har blivit en känd och uppskattad tjänsteman och den andre har nått ännu mycket mer betydande och synliga positioner.

Kommunistpartiets direktiv var stränga. De förbjöd alla bekännelser. En åtalad fick inte erkänna någonting alls. En bekännelse var detsamma som ett svaghetstecken, det var förräderi mot partiet och kamraterna. Nu märkte alltså också våra kamrater att de hade farit vill i ett svagt ögonblick. De ansträngde sig av alla krafter för att återfå sitt kommunistiska medborgarförtroende och nekade vidkännas de förhørsprotokoll som de tidigare hos DC hade erkänt som riktiga och undertecknat.

När hovrätten sedan inledde den egentliga processen insåg jag att jag i min egenskap av huvudanklagad också måste ta på mig huvudförsvaret, dvs. anfallsledningen. En av mina första åtgärder var naturligtvis att stämpla DC:s förfarande som brottsligt.

Då allmänne åklagaren Veikko Tauleri märkte att vår taktik gick ut på att få förhørsprotokollen makulerade inkallade han naturligtvis till rättens nästa sammanträde en väldig hop med vittnen, mest folk från detektiva centralpolisen. De första vittnesmålen avgavs av förhørsledaren, de två nämnda juris studerandena, samt de vanliga DC-detektiver vilka varit med vid förhören som vittnen. Alla dessa kallades samtidigt till edgång, varpå deras namn lästes upp och de anklagade tillfrågades om de hade något att invända mot vittnena. Det hade vi givetvis. Jag höll det vanliga jävanförandet, där jag bl.a. sade:

I 17 kap. 7 § av rättegångsbalken heter det:

”Ej må den vittna, som menedare, ärelös dämnd eller för sådant brott anklagad är; ej vederdeloman och uppenbar ovän

— — — ej i brottmål den, som angivare är, eller de, som rykte därom utspritt, eller av andra det allenast hört hava — — — ej den som själv eller vars skyldemän hava i saken del, eller kunna nytta eller skada därav vänta.”

För det första ber jag att få fastslå, att dessa herrar är anställda i detektiva centralpolisens tjänst mot fast avlöning.

— Denna deras tjänsteställning leder till att de är tvungna att vittna enligt ett visst på förhand bestämt schema. — De är inte i tillfälle att av egen fri vilja vittna vad de ”veta att sant och skett är”, emedan det onekligen beror på deras vittnesmål om de skall få behålla sina tjänster eller förlora dem. Med andra ord är vittnesmålen för dem en brödfråga.

Då det heter i det lagrum jag nyss citerat, att den ej får vittna, som kan ”nytta eller skada därav vänta”, ber jag att få konstatera, att alla dessa personer onekligen kan vänta

sig ha nytta av att vittna till förmån för sin arbetsgivare detektiva centralpolisens målsättning, vilken är: i tukthus med kommunisterna, med vilka medel som helst.

Dessa personer vet att hela denna inrättnings fortbestånd — denna inrättning som nu ger dem deras bröd mot ett lätt ”arbete” — är beroende av i vilken mån de lyckas upptäcka riks- och landsförräderifall och haffa kommunister. De vet, att regeringen och riksdagen skulle göra slut på hela inrättningen om de inte fick någonting ”synligt” och ”märkligt” till stånd. — Detta är omständigheter som onekligen påverkar naturer, vilka redan förut har sina mänskliga svagheter, även om deras avsikt inte direkt är att handla brottsligt och vittna falskt.

Vidare heter det i samma lagrum att de ”som rykte därom utspritt, eller av andra det allenast hört hava”, inte må vittna.

Jag vet ännu inte om dessa herrar själva har sett eller själva direkt hört någonting, eller om de har hört om saker och ting endast av andra, även om jag antar att de kommer att påstå det sistnämnda, men det kan jag med säkerhet hävda, att de har utspritt rykten om oss och vår sak, och detta t.o.m. i väldig omfattning. Alltså har de även i detta avseende gjort sig vittnesogilla.

Och vidare heter det i det nämnda lagrummet, att ”vederdeloman och uppenbar ovän inte får vittna”. Dessa herrar vill väl inte påstå att de inte vore ovänner till kommunisterna. De vill väl inte påstå att det är av pur ”kärlek” och idel ”mänsklighet” de bedriver klappjakt på kommunister. Om inte detektiva centralpolisens män är uppenbara ovänner till kommunisterna är jag nödsakad att konstatera, att det över huvud taget inte finns några sådana i hela världen. Åtminstone i förhållande till mig är dessa herrar både ovänner och vederdelomän, och inte heller jag älskar dem.

Med anledning av allt det anförda konstaterar jag, att de ifrågavarande personerna i enlighet med 17 kapitlet 7 § i rättegångsbalken är jäviga att vittna i mitt fall och anhåller därför att den ärade rätten inte låter dem gå eden, utan förklarar dem icke vittnesgilla i denna affär.

Vi visste dessutom att en av de detektiver som skulle vittna mot oss tidigare hade dömts för ett kriminalbrott. Detta begagnade vi oss naturligtvis av genom att generalisera och påstå att allesammans tydligen var likadana både i fråga om sitt förflutna och sin moral.

Sådant prat inverkade inte det ringaste på DC:s vittnen. De var ju garvade, hårdkokta karlar i vilkas yrke det ingick att uppträda som vittnen. Deras jobb var att kämpa mot kommunismen. Därför grinade de bara giftigt åt våra propagandistiska jävningsförsök.

Domstolen råkade vara så sammansatt att den tog eller åtminstone låtsades ta vår jävanmärkning på allvar. Den drog sig tillbaka för en stund för att dryfta den, men meddelade sedan att

den efter moget övervägande ansåg männen vittnesgilla.

Bland vittnena fanns också tjänstemannen vid utrikesministeriet Eero Järnefelt. Redan vid inträdet i rättssalen skilde han sig från DC:s män och drog sig ett par meter åt sidan från deras front. Medan jag framförde mitt jävningsanförande såg han ut att dra sig allt längre ifrån dem. Genast då jag fick höra att han var son till författaren Arvid Järnefelt kom jag på tanken att slå in en kil mellan vittnena. Redan i själva jävanmälan tog jag detta i beaktande och nämnde att jävet inte gällde legationssekreterare Järnefelt. Jag hade inte en aning om vad Järnefelts vittnesmål skulle gå ut på, men antog att han såsom uppvuxen i ett tolstojanskt hem gott kunde ha tolstojanska åsikter och därför inte gärna uppträdde som åklagarvittne i en politisk rättegång som denna.

Demonstrativt högtidligt gick DC:männen sin ed. Därpå vittnade de i tur och ordning att alla förhørsprotokollen var alltigenom riktiga och med sanningen överensstämmande.

Magister Kosti Salonen, som varit huvudredaktör för en kommunisttidning i Uleåborg, hade under förhören hittat på att försöka skaffa sig ett "alibi". Han hade tydligen tänkt att förhørsledaren kanske inte på allvar skulle tro att han faktiskt hade varit i Moskva och därtill i sällskap med Lenin. Trotskij, Kamenjev och Kuusinen. Därför hade han berättat en episod som inträffat under Kornintern-mötet. Han hade gått på gatan tillsammans med Jalo Kohonen, finansminister i upprorsregeringen, och högljutt talat finska, varvid en man med en dam i sitt sällskap hade stannat dem och frågat: — Ni är väl finnar eftersom ni talar finska? Mannen hade berättat att också han var finne, hette Järnefelt och var legationssekreterare vid Finlands legation. Han hade även presenterat damen — Leo Tolstojs dotter.

Salonens berättelse hade givetvis varit en läckerbit för förhørsledaren, som skyndade att begagna sig av den. Han sände omedelbart Salonens bekännelse och ett porträtt av honom till Järnefelt, som redan då hade återvänt till Helsingfors och tjänstgjorde vid utrikesministeriet. Protokollet i detta ärendet hade gjorts per telefon. Enligt protokollet hade Järnefelt mycket väl kommit ihåg sammanträffandet och också igenkänt mannen på fotot såsom den ene av dem han stött samman med på gatan i Moskva. Nu upplästes protokollet i rätten för Järnefelt, och han tillfrågades om det var riktigt och om han kände igen åtalade Salonen, som var närvarande i rätten.

Alla åtalade var inne i rättssalen vid Järnefelts vittnesmål. Fulla av spänning väntade vi på vad som skulle hända. Järnefelt verkade ganska besvärad och nervös. Han inte ens tittade åt Salonens håll utan sade endast korthugget: — Jag känner inte den där mannen. Jag har aldrig sett honom tidigare. Förhørsledaren har rört ihop saker och ting. Protokollet stämmer inte alls överens med vad jag sade. Det där är inte mannen som jag träffade i Moskva.

Allmänne åklagaren försattes naturligtvis i en obehaglig situation. Han förundrade sig över att vittnet nu kunde uttala sig på detta sätt, när han vid DC:s förhör hade sagt sig känna igen mannen på fotot. Han bad vittnet titta närmare efter, kanske mannen hade förändrats på något sätt i fängelset. Järnefelt svarade kategoriskt: - Nej, den mannen har jag aldrig sett.

Detta gav mig i min egenskap av anfallsledare en utmärkt utgångspunkt. Jag anhöll omedelbart om ordet och sade:

— Där kan rättens herr ordförande och herrar ledamöter själva se. Om man en gång förfalskar en hög statstjänstemans förhørsprotokoll, så som här har skett, kan väl ingen tvivla på att också dessa skyddslösa anklagades protokoll har uppgjorts helt godtyckligt.

Hela processen igenom begagnade jag mig av fallet Järnefelt och hänvisade till det om och

om igen.

Fallets juridiska handläggning gick dock orubbligt sin egen bana. För min och Emil Tuomis del tog försvaret en mycket positiv vändning. Redan i Ekenäs hade vi kommit till slutsatsen att det skulle bli mycket svårt för domstolen att döma oss. Vi var inte heller särskilt måna om att förneka vår Moskvaresa när rättens ordförande frågade oss om den. Jag för min del svarade bara att det inte kom an på mig att avge förklaring om min vistelseort. Men samtidigt passade jag på att slå ut min största trumf. Det gick till så här:

När jag i fjol vid denna samma domstol stod åtalad för hög- och landsförräderi intygade två av herr advokatfiskalens vittnen, två av detektiva centralpolisens besoldade män, vaktmästarna vid Hotell Patria Emil Moden och Karl Karlsson, på ed att de sommaren 1921 — således vid just den tidpunkt då dessa kongresser påstås ha gått av stapeln — nästan varje dag hade sett mig besöka Sovjet-Rysslands legation i Helsingfors. Det var delvis just på grund av dessa vittnesmål jag blev dömd till 4 års tukthus, ett straff som jag f.n. avtjänar.

Utom dessa två vittnesmål bör bland detektiva centralpolisens papper ytterligare återfinnas en rapport, undertecknad av DC:s dåvarande chef Holmström, daterad i augusti 1921 och adresserad till dåvarande inrikesministern. I rapporten försäkras det att jag i juni, juli och augusti 1921 så gott som varje dag — och i rapporten nämns noggranna data — sällskapat med den dåvarande tolken vid Sovjet-Rysslands legation i Helsingfors Koso. Med denna rapport — som jag själv har varit i tillfälle att se — ville man visa regeringen och inrikesministern hur noga DC bevakade och kände till varje steg som socialistiska arbetarpartiets funktionärer tog.

Jag vill inte påstå att DC:s vittnesmål i allmänhet vore sanningsenliga. Långt därifrån. Men dessa är riktiga, kanske av en slump. Jag har visat på dem bara för att herr advokatfiskalens nuvarande åtal mot mig råkar i en lite underlig dager ställt mot denna bakgrund. För halvtannat år sedan svor DC:s män på att jag vid den ifrågavarande tidpunkten befann mig i Helsingfors, nu stiger de antagligen fram och svär på att jag var i Moskva, och nästa år kanske på att jag var i Paris. Jag hade väntat mig så pass mycket logik av herr advokatfiskalen — av DC är det för mycket begärt — att han skulle ha börjat med att förklara DC:männens fjolårsvittnesmål för falska, åtalat dem som avgav dessa vittnesmål och först därpå ha börjat tillverka nya åtal och bevis. Befarar inte herr advokatfiskalen att lagens helgd och auktoritet lederas av ett så ologiskt förfaringssätt?

Åklagaren svarade att påståendet var ett av mina vanliga propagandatrik, som jag bara använde till att förlänga och försvåra målets handläggning och att de vittnesmål jag pratade om aldrig hade avgivits, varför han vägrade att låta söka fram och i hovrätten förete protokollen från fredsproklamationsaffären. Domstolen och i synnerhet dess ordförande var dock — som jag redan har nämnt — rättvisa i dylika avseenden och förstod att åklagaren att förete protokollen. Ett par dagar senare företeddes de också, och ordföranden läste upp de punkter jag nämnt och medgav att vittnesmålen var sådana som jag hade berättat.

Det var en glädjens och jublets stund för mig. Jag lät blicken vandra från åklagaren till rättens ordförande och tillbaka igen och sade:

— Nå, här står vi alltså! Vilka vittnen vill herr advokatfiskalen nu stämpla som menedare, de av år 1921 eller de nuvarande? Om jag den gången var i Moskva och Petersburg kunde jag inte samtidigt vara i Helsingfors. I den dom som har avkunnats över mig har det hänvisats till att jag besökt Sovjet-Rysslands legation i Helsingfors, och vittnesmålen härom har ansetts så graverande att de inverkat på straffutmätningen. Kommer domen nu att upphävas till denna del?

Domstolen hade redan i processens början och t.o.m. dessförinnan av alla bekännelserna fått klart för sig hur det verkligen förhöll sig. Jag hade varit i Moskva och Petersburg. Det var solklart att DC:männens vittnesmål i fredsproklamationsaffären var falskt. Också allmänne åklagaren råkade i en penibel situation. Han svarade inte ett ord på min fråga, men på ordföran-

dens i sträng ton gjorda spörsmål huru åklagaren nu ämnade förklara detta lovade han svara senare.

I slutet av målets behandling höll jag det vanliga långa försvarstalet, som jag naturligtvis främst riktade mot DC och mot åklagaren, som till råga på allt nu hade trampat in så grovt och motsagt vittnesmål av vittnen som han själv tidigare hade låtit inkalla.

Stor blev vår häpnad när dagen för domarnas avkunnande randades. Jag själv och Tuomi och de andra som satt i Ekenäs tvångsarbetsinrättning och konsekvent och kategoriskt hade vägrat att säga något alls vid förhören blev frikända i brist på bevis. Däremot dömdes alla de som erkänt. För deras del ansågs anklagelsen bevisad trots att de i rätten förnekat allt och påstått att protokollen var falska.

När vi senare i Ekenäs dryftade saken tillsammans i all sämja skämtade vi ”stamkunder” och sade: — Om också ni hade följt partiets direktiv och blankt nekat till allt, liksom vi gjorde, skulle ni nu vara fria män och vita som duvor, men eftersom ni lät de två Urho-gossarna prata omkull er så sitter ni nu där ni sitter.

Domarna blev dock förvånansvärt milda. För mycket mindre än det här var fråga om brukade man på den tiden bli dömd till tre eller fyra, ja t.o.m. fem eller sex år. Nu lydde domarna inte på mer än ett eller halvtannat år.

Redan i rättssalen konstaterade jag rätt högljutt att detta var den första process jag dittills varit med om, där fullt fällande bevis företeddes och jag trots det inte ens brydde mig om att neka särskilt energiskt. Och i den blev domen alltså frikännande! Domstolen kunde inte handla annorlunda. Hade den avkunnat fällande dorn, hade den samtidigt varit tvungen att förklara några av vittnena vid den tidigare rättegången för menedare. Det ville domstolen naturligtvis inte, och antagligen skulle också allmänne åklagaren ha motsatt sig detta.

Bland de rättegångar jag varit med om intar denna en särställning i så måtto att rättens ordförande och ledamöter uppträdde alldeles sällsynt rättvist. Som ordförande fungerade hovrättsrådet E. A. Stigzelius som i likhet med den ene assessorn var en av Åbo hovrätts svensk-språkiga ledamöter. Rättens attityd till de åtalade och deras uttalanden och till hela affären var ytterst korrekt i motsats till vad som var fallet till exempel vid den tidigare rättegång jag skildrat, vilken som man minns leddes av hovrättens vicepresident Havu. Stigzelius efterlevde den domarregel som säger att det inte är domarens göra att framföra anklagelser eller utöva påtryckning på den åtalade, utan snarare att ta denne i försvar i den mån det är möjligt för rättens ordförande.

När jag sedan år 1928 åter stod åtalad i hovrätten fungerade en politiker ur samlingspartiet som ordförande. Då var den politiska tendensen ännu tydligare än vid den rättegång som leddes av Havu. Stigzelius däremot tog saken från den rent juridiska sidan. Därför har jag alltid hyst särskild högaktning för den mannen och den sektion av hovrätten som leddes av honom. Han tog — eller låtsades åtminstone ta — även sådana utsagor på allvar som de åtalade gjorde i tydligt propagandasyfte. Han tog dem i övervägande och försökte också på sina negativa ställningstaganden tillämpa den juridiska formulan. Det gällde att förfara på det sätt som lagen och rättegångsbalken föreskrev, på annat sätt kunde en domstol inte handla.

Kampen om fackorganisationen

Frihet under Ohrana. — Kuusinen kallelse till Moskva. — Juntningen av fackorganisationens kongress. — Dispyter om de internationella linjerna. — Den gamle partipåven Edvard Valpas

ropas ner från estraden. — Fackorganisationens ledare Huttunen och Louhikko blir utrökta. — Mauritz Rosenbergs diktatorsdrömmar. — ”De fackliga organisationerna är kommunismens skola.” — Melnitsanski ger direktiv. — Politisk poker med Ernst Lähde. — ”Poika försökte stjäla låset från noskeanhängarnas kulspruta.” — Matti Paasivuoris epokgörande 60-årsdag. — ”Jo, blir det Poika går jag med.” — En intelligent flicka ruckar på en av mina principer och omintetgör Kuusinens kallelse. — Ett evigt krig begynner. — Fackorganisationens enhet räddas.

Den 11 februari 1926 grydde äntligen den dag då Skenäs tvångsarbetsinrättning öppnade sina portar för att släppa ut mig. Min resa från fängelse till fängelse som hade börjat i januari 1922 var slut. Jag hade försatts i villkorlig frihet.

Några dagar efter det jag återvänt ur fångenskapen fick jag ett långt brev från min vän och lärare. Otto Ville Kuusinen där han i hjärtliga ordalag hälsade mig välkommen till ”friheten under Ohranan”, som termen då lydde. Han tillade att det nu kunde vara nog med äventyr för min del. På ”dödsskalleplatsen” hade man beslutat att jag så snart som möjligt skulle göra mig beredd att resa till Moskva för att där delta i FKP:s verksamhet. I samma brev påpekades det att jag innan jag kunde resa dock måste leda Finlands fackorganisationens representantmöte. Mötet stod just för dörren och det brådskade alltså med förberedelserna.

I sitt välkomstbrev drog Kuusinen inte närmare upp de politiska linjerna vare sig för FKP:s eller fackorganisationens del men lovade återkomma till saken inom den närmaste framtiden. Huvudsaken var att jag åtog mig uppdraget och omedelbart tog itu med att leda en s.k. juntning av representantmötet. Om jag lyckades med detta, stod det vidare i brevet, var det liktydigt med ett par nya fjädrar i min hatt eftersom saken skulle uppmärksammas både i Finland och framför allt i de ledande kretsarna i Kreml.

En av mina första åtgärder var naturligtvis att skapa en organisation för juntningen. Det gällde med andra ord att åstadkomma ett maskineri som kunde dirigera kongressen. Jag hade ju redan erfarenhet från 1920 års kongress, då vi under Emil Konstantin Louhikkos ledning erövrade fackorganisationen, samt från en hel rad förbundsmöten som jag hade varit med om att ”junta”.

Av de gamla kumpanerna på den fackliga stridsfronten kände jag Uno Nurminen och Edvard Jokela väl. Därför bad jag dem delta i sammansvärjningen. Vi skulle bilda en inre ring på tre man som sedan steg för steg skulle utvidgas efter hand som själva kongressen närmade sig.

Just då, våren 1926, var fackorganisationen i upplösningstillstånd. Socialdemokraterna hade fått nog av kommunisternas ständiga manövrer och infiltreringstaktik och beslutat förverkliga ett ultimativt hot som de redan tidigare uttalat och grunda en egen organisation. En kommitté hade redan tillsatts för att förbereda detta. Bland medlemmarna i kommittén fanns sådana gamla fackföreningskämpar som August Lindell, Väinö V. Salovaara, E. A. Leino och Ernst Lähde.

Ordförande i fackorganisationen var i början av år 1926 Edvard Huttunen och sekreterare E. K. Louhikko. Trots att Louhikko under fängelsetiden, särskilt i samband med skäggstrejken, hade råkat i en liten konflikt med företrädarna för den dåvarande huvudlinjen, åtnjöt han dock under hela sin tid i Ekenäs och även efter sin frigivning FKP:s inre rings, dvs. — skulle jag tro — manner-rahjagruppens förtroende. Det var med FKP:s medverkan han genast efter frigivningen valdes till sekreterare i fackorganisationen. En god och trogen förespråkare i FKP:s dåvarande centralkommitté hade han i sin gamla stridskamrat J. H. Lumivuokko som vid kongressen år 1920 hade lett maktkuppen bakom kulisserna.

Huttunen och Louhikko, som båda hade fått sina poster tack vare FKP, gick dock inte längre ihop. Huttunen hade redan tidigare, 1924-1925, råkat i delo med FKP:s inre ring och med dess lokala emissarier. I slutet av 1925 tog han fullständig boskillnad från kommunisterna och anslöt sig till socialdemokratiska partiet samt den socialdemokratiska fackförbunds-juntan.

Redan av egen erfarenhet vet jag att ingen är så fanatisk som renegaten. Så var också Huttunen efter skilsmässan från kommunisterna en av de ivrigaste motståndarna till sin egen tidigare linje. Stridsäppet på den tiden var — utom personliga frågor som alltid har funnits och som då närmast bestod i motsättningen mellan Huttunen och Louhikko — fackorganisationens internationella politik. Hela den tid fackorganisationen hade varit kommunist-dominerad hade det pågått en dragkamp om organisationen skulle ansluta sig till den röda fackföreningsinternationalen eller till Amsterdaminternationalen. Två medlemsomröstningar hade anordnats. Frågeställningen i den ena var: Amsterdam eller neutralitet. Där vann kommunisterna med sin neutralitetsparoll en överlägsen seger. Den andra åter gällde: neutralitet eller den röda fackföreningsinternationalen. Här ställde sig socialdemokraterna i sin tur på neutralitetsståndpunkten och fick 5.957 röster, medan kommunisterna som talade för anslutning till den röda internationalen erhöll 12.215.

Trots att kommunisterna alltså hade vunnit en betydande framgång i båda omröstningarna förverkligades anslutningen till den röda fackföreningsinternationalen dock inte. Den användes endast som ett hot. Men ärendet var fortfarande aktuellt och ett av konfliktämnen också vid kongressen 1926. Kommunisterna hotade att nu äntligen genomdriva anslutningen och socialdemokraterna krävde att beslutet skulle upphävas och fackorganisationen anslutas till Amsterdam i stället.

Särskilt aktuellt i samband med denna tvist var just då det s.k. fallet Oudegeest. På åtgärd av den socialdemokratiska juntan, närmast av Huttunen, hade Amsterdam-internationalens sekreterare Oudegeest inbjudits till Finland för att förhandla om den finländska fackorganisationens anslutning till Amsterdam. Situationen påminde i viss mån om den som rådde för några år sedan då det tvistades om huruvida FFC skulle ansluta sig till de fria fackföreningarnas international, hålla sig neutralt eller återinträda i den kommunistledda internationalen.

I kommunisternas ögon var det en grov förolämpning, ett bedrägeri mot arbetarklassens sak att inbjuda Oudegeest till Finland. De ställde till ett väldigt rabalder och krävde att ingen fick ha någonting att skaffa med Oudegeest. På olika orter i landet, särskilt i Helsingfors, ordnades stora massmöten i protestsyfte. Det jäste i sinnena. Hårda ord yttrades på ömse sidor.

På ett sådant Oudegeest-möte fick den gamle partipåven Edvard Valpas slutgiltigt erfaras att han hade förlorat medlemsmajoritetens förtroende. I samma festsal i Folkets hus där detta möte försiggick hade han vid otaliga tidigare sammankomster vunnit stora framgångar med sin specialtaktik. Nu år 1925, året efter det han frigavs från fängelset, steg han fram på scenen i Folkets hus och försökte gjuta olja på vågorna genom att lugnande säga att det ingalunda var att betrakta som en antirevolutionär handling om man inbjöd Oudegeest till Helsingfors. Då blev den gamle Valpas nedropad från estraden. Efter den betan ställde han sig aldrig mer i en talarstol. De broholmsfanatiker som han tidigare behärskat med sin valpastaktik leddes numera av andra och var färdiga att störta sin gamla avgud.

Edvard Huttunen, som genom kommunisterna valts till fack-organisationens ordförande efter Matti Väisänen och som själv hade varit en fanatisk kommunistisk fackföreningsman, var nu en av kommunisternas häftigaste motståndare. Dessa riktade en formlig artillerikoncentration mot honom, och elden var så kraftig att Huttunen i början av 1926 blev nödsakad att avgå från

ordförandeposten.

Louhikko försökte fortsätta att vara FKP trogen och var den förste som råkade i gräl med Huttunen. Av förhållandenas tvång bidrog han starkt till att Huttunen måste lämna sin post stämplad som förrädare och renegat. Men samtidigt försvårades också Louhikkos egen ställning. Utom att svalget mellan Louhikko och Huttunen samt den av Huttunen ledda socialdemokratiska gruppen blev allt djupare publicerade bägge parterna också egna offentliga resolutioner, vilka då var föremål för lika mycket åtlöje som vissa beryktade klämmor nu för tiden. Slutligen antog stridigheterna sådana proportioner, att också Louhikko måste lämna sin post några månader efter det Huttunen lämnat sin. Han hade nogsamtidigt lyckats bibehålla FKP:s förtroende, t.o.m. den lokala inre ringens, men om han hade suttit kvar skulle fackorganisationen troligen ha sprängts redan före representantskapsmötet. Därför publicerade Louhikko ett eget uttalande och avgick ur fackorganisationens ledning.

Fackorganisationen stod alltså utan ordinarie ordförande och sekreterare just när det började bli som mest brännande med mötesförberedelserna. Viceordföranden och en tillfällig sekreterare skötte de löpande ärendena.

Sådan var situationen på fackföreningsfronten när jag återvände från min första Skenäs-resa år 1926.

Bland de ledande FKP-männen i Helsingfors grälades det friskt vid denna tidpunkt. Det fanns inte längre någon klar gräns mellan Kuusinen- och Mannerfalangerna såsom åren 1921-22, utan denna linje hade utplånats rätt eftertryckligt. Nu bestod grälet närmast i en personlig maktkamp. De mest framskjutna positionerna intogs av Vuorio och Rosenberg, två helt olika naturer. Väinö Vuorio var en ungdomsförbundskämpe med eldsjäl, en ärlig man och övertygad kommunist vars liv sloknade i Ekenäs 1929. Jag har enbart positiva minnen av honom som politisk person. Han trodde på kommunismen och dog för den.

Den andre ledaren, Mauritz Rosenberg, då för tiden kommunistisk riksdagsman, ansåg själv att han var född med en marskalksstav i ränseln. Enligt sin egen åsikt var han den borse ledaren. Men han dog några månader efter det han berövats sin post som finansminister i Terijokiregeringen, utan att någonsin uppnå sitt viktigaste mål: en synlig ledarposition.

Vuorio tog emot mig med öppna armar som gammal stridskamrat, redogjorde som jag tror helt opartiskt för situationen och bad mig bli hans allierade. Vår första uppgift skulle bli att återkalla Rosenberg till ordningen. Vuorio förklarade att han och hans anhängare försökt göra det redan i månadtal men med rätt ringa framgång. Rosenberg erkände inte hans och hans stabs ledarställning utan kuskade tvärtom land och rike runt och gjorde allt för att störta Vuorio.

Jag hade av gammalt en klar uppfattning om Rosenberg. I "Hammarens och skärans väg" har jag berättat hurudan han var redan under våra stockholmskurser. Det jag nu hörde både Vuorio och andra berätta om hans aktuella förhållanden endast styrkte mig i denna uppfattning.

Mauritz Rosenberg hade mycket skickligt försökt stärka sin ställning genom att göra Otto Ville Kuusinenens hustru Aino Sarola till sin bundsförvant. Aino Sarola hade kommenderats till Finland för några månader i ett eller annat partiuppdrag. Här hade hon sammangaddat sig med Rosenberg och använde denne som redskap för sina egna politiska syften. Utan tvivel hade hon ingått denna "pakt" också för att reta sin make, med vilken hon redan då hade dåliga relationer och som inte hade det minsta till övers för Rosenberg. Förbindelsen mellan Aino

Sarola och Mauritz Rosenberg hade flera högst egendomliga drag som kommit till synes t.o.m. i tidningsspalterna och var föremål för allmänt skämt och spe inom den kommunistiska inre ringen i Helsingfors.

Det är mycket troligt att Aino Sarola spelade sitt eget spel bakom ryggen på Rosenberg, en maktlysten kvinna som hon var, men det är också möjligt att hon delvis handlade på uppdrag av Manner. Som jag redan nämnde var förhållandet mellan Kuusinen och henne inte gott och hon hade all orsak att söka sig vänner t.o.m. bland sin makes motståndare. Och Manner var säkert inte den som försatt tillfället. I varje fall var Rosenberg en av mannerfalangens män.

Eftersom jag kände både Rosenberg och Aino Sarola var det ingen svårighet för mig att ansluta mig till deras motståndare. Dessutom hade jag stor nytta av Emil Tuomis detalj-information. Tuomi hade nämligen ställts på fri fot 6 månader tidigare Och genast hamnat på en central position, först som den kommunistiska riksdagsgruppens sekreterare och sedan som politisk redaktör, dvs. huvudredaktör, för partiets huvudorgan ”Työväenjärjestöjen Tiedonantaja”. Jag visste att han inte hade någon som helst dragnig till intrigmakeri och sådant och litade därför helt och fullt på hans redogörelse.

Någon svårighet att få arbete efter fängelsevistelsen hade jag inte. Det fanns hur mycket jobb som helst att välja på. Men jag hade ju fått i uppdrag att ”junta” fackorganisationens kommande kongress för att säkra en utgång i Moskvas smak. Först efter detta kunde jag ta i tu med andra göromål.

Min verksamhet i fackorganisationens exekutivutskott och som dess viceordförande hade upphört i och smed att jag häktades i januari 1922. Men den gamla grunden gjorde det möjligt för mig att på kort tid bygga upp en något så när klar bild av situationen. Som jag redan nämnde hade organisationen i slutet av 1925 råkat i upplösningstillstånd, och läget förvärrades ytterligare i början av 1926. Både på kommunistiskt och socialdemokratiskt håll tog man för givet att en slutlig sprängning skulle ske vid representantmötet den 3 maj.

Just vid denna tidpunkt hade Finlands fackorganisation emellertid blivit en viktig spelpjäs för Komintern och Profintern, dvs. för den ryska utrikespolitiken. Det bedrevs mer eller mindre framgångsrik storpolitik i dess namn och inom dess ram, även om detta inte framgår av organisationens protokoll och officiella dokument. Därför intresserade möjligheten att organisationen kunde sprängas också Sovjet-Rysslands utrikesministerium och dettas hjälporgan. Profintern, den röda fackinternationalen, hade redan s.g.s. helt misslyckats i sina framstötter bland fackorganisationerna runtom i världen. Alla kommunistiska fackorganisationer utom den sovjetryska hade spruckit och den kommunistiska fackföreningsrörelsen var så gott som hundra procentigt isolerad.

Enligt den leninistiska läran är de fackliga organisationerna kommunismens skola. De borde bibehållas enhetliga för att alla lönearbetare skall kunna tillhöra dem och inom deras ram insupa de kommunistiska lärorna. Nu hade emellertid Profinterns och Kominterns politik bragt dessa kommunismens skolor i upplösning, och kommunisternas egna organisationer hade förvandlats till skolor för inbördes beundran, till sekter, och därigenom helt förlorat sin betydelse. På de socialdemokratiska och partilösa arbetarnas organisationer hade kommunisterna inte längre något inflytande. Kommunismen hade blivit utestängd från sitt allra viktigaste arbetsfält. Lenins direktiv hade makulerats. I sin bok ”Valpsjuka”, kapitlet ”Bör en revolutionär arbeta inom ett reaktionärt fackförbund”, säger han nämligen:

Att vägra arbeta inom de reaktionära fackföreningarna är detsamma som att utlämna otillräckligt

utvecklade, efterblivna arbetarmassor åt inflytandet från de reaktionära ledarnas 'borgerliga arbetare'.

Och vidare i ett annat sammanhang:

Då det gäller att hjälpa massorna och vinna deras bevägenhet och stöd får man inte rygga för svårigheter och inte låta sig skrämmas av motgångar, hinder, förolämpningar, förföljelse från ledarnas sida (vilka, opportunister, socialchauvinister som de är, i de flesta fall redan står i direkt eller indirekt kontakt med borgerskapet och polisen), utan man bör oundgängligen verka där massorna finns.

Finlands fackorganisation var då den enda enhetliga fackorganisationen i hela världen. Den var alltså alltjämt en kommunistisk skola i Lenins mening, och även om den formellt stod utanför Profintern kunde dock Profintern och Komintern begagna den för sina syftemål. Det var därför man vidtog alla tänkbara mått och steg för att den finländska fackorganisationen inte skulle sprängas. Det var nödvändigt att bibehålla den som ett redskap för internationell politik. Detta var väl också den enda gången våra kommunister har arbetat för att rädda en organisation från sprängning — visserligen inte heller nu med tanke på de finländska arbetarnas bästa utan för en stormakts världspolitiska operationers skull.

Profintern och Komintern skulle inte ha offrat många rubel för fackorganisationens enhet, ifall det hade gällt de finländska arbetarnas bästa, men som det nu var lade de stora belopp i blöt, eftersom organisationen kunde användas som murbräcka först i Skandinavien och sedan ännu mycket längre västerut.

En stor del av de olika branschernas fackföreningar i Finland tillhörde sina specialområdets fackföreningsinternationaler och samarbetade alltså med motsvarande, Amsterdam-internationalen underlydande västliga organisationer, trots att själva fackorganisationen inte var medlem av internationalen.

Moskva med Komintern och Profintern som talrör lade synnerligen stor vikt vid att genom finländsk förmedling kunna ha iakttagare och talesmän vid dessa fackföreningsinternationaler, av vilka några, såsom metall- och byggnadsarbetarnas, redan då var mäktiga sammanslutningar.

I april 1926 sände Moskva Kullervo Manner till Stockholm med anledning av den finländska fackorganisationens förestående kongress. Jag fick order att också resa dit för att rådgöra med Manner om förberedelserna. Då jag emellertid inte skulle ha fått utresetillstånd, eftersom jag befann mig i villkorlig frihet, vägrade jag bestämt och föreslog att en av de övriga medlemmarna i juntan som förberedde kongressen, byggnadsarbetarförbundets ordförande Uno Nurminen, skulle resa i stället. Det gjorde han också, och vid återkomsten hade han med sig detaljerade direktiv som Manner under ett par tre dagars rådslag hade lagt fram. Först och främst hade Manner poängterat kongressens internationella betydelse. Det var, hette det, en stor ära för oss att få vara med i detta storpolitiska spel. Nurminen, som i allmänhet ställde sig reserverad till Moskvans befallningar, hade betackat sig för äran och sagt att vi knappast kunde följa direktiven.

Vid samma tidpunkt fick jag ett långt personligt brev med en bifogad utförlig promemoria från Kuusinen. Kuusinen var ju Kominterns generalsekreterare och hade självfallet fått i uppdrag att sköta denna angelägenhet. Han antog tydligen att jag kanske skulle vägra följa Manners direktiv, eftersom jag hade varit i konflikt med denne. Därför gav han mig nu direkt sina personliga order och betonade samtidigt att det f.n. inte fanns några åsiktsmotsättningar mellan honom och Manner vare sig i fackförbunds-frågan eller i andra sammanhang. Jag hade

denna gång skäl att ta också alla Manners direktiv ad notam. Även Kuusinen fäste i sin promemoria särskild vikt vid kongressens internationella betydelse.

Kongressförberedelserna var alltså brådsakande men trots det även grundliga. Från Sovjetunionen korn en auktoritativ delegation med den ryska fackförbunds rörelsens dåvarande generalsekreterare Melnitsanski som ledare. Vid sidan av ordföranden Tomsk var han den inflytelserikaste ryske fackföreningsledaren och åtnjöt även politbyråns fulla förtroende. Han liksom övriga dåtida storheter blev sedan likviderad av Stalin år 1937.

Melnitsanski hade med sig detaljerade direktiv som han fått av politbyrån och Kominterns ledning. Han hade, förklarade han, fullmakt att ändra de tidigare givna ordena ifall förhandlingarnas gång så krävde. Som allmänt rättesnöre gällde dock att fackorganisationens sprängning måste förhindras, emedan den i Moskvas ögon vore liktydig med ett stort nederlag.

Under de första kongressdagarna hade jag flera rådplägnings-möten tillsammans med Melnitsanski och hans medhjälpare. Som tolk fungerade Santeri Jakobson, en gammal veteran inom arbetarrörelsen. Trots att han talade en utmärkt ryska och var kommunistympatisör ansåg vi honom dock inte så pålitlig att vi hade kunnat dryfta de allra hemligaste angelägenheterna med honom som tolk. När det gällde sådana överläggningar hämtades en garanterat tillförlitlig tolk från Sovjetunionens legation. Vid legationen tjänstgjorde då som förbindelsemän mellan FKP och GPU två bröder Utriainen, anställda i GPU:s tjänst och födda i Petersburg. Dessa välskolade tjeckister kände rätt väl till även finländska förhållanden. Vid Stalins utrensning på 30-talet sköts också dessa våra dåvarande tolkar som spioner och motrevolutionärer.

Den ursprungliga mindre juntan kompletterades redan några dagar före mötets början med kongressrepresentanter från landsorten. Dessutom tog vi kontakt med en del kommunistympatiserande neutrala fackföreningsmän som Erkki Härmä och några till. Den egentliga ledningen låg dock i händerna på den ursprungliga lilla inre ringen.

Så hade vi då förberett oss för kongressen både i enlighet med Manners direktiv och de riktlinjer som angavs i Kuusinens personliga brev och hans promemoria.

Styrkeförhållandena var lika gynnsamma för kommunisterna nu som vid kongresserna 1920 och 1923. I runt tal kunde kommunisterna räkna med drygt tre fjärdedelar och socialdemokraterna med knappt en fjärdedel av rösterna. Av de 67 representanterna var 52 kommunister eller sådana som gick i kommunisternas ledband och bara 15 socialdemokrater.

Förberedelserna — inte bara våra utan också socialdemokraternas — var mycket grundliga. I veckor arbetade min stab energiskt och skrev tal och luntor som delades ut åt landsortsrepresentanterna. Självt var jag inte representant emedan dessa hade valts redan innan jag frigavs ur fängelset. Jag måste alltså leda mötet bakom kulisserna. Mitt högkvarter förlade jag till Arbetarnas nykterhetsförbunds kansli som då för tiden fanns i arbetarföreningshuset. Redan första dagen gycklade också motståndarna med de våra och svarade på varje fråga dessa framställde, vad den än gällde: — Gå till nykterhetsförbundets kansli och fråga, där får du det rätta svaret!

Som socialdemokraternas stabschef fungerade Ernst Lähde, ursprungligen åbobo men i många år redaktör för tidningen ”Kansan Työ” (Folkets Arbeta) i Viborg. Lähde var en förstklassig mötestalare, en polemiker som kunde vara saftigt humoristisk men också bitande och giftig. Han fick lätt skrattarna på sin sida vid vilket möte eller i vilken debatt som helst. Han var en djärv angripare, och socialdemokraterna använde honom då för tiden som murbräcka i alla hårdare duster.

Ernst Lähde var alltså en farlig man för oss. För att ställa honom på sidan om diskussionerna beslöt vi föreslå honom till mötets förste ordförande. Vi resonerade som så, att även om han kunde bli besvärlig för oss också som ordförande och hänsynslös som han var, leda förhandlingarna efter sitt eget sinne, skulle han dock bli mera bunden och mindre farlig för oss på ordförande-stolen än som fri representant. Det var ett nog så djärvt schackdrag — att göra oppositionsledaren till mötesordförande! De nutida fackförbundskongressernas juntamän skulle knappast komma på en sådan tanke.

Lähde anade genast argan list och vägrade blankt att åta sig ordförandeskapet. Genast efter Lähdes avslag sade en av socialdemokraterna skämtsamt att Poika Tuominen misslyckades i sitt försök att stjäla låset från noskeanhängarnas kulspruta.

I fem dagars tid hölls det agitationstal på ömse sidor. Gamla synder drogs fram och båda parterna försäkrade att de inte skulle vika en tum. Medan artilleriduellen pågick i möteslokalen förhandlade emellertid de båda generalerna i hemlighet. Lähde var realist och vågade handla ganska självständigt, alla juntamötets ställningstaganden och beslut till trots. Jag för min del hade fått i uppdrag att ta reda på hur långt vi måste retirera, huru pass kategoriska socialdemokraternas slutgiltiga krav verkligen var. En sprängning måste förhindras, vi fick inte låta socialdemokraterna lämna fårahjorden, men å andra sidan fick vi inte heller överlåta organisationens ledning åt dem.

Vi spelade djärvt båda två, Ernst Lähde och jag. Vi hade en lång rad överläggningar på tu man hand, dit vi inte kallade några andra medlemmar av de inre ringarna i våra respektive juntor. Då talade vi vanligen rakt på sak och nämnde tingen vid deras rätta namn. Lähde sade sig alltigenom vara underkunnig om våra direktiv och vår penibla situation, och trots att han säkert inte hade en tillstymmelse till svart på vitt måste jag säga att han, realpolitiker som han var, gissade ganska bra. Jag för min del försäkrade att deras nya fackorganisation skulle gå i putten emedan inga lönearbetare, inte ens de socialdemokratiska, ville gå med i en spjälkningsorganisation. Dessutom fanns det vid denna tidpunkt relativt få socialdemokratiska arbetare. En splittrare är och förblir en splittrare, sade jag, era motiv må sedan vara vilka som helst. I varje fall blir ni tvungna att lämna den gamla enhetliga organisationen med sina ärorika traditioner. Om vi förklarar oss beredda att gå med på allt vad ni rimligen kan begära, kommer massorna under inga omständigheter att förstå era splittringsförsök. Inte heller arbetsgivarna respekterar annat än styrkan, och en organisation med några futtiga tusental medlemmar äger ingen styrka.

Trots sina aggressiva ord höll Lähde personligen mera på bibehållandet av den gamla enhetliga fackorganisationen än på grundandet av en ny. Däremot var medlemmarna av hans junta, den f.d. fanatiska kommunisten Edvard Huttunen och några andra socialdemokrater, kategoriskt av den åsikten att socialdemokraterna borde utträda. Därför var det i själva verket förmanligt att rådslå och förhandla med Lähde. Vi visste båda att det inte lönade sig att spilla tid på att upplysa den andres förmörkade själ eller att ens diskutera de principiella meningsskiljaktigheterna. Jag försäkrade att Raatikainens s.k. punktstrejkstaktik redan var ett övervunnet stadium. Om fackorganisationen förblev enhetlig skulle den komma att tillämpa en strejktaktik som i huvudsak var den av socialdemokraterna rekommenderade. Samtidigt vågade jag lova att beslutet om anslutningen till Profintern skulle upphävas och ett nytt beslut fattas om inställningen till Nationernas Förbunds Arbetsbyrå. Dessa saker avverkades relativt snabbt och därefter koncentrerades köpslåendet huvudsakligen till sammansättningen av fackorganisationens ledning.

Frågan om ordförande och sekreterare för organisationen var verkligen i den dåvarande

situationen en av de allra betydelsefullaste. Lähde sade rent ut att allt det övriga skulle ordna sig utan svårighet ifall vi kunde enas på den punkten. Dittills hade endast ordföranden valts av kongressen medan delegationen utsett sekreterare. Nu ville socialdemokraterna redan på förhand också försäkra sig om vem som skulle bli sekreterare. Redan vid våra överläggningar på tu man hand kom vi i princip överens om att den stadgeändring skulle göras som krävdes för att även sekreteraren skulle kunna väljas av representantmötet. Det var med andra ord meningen att göra sekreterarposten likvärdig med ordförandeposten.

Vid de gruppmöten vi anordnat redan ett par dagar före kongressens början hade vi, delvis i enlighet med direktiven från Moskva, delvis på eget initiativ gjort bakgrunden klar för oss så långt det var möjligt och kommit överens om att vi genast från kongressens början skulle beakta att vi i slutskedet skulle komma att göra betydande eftergifter. Men det taktiska rättesnöret gick dock ut på att inga symptom på detta fick vara synliga utåt i början. Såväl i privata samtal som i offentliga uttalanden gällde det att använda sig av ett kategoriskt, aggressivt och djärvt språk men samtidigt att inte föreslå klämmar som kunde öka splittringsfaran. Den första, andra och tredje mötesdagen skulle anslås till sedvanlig kommunistisk propaganda och till att slå tillbaka socialdemokraternas angrepp, först den fjärde och femte dagen skulle reträttmanövern sättas in.

I dessa tecken försiggick kongressen sedan mycket riktigt. De kommunistiska talarna upprätthöll en ständig trumeld och hävde ur sig stora ord, hela tiden poängterande att socialdemokraterna ville spränga den gemensamma organisationen.

På kvällen den tredje mötesdagen hade jag blivit på det klara med att det skulle bli omöjligt att rädda situationen om vi följde Moskvas direktiv. I dem ingick bl.a. bestämmelsen att vi i stort sett kunde godta socialdemokraternas krav i de principiella tvistefrågorna — sådana som fackorganisationens internationella politik, inställningen till Arbetsbyrån, strejktolitiken och den s.k. neutralitetspolitiken — med villkor att beslutens ordalydelse inte fick formuleringar som var direkt nedsättande för kommunisterna. Det viktigaste var att se till att ledningen blev sådan att den underordnade sig Moskvas befallningar. Därigenom skulle det förbli möjligt att begagna den finländska fackorganisationen som ett politiskt redskap för Sovjetunionen.

I de detaljerade direktiven direkt från Moskva hette det att man till ordförande lämpligen kunde välja Erkki Härmä och till sekreterare E. K. Louhikko. Om socialdemokraterna inte godtog Härmä, vilken hade stämplats som kommunist sympatisör, kunde man i stället tänka sig den socialdemokratiske fackföreningsfunktionären E. Savenius (sedermera Saveri. Han var t.o.m. betecknad som högersocialdemokrat och man visste att han åtnjöt de socialdemokratiska kretsarnas förtroende, men han ansågs så pass eftergiven att en kraftfull sekreterare vid hans sida skulle kunna sköta saker och ting efter eget skön. Eftersom Louhikko var tänkt som sekreterare skulle det faktiskt gå för sig att ha en icke-kommunistisk ordförande. Visserligen betvivlade vi att Louhikko skulle gå i land med att t.ex. för Härmä diktera riktlinjerna för organisationens politik och var inte heller alldeles övertygade om hans överlägsenhet i förhållande till Saveri. Kanske berodde Moskvas stora förtroende för Louhikko på att de FKP:män som där handlade fackföreningsärendena, bl.a. Lumivuokko, alltjämt ansåg honom för FKP:s säkraste stöd i fackföreningssammanhang. Och de hade ju inte heller fel — Louhikkos meritlista var längre än någon annans. På ett lysande sätt hade han organiserat och lett erövringen av fackorganisationen vid 1920 års kongress och ännu så sent som 1926 hade han rökt ut renegaten Huttunen.

När jag kände mig för hos Ernst Lähde om dessa kandidater fick jag omedelbart till svar att varken Härmä eller Louhikko kunde komma i fråga. På samma sätt knackade han också kom-

inationen Saveri-Louhikko.

Den socialdemokratiska juntans enda kandidat var Edvard Huttunen som ju ett halvår tidigare avgått från ordförandeposten i organisationen. Men han var som renegat ett rött skynke för oss kommunister. Jag svarade Lähde att vilken annan person som helst kunde komma i fråga som socialdemokratisk kandidat men inte

Huttunen. Snart nog märkte jag att Lähde inte var benägen att särskilt envist hålla fast vid hans kandidatur.

Medan dessa förhandlingar pågick bakom kulisserna var givetvis också hela programmet i stöpsleven både på kommunistiskt och socialdemokratiskt håll. Enligt vad Lähde sade hade socialdemokraterna utgått ifrån att alla de ledande posterna skulle fördelas jämnt. Vidare krävde de att de fackliga sammanslutningarna inte fick användas för partipolitiska ändamål. De meddelade också att de kategoriskt vidhöll kravet på fackorganisationens anslutning till Amsterdaminternationalen. Lähde framlade även en rad andra krav, men jag märkte att dessa inte var några kardinalfrågor. Det viktigaste var och förblev ledningens sammansättning.

Tidigt den fjärde kongressdagens morgon efter en överläggning med min stab meddelade jag den samlade kommunistiska gruppen att det inte var möjligt att förhindra organisationens sprängning, ifall vi följde direktiven från Moskva, utan att det nu gällde att hitta på något nytt. Samtidigt lade jag fram en idé som runnit mig i hågen: om vi föreslog den aktade och auktoritative Matti Paasivuori till ordförande kunde vi kanske lyckas med att genomtrumfa den andra hälften av Moskvans önskemål och få Louhikko till sekreterare. Själv gonade jag mig samtidigt åt den negativa överraskning förslaget skulle bli för Lähde och hans junta. Ty om de ratade Paasivuori skulle vi få ett starkt propagandavapen i vår hand: vi var beredda att godta den främste och bäste av alla socialdemokratiska fackföreningsmän, Matti Paasivuori, men åt sossarna själva dög han inte. Paasivuori var dessutom just då socialdemokratiska partiets ordförande och hade alltså redan i den egenskapen en stark och auktoritativ ställning, hans lämplighet som socialdemokratisk ledare stod utom all fråga.

Just som denna plan hade runnit upp i min hjärna läste jag i en tidning att Matti Paasivuori samma dag fyllde 60 år. Jag kom att tänka på att fackorganisationen kunde hedra sin grundare och tidigare ledare genom att sända en deputation för att uppvakta honom.

Det var en typisk kommunisttaktik: man gick för att gratulera den fackföreningsledare som vid kongressen 1920 blivit utskälld på initiativ av samma kommunister vilka nu sände deputationen.

Vi såg till att åtminstone en del av deputationens medlemmar var personer som lämpade sig för våra speciella syften. De fick en särskild uppgift: att försiktigt höra sig för om Paasivuori vore villig att bli ordförande i fackorganisationen på villkor att kongressen valde honom enhälligt.

Natten innan deputationen sändes iväg hade det försiggått en oerhört häftig diskussion om denna nya linje. Först hade jag ställt den sovjetryske fackförbundsemissarien Melnitsanski mot väggen. Jag framlade planen för honom och frågade om han tog fackorganisationens sprängning på sitt ansvar eller om han var villig att ställa sig bakom Paasivuooris kandidatur. Jag påminde honom om att han sagt sig ha vittgående fullmakter i egenskap av Moskvas representant och förklarade att han nu fick avgöra situationen. På grund av sin ställning utåt kunde Melnitsanski inte visa sig på våra stabsammanträden, utan han upprätthöll kontakt endast med mig och var därför tvungen att lita på min bedömning av läget. Dessutom hade

han ju noga följt förhandlingarnas gång och samtalat med många av deltagarna, också med socialdemokrater, och därigenom även personligen skapat sig en ganska klar bild av det hela.

Men Melnitsanski vågade inte ta ställning till frågan om Paasivuori som ordförande. Han skyndade till sovjetlegationen och telegraferade till Moskva. Hela den fjärde kongressdagen och början av den femte väntade vi på svaret — men förgäves. I sådana angelägenheter var det sällan möjligt att få ett prompt besked från Moskva — det märkte jag både då och många gånger senare.

Melnitsanski vacklade, var tveksam och krävde att vi skulle dra ut på kongressen genom att förlänga uttalandena. Han ville vänta ytterligare en dag eller två. Jag svarade att det var omöjligt att uppfylla ett sådant krav. Det hade på förhand bestämts att kongressen inte fick räkna mer än fem dagar. Vi måste träffa vårt avgörande — det månne sedan bära hit eller dit. Melnitsanski vågade inte opponera sig men ställde sig inte heller direkt bakom vårt personval.

När den saken var klar förändrades situationen plötsligt. Då Paasivuori uppvaktades med kongressens gratulationer jämte en blomsterpjäs frågade deputationens ordförande Erkki Härmä samtidigt om han var villig att åta sig ordförandeskapet. Paasivuori funderade ett slag och svarade därpå, att det berodde på huru den övriga organisationsledningen skulle se ut och framför allt vem som blev sekreterare. Deputationen förklarade att man hade tänkt sig E. K. Louhikko på den posten. Då sade Matti tvärt: — Med den där Laiho (Louhikkos tidigare namn var Laiho) vill jag inte ha något att skaffa! Och där stod man alltså.

Deputationen hade inte fullmakt att förhandla om andra sekreterarkandidater. Men Matti hade självmant fortsatt diskussionen genom att muttra: — Eftersom man nu såvitt jag vet strävar till något slags rent spel från båda hållen, finns det ju den där Poika Tuominen som nyligen har kommit ur fängelset. Han bör väl vara en säker kommunist. Varför föreslår kommunisterna inte honom till sekreterare?

Deputationen var högeligen förvånad över att Louhikko — som i kriget med Huttunen och i de därvid offentliggjorda resolutionerna intagit en halvt socialdemokratisk attityd och dessutom var känd som gammal fackföreningspamp — inte dög till arbetskamrat åt Matti Paasivuori, medan denne i stället var beredd att godta Poika Tuominen som nyss frigivits efter att ha avtjänat en dom för landsförräderi och vars meriter som fackföreningsman var tvivelaktiga. Men Matti Paasivuori, denne ytterst självständige man, hade sitt huvud för sig.

När deputationen relaterade samtalet för vår stab blev också dess medlemmar en smula förbluffade. Dittills hade ingen ens kommit på tanken att jag kunde föreslås till sekreterare i fack-organisationen. Det ansågs självfallet att socialdemokraterna under inga omständigheter skulle gå med på något sådant. Och Kuusinen hade ju givit mig order att genast efter kongressens slut resa till Moskva för att ta itu med uppgifter inom FKP-ledningen och Komintern.

Självt hade jag emellertid ett alldeles särskilt skäl att inta en avböjande hållning till Kuusinens kallelse, och eftersom detta avgjorde mitt ställningstagande är jag tvungen att för några sidor framåt be läsaren flytta sin uppmärksamhet från fackförenings-kongressen och det socialdemokratiska frieriet till mina personliga angelägenheter.

År 1922 gjorde dr Ivar Lassy i Åbo länsfängelse en rundfråga på temat: Kan en klasskämpe gifta sig? Jag svarade halvt på skämt, halvt på allvar att en klasskämpe inte kan gifta sig, för en gift karl vid fronten är ett frö till tvedräkt och eftersom han har hustru och barn är han inte varje ögonblick beredd att se döden i vitögat. Detta ställningstagande, om vilket också jag

senare då och då har blivit påmind, gav upphov till en hel del prat och diskussion. Tydligt var jag dock ingen riktig klasskämpe, ty jag följde inte ens själv mitt eget direktiv — så fanatiska klasskämpar finns det väl inte att de vore likgiltiga för unga vackra flickor.

Hur som helst så började jag i slutet av 1920 vid Sörnäs ungdomsavdelnings möten och fester intressera mig så pass för en ung flicka med flätor att jag försökte få till stånd samtal med henne. När jag fick reda på att hon hette Lyyli Kyllikki Rainio gissade jag genast att hon var dotter till den kände socialdemokratiska kooperations- och tidningsmannen Jussi Rainio.

Fadern, som jag träffat några gånger, hade i många år verkat som huvudredaktör för tidningen ”Sosialidemokraatti” i Björneborg. Lyyli hade alltså vuxit upp så att säga i trycksvärtans värld och redan under skoltiden hade fadern på somrarna satt henne i arbete på redaktionen, först som notisjägare och senare, när hon i skolan hade lärt sig tillräckligt med svenska, som översättare av notiser och artiklar ur svenska tidningar. Jussi Rainio var Tanners arbetskamrat redan i början av seklet. Tillsammans hade de i Åbo satt fart i ”De mindre bemedlades andelshandel” och tillsammans hade de redigerat ”Sosialidemokraatti” sedan Tanner på Rainios och Salins uppmaning flyttat från Viborg till Björneborg.

Jag behövde inte fråga hur det kom sig att Lyyli hamnat på en så radikal ungdomsförenings möten — kommunistisk var den ju inte då ännu. Jag visste att hennes far i samband med händelserna 1918 hade fallit offer för en synnerligen rå hämndeakt. I sin egenskap av, tannerian hade Rainio häftigt motsatt sig upproret, t.o.m. så häftigt att han då det utbröt avgick från huvudredaktörsbefattningen och blev chef för andelsaffären Kansa. Trots detta mördades han på ett grymt sätt efter kriget. Mordet på honom i Björneborg har allmänt ansetts vara det grällaste exemplet på hur även oskyldiga människor föll offer för den vanvettiga vita terrorn. Väinö Tanner har i flera olika sammanhang, bl.a. i sina memoarer, skrivit om Rainio och hans öde.

Vid familjefaderns frånfälle blev hustrun lämnad så gott som på bar backe med fyra minderåriga barn. Lyyli, det äldsta av barnen, gick då i sjätte klassen i flickskola, och hennes skolgång avbröts naturligtvis. Hon måste tillsammans med modern förtjäna familjens uppehälle och möjliggöra de yngre barnens skolgång.

Jag konstaterade genast att flickebarnet hade en mycket spetsig tunga och särskilt gärna slängde omkring sig stickord just om mig. Kanske är partisekreterarjobbet till sin natur sådant att man lätt blir en visa i var mans mun, som dagens Korsimo och Leskinen. I varje fall tog hon mig från första stund i upptuktelse, uttryckligen på grund av min för partisekreterare typiska fräckhet och oförskämndhet.

1918 års händelser gjorde dock att vi kände ett slags ödesgemenskap, även om vi inte alls talade om den saken under den första tiden av vår bekantskap. Lyyli har aldrig, vare sig då eller senare, haft någon dragning till den radikala kommunismen. Hon stod för sin övertygelse och blev inte medlem av det kommunistiska partiet ens i Sovjetunionen, trots att hon stundom under vår femåriga vistelse där utsattes för påtryckning.

I själva verket var våra sammanträffanden de första tiderna mycket slumpartade: bara när vi helt oförhoppandes råkade hamna på samma tillställningar. Vändpunkten blev min häktning 1922. Då var Lyyli Kyllikki den första som per brev började hålla mig á jour med situationen. Utbildad journalist som hon var hade hon förmågan att på ett alldeles utomordentligt sätt ge mig en bild av händelserna och stämningarna utanför fängelsemurarna i sina långa reportagebrev, som kunde uppgå ända till ett tiotal i månaden. För en fånge biten av politikflugan betydde sådana brev mycket mera än de läckraste paket.

När jag våren 1926 frigavs ur fängelset var det liksom självfallet att Lyyli och jag skulle hålla ihop. Där behövdes inga högtidliga frierier, inga extatiska trohetseder, inte ens någon förloving — det kändes bara helt naturligt och klart att vi hörde samman. När jag sedan i början av påföljande år hade skaffat mig en enrums aktievåning i Helsingfors frågade jag försiktigt om vi inte kunde flytta ihop.

— Visst, svarade Lyyli. — Men först ska vi vigas.

Så ärkekommunist jag var, var jag samtidigt till den grad kälkborgerlig att jag tyckte det var en självklar sak. Naturligtvis skulle vi vigas, inte gick det ju an att en ung kvinna flyttade ihop med en man utan vederbörliga formaliteter.

Vi tog omedelbart ut lysning och lördagen den 18 juni 1927 infann vi oss i Helsingfors politieborgmästare H. Ehrnrooths kansli. Vid den tiden stod jag nästan dagligen i kontakt med borgmästare Ehrnrooth som fungerade som medlingsman i arbetstvister — sådana konflikter förekom ju hela tiden. När vaktmästaren anmälde att fackorganisationens sekreterare Tuominen önskade träffa borgmästaren, hörde jag genom den öppna dörren hur Ehrnrooth förtretad svarade:

— Jag har inte tid nu. Det är ju lördag i dag. Tjänstetiden är snart slut och dessförinnan har jag massor av saker att göra. Just nu kan jag inte börja reda ut Tuominens konflikter.

Vaktmästaren förklarade att han inte trodde att det gällde någon arbets- och lönekonflikt den här gången. — Tuominen tycktes ha en ung dam med sig.

— Jaså, jaha, svarade Ehrnrooth, nå, så be dem stiga in då.

Vi steg på och Ehrnrooth tog soligt leende emot oss och förklarade att han blivit rädd för att tvingas offra hela sin söndag på någon större arbetstvist som jag satt i gång. — Men nu har ni av allt att döma betydligt trevligare saker för er!

— Det kan man väl säga, svarade jag. — Den här gången gäller det ingen vanlig liten strejk utan en livslång arbetstvist, och nu anhåller vi inte om medling av herr borgmästaren utan om stadfästelse.

Vigselakten stökades undan i all enkelhet med två vaktmästare som vittnen. Borgmästarens gratulation var kanske en aning mera familjär än vanligt. Han sade sig hoppas att den arbetstvist han nu hjälpt till att starta inte skulle upphöra i första hast. Vi kunde givetvis ingenting garantera men förklarade i alla fall skrattande att vi redan var erfarna experter på arbetstvister bägge, varför det fanns gott hopp om att vi skulle stå oss också i den här.

Den ”arbetskonflikt” som då började har redan pågått i över trettio år, utan att det har förekommit strejker, för att inte tala om medlingsmän. Det har varit både mot- och medvind, men sida vid sida har vi vandrat i både det ena och det andra vädret. Någon lätt vandring har det sannerligen inte varit för Lyyli Kyllikki, men hon har varit beundransvärt uthållig. Utan hennes stöd skulle jag aldrig ha klarat mig så här långt.

Men återvändom till fackorganisationen och dess angelägenheter.

När jag hade fått Kuusinens kallelse att flytta till Moskva, kanske för hela min återstående livstid, berättade jag det naturligtvis för Lyyli. Snart nog framgick det att hon inte ansåg flyttningen önskvärd och inte själv hade lust att slå sig ner i idealsamhället. Delvis därför och delvis också av andra orsaker var jag inte tilltalad av Kuusinens artiga order och inbjudan, så stora framtidsvyer den än lät hägra för min inre syn. När det nu yppade sig en chans att avböja var jag rent ut sagt belåten. Medlemmarna av min stab blev ännu mera entusiastiska än jag

själv. Om Paasivuori en gång godtar dig, så kör i vind, hojtade de när de hade hört deputationens redogörelse.

Så var då läget återigen förändrat. Jag förklarade det i stora drag för Melnitsanski och anhöll om hans bifall. Också han blev synbart entusiastisk. Redan vid avfärden från Moskva hade han fått den uppfattningen att jag åtnjöt FKP:s förtroende, och om jag en gång kunde bli vald till sekreterare i fackorganisationen skulle detta säkert vara ägnat att mildra de farhågor som valet av Paasivuori till ordförande kunde väcka. Han vågade dock inte ge sitt bifall på rak arm utan förklarade åter att han skulle telegrafera. Varpå han började invänta ett svar som aldrig kom.

När jag sedan informerade Ernst Lähde och dennes stab om Mattis kandidatur och om hans önskemål att jag skulle bli sekreterare, kom detta som en fullständig överraskning för dem. Men deras förvåning över förslaget om ordförande var större än över förslaget om mig som sekreterare! De märkte nu att en skickligt upplagd manöver var i full gång. De hade förberett sig på att slå ut kombinationerna Härmä-Louhikko och Saveri-Louhikko och räknat med att deras man Hutrunen kunde tänkas ha åtminstone någon liten chans gentemot dessa.

Trots att de givetvis litade helt och fullt på Paasivuoris kannedam om fackföreningsrörelsen och likaså på hans orubbligt socialdemokratiska inställning, befarade de att den rättframme och öppne Paasi-Matti kunde bli utnyttjad som något slags täckmantel för kommunisternas politik. Men de kunde ju inte direkt vägra att godkänna hans kandidatur. Därför ställde sig varken Lähde eller majoriteten av hans stab avvisande. Enligt vad Lähde berättade rådde det ingen oenighet inom den socialdemokratiska juntan om min kandidatur, det var bara om Paasivuoris lämplighet meningarna gick i sär!

När vi slutligen hade nått överenskommelse om ordförande- och sekreterarkandidaterna först med Lähde och sedan vid ett gemensamt sammanträde med hela den socialdemokratiska juntan, var fackorganisationen räddad från sprängning.

Medan Komintern och Profintern i Moskva grunnade över våra nya förslag och Melnitsanski förgäves inväntade svar på sitt telegram satte vi i gång. Vi måste ta avgörandet på vårt eget ansvar, och till vår tillfredsställelse lovade Melnitsanski att ta oss i försvar i vederbörande instanser i Moskva när frågan om avvikelser från direktiven kom upp, emedan också han hade blivit fullt övertygad om att den enda möjligheten att rädda fackorganisationen var att handla som vi gjort.

När frågan om ordförande och sekreterare var något så när klar började köpslåendet på nytt, denna gång om platserna i delegationen och exekutivutskottet. Samtidigt dryftades också de principiella frågor som under de första kongressdagarna förefallit olösliga. Lähde och hans stab ansåg till exempel anslutningen till Amsterdam inte längre vara så oundgänglig, om de bara fick löfte att beslutet om anslutning till Profintern skulle upphävas och organisationen skulle förbli neutral. Han frångick även kravet på en delning lika mot lika av platserna i ledningen. Basen för den slutliga överenskommelsen blev att kommunisterna skulle få två tredjedelar och socialdemokraterna en tredjedel av platserna såväl i delegationen som i exekutivutskottet. Den förra utvidgades till att omfatta 30 medlemmar och det senare 10. I delegationen fick alltså kommunisterna 20 representanter och sossarna 10, i exekutivutskottet de förra 7 och de senare 3. Men det höll Lähde kategoriskt fast vid, att båda parterna själva skulle få utse sina representanter oberoende av fackförbundens förslag. Därför måste vi godta fackorganisationens dåvarande fiende nummer ett, Edvard Huttunen, som medlem i båda instanserna, trots att inget förbund hade föreslagit honom. At sig själv reserverade Lähde en

plats i delegationen, och jag vill minnas att han dessutom blev suppleant i exekutivutskottet.

Redan den femte dagens förmiddag hade vi alltså försäkrat oss om att fackorganisationen inte skulle spricka.

Därefter började vi förbereda en kommunistisk resolution. Jag hade från Moskva fått ett utkast skrivet av självaste Otto Ville Kuusinen. Vid representantmötet hade kommunisterna varit tvungna att retirera, men i resolutionen inlades ännu under kongressens sista minuter ett häftigt propagandistiskt angrepp på sossarna. Detta höll på att leda till ett nytt spjälkningshot. Socialdemokraterna motsatte sig på det skarpaste att ett så oförskämt dokument togs till kongressens protokoll. Men enligt kommunisternas direktiv skulle resolutionen både läsas upp och fogas till protokollet. Socialdemokraterna antydde att de skulle rygga alla sina tidigare löften om detta verkligen skedde. När jag märkte att situationen spetsades till därefter att vi åter stod inför hotet om spjälkning uppmanade jag mina juntamän att föreslå att mötet skulle överlämna till protokollistens eget avgörande om han tog resolutionen till protokollet eller inte. Ernst Lähde genomskådade säkert också detta knep men förklarade att han godkände förslaget för att vidare konflikter skulle undvikas. Givetvis fogades resolutionen sedan till protokollet.

Valförrättningen gick helt och hållet enligt en på förhand uppgjord namnlista. Vi hade till och med kommit överens om sådana detaljer som att Lähde understödd av Jokela, en kommunist i rätt framskjuten ställning, skulle föreslå Paasivuori till ordförande. Kommunisten August Mäenpää föreslog Arvo Tuominen till sekreterare och understöddes av socialdemokraten Lähde. Båda valen var enhälliga. Lika gick det med delegationsvalet.

Denna kongress var en vändpunkt. Den upplösningsprocess som redan hade pågått i flera år och var som allvarligast 1925-26 avstannade. Under egiden Paasivuori-Tuominen började ett starkt uppsving för fackföreningsrörelsen. Förtroendet för fackorganisationen började steg för steg återställas. Socialdemokraterna anslöt sig i allt tätare skaror, eftersom deras egen man satt på ordförandestolen.

Efter kongressens slut fick jag en mängd gratulationer från Moskva. Min läromästare Otto Ville Kuusinen skrev det ena lovprisande brevet efter det andra och förklarade att det hela lyckats över förväntan. Vidare underströk han att stora uppgifter nu förestod oss. Finlands fackorganisation skulle komma att spela en enastående roll i världspolitiken, och inte bara i fackföreningsvärlden utan på hela den kommunistiska politikens fält.

Socialdemokraterna hade redan hunnit sammankalla ett stiftande möte för den egna fackorganisation de ämnat bilda. Mötet, som var utlyst till kort efter kongressen, måste nu läggas om på annan bog. Det hölls visserligen, men där konstaterades rätt enhälligt att inget skäl förelåg att bilda en ny organisation. Några äldre socialdemokratiska fackföreningsmän angrep Ernst Lähde och hävdade att han gått i en av kommunisterna utlagd fälla. Men de som krävde en ny organisation fick inte tillräckligt understöd, och frågan kom inte upp på dagordningen ånyo förrän 1929. Matti Paasivuori var en till den grad enande kraft att det inte var möjligt att bilda en ny fackorganisation så länge han satt som ordförande i den gamla. Först sedan kommunisterna med sitt dumma taktikspel och politiserande hade drivit bort honom från ordförandestolen för tredje gången bildades den nya organisationen, FFC.

De storpolitiska följderna av en semester

Det flitiga lantbrukarparet på Lövkulla i Kyrkslätt. — ”Puntti, den här rätten ska ätas bara med gaffel.” — Kommunismens frön faller i god jord. — Yrjö och Alli Leino kommer med på

ett hörn. — En kyrkoherdedotters utträde ur kyrkan. — En av agrarförbundets stiftare som FKP:s hantlangare. — Vi försöker splittra agrarförbundet med tillhjälp av "Talonpojan Sanomat." — Sam Sihvo och Ruupert Kainulainen som hovpoeter. — Leino avslöjas och görs i Ekenäs till renlärig kommunist. — Hertta och Yrjö Leinos väg till maktens tinnar. — Den mäktige inrikesministern. — En middag på Stockholmslegationen. — "Om den saken talas det inte." — En tältsäng för f.d. inrikesministern. — Två intressanta dygn i den uppländska ödemarken. — Inrikesministerns överraskande budskap till försvarsmaktens kommandör. — Nervösa stunder i Moskva. — Fosterlandet vann.

Det var på försommaren 1926. Jag genomlevde mina första månader som fackorganisationens sekreterare och förberedde samtidigt tillsammans med min fästmö vårt giftermål. Vi planerade också att tillbringa en kort sommarferie tillsammans. Min fästmö hade tre veckors semester men jag i min egenskap av nyanställd funktionär bara omkring tio dagar.

Efter frigivningen bodde jag hos Otto Ville Kuusinens första fru Saimi, Hertta Kuusinens mor. När jag vände mig till henne och frågade om hon visste något lämpligt semesterställe svarade hon på rak arm att hon kände en änka, fru Leino, vars son ägde ett lantställe, och hon hade hört av fru Leino att sonen gärna tog emot sommargäster. Redan följande dag fick jag genom fru Kuusinens förmedling hans adress och telefonnummer.

Stället hette Lövkulla gård och låg i Kyrkslätt. Jag talade i telefon med husbonden själv, som meddelade att inspektorsbostaden stod till förfogande. Hyran kom vi överens om med några få ord. Så var det alltså klart med semesterstället, och några dagar senare reste vi till Kyrkslätt och Lövkulla.

Värdfolket gjorde från första stund ett mycket sympatiskt intryck. Leino själv visade sig vara en energisk man med sinne för ordning och reda. I sitt uppträdande var han rejäl och rakt på sak. Han hade inte husbönders vanliga pratsamma sätt utan talade

i korta, koncisa satser. Fru Alli var rentav en skönhet, en lång, smärt, käck och högst charmfull person.

Det var lätt att bli bekant både med Yrjö Kaarlo Leino och hans unga hustru. Man behövde inte mjölka ur dem saker och ting; allt man behövde veta talades om för en, öppet och sakligt. Det framgick att Leino var lantbrukstekniker utdimitterad från Kurkijoki lantbruksinstitut. Senare hade han tjänstgjort som lärare vid en lantmannaskola. Frun var dotter till kyrkoherde Simola och hade avlagt hushållsläraryrksexamen. De hade blivit bekanta i Libelits, vid Siikasalmi lantmanna- och hushållsskola där båda hade varit lärare.

Vår värd och värdinna arbetade hårt. Tjänstefolk fanns det inte i gården, som inte var särskilt stor men trots allt för stor för att skötas av bara två människor. Husbonden skötte lantbruket. Hästarna ägnade han alldeles särskild omsorg; de var såvitt jag minns stambokshästar båda två och Leino kunde deras stamtavlor utantill i många generationer.

Fru Ali skötte själv de sex eller sju korna samt trädgården. Vid vilket klockslag vi än steg upp om morgnarna hade de båda redan många timmars arbete bakom sig, och på kvällarna fortsatte deras arbetsdag ännu långt efter det vi semesterfirare hade gått och lagt oss.

Båda två visade sig vara temperamentsfulla och eldfångda människor. Redan första dagen av vårt besök inträffade ett intermezzo som har etsat sig in i mitt minne för tid och evighet.

Vi hade bjudits över till värdfolket på festmiddag — det hade uttryckligen påpekats att det inte gällde en vanlig middag utan en festmåltid. Fru Ali var en fanatisk vegetarian och tålde

därvidlag inga undantag i sitt hushåll. Både husbonde och gäster fick finna sig i att hon inte ens gick med på att steka eller koka fisk. Men så kunde hon också verkligen tillreda växtmat som både såg ut och var läcker. Det middagsbord vi bänkade oss vid var vackert och lockande för ögat och rätterna utsökta i smaken. Vi gäster konstaterade med en mun att vi aldrig tidigare skådat eller ätit något jämförbart.

Stämningen vid middagsbordet var från första början den bästa. Det var som sagt lätt att komma dem båda inpå livet och titlarna slängdes omedelbart. Allt var precis som det skulle.

Men plötsligt rynkade värdinnan ögonbrynen och sade:

— Puntti! Har jag inte sagt dej att den här rätten ska ätas bara med gaffel och inte med kniv och gaffel.

Vi blev mäkta förbluffade över värdinnans plötsliga metamorfos och ilskna ton. Lika förbluffad och förstummad tycktes värden själv bli. (Puntti var hans smeknamn).

Några ögonblick var det absolut tyst. Så slängde Puntti servetten ifrån sig, lade ner kniv och gaffel så det smällde i bordet, muttrade några kraftord och försvann ur matsalen. Av fotstegen att döma gick han upp i sovrummet i övre våningen.

Som genom ett trollslag var stämningen helt och hållet förändrad. Vi satt och kippade efter luft ett slag ända tills jag — van som jag var att medla i de konstigaste tvister i fackorganisationen — föreslog att jag skulle gå upp och be värden komma tillbaka. När vi alla var församlade på nytt skulle maten smaka bättre igen och i en annan stämning skulle vi åter göra rättvisa åt bordets utomordentliga håvor. Värdinnan gjorde lagom lama invändningar:

— Asch, det behövs inte. Han kommer nog självmant. Han är en sådan där vindböjtel — brusar hastigt opp och blir lika fort god igen. Vi fortsätter att äta och struntar i honom.

Men jag ansåg mig ha fått ett halvt medgivande, reste mig från bordet och gick upp i övre våningen. Jag sade till Leino att min fästmö och jag var särskilt harmsna över skärmytslingen därför att inte heller vi visste att maträtten ifråga skulle ätas bara med gaffel. Anmärkningen hade bort adresseras snarare till oss än till värden.

— Nå, det är ju just det som gör mej allra mest förbaskad, svarade min värd. — Hade det gällt bara mej så hade jag kanske kunnat svälja åthutningen. Men det är opassande av Ali att gå på så där när vi har gäster.

Men det dröjde inte länge innan Punttis ilska var sin kos. Skrattande gick vi ner tillsammans, några skämtsamma repliker fälldes, och så var den glada stämningen hastigt återställd vid middagsbordet.

Ja — det var ett impulsivt värdfolk vi hade. Lätt brusade de upp båda två, men lika fort var allt glömt igen, något agg gick de aldrig och bar på. Tio, femton minuter efter ett utbrott av ilska var allt åter som det skulle.

Varken värden eller värdinnan föreföll att intressera sig särskilt för arbetarrörelsen eller för politik över huvud taget, trots att Leinos föräldrar, eller åtminstone modern, hade varit med i arbetarrörelsens led. Däremot gick det personliga missnöjets. vågor rätt höga, det kunde vi genast konstatera. De hade köpt sin gård till största delen på lån. De tyngdes alltså av en stor skuldbörda och måste stå i och gno både dag och natt för att klara räntor och amorteringar. Kommunistisk funktionär och agitator som jag var gick jag naturligtvis till verket omedelbart när jag märkte att här fanns ett fruktbart fält av missnöje där kommunismens frön kunde tänkas gro nog så lätt.

Var gång jag fick ett lämpligt tillfälle förde jag in samtalet på frågan varför de skulle vara tvungna att knoga så där både dag och natt medan husbondfolket i granngårdarna, dessa gamla, rika och välbärgade kyrkslätthemman, inte såg ut att lägga två strån i kors utan bara levde som herrskap medan pigor och drängar gjorde allt arbetet.

Sådant tal gick som yxa i smör. Varje gång märkte jag att mina tankar och idéer vann gehör. Båda förklarade med en mun, att det var just det som var det bakvända i sammanhanget. Varför skulle de, unga människor, vara tvungna att digna under en sådan skuldbörda och inte ens vara säkra på att någonsin kunna komma ifrån den.

Steg för steg avancerade jag tills jag slutligen tyckte att jag vågade tala öppet också om kommunismen. Jag förklarade att kommunismen var den enda idélära som gjorde slut på alla dylika missförhållanden. Mycket ofta ledde jag in samtalet på förhållandena i Sovjet och förklarade huru sådana problem hade blivit lösta där. Då befann man sig ännu i NEP-perioden och också de privata bönderna hade alltjämt drägliga villkor. Jag hänvisade till dem och uppmanade allt som oftast vårt värdfolk att jämföra böndernas villkor i Finland och där. Där fanns inga skuldbördor. Jord fick man i stort sett gratis och därtill statsunderstöd för dess skötsel.

Här föll kommunismens frö i god jord. Leino och hans fru blev mycket intresserade av förhållandena i Sovjet. Ett och annat visste de redan förut, och mera ville de höra.

Under senare besök dristade jag mig till att förklara att den kommunistiska rörelsen behövde just sådant folk som de, energiska, intelligenta, med god allmänbildning och framför allt yrkesskicklighet. Kunde de inte medarbeta i våra tidningar och publikationer med artiklar i yrkesfrågor? Om partianslutning vågade jag ännu inte så mycket som viska. Så kom det sig att både Leino själv och fru Ali debuterade 1927 som medarbetare i den av kommunisterna utgivna Röda kalendern. Leino skrev om jordbruksfrågor, frun om trädgårdsskötsel och hemhushållning, båda under signatur.

Eftersom Leino sedermera blev en vida känd politiker, bl.a. som inrikesminister i vår efterkrigsregering, kan det vara av intresse att lyssna till hans stämma för mer än trettio år sedan, då han tog sina första steg i riktning mot politiken. Jag hade redan lyckats så pass i min kommunistiska agitation att han ansåg det nödvändigt att få med också en smula ”klasskamp” i sin uppsats. Så här började han den:

Ett karakteristiskt drag för det nuvarande småbruket i vårt land är tungt, mänskligt arbete som kräver en myckenhet fysisk styrka. Granskar man den finländske småbrukarens arbetsdag märker man, att han i nio fall av tio är tvungen till så mycket tungt övertidsarbete att detta knappast skulle tillåtas inom andra näringsgrenar.

Detta den finländske småbrukarens förnedringstillstånd är en av de tydligaste av de förbannelser som följer med det kapitalistiska systemet.

I fru Allis artikel var det fränare tongångar:

Borgare som sporrats av småbrukaridén har prisat lönsamheten i odlingen av såväl köksväxter som frukter och bär. I detta som i allt annat siktar borgerskapet till utsugning: alla produkter måste säljas. Givetvis är lönsamheten det första villkoret, men främst måste man dock mätta den egna munnen, först därpå fylla torgkorgen.

— — —

Lönsamheten är ett grundvillkor för småbruket som för alla verksamhetsformer. Jordbrukarnas slit är långtifrån ett nöje. Men det galna systemet har lett till att småbruk under nuvarande förhållanden ”lönar sig” endast vid onaturligt hårt slit från småbrukarnas sida — om alltid ens då. Endast ett

samgående mellan industriarbetarna och lantbruksarbetarna (småbrukare och bönder) kan förändra och utjämna situationen. Först då kommer även småbrukarnas frukt- och köks-växtodling att få den ställning som tillkommer densamma.

Jag berättade ju redan hur impulsiva och lättantändliga både Leino och hans fru var. Jag skall nämna ett exempel till, en händelse som också den inträffade den sommar vi gästade Lövkulla. En dag när jag kom ut för att fira weekend berättade Alli en läcker historia. Hon hade rannsakat sig själv och kommit till resultatet att det inte gick an för en upplyst människa att höra till kyrkan. Hon beslöt på stående fot att resa till Helsingfors där hon var skriven i — vill jag minnas — norra finska församlingen vars kyrkoherde var prosten Kuusisto.

På den tiden var det och torde för resten än i dag vara brukligt, att kyrkoherden eller kapellanen ”för statistikens skull” utbad sig ett enskilt samtal med den som kom för att anmäla sitt utträde ur kyrkan och frågade efter orsaken till utträdet. Alli reste alltså in till Helsingfors, gick till pastorsexpeditionen, framförde sitt ärende och blev kallad till ett samtal med kyrkoherde Kuusisto, som råkade vara skolkamrat och god vän till hennes far. När denne såg att utträdaren var identisk med Alli Simola, dottern till hans vän, blev han förvånad och sade:

— Är det du ... Alli Simola! Vill du lämna kyrkan? Vad ska det betyda ... Simolas dotter? Dottern till min bäste vän och skolkamrat!

Alli hade svarat att det var just hon och ingen annan. — Jag om någon vet vilka skenheliga fromhetshycklare ni präster är. Jag har ju kunnat konstatera det bättre än någon annan eftersom jag själv är dotter till en kyrkoherde.

— Och så lät jag det basa på. Jag avlossade verkliga bredsidor. Jag började vräka ur mig allt vad jag hade emot både prästerna och kyrkan. Men jag hade knappt hunnit halvvägs då prästen Kuusisto reste sig ur stolen och sa: ”Snälla vän, gå, försvinn! Sannerligen, om kyrkan kan hålla en sådan människa som du i sitt sköte. Du är då verkligen mogen att utträda.”

Han bad henne gå utan att räcka henne handen. Alli var så ivrig när hon berättade att jag aldrig har hört ens den illrödaste kommunist skildra sitt utträde ur kyrkan med sådan emfas och iver.

Då jag blev bekant med makarna Leino höll kommunistiska partiets politbyrå i Helsingfors som bäst på att undersöka möjligheterna att nå bättre kontakt med bondebefolkningen i allmänhet och småbrukarna i synnerhet. Partiet gick nog under namnet arbetarnas och småbrukarnas parti, men förbindelserna med småbrukarna var inte att skryta med. Vid rådpägningar med Moskva och på grund av de vinkar vi fått därifrån hade vi kommit till slutsatsen att extraordinära åtgärder måste vidtas för att få bondebefolkningen med i den kommunistiska rörelsen.

Då för tiden var parollen liksom ofta både förr och senare gemensam front över ledarnas huvuden. Också i detta fall gick direktiven från Moskva ut på att vi måste förbigå agrarförbundets ledning och skapa en gemensam front med de egentliga bönderna och småbrukarna över huvudet på deras politiska ledare. Vi sade dock inte att agrarförbundet skulle krossas, såsom det senare har sagts i liknande sammanhang, utan vi nöjde oss med att säga att den del av agrarförbundet som rätteligen tillhörde oss skulle snittas ut, samtidigt som vi sökte redskap att utföra operationen med.

Som en oundgänglig åtgärd betraktade vi startandet av en tidning avsedd för bondebefolkningen. Vi hade naturligtvis snokat efter eventuella missnöjda element inom agrarförbundet

och försökt komma i kontakt med dem i den mån vi fann vad vi sökte. En betydande grupp missnöjda hade samlat sig kring den gamla agrarveteranen och jordbrukaren Matti Läheniemi från Räisälä. Läheniemi hörde till det gamla agrargardet och var — om man får tro honom själv — en av de tre personer som stiftat partiet. Nu hade han råkat i delo med dess egentliga ledare, knotade öppet och upprätthöll en offentlig opposition. Vi kunde genast konstatera att hans anhängarskara inte var stor, men eftersom han i alla fall var en av veteranerna bland agrarerna trodde vi att det skulle bli möjligt att bryta ut något slags grupp med honom i spetsen ur partiet. Läheniemi hade också en del andra meriter som vi räknade med att typiska agrarförbundare skulle värdesätta. Han hade varit en energisk värvare inom jägarrörelsen och bistått den på ett aktivt och uppoffrande sätt. Också i grundandet av skyddsskårsrörelsen hade han deltagit med stor energi. Vi antog att det skulle bli svårt att stämpla en sådan man som kommunist och beslöt grunda en tidning med Läheniemi som chefredaktör.

Vi upptäckte dock genast att Läheniemi inte var någon pennans man. Han gick alltså inte i land med att redigera tidningen. Men vi kunde kanske utnyttja hans namn om han lät oss använda det. Redan efter de första diskussionerna visade han sig mycket entusiastisk. Problemet var bara att få en kompetent, yrkeskunnig redaktion till en tidning avsedd för småbrukare och bönder. Det gick ju inte an att bjuda dem på idel kommunistisk propaganda — en sådan tidning skulle ha avslöjat sig redan i sitt provnummer.

Då kom jag att tänka på min nye vän lantbruksteknikern Leino. Han var ju yrkesman på området. Om han åtog sig att skriva de fackligt betonade artiklarna skulle vi nog sköta den politiska sidan av saken och spjälkningen av agrarförbundet. Jag lade fram förslaget för Leino som till min förvåning accepterade omedelbart, visserligen med den reservationen att han skulle medarbeta bara i den utsträckning gårdens skötsel tillät. Tidningen skulle dock komma ut endast en gång i veckan och inte kräva så förfärligt mycket arbete.

Så slogs då saken slutgiltigt fast. ”Talonpojan Sanomat” (Bondetidningen) började utkomma med Läheniemi som huvudredaktör. Redaktionssekreterare var — utan att hans namn nämndes i offentligheten — Yrjö Kaarlo Leino.

De första numren, som utgavs sommaren 1926, försökte vi redigera så att ingen kommunistpropaganda kom till synes. I förgrunden stod fackbetonade lantbruksartiklar skrivna med en kompetens som gjorde att jordbrukarbefolkningen åtminstone inte kunde avfärda tidningen som bara bluff.

Det gick långa tider innan huvudredaktör Läheniemi och redaktör Leino alls träffades. Vi kom uttryckligen överens om att Läheniemi inte ens skulle få veta vem som var författare till lantbruksartiklarna. Några artiklar publicerades också i huvudredaktörens namn. Vi tog alltid kontakt med honom på förhand så att han åtminstone i någon mån var på det klara med innehållet i ett kommande nytt nummer.

Leino sände sina artiklar antingen till mig eller till hans och Läheniemis kontaktman, FKP:s underjordiske funktionär Antti Järvinen. Denne — Iso-Antti var hans täcknamn — var en av de få som då och då fick lov att besöka Lövkulla.

Från och med den 8 oktober 1926 började ”Talonpojan Sanomat” utkomma regelbundet varje vecka, utan avbrott ända till slutet av 1927, då tidningen ”t.v. upphörde att utkomma av brist på medel”. Adressen till dess kontor och redaktion var Helsingfors, City 15, telefon 21 42, vilket var adressen och telefonnumret till en skobutik. Tidningen trycktes i Helsingfors på Simelii arvingars tryckeri. Det första provnumret gick ut i 20.000 exemplar. Senare var upplagorna mellan 5.000 och 10.000 exemplar som i huvudsak utdelades gratis.

I tidningens andra nummer kan man läsa följande om det mottagande detta Matti Läheniemis och Yrjö Leinos gemensamma organ bestods:

VÅRT TIDNINGSFÖRETAG

har av agrar- och samlingspartitidningarna välkomnats med drypande gift. Vi hade dock väntat oss, att t.o.m. de skulle försöka ta fasta på det sakliga som vi i vårt första provnummer lade fram för dem.

Men dessa ting tycks ha varit alltför ömtåliga och föranlett ”förmågorna” att försöka kringgå dem. Däremot försöker de lägga sina slingor omkring oss, och deras tvetungor stämplar vårt företag såsom ”skumt”. Plötsligt ”gick det upp” för signaturen Junnu i Uusi Suomi att ett par kommunisttidningar kantänka ”publicerat en artikel som innehöll likartade meningsyttringar”. Maakansa kan i samma andedrag berätta att vår tidnings huvudredaktör har ”i misstänklig grad umgåtts bland kommunisterna”. Käkisalmen Sanomat har sig bekant att han ”bevisligen har umgåtts i dessa kretsar.” Det är ju på modet att alla nedriga krafter försöker skjuta sina motståndare med kommunistpatroner.

I slutet av artikeln heter det:

— — — Så att om vi måste välja sällskap närmar vi oss nog en kommunist mera bekymmerfritt än en fascist — även om skaparen inte har givit oss förstånd att vara rädda heller för den senare, bara att känna avsky för honom.

Såsom härav framgår insåg motståndarna redan efter det första provnumret vartåt spåren ledde. Detta fortsatte sedan hela den tid tidningen kom ut. Artiklarna i Talonpojan Sanomat var försedda med signatur — endast Läheniemis namn förekom då och då och i enstaka fall någon annans. Det var bara Sam Sihvos namn som regelbundet stod tryckt under historier av skönlitterär natur och Ruupert Kainulainens under diktstumpar. Med anledning av Sam Sihvos död publicerades bl.a. dessa versrader: ”De skiraste lyckodrommar förgår, de skönsta rosor dör och vissnar, lögner är även

de hetaste kissar och kvinnans skratt bedrägeri.”

Antagligen var det Yrjö Leino som hade befordrat dessa rader, skrivna av Sihvo själv, till trycket. Om det var han tyder det på en dragning åt profetisk klarsyn också i fråga om hans eget öde.

Vi försökte använda oss av Matti Läheniemis grupp och tidningen ”Talonpojan Sanomat” också vid valen 1927, och i Karelen fick vi verkligen till stånd ett valförbund som dock inte erhöll mer än 1.307 röster. FKP hade nu blivit övertygat om att det inte var någon lätt sak att splittra agrarförbundet, och i slutet av 1927 lät man tidningen dö. Den hade svalt ett nätt belopp av Kominterns eller rättare sagt Sovjetunionens medel och resultatet var lika med plus minus noll.

Så gick det till när Yrjö Kaarlo Leino och jag försökte spränga agrarförbundet. Nu hade alltså också lantbruksteknikern och hemmansägaren Leino kommit i nära kontakt med FKP och blivit ett av dess redskap. Jag hade genast i början kommit överens både med Leino själv och med partiledningen om att man inte alls skulle försöka placera honom på någon synlig plats i den vänsterradikala rörelsen och ännu mindre i FKP. Han skulle utnyttjas endast som facklig expert. Också i övrigt vidtogs en mängd försiktighetsåtgärder för att undvika att han blev komprometterad. Jag slutade redan hösten 1926 att besöka hans gård. De följande somrarna var Leinos sommargäster inte kommunister och inte ens kommunistanhängare, utan några av den helsingforsiska musikvärldens mest kända medlemmar.

Jag sammanträffade dock några gånger i största hemlighet med Leino i Helsingfors. Men fru Alli med sitt impulsiva temperament hade mycket svårt att finna sig i sådana försiktighetsmått. När hon besökte Helsingfors hände det ofta att hon tittade in på fackorganisationens byrå för att hälsa på mig. Då för tiden satt Matti Paasivuori och jag i samma rum vid var sitt bord mitt emot varandra. När den ståtliga och alltid mycket smakfullt klädda damen med sitt distingerade uppträdande kom för att träffa mig och ibland bad att få tala med mig mellan fyra ögon, brukade Matti vanligen efteråt driva gäck med mig och undra vad det där var för en person: ”för du vill väl inte påstå att hon är ett av era kommunistkvinnor”. Trots sin höga ålder hade Paasivuori ett mycket vaket sinne för kvinnlig fågring och kläckte gärna i dylika sammanhang ur sig en saftig vits. En eller ett par gånger hände det att den sköna damen hade sökt mig medan jag var borta. Då var Matti riktigt i sitt esse och målade ut för mig hur han i min frånvaro hade sammansvurit sig med min väninna och samtidigt lyckats få reda på hemligheten med hennes identitet.

Jag vill minnas att det var sommaren 1927 som jag ordnade en utlandsresa för fru Alli. Hushållslärarynnorna gjorde en exkursion till Danmark och Alli reste på vår bekostnad med som iakttagare. Vi varnade henne strängt för att lägga i dagen några som helst kommunist-sympatier. Tvärtom skulle hon uppträda som det ägde och anstod en kyrkoherdedotter och härskarinna på Lövkulla gård och därigenom försöka knyta kontakt med folk som vi kunde tänkas ha nytta av i något sammanhang. Alli handlade enligt direktiven och kom med en utmärkt rapport om sin resa. Hon hade gjort en stor mängd nyttiga iakttagelser och vi konstaterade enhälligt att respengarna inte var bortkastade.

Kontakten med Leino blev emellertid livligare för var månad som gick, trots att alla vi som kände till den försökte undvika att göra den märkbar utåt.

Det är möjligt att DC höll ögonen på Leino och Lövkulla gård redan 1928-29. 1930 blev han i varje fall med säkerhet föremål för dess uppmärksamhet. FKP:s dåvarande ledning — jag hade ju åkt i fängelse på nytt 1928 — hade sänt Leino till Mellaneuropa, såvitt jag minns till Berlin, för att delta i något slags konferens mellan företrädare för oppositionen bland bönderna i olika länder. Det var ju klart att en vanlig hemmansägare i Kyrkslätt inte på egen bekostnad reste till en konferens som man visste var ordnad och finansierad av kommunisterna. När jag fick höra om saken i fängelset svor jag för mig själv över att FKP:s ledare hade försatt Leino i en så prekär situation.

Då DC inte heller efter detta fäste någon synlig uppmärksamhet vid Leino började FKP:s offentliga och framför allt dess underjordiska ledare göra allt tätare besök hos honom. Efter min frigivning fick jag av Hannes Mäkinen höra att han t.o.m. som efterlyst hade bott hos Leino en tid.

Vid denna tidpunkt hade Leino skilt sig från Alli och gift om sig med en folkskollärlarinna från Kyrkslätt. Ungefär i samma veva sålde han Lövkulla gård.

Efter min frigivning sammanträffade jag som hastigast med Alli 1933. Hon hade efter skilsmässan från Leino startat en vegetarisk restaurang i Helsingfors och blivit teosof. Då inte heller teosofin gav henne tillfredsställelse började hon 1933-34 intressera sig för nazismen. En gemensam vän till oss förklarade att Alli i själva verket inte alls hade några nazistsympatier, utan att hennes avsikt med hela historien var att irritera Yrjö Leino, som plågades svårt av att hans f.d. fru jagade efter vind på detta sätt och rände från den ena galenskapen till den andra. Till synes blev Alli t.o.m. så ivrig nazist att hon satte sin och Yrjös dotter i en tysk nazist-skola, Hindenburg Haus. Jag träffade 1934 i Moskva en person som hade samtalat med Leino

kort före sin avresa från Finland, varvid Leino hade sagt: ”Tala om för Poika Tuominen att Alli har satt vårt barn i en nazistskola och själv ivrar för nazismens idéer. Jag struntar i Alli, hon må göra vad hon vill, men jag plågas av att man försöker göra en nazist av vårt barn. Eftersom Alli inte bryr sig om vad jag säger, så hoppas jag att Polka sänder henne ett meddelande från Moskva och uppmanar henne att ta flickan ur Hindenburg Haus och sätta henne i en riktig finsk skola.”

Det kändes egendomligt att i Kominterns huvudkvarter gripa sig an med att reda ut min f.d. sommarvärd och -värdinnas familjetrassel. Jag hade emellertid blivit så god vän med dem båda två att jag ansåg det vara min plikt att sända det äskade budskapet. Men jag har aldrig kommit mig för att höra efter om det fick avsedd effekt eller inte och kom över huvud taget ihåg hela saken på nytt först senare, då jag fick höra att flickan var ovanligt begåvad och blev student som mycket ung och med synnerligen höga betyg. Detta skedde just då Leinos politiska bana hade nått zenith. Då var Alli ju inte längre inrikesministerns-hemmansägarens hustru utan gift med Einari Ketola, en av FKP:s partifunktionärer.

Också den beryktade röde officeren Toivo Antikainen, sedermera anklagad för att under den karelska folkresningen ha låtit bränna aktivisttynglingen Antti Marjoniemi på bål, höll år 1934 till i Leinos gård där han överraskades av DC. I och med detta avslöjades Leino offentligt som kommunisthantlangare. Han åtalades och dömdes till tre och ett halvt års tukthus. Jag skulle tro att det var vid universitetet i Ekenäs som Leino sedan definitivt bakades om till kommunist, i likhet med så många andra ickekommunister före honom.

Efter frigivningen ur fängelset torde Leino ha sysslat med en del mindre betydande göromål inom FKP. Fram till vinterkriget var han inte synlig i några märkligare sammanhang — något som jag känner bra till eftersom jag ända till dess var FKP:s generalsekreterare. Efter frigivningen blev han bekant med Hertta Kuusinen som också hade suttit i fängelse och blev utsläppt ungefär samtidigt. Det uppstod mellan dem ett intimt förhållande som småningom ledde till äktenskap.

Tydligen var det Hertta som drog Leino med sig all högre upp på ledarstegen. Under vinterkriget företog sig FKP:s ledning veterligen ingenting; kriget var ett slag som förlamade hela partiet. Det kunde inte och, rent ut sagt, ville inte uträtta någonting. Under fortsättningskriget förekom det en del aktivitet, men också då i mycket anspråkslös skala, och även Leino torde ha varit med och skött något slags organisatorsuppdrag. Mellan krigen var han dock ännu inte så komprometterad att polisen skulle ha brytt sig om att bevaka honom särskilt noggrant.

Under fortsättningskriget skaffade sig Leino emellertid så pass mycket meriter att han var ett ”namn” redan strax efter krigets slut då FKP trädde fram i dagsljuset som offentligt parti. Han började i olika sammanhang synas bland de främsta kommunistledarna, och när han väl — givetvis med Herttas bistånd - hade nått en position var han nog mannen att förtjäna sina sporrar. Han var den förste med öppet kommunistisk inställning som blev medlem av Paasikivis regering 1944, då han fick social-ministerportföljen. Litet senare, då två nya kommunister togs med i regeringen, blev han inrikesminister. Det var då hans maktperiod började.

Att närmare skildra hurudan Leino var som inrikesminister faller inte inom ramen för denna bok och jag känner inte ens så noga till den saken. Därvidlag är Leinos kamrater i regeringen betydligt bättre informerade. Men så pass mycket nådde också till mina öron som att han var synnerligen energisk och lyckades få en hel del till stånd, även om han samtidigt hade stark dragning åt det byråkratiska. Hans österifrån lånade vana att omge sig med livvakt både i

privatvåningen och i ämbetslokaliteterna väckte skratt och spe både bland kolleger och utomstående — det räckte inte ens med en polis utan det skulle vara flera stycken. Också på tjänsteresor åtföljdes han av ett manstarkt garde.

För att fullständiga bilden av min 20-talsvän, som blev en av vår efterkrigshistorias märkligaste män, tar jag mig här friheten att överskrida den egentliga kronologiska ramen för detta band av mina memoarer.

Jag kom inte i kontakt med inrikesminister Leino i Finland under hans storhetstid emedan jag då vistades i Stockholm. Men 1945 kom Leino tillsammans med fru Hertta till den svenska huvudstaden i ett mycket viktigt uppdrag. I Sverige pågick en landsomfattande metallarbetarstrejk, som ledde till att Finland inte från Sverige fick råämnen och halvfabrikat som var oundgängliga för krigsskadeståndsindustrin. Då det visade sig att strejkkommittén vägrade frige dem kom Leino och hans hustru över för att bearbeta kommittén, som hade kommunistisk majoritet. De lyckades också få till stånd ett avtal, enligt vilket ett undantag gjordes för Finlands del så att vederbörande bolag i Sverige ur sina lager kunde överlåta de förnödenheter Finland behövde för sin krigsskadeståndsindustri.

Finlands legation i Stockholm gav middag för de höga gästerna. Legationssekreteraren som stod för värdskapet vid middagen — minister Gripenberg var en herre och hidalgo och befattade sig vanligen inte med sådana angelägenheter — hade beslutat inbjuda de finländska tidningarnas korrespondenter. Han ringde också till mig och frågade om jag hade lust att komma. Jag svarade att jag ingalunda saknade lust, men att jag ändå helst lät bli eftersom jag visste att min närvaro kunde vara något besvärande för de båda hedersgästerna. Legationssekreteraren suckade av lättnad och förklarade att han sanningen att säga hade hoppats att jag skulle tacka nej.

I sinom tid fick jag höra en detaljerad redogörelse för vad som hade tilldragit sig under middagen. Stämningen hade varit den bästa från första början. Hedersgästerna hade lyckats utmärkt i sin mission och avnjutandet av svensk ”flytande föda” i olika former dämpade självfallet inte glädjen. Hastigt nog var stämningen så hög att titlarna lades bort över lag.

Då kastade plötsligt Helsingin Sanomats dåvarande stockholmskorrespondent, den alltid påpasslige Arvo Uri fram en fråga helt utom ramen för samtalet:

— Hördu Yrjö, är det sant att det var Poika Tuominen som värvade dej för kommunismen?

Denna synnerligen fräcka fråga överraskade ministern fullständigt. Han stelnade till och satt tyst en stund. Så sade han med hög röst:

— Om den saken talas det inte!

Och så talades det inte om den.

Men lite senare tog inrikesministern legationssekreteraren-värden åt sidan och viskade i hans öra:

— Legationen får inte ha något att skaffa med Poika Tuominen. Det är en order. Han är en farlig man.

Påföljande morgon var det just legationssekreteraren som berättade för mig om middagens förlopp och samtidigt nämnde om Leinos varning. Jag svarade: — Hälsa Leino, samtidigt som du meddelar honom att du har vidarebefordrat hans order också till mej, att jag mer än väl förstår hans nuvarande situation och sinnesstämning, men att jag här i min stockholmsvåning alltid skall ha en tärtsäng reserverad för honom. Känner jag Yrjö Leino rätt kommer han nog

att behöva den en dag!

Legationssekreteraren har senare försäkrat att han framförde min hälsning.

Mycket vatten hade hunnit flyta under Stockholms broar efter den remarkabla middagen. Inrikesminister Leinos glansperiod var ett minne blott. Också för mäktiga män har vägen ett slut, i synnerhet inom den kommunistiska rörelsen. Så har det gått i själva moderlandet Ryssland med nästan alla personer i framskjutna positioner under de senaste fyrtio åren, och lika ser det ut att vara även i folkdemokratierna. På vårkanten 1948 ringde klockorna för Yrjö Kaarlo Leino.

Det hade gått drygt ett år efter den mäktige inrikesministerns fall och likvideringen av hans Stapo, då en av våra gemensamma vänner som kom på besök till Stockholm berättade att Leino sade sig ha hört att jag en gång hade lovat hålla en tältsäng reserverad för hans räkning. Nu hade han bitt vännen fråga om löftet gällde alltjämt. Jag svarade att Leino var välkommen när helst han själv ville.

En vecka senare kom han tillsammans med en livvakt — inte en polisman numera, utan en kvinnlig färdkamrat. Jag hälsade honom välkommen i smått originella ordalag:

— Välkommen! Brottslingen återvänder alltid till platsen för brottet innan han dör.

Tillsammans började vi där borta på ditt gamla Lövkulla och nu ska vi kanske fortsätta eller sluta tillsammans.

Kontaktmannen hade redan antytt att åtgärder borde vidtas för att besöket inte skulle komma till offentligheten; så pass försiktig var Leino ännu. Jag försäkrade att det skulle gå att ordna; i Sverige går det ganska lätt att arrangera sådant. Så snart Leino hade anlänt till staden reste vi — inte tillsammans utan på skilda vägar — till min sommarstuga i Håtuna socken i den uppländska ödemarken.

Där samtalade vi sedan två dygn så gott som i ett kör. Det var de intressantaste dygn jag hade upplevt i stugan under de mer än tio år den varit i min ägo. Sedan fortsatte vi vårt samtal ett par dygn till på Hotell Regina i Stockholm.

Det jag under dessa fyra dygn fick höra av Leino om hans era som inrikesminister och saker och ting i samband med detta, kunde gott gälla för en thriller. Jag gjorde inga anteckningar men har ändå huvuddragen och t.o.m. en stor mängd detaljer av hans ganska öppenhjärtiga berättelse levande kvar i mitt minne. Givetvis var hans version av händelserna subjektiv och innehöll kanske en nypa försköning och självförsvar — vem förfaller väl inte till sådant ibland — men trots allt skulle jag tro att jag fick en ganska riktig bild av hans ministertid.

Leino uttalade sig mycket bittert om sin f.d. hustru Hertta Kuusinen och kom med i mitt tycke orättvisa beskyllningar. Det uppstod till och med en dispyt mellan oss i dessa frågor, och det var inte av pur ridderlighet jag tog Hertta i försvar, utan därför att min uppfattning om henne har varit och alltjämt är en helt annan än Leinos just när det gäller de ting för vilka han anklagade henne.

Hur intressant det än vore att återge det som Leino berättade för mig därborta i den uppländska ödemarken måste jag dock nöja mig med små antydningar. Resten må Leino berätta själv, och det kommer han väl att göra en dag när han anser att tiden är inne. Till exempel om hur man under hans inrikesministertid utövade påtryckning på honom från ett visst håll för att förmå honom att göra rent hus, hur han fick inte bara vinkar och råd utan direkta befallningar om på vilket sätt han borde röja väg för folkdemokratin, hur man förehöll honom huru riktiga

inrikesministrar — sådana som Rajk i Ungern — handlade och hur han, då han vädjade till Finlands lag, tillrättavisades med att han ingalunda satt som inrikesminister för att följa gamla borgerliga lagar utan för att skapa ett kommunistiskt samhälle. Lagarna skulle ändras, det skulle stiftas nya lagar i enlighet med den proletära rätten, och de skulle skapas genom att proletariatets företrädare, kommunisterna, i praktiken vidtog åtgärder som i sinom tid skulle fastställas, i lag.

Trots att jag inte vill berätta närmare om dessa saker tar jag mig dock friheten att utan att fråga Leino mera utförligt beröra en viktig punkt i vårt samtal, emedan den på ett alldeles avgörande sätt förändrar den allmänna uppfattningen om ett av vår historias mest dramatiska skeden och samtidigt om Leino själv.

Vad var det som vållade inrikesminister Yrjö Leinos fall?

Vi vet ju alla att det formellt sett gick till så att riksdagen medels majoritetsbeslut gav honom misstroendevotum, och då han trots detta inte ämnade lämna sin plats, meddelade honom president Paasikivi vid statsrådets sammanträde att han såg sig nödsakad att befria inrikesminister Leino från hans medlemskap i regeringen, emedan en statsrådsmedlem i Finland måste åtnjuta riksdagens förtroende, vilket minister Leino inte gjorde.

Men vilka var de verkliga krafter som bragte denne då så mäktige man på fall? I det följande stöder jag mig helt på Leinos egen berättelse.

Vårvintern 1948 var en orosfylld tid. Hotet om och rädslan för en kommunistisk kupp bragte luften i dallring. I mars skulle en finländsk delegation resa till Moskva för att avsluta vänskaps- och biståndspakten och inrikesminister Yrjö Leino hade utsetts till en av dess medlemmar.

Kvällen före avresan avlägsnade sig Leino från sin bostad och gick hem till försvarsmaktens kommandör, general Sihvo. Vad kunde inrikesministern ha att säga försvarsmaktens chef vid en så sen timme?

— Herr general, berättade Leino själv att han sagt, ni vet att det är oroligt i landet. Det har kommit till min kännedom att vänskaps- och biståndspaktens motståndare planerar något slags demonstrationer under de närmaste dagarna. Jag vet också att man kan vänta sig oroligheter på vänsterkanten. Det är därför jag har kommit hit, trots att det ju inte ingår i inrikesministerns åligganden att ge direktiv åt försvarsmaktens kommandör. Jag befarar nämligen att försvarsminister Kallinen, som är en stor fredens man, har kunnat försumma att lägga märke till tecknen på kommande kravaller. Jag hoppas att försvarsmakten upprätthåller ordningen i landet medan förhandlingarna om vänskaps- och biståndspakten pågår.

Detta var en avgörande vink åt Sihvo, som redan tidigare på eget initiativ hade vidtagit försiktighetsåtgärder för att kunna behärska situationen. Armén låg alarmberedd, pansarregementet hade flyttats från Hyrylä till utkanten av Helsingfors, ett par krigsfartyg låg i full beredskap och vissa landsvägar bevakades. Nu skärptes dessa åtgärder ytterligare och armén framträdde alldeles öppet som garant för ordningens upprätthållande.

Försiktighetsåtgärderna och i synnerhet det faktum att polisens vapenlager genom ett överraskande drag gjordes oåtkomliga för rörliga polisens kommunistiske chef Hautojärvi och hans män, retade kommunisterna till den grad att de sände en deputation av bemärkta kommunister till Sihvo för att inför denne med stora gester avge en skarp protest och i barska ordalag fråga med vems tillstånd man skridit till dessa provokatoriska åtgärder.

Enligt uppgift svarade Sihvo:

— Jag är inte redovisningsskyldig inför er, men eftersom ni är riksdagsmän eller för övrigt personer i framskjuten ställning, kan jag i förtroende tala om för er att allt som har blivit gjort har gjorts på inrikesminister Leinos uttryckliga uppmaning.

Det var ett svar som deputationen inte hade kunnat förutse. Tysta avlägsnade sig de nyss så högljudda och pockande personerna i ”framskjuten ställning” från Sihvos ämbetsrum.

Men samtidigt pågick förhandlingarna i Moskva. Från första början stod det klart att inrikesminister Leino var den finländska delegationens centrala gestalt. Alla andra fick lov att halla sig i bakgrunden för denne kraftkarl. Fester arrangerades till hans ära, och han blev föremål för hyllningar från värdarnas sida — tills det plötsligt skedde en total omsvängning. Den övriga delegationen — med undantag för ett par medlemmar — begrep inte hur det kunde komma sig, men den nyss så firade hjälten och värderade förhandlaren var som genom ett trollslag bara luft för motparten. Inget avseende fästes längre vid hans uttalanden, det var som om han inte skulle ha sagt något alls, och snart nog fann han det också själv bäst att tiga.

Om den vändning saken tog var ett mysterium för de övriga delegationsmedlemmarna så var den en skakande överraskning för Leino själv. Ett mera iögonfallande uttryck för onåd kunde man inte tänka sig. Vad kunde det bero på? Hur Leino än grubblade kunde han inte komma till någon annan slutsats än att de direktiv han givit Sihvo på ett eller annat sätt hade läckt ut och kommit till kommunisternas kännedom. Skräcken började gripa honom om strupen, och mycket riktigt dröjde det inte länge innan man under artiga former meddelade honom att herr inrikesministerns ögonsjukdom krävde vård på Krim eller i Kaukasien. — Det har reserverats plats för er, förklarade man i artig men befallande ton.

Leino led verkligen av en ögonsjukdom, t.o.m. en svår sådan,

men han avböjde ovillkorligen anbudet om vård, rädd för att aldrig om han reste dit återvända från ”Stalins sanatorier”. Med lock och pock och hänvisningar till att han måste resa hem för att sköta sin ministerpost blev han slutligen i tillfälle att återvända till Finland. Skildringen av flygresan hem var det kanske mest skakande i hela Leinos berättelse. Hela tiden var han besatt av tvångstanken att något förfärligt skulle ske innan man hann landa i Finland.

Enligt vad den mäktige inrikesministern själv berättade inträffade hans fall alltså de facto redan i Moskva därför att han varskott armén om kupphotet.

Men Leino-strejkerna då? frågar läsaren. Vilket förnuft låg det väl i att sätta igång med en stor strejkmanöver för en förrädares skull? Det frågade jag också.

Leinos förklaring var emellertid övertygande. Han sade att kommunistledarna ingalunda regisserade strejkerna för hans skull utan för att bibehålla inrikesministerportföljen i kommunistiska händer. Leino användes endast som galjonsbild, emedan han ännu då hade talrika anhängare bland de vanliga kommunistiska männen och kvinnorna i ledet, för vilka man inte hunnit förklara sakernas verkliga tillstånd. Kommunisterna nöjde sig med att få en man som Kilpi till inrikesminister. Det viktigaste var att prioritetsrätten till denna från kupp-synpunkt sett centrala ministerstol bibehölls, låt vara att mannen som den gången placerades på stolen inte var den rätte; Eino Kilpi var nämligen inte och är alltså inte någon kupp-makare.

Vid tiden för sitt besök hos mig genomlevde Leino som bäst en svår inre kris. Han hade varit en mäktig man, t.o.m. så mäktig att hela landets och folkets öde stundtals låg i hans händer.

Nu hade hans egna partifränder kallat honom ”ett jellon-as” och den täta vänkretsen omkring honom hade med ett slag avdunstat.

Det är inte lätt att avstå från en idé som man har kämpat för. Ännu svårare är det att börja bygga upp en ny världsbild. Och det kanske smärtsammaste av allt är att bli stämplad som desertör av sina f.d. stridskamrater, antingen dessa sedan gör det med uppriktigt sinne eller inte. Allt detta har Yrjö Leino tvungits genomgå.

För min del tror jag att Leinos tragedi bottnade i att han försökte vara en god kommunist och samtidigt en finländsk patriot. Många andra har också försökt förena dessa två egenskaper men endast hamnat allt djupare i en dualism som av nödtvång har lett till brott mot än den ena, än den andra principen. I Leinos fall tillspetsades konflikten månad för månad, dag för dag ända tills hans finländska patriotism allt oftare började avgå med segern i kritiska lägen.

FKP:s nuvarande ledare använder än den ena än den andra fula benämningen om Leino, men i själva verket borde de tacka honom för att deras huvuden alltjämt sitter kvar på halsarna. Hade Leino inte varit finne skulle många av dem ha vandrat samma väg som Rajk i Ungern, Slanski och Clementis i Tjeckoslovakien, Kostov i Bulgarien och tusentals andra med dem. Kommunismen äter sina egna barn.

Det var en lycka att Finlands inrikesminister i landets avgörande ödesstunder inte var någon i Moskva utbildad, fjärrstyrd man, helt i avsaknad av egen vilja likt en Pessi eller en Aaltonen. Ty det var just den envetret starka finskheten i inrikesministerns karaktär som — också enligt hans egen mening — förhindrade FKP att försöka sig på en statskupp vid den tidpunkt då en sådan hade kunnat lyckas.

”Kommunisten i fackföreningsrörelsen”

Det kommunistiska infiltreringsarbetets svårigheter. — Paasi-Matti slår vantarna i bordet. — Vi lyckas med möda rädda sammanhållningen. — PKP:s, Kominterns och Profinterns kvarnstenar. — En hemlig organisation inom fackorganisationen. — Ture Lehéns ”Vägen till seger” och andra krigsreglementen. — FKP:s hemliga direktiv som vapen i arbetsgivarnas händer. — Hemmakommunisterna mellan hammaren och städet. — ”Kollektivavtalen är enbart till skada.” — En politik som gagnar kapitalismen.

Efter det fackorganisationen räddats från att spricka vid representantmötet i maj 1926 gick samarbetet mellan socialdemokrater och kommunister relativt friktionsfritt. Av någon anledning hyste Paasi-Matti ett slags klockarkärlek till mig och tog mig s.a.s. till adoptivson. Han nästan bokstavigt talat handledde mig i fackorganisationens angelägenheter och särskilt i dess historia. Våra bord var ställda mitt emot varandra och dag efter dag gick under livligt samspråk. Matti berättade om forna tider och förklarade emellanåt undervisande hur man hade klarat av den och den krisen då och då. Han var en livfull berättare med gott minne och förstod sig på att krydda också allvarliga ting med grovkornig humor. Under våra samtal hände det att brådskande arbetstid gick till spillo, men jag ville inte undvara dessa gemytliga pratstunder. I stället fick jag ofta lov att fortsätta arbetsdagen på kvällarna, efter det Matti med ålderns och den sockersjukes rätt hade gått. Han beklädde för resten också flera andra poster vid denna tid, bl.a. inom socialdemokratiska partiet och i olika statskommittéer.

Också en annan av arbetarrörelsens veteraner, den f.d. partipåven Evard Valpas, var anställd i fackorganisationens tjänst. Även han tog mig från första stund under sina vingars skugga. Under dessa bådas ledning studerade jag alltså fackorganisationen och samarbetade med dem i bästa sämja.

Organisationens ekonomichef var Aatu Halme, även han en medlem av det gamla gardet. Honom kände jag sedan många år tillbaka, och också med honom gick samarbetet friktionsfritt.

En fjärde betydelsefull person var Tyyne Leivo-Larsson, fackorganisationens byråföreståndare. Redan som ung var hon mycket rapp och slagfärdig men samtidigt lätt att komma överens med. Såvitt jag minns sade vi aldrig ett ont ord till varandra. I tjänsten var hon ytterst samvetsgrann och självständig. Genast i början märkte jag att hon inte behövde och inte heller tålde anmärkningar och tillrättavisningar från sina överordnade. Trots att hon var en tvättakta socialdemokrat och veterligen t.o.m. tannerian råkade vi aldrig i delo om politiska frågor.

Jag försökte — och lyckades till min förvåning — sköta mina kommunistiska infiltreringsuppgifter inom falkorganisationen så att sammanstötningar undveks.

Fackorganisationens egentliga ledande organ var arbets- eller exekutivutskottet som hade tio medlemmar, sju kommunister och tre socialdemokrater. Socialdemokraterna var Matti Paasivuori, Karl-August Fagerholm och organisationens tidigare ordförande Edvard Huttunen, kommunisterna Eino Pekkala, Erkki Härmä, E. Jokela, U. Nurminen, Y. Lehtinen, L. Hulkkonen och jag själv.

I arbetsutskottet förekom under min sekreterartid inga konflikter att tala om eller ens några häftigare meningsutbyten, på ett undantag när. Någon gång — men sällan — måste omröstning tillgripas. Som sagt hade vi kommunister och Matti Paasivuori i allmänhet inga sådana meningsskiljaktigheter som ledde till öppna tvister. För egen del försökte jag handla så att Matti inte behövde motsätta sig mina ställningstaganden.

Däremot var det inte alltid så lätt för Matti Paasivuori att komma överens med sina egna gruppkamrater, i synnerhet inte med Huttunen som ständigt och jämt antydde att Paasi-Matti lät sig dras vid näsan av kommunisterna. Mycket ofta råkade de i ordväxling och en gång t.o.m. i ett häftigt gräl som var nära att göra slut på hela samarbetet.

Det var vid ett av utskottsmötena hösten 1926 som Paasivuori blev till den grad uppbragt på Huttunen att han slog klubban i bordet och förklarade att han ämnade gå på ögonblicket. Han krävde att det skulle antecknas i protokollet att han inte mera ämnade återta ordförandeskapet i fackorganisationen, och så steg han upp och gick.

Sammanträdet avbröts naturligtvis. Huttunen fick höra giftiga anmärkningar och påståenden om att han hade planerat detta redan i månader. Alltså gick Paasivuori denna gång inte för att han inte drog jämnt med kommunisterna, utan för att han inte kunde samarbeta med f.d. kommunisten Huttunen.

Förhållandet mellan Paasivuori och Huttunen var ytterst spänt sedan många år tillbaka. I början av 20-talet hade nämligen Huttunen, som då var fanatisk kommunist, med sitt aggressiva och fräna uppträdande sårat Paasivuori otaliga gånger, bland annat en gång i Tienhaara utanför Viborg, där Huttunen vid ett möte i egenskap av kommunistisk riksdagskandidat hade uppträtt och polemiserat mot Paasi-Matti. — Matti berättade ofta om händelsen i fråga. Han förklarade att han hade disputerat offentligt med tiotals människor, både meningsfränder, borgare och kommunister, men att han aldrig hade stött på en så omöjlig och grälsjuk individ som Edvard Huttunen. Enligt Paasivuori gjorde +han inte ens ett försök att hålla sig till sak utan vräkte ur sig personliga förolämpningar på löpande band. Redan då, i Tienhaara, hade Matti avslutat hela meningsutbytet på samma sätt som nu i fackorganisationens arbetsutskott. Han var godmodig men långsint.

Huttunen var anställd i ”Suomen Sosialidemokraatti” som redaktör för fackförenings- och organisationsavdelningen. Efter det stormiga sammanträdet gick han upp på tidningens redaktion och skrev ihop en notis om att Paasivuori hade avgått och att fackorganisationen nu stod inför sin sprängning.

Det dröjde inte länge innan den socialdemokratiska nyhetsbyrån ringde till mig och frågade om det stämde att Paasivuori hade avgått på grund av stridigheter inom fackorganisationen, såsom det påstods i en notis som inlämnats till byrån. Jag svarade att det var ren och skär lögn. Paasivuori hade meddelat att han inte ville samarbeta med en sådan orosstiftare som Huttunen, ingenting annat. Jag tillade, att om de publicerade notisen skulle vi offentliggöra en officiell dementi, av vilken det framgick att redaktör Huttunen i ”Sosialidemokraatti” hade åstadkommit hela konflikten på grund av sitt förolämpande uppförande.

Jag beslöt göra allt vad jag kunde för att förmå Paasivuori att återvända till kansliet. Jag skyndade till hans bostad, men han var inte hemma. Jag väntade i timtal och gick emellanåt upp till kansliet för att se om han möjligen hade kommit tillbaka dit. Men han hade vandrat omkring på gatorna i ilskan, och jag fick tag i honom först när han sent på kvällen kom hem. Jag gjorde mitt bästa för att blidka honom och förklarade att hans avgång i praktiken skulle innebära fackorganisationens spjälkning. Skulle han, som i hela sitt liv hade arbetat på att skapa en gemensam fackorganisation — vilken nyss tack vare honom hade räddats i sista minuten — nu vålla dess upplösning för en Huttunens skull? Det skulle ju dessutom bli mycket svårt att förklara saken i offentligheten, eftersom konfliktens anstiftare ju var socialdemokrat och inte kommunist.

Av allt att döma hade Matti själv redan börjat ångra sig. Han sade att beslutet att avgå visserligen var fattat i ögonblickets upphetsning, men att han inte kunde återta det, eftersom han vid sammanträdet officiellt hade meddelat att han ämnade gå. Jag invände att det inte varit något sammanträde då mera — sammanträdet hade ju upplösts redan när han drämde klubban i bordet och upphörde att leda förhandlingarna.

Steg för steg började Matti retirera men undrade hur den praktiska sidan av saken skulle ordnas. Jag lovade se till att det hela skulle klaras av i all stillhet. Inga notiser skulle komma in i tidningarna och vid nästa utskottssammanträde skulle saken inte alls beröras. Huvudsaken var att han nästa morgon kom till arbetet som om ingenting hade hänt.

Vid nästa utskottsmöte ledde Matti förhandlingarna som om det aldrig hade förekommit något intermezzo. Denna gång hade han inte som vanligt på förhand velat se protokollet från föregående möte. Jag hade protokollfört alla ärenden ända fram till grälet. Också det ärende som föranlett konflikten förde jag till protokollet såsom godkänt i enlighet med ordförandens och sekreterarens förslag.

Matti brukade vanligen med stor pondus och i sin egen personliga stil fråga, om någon hade någonting att anmärka mot protokollet, men den här gången ställde han frågan snabbt och med låg röst och fortsatte: ”om inte, godkänner vi det av sekreteraren uppgjorda protokollet oförändrat”. Ett lätt slag med klubban, och så var saken avförd från dagordningen.

Som formell orsak till sitt utmanande uppträdande mot Paasivuori hade Huttunen utnyttjat ett ärende av ett slag som vi redan haft att göra med många gånger under de senaste månaderna och veckorna. Efter upplösningen av socialistiska arbetarpartiet hade fackorganisationen blivit innehavare av tiotals arbetarföreningshus. En del av dessa hus hade övergått till staten, men i många arbetarföreningars stadgar fanns en uttrycklig bestämmelse att föreningens tillgångar skulle övertas av fackorganisationen om verksamheten upphörde. Matti och jag skötte dessa

angelägenheter i bästa samförstånd. Några av husen återlämnades till föreningar som börjat sin verksamhet på nytt, nu i form av socialdemokratiska sammanslutningar, men de flesta överfördes till Lant- och skogsarbetarnas förbund, som var garanterat kommunistiskt och hade grundats i samma veva. Planenligt utsträckte förbundet sin verksamhet just till orter där det fanns ett ledigt arbetarföreningshus; där skyndade man sig att grunda en lokalavdelning för att kort därpå anhålla att fackorganisationen skulle överlåta huset till lokalavdelningen i fråga.

Paasivuori och jag diskuterade dessa frågor otaliga gånger och kom till slutsatsen, att organisationens stora utskott med sin kommunistiska majoritet under inga omständigheter skulle överlåta husen åt socialdemokratiska partiet eller dess underavdelningar, varför det var bäst att ge dem åt fackavdelningar som visserligen var kommunistiska men i varje fall sorterade under den gemensamma fackorganisationen. Matti var en smula bitter till sinnes men gick trots allt med på detta arrangemang med motiveringen att husen ju i alla fall inte kunde stå tomma.

Jag har dröjt så pass länge vid skildringen av de inre motsättningarna i fackorganisationens ledning för att det skall stå fullt klart för läsaren, vilken stor försiktighet och balanskonst det krävdes för att bibehålla organisationen intakt ända fram till 1929. Hade FKP-ledningen, Komintern och Profintern kunnat framlägga sina dekret för arbetsutskottet och stora utskottet direkt och utan stötdämpare skulle organisationen säkert ha spruckit redan 1926-1927.

Jag vill ingalunda framhålla min stötdämparroll som en förmildrande omständighet. Det är troligt att kommunismens inflytande på den finländska arbetarrörelsen och på hela samhällslivet i landet skulle ha varit betydligt mindre, ifall FKP:s och Moskvas tjurskalliga, ofta direkt omöjliga order och bestämmelser hade som de gick och stod kommit till offentligheten och därmed till de stora arbetarmassornas kännedom. Historier sådana som uppmaningen till knivskafsstöld och fallet Eeva Korhonen skulle ha hört till ordningen för dagen och eftertryckligt ha avslöjat kommunismens verkliga väsen, moral och avsikter. Kort sagt: den Kuusineninfluerade opportunistiska kommunism jag representerade var i själva verket farligare än tjurskallekommunismen, emedan den på grund av sin mera förnuftiga prägel gick lättare i massorna, men trots allt också den strävade till omstörtning av Finlands demokratiska författning och till införande av proletariatets diktatur enligt Lenins recept. Av samma orsak är dagens DFFF-kommunism mycket farligare och fördärligare än till exempel Armas Aikiäs grova hädelser i Stalins namn eller Ture Lehéns brinnande trasselsudds- och gatstens-kommunism, ty också DFFF:s mål är liksom FKP:s en folkdemokrati à la Kadar.

Genast då Paasivuori och jag inledde vårt samarbete kom vi överens om att han närmast skulle sköta lönerörelserna och jag alla andra praktiska göromål, dvs upplysningsverksamheten, kontakten med förbunden osv. Mitt arbetsfält blev sålunda mycket vidsträckt. Från kommunistisk synpunkt var under dåvarande förhållanden just kontakten med fackförbunden och också med de lokala fackavdelningarna — som på den tiden spelade en betydande roll — ytterst viktiga. Likaså givetvis upplysnings- och propagandaverksamheten. När Paasivuori sedan i slutet av år 1926 inträdde i Tanners regering ankom fackorganisationens högsta ledning helt och hållet på mig. Fackorganisationens viceordförande, transportarbetarförbundets ordförande Jokela ledde förhandlingarna vid sammanträdena men deltog inte nämnvärt i det praktiska arbetet, emedan han hade händerna fulla på sitt eget förbundskansli.

Hur gott samarbetet än var mellan oss funktionärer och hur väl socialdemokrater och kommunister än samarbetade månaderna efter det stormiga möte jag nyss skildrat, befann jag mig dock hela tiden personligen s.a.s. mellan hammaren och städet. Fackorganisationens snabba utveckling entusiasmerade och inspirerade till att spänna krafterna allt mer. Jag greps av lust

att leda organisationen med enbart de fackligt organiserade finländska arbetarnas bästa för ögonen. Men jag hade FKP-ledningen, Komintern och Profintern som en kvarnsten om hal-sen. För dem var det en bisak om vi avgick med segern eller inte i en lönetvist. Huvudsaken var att fackorganisationen kunde utnyttjas för FKP:s och dess uppdragsgivares strävanden.

Jag nämnde redan tidigare att fackorganisationen i Finland just då var särskilt betydelsefull för det sovjetryska utrikesministeriet. Därför försökte man nästan varje vecka eller åtminstone månatligen ge den politiska uppdrag som verkade svårt störande på det praktiska arbetet och framför allt på relationerna med broderorganisationerna i Sverige, Danmark osv.

Lika fördärvbringande som det var att fackorganisationen utnyttjades som Profinterns och Kominterns redskap var det att FKP blandade sig i organisationens inre angelägenheter och försökte skapa en illegal organisation innanför den officiella fackorganisationen. Naturligtvis skedde också detta på Kominterns och Profinterns order.

Det är mycket svårt att få finländska arbetare med i en dylik hemlig och skum verksamhet. Hellre deltar de t.o.m. i fanatiska revolutionsrörelser, ifall de bara är offentliga. Därför hade FKP:s underjordiska nät aldrig blivit en betydelsefull faktor i något avseende. Nu, då fackorganisationen seglade i medvind, ansåg man sig emellertid ha ett utomordentligt tillfälle att ta skadan igen.

Inte heller härvidlag tog man i betraktande till vilken grad detta var till förfång för de fackligt organiserade arbetarnas sak. Huvudsaken var att Kominterns och Profinterns organisatoriska direktiv genomfördes.

En mycket betydande person i dessa sammanhang var Kuusinens svärson Tuure Lehén. Han hade redan 1922 utexaminerats från krigshögskolan, Frunzeakademin, och av Kuusinen anställdes i Kominterns tjänst som expert på hemlig, illegal organisation och revolter. Nu trugade man mycket ofta Lehéns direktiv också på arbetarna i Finland. Hans lärobok i revoltens teknik blev sedermera berömd — den har allt som oftast citerats både hos oss och utomlands — och utkom på flera språk, däribland åtminstone svenska och tyska. I boken ges detaljerade anvisningar om hur revoltgrupper skall organiseras också inom de fackliga sammanslutningarna. I boken, som har titeln ”Vägen till seger” och utges under författarpseudonymen A. Langer, heter det bland annat:

Ett väpnat uppror kan bli segerrikt bara under förutsättning att de stora massorna aktivt deltar i det. Därför bör man under upprorets gång och redan före detsamma dra med så stora skaror som möjligt i den väpnade striden, i avsikt att uppnå en oundgänglig, mångfaldig övermakt. Härav framgår de stora massorganisationernas betydelse vid ett väpnat uppror. Ett utmärkt exempel är händelserna i Moskva och Petersburg 1917, då *fackförbunden*, sovjeterna och arbetsplatskommittéerna på ett betydelsefullt sätt deltog i grundandet av det röda gardet.

I detta sammanhang framgår det mycket tydligt vilken betydelse man med sikte på en kommande väpnad kamp bör tillmäta vinnandet av de breda massornas gunst och erövrandet av de stora massorganisationerna. Samtidigt understryks det intima, oskiljbara sammanhanget mellan den politiska och den militära sidan av det väpnade upproret samt fackföreningsarbetets och den övriga organisationsverksamhetens stora revolutionära betydelse.

Men för att massorna under upproret skall följa partiets paroller är det nödvändigt att partiet redan långt före upproret har gjort sig uppskattat och omtyckt bland dem. Detta kan det göra endast genom att i år och årtionden under alla förhållanden i sin dagliga verksamhet sakligt och skickligt bevaka massornas små och stora förmåner och intressen.

Detta faktum visar hur viktigt det dagliga arbetet är från revolutionär synpunkt, framför allt det

arbete som görs inom de *fackförbund* där den revolutionära klassens medlemmar är i någon mån organiserade.

Lehéns strejkdirektiv innefattar även vålds- och terrordåd:

Det finns våldshandlingar, som de stora massorna förstår och som är till direkt nytta för grupp-kampen. Sådana våldshandlingar får inte fördömas. De bör godtas och i särskilda fall t.o.m. framlockas.

Litet längre fram skriver Lehén ytterligare:

De stridande massorna borde ta till praktiskt taget vilka medel som helst: gevär, revolver, bomber, knivar, knogjärn, störrar, oljedränkta trasor för anläggning av eldsvådor, repstegar, spadar, taggråd och spik för byggande av barrikader.

Man kunde fortsätta att anföra lehénska direktiv i det oändliga. Utom de nyssnämnda redskapen uppmanar han bl.a. till användning av yxor, tegelstenar och kokande vatten, vilket borde hållas över poliser som härjar i arbetarkvarteren.

Denna Lehéns detaljerade organisationslära var en av FKP:organisatörernas viktigaste läroböcker, och de försökte skapa en rörelse sådan som den däri beskrivna även inom fackorganisationen i Finland.

I Lehéns bok återfinnes även följande passus:

Men det revolutionära arbetarpartiet, vars uppgift det är att organisera massorna för en verklig, i sista hand väpnad kamp, måste skapa sin organisation på *arbetsplatsernas grundval*. Här må endast i korthet antydas arbetsplatsorganisationernas ändamålsenlighet med tanke på en väpnad kamp. På arbetsplatserna är proletarietets krafter lättast nåbara. Själva arbetsförhållandena har där redan i viss mån svetsat dem samman. Därtill kommer gemensamma upplevelser i konflikterna med arbetsgivaren. Arbetarna på samma arbetsplats känner varandra mer eller mindre väl, förstår varandra lätt. Deras kännedom om varandra underlättar placerandet av de bästa krafterna på ledande poster, medan däremot under andra förhållanden allehanda mindre önskvärda element, storskrytare och t.o.m. provokatörer lätt armbågar sig fram.

Hade dessa direktiv emanerat enbart från Lehén hade det inte varit skäl att slösa så mycken uppmärksamhet på dem, men de omfattades av Komintern, och då Komintern hade vidarebefordrat dem till sina underorganisationer och till partiavdelningarna — däribland till FKP — gjorde man givetvis vad man kunde för att verkställa dem.

Man bör observera att samma metoder är i bruk alltjämt. Det är därför jag har fäst särskilt avseende vid detta, ty enligt vad jag har mig bekant försöker kommunisterna alltjämt till denna del i praktiken omsätta Lehéns i många andra avseenden redan föråldrade revolt-direktiv. Bland annat i det statsunderstödda Sirola-institutet ges undervisning i statsk upps- och revoltteknik, om också inte alldeles bokstavigt i enlighet med Lehéns bok så i varje fall i sak längs precis samma linjer. Inom de FFC underställda fackförbunden, isynnerhet de kommunistdominerade men även alla andra, bildas hemliga FKP:grupper, och särskilt just på arbetsplatserna finns också nu en halvt offentlig, halvt hemlig kommunistisk arbetsplatsorganisation som är organiserad i enlighet med de lehénska riktlinjerna och som ombetros med specialuppdrag av FKP. Dessa gruppbyggnader väntar bara på att upplösningsprocessen inom FFC skall hinna så långt att ett kupp-försök har chanser att lyckas.

Lehénerna inom Finlands kommunistiska parti vållade alltså med sitt organiserande avbräck i Finlands fackorganisations arbete över huvud taget, och särskilt försökte de politisera varje strejk, varigenom de gjorde arbetsgivarna direkta tjänster. Det var nämligen lätt för dessa att

stämpla vilken strejk som helst såsom politisk, dvs. kommunistorganiserad, eftersom man utan svårighet kunde finna bevisen än i riktlinjerna i Lehéns bok, än i form av FKP:s på silkespapper duplicerade direktiv. Strejkerna organiserades uttryckligen med tanke på kommunisternas hemliga strävanden och hade inte till huvudändamål att genomdriva högre löner och bättre arbetsvillkor utan att åstadkomma upproriska stämningar och uppvigla till revolt i enlighet med Lehéns recept.

Vi hemmakommunister hamnade som sagt mellan hammaren och stödet, ty envar förstår ju att det för oss var absolut mest lockande att ärligen på ort och ställe arbeta för de finländska arbetarnas sak, leda strejkerna som rena lönetvister och försöka hålla oss så mycket som möjligt på avstånd från FKP:s hemliga befallningar.

Men hur mycket man än ansträngde sig i den riktningen kom det allt som oftast nya direktiv och anvisningar som åter gav den borgerliga och socialdemokratiska pressen möjligheter att avslöja det tveklugna i vår verksamhet. Då som nu var FKP:s egentliga arbetsföreskrift för verksamheten inom den fackliga rörelsen följande lärosats ur boken "Kommunisten i fackföreningsrörelsen":

Kommunistens inställning till arbetsfredsavtalen är klar, ty han nöjer sig inte med allmänt prat om tariffer, utan tar reda på om det gäller en tariff, där endast lönevillkoren regleras eller ett kollektivavtal som är bindande för båda parterna. Han förstår att värdesätta avtalens betydelse i ljuset av arbetarnas klasskamp. Han är på det klara med den utveckling som den borgerliga politiken har undergått, huru kollektivavtalen har blivit bojar för arbetarna och varför det trots allt fortfarande finns element som strävar till sådana avtal ... Från klasskampens synpunkt har långvariga avtal fördärliga följder. Kommunisten omfattar inte avtal som binder arbetarklassens klasskampsfrihet.

Detta är klart besked om hur man bör förhålla sig till kollektivavtalen! Under min sekreterartid var just frågan om ingående av sådana avtal särskilt brännande. Vi försökte få kollektivavtal till stånd och arbetsgivarna satte sig häftigt emot det. Och så snart vi i någon bransch fick i gång förhandlingar, kom FKP med buller och bång och avlevererade ett eller annat direktiv i nyssrelaterad riktning.

Jag skall anföra ytterligare ett avsnitt ur den just citerade boken om kommunisten i fackföreningsrörelsen:

När en strejk har utbrutit bör kommunisten vara särskilt vaksam. Han bör:

För det första: Noggrant iaktta och kritiskt bedöma samma samhällshistoriska relationer och styrkeförhållanden som före kampen. Avgörande betydelse bör tillmätas frågan, om en fortsättning eller en eventuell utvidgning och tillspetsning av striden är till nytta eller till skada för arbetarklassens allmänna klasskampsfront och dess avancemang.

För det andra: Kamptiden bör ännu effektivare än de lugna skedena utnyttjas för *spridning av revolutionär upplysning*. Muntlig och skriftlig agitation bör organiseras: särskild vikt skall fästas vid agitation i hemmen. Till utgångspunkt för agitationen bör tas de svåraste av de faktiska missförhållandena i arbetarens dagliga liv, och från dessa skall behovet och nyttan av en revolutionär klasskamp härledas.

Ännu i dag är denna bestämmelse i kraft. Lönestrider igångsätts just med detta mål för ögonen och utnyttjas till spridning av revolutionär upplysning, för att använda den ovannämnda skriftens terminologi.

Det var inte bara FKP utan också de stora ledarna inom Komintern och Profintern som med jämna mellanrum förkunnade för världen att kollektivavtalen var betydelselösa eller direkt skadliga. Just vid en tidpunkt, då vi som allra häftigast anklagade arbetsgivarna för deras

ovillighet att träffa arbetsavtal, publicerades bl.a. följande definition av Profinterns general-sekreterare Lozovski:

Vad innebär ett tariffavtal från reformisternas synpunkt? Det är liktydigt med industrifred. Det är ett avtal om broderskap och vänskap mellan arbetsgivare och arbetare, en överenskommelse, som förbigår alla möjliga olikheter i åsikter samt ovänliga handlingar, vilka kan förekomma av tillfälliga anledningar. Vad innebär ett tariffavtal från vår synpunkt? Det är ett partiellt vapenstillestånd, som ger oss en andningspaus för organisering av klassarmén, för utvidgning och förstärkning av densamma. Då vi dagligen förstärker, utvecklar och befäster vår klassarmé är ett långtidsavtal inte förmånligt för oss.

Den borgerliga pressen och arbetsgivarnas funktionärer såg nog för sin del till att sådana uttalanden från FKP, Komintern och Pro-fintern citerades så snart vi försökte få i gång något slags förhandlingar. Arbetsavtalsförhandlingarna var i allmänhet svårskötta, och var och en förstår att dylika uttalanden och ett sådant handlingssätt under dessa omständigheter kändes som skott i ryggen för verkliga fackföreningsmän.

I dagens läge kräver kommunisterna nog kollektivavtal och kämpar för dem och FKP utfärdar direktiv i denna riktning, men samtidigt går partiets order ut på att avtalen inte bör respekteras utan bör brytas så snart ett lämpligt tillfälle erbjuder sig. Därför har t.ex. det kommunistledda byggnadsarbetarförbundet åren 1956 och 1957 än i form av lördagsstrejker, än med någon annan förevändning organiserat arbetsnedläggelser och brutit avtalen på rent trots för att visa att man inte tillmäter dem något värde, såvida de inte är till omedelbar nytta för kommunisterna och deras kupp-planer.

Om kommunisterna alltså fortfarande använder sig av samma taktik har de också samma svårigheter att kämpa med som på 20-talet. Arbetarna i Finland, även de kommunistiska, vill alltjämt kämpa för att höja sin levnadsstandard, vill i uppriktigt syfte kämpa också för att få till stånd goda kollektivavtal, emedan de vet att dessa är till fördel för arbetarna. De vill följa undertecknade avtal eftersom den finländske mannen är van att hålla sina löften.

I dag, som på 20-talet, måste FKP på främmande order motarbeta de finländska arbetarnas intressen. Till huru många miljarder mark stiger inte de förluster som har drabbat arbetarna på – grund av FKP:s och dess uppdragsgivares felaktiga och fördärvbringande politik! Huru många miljarder av arbetarnas lönepengar har inte FKP därmed spelat i kapitalisternas plånböcker! För vem annan än arbetsgivarna har i själva verket vunnit på att kollektivavtal inte har fått till stånd, vem annan än arbetsgivarna har haft nytta av att sådana provokatoriska resolutioner som de ovannämnda sprids just medan arbetarna kämpar med liv och blod för sina kollektivavtal?

Arbetsgivarna i Finland har varit tjurskalliga, i konträr motsats till exempelvis de skandinaviska ländernas arbetsgivare. De har genom sin tjurskallighet vållat många arbetskonflikter som med kompromissvilja hade kunnat undvikas. Men vill vi vara ärliga måste vi säga att deras tjurskallighet delvis, tidvis t.o.m. till betydande del, har haft en begriplig orsak: FKP:s och dess uppdragsgivares politik. Det är obilligt att kräva att en arbetsgivare ska ingå kollektivavtal med en motpart som redan i förväg förklarar att han inte kommer att iakttä avtalets bestämmelser. Det vore detsamma som att inlåta sig på affär med en person som vid köpebrevets undertecknande säger: — Jag skriver nog på, men jag svarar inte för min namnteckning.

Ifall kommunisterna fick större inflytande inom FFC än vad de har, skulle deras politik bergsäkert bestå i sabotage av arbetarnas verkliga intressen i enlighet med Kominterns och

Profinterns diktat.

Stora arbetskonflikter

FKP:s direktiv: konflikter till varje pris. — Pappersarbetarnas eländiga situation. — Tjurskalliga arbetsgivare. — Borgmästaren löper ur rum i rum. — Regeringen Tanner i sikt-punkten. — Järnvägsarbetarnas oväntade framgång. — Sågstrejken i norra Finland. — Uuno Hannula tar bladet från munnen. — Den stora metall-lockouten. — Två ubåtar ger anledning till politisering. — Miljoner mark från utlandet. — Moskva slår till för sent. — FKP:s ledning tjänstgör som springpojke. — Konflikt mellan de ovan- och de underjordiska. — ”Exportfred” eller Martti Pihkalas strejkbrytargarde. — ”Att bryta strejker är en del av sydösterbottningens liv ...” — Vihtori Kosolas svindlande balanser och skulder.

Fackorganisationen hade redan i flera år befunnit sig i ett svaghetstillstånd. Efter 1921 hade dess medlemsantal ständigt sjunkit. Då dessutom inre stridigheter hela tiden pågick vågade förbunden inte ge sig in i större arbetskonflikter. Arbetsgivarna motsatte sig hela tiden trotsigt varje än så liten löneförhöjning och varje förslag till förbättring av arbetsvillkoren.

När enheten nu under Paasivuoris ledning hade återställts började en period av stark aktivitet. Delvis medverkade härtill givetvis också det faktum att konjunkturen sedan år 1926 befann sig i stigande, men den främsta orsaken var dock fackföreningsorganisationens ökade kraftmedvetande.

Redan några månader efter räddningskongressen 1926 började förbunden framlägga ultimativa krav för arbetsgivarna. I de flesta fall brydde sig dessa inte ens om att svara, och det var inte tal om att de skulle ha gått med på förhandlingar. FKP var särskilt ivrigt att få till stånd konflikter emedan detta var det enda sätt på vilket partiets verksamhet kunde göras synlig offentligt. Och när Väinö Tanner samma höst bildade sin socialdemokratiska regering tiofaldigades denna iver. Då tillkom nämligen ytterligare ett skäl: önskan att försätta den hatade Tanner och hans kabinett i svårigheter. Nu gällde det att till vilket pris som helst få i gång lönerörelser och -konflikter.

Det var inte särskilt ofta jag kom i beröring med Arbetsgivarnas centralförbund, eftersom det inte förekom nämnvärda förhandlingar mellan arbetsgivarnas och arbetstagarnas centralorganisationer. Någon enstaka gång talade jag i telefon med förbundets dåvarande ombudsman, vicehäradshövding Axel Palmgren, och kunde därvid inte undgå att lägga märke till huru nonchalant han behandlade fackorganisationen. Ett par gånger sammanträffade jag också personligen med ifrågavarande herre, men intima rådplågningar och underhandlingar av den art som nu titt och tätt förekommer mellan FFC och arbetsgivarna kom inte i fråga. Det skulle säkert på båda parter ha gjort ett intryck av direkt hädelse ifall någon hade vågat föreslå att representanter för Arbetsgivarnas centralförbund och för fackorganisationen skulle bänka sig runt samma middagsbord, lägga bort titlarna, dricka duskålar och samtala helt inofficiellt, precis som vanliga medborgare, om saker och ting som inte alls stod på dagordningen. På arbetarhåll hade man med säkerhet stämplat en dylik förbrödring som grovt klassförräderi, och jag är benägen att tro att reaktionen på arbetsgivarhåll skulle ha varit ungefär densamma. Det var bara genom statens medlingsman och under hans ledning som man då och då fick förhandlingar till stånd.

En av den tidens betydelsefullaste arbetskonflikter började 1927 med en tvist om löner och kollektivavtal i pappersbranschen. Pappersarbetarna var då bland dem som befann sig i den allra svåraste situationen. Deras löner var otroligt låga, vilket berodde på att deras fackför-

bund inte en enda gång efter inbördeskriget hade vågat sig på en allvarligt menad lönestrid. Tätt och ofta framfördes krav från arbetarnas sida, och den dåvarande sekreteraren i pappersarbetarnas förbund, Sem Mäkinen, anhöll regelbundet varje vårvinter om strejktillstånd av fackorganisationen. Men fackorganisationens utskott, så kommunistdominerat det än var, konstaterade varje gång att pappersarbetarna inte hade några möjligheter till en framgångsrik strejk och gav förty inget tillstånd. På så sätt skaffade sig Mäkinen varje år alibi och bevisade i cirkulärbrev till de upproriska, eländigt avlönade och dystra pappersarbetarna, att han nog för sin del var färdig till kamp men att fackorganisationen inte gav sitt tillstånd, och ”såsom varande en disciplinerad organisation ger vi oss inte in i en öppen konflikt utan fackorganisationens tillstånd”.

Också vårvintern 1927 sände Mäkinen in en ansökan om strejktillstånd. Vi hade redan i förväg försäkrat oss om att han och hans pappersförbund denna gång skulle få strejktillstånd, och inte bara det, utan att åtgärder också skulle vidtas för att verkligen få i gång en lönekamp på denna front.

När pappersförbundet fick sitt strejktillstånd var det också nödsakat att framlägga ett ultimatum, och konflikten föreföll oundviklig. Arbetsgivarna inlät sig inte ens på några allvarligare förhandlingar och ville inte så mycket som höra talas om löneförhöjningar.

Då Mäkinen märkte i vilken situation han hade hamnat såg han ingen annan utväg än att gå till Tanner och anhålla om regeringens medling eller i värsta fall om strejkförbud. Tannerregeringens dåvarande socialminister Johan Helo framlade också ett medlingsförslag, varigenom strejken bl.a. framsköts med en vecka. Nu gick arbetsgivarna verkligen med på förhandlingar men gjorde inga mera betydande eftergifter. En del helt minimala förhöjningar här och var ställdes i utsikt, men de saknade varje praktisk betydelse.

Dessa förhandlingar, som jag följde med i egenskap av fackorganisationens representant, var egendomliga i så måtto att arbetsgivarna inte ens inför hotet om en konflikt av så pass stora dimensioner som denna gick med på att sitta i samma rum som pappersförbundets och fackorganisationens företrädare. Grupperna satt i två rum belägna intill varandra och medlingsmannen, borgmästare Ehrnrooth, sprang av och an som en skottspole och meddelade, att nu säger arbetsgivarna si och nu säger arbetstagarna så. Dörren stod på glänt, ibland t.o.m. på vid gavel, så att vi kunde höra vad som sades vid arbetsgivarnas förhandlingsbord och de kunde höra vad vi sade, men trots detta försiggick själva tanke- och åsiktsutbytet enbart genom medlingsmannen. Det hela var direkt farsartat och resultatet som sagt plus minus noll. Pappersarbetarnas stort upplagda lönerörelse hade runnit ut i sanden. De dåvarande kommunisterna och ”folkdemokraterna” vältrade skulden på ”lille Helo”, som hade kommit med sitt medlingsförslag och avgjort spelet till arbetsgivarnas förmån.

En kollektivavtals- och lönekonflikt var riktad direkt mot regeringen Tanner. Lönerna vid järnvägens verkstäder var ingalunda höga men hörde inte heller till de sämsta. Då staten och därmed regeringen emellertid var arbetsgivare på dessa arbetsplatser bemödade sig kommunisterna av alla krafter om att få till stånd en konflikt i denna bransch, för att kunna visa hur den socialdemokratiska regeringen ställde sig till arbetarnas rättmätiga krav. FKP-ledningen gonade sig redan i förväg när järnvägsarbetarnas förbund utfärdade sitt strejkvarsel. Fackorganisationen gick givetvis in för att med alla tillgängliga medel stöda sitt medlemsförbund. Den löneförhöjning som krävdes var en mark och femtio penni i timmen.

I detta fall stötte det inte på svårigheter att etablera förhandlingskontakt. Regeringen såg till att järnvägsstyrelsens direktörer, generaldirektör Jalmar Castrén och — vill jag minnas —

överdirektör Jansson omedelbart inställde sig för överläggning. Regeringen följde hela tiden med förhandlingarnas gång och ingrep också själv i dem. Tack vare regeringens påtryckning gick järnvägsstyrelsen med på en ganska tillfredsställande kompromiss. Redan innan läget hade hunnit bli särskilt spänt utlovade den betydande förhöjningar; budet slutade på 75 penni i timmen. Också motparten var kompromissvillig, och deras sista bud var 1 mark i timmen. Därmed var det emellertid stopp, och det började se ut som om det skulle bli strejk för 25 penni i timmen. Då gjorde förbundet emellertid en rundfråga för att utröna om arbetarna skulle låta sig nöja med en förhöjning på 75 penni i timmen. Bland annat sammankallades alla arbetarna vid järnvägsdepåerna i Helsingfors till ett möte i arbetarföreningens hus, där de själva fritt fick avgöra om förhöjningen tillfredsställde dem eller inte. Arbetarna meddelade att 75 penni i timmen var mer än de hade vågat vänta sig och beslöt enhälligt att godkänna förslaget.

Saken fick emellertid ett roande efterspel.

Efter mötet i arbetarföreningshuset och sedan de jakande svaren från landsorten hade inkommit, samlades förbundsstyrelsen fackorganisationens kansli för att formulera en rad telegram om att strejken var inställd. Arbetarnas krav hade godkänts och 75-pennisförhöjningen skulle träda i kraft omedelbart. Det var sent på kvällen. Medan vi som bäst höll på med telegrammen ringde telefonen. Det var socialminister Helo som hela tiden hade visat sig mycket beskäftig i sammanhanget och nu ville ha reda på arbetarnas beslut. Jag ville retas en smula med honom och svarade allvarsamt och korthugget att det naturligtvis skulle bli strejk.

Helo blev hörbart orolig. — Det var då märkvärdigt! 75 penni borde nog ha räckt till. Vad anser du som fackorganisationens representant?

Jag svarade naturligtvis att jag ställde mig bakom arbetarnas krav eftersom jag hade till uppgift att bevaka arbetarnas och inte arbetsgivarnas intressen. — Men skulle vi inte kunna förhandla om saken ett slag till, fast det är mitt i natten? frågade Helo förskräckt. Det vore ju skandal om det blev strejk medan socialdemokraterna sitter i regeringen.

Jag låtsades vara ädelmodig och svarade: — Varför inte, det kunde man väl tänka sej, men medlemmarna av förbundsstyrelsen som sitter här är av den bestämda åsikten att det inte är mödan värt. Förhandlingarna har avbrutits. Ni håller fast vid 75 penni och vi vid en mark.

Han bad att vi trots allt skulle komma till socialministeriet och göra ett sista försök att nå en överenskommelse. Han skulle också kalla dit kommunikationsminister Väinö Vuolijoki och järnvägsstyrelsens generaldirektör. Jag vände mig till styrelsemedlemmarna som hade lyssnat till samtalet och frågade med hög röst om de gick med på att förhandla ännu ett slag. Vi låtsades först ta oss en funderare och gav sedan ett jakande svar, men påpekade samtidigt att vi hade väldigt bråttom tillbaka för att sända av telegrammen med strejkdirektiv.

Vuolijoki kom upp på socialministeriet uppbragt och ilsken och svor över att man inte längre fick sova på nätterna för alla möjliga konflikter. I samma anda men lågmäldare muttrade Castrén och hans följeslagare. (Överläggningarna inleddes. Vi meddelade endast i bestämd ton att vårt krav var en mark och att vi inte kunde vänta många minuter till. Efter en kort diskussion drog sig motparten tillbaka för enskild rådplägning, och strax därpå kom Castrén och meddelade att de var beredda att halvera stridsäppet, dvs att göra ytterligare en eftergift och gå med på en förhöjning på 87,5 penni i timmen. Emedan det ojämna beloppet skulle vålla praktiska svårigheter sträckte de sig dock i praktiken till 90 penni.

Jag kände mig säker på att vi skulle få hela marken ograverad om vi stod på oss ytterligare, så

oroliga tycktes herrarna vara. Järnvägsmannaförbundets ordförande Lundén var emellertid till den grad nervös över hela manövern att han mitt i allt deklarerade att han för sin personliga del godtog anbudet och var säker på att också de övriga styrelsemedlemmarna skulle göra det. När jag gjorde ännu ett försök att hålla fast vid enmarken invände herrarna från järnvägsstyrelsen att jag inte hade någon rätt till detta, eftersom förbundsstyrelsen hade accepterat förslaget om 90 penni. I en handvändning var överenskommelsen klar och undertecknad av båda parterna.

Arbetarna, som på kvällen hade godtagit en 75 pennis förhöjning, fick påföljande morgon veta att deras löner i stället skulle stiga med 90 penni i timmen. När sedan ryktet spred sig om hur det gick till när den extra förhöjningen på 15 penni trumfades igenom, väckte detta givetvis allmän munterhet, och belåtenheten blev ännu större.

Men socialminister Helo var synnerligen uppbragt och hävdade att han hade blivit skändligen bedragen. Jag för min del lovsjög det vackra i att man genom fackorganisationens och ett par socialdemokratiska ministrars goda samverkan i sista stund hade lyckats utverka en 15 pennis extra förhöjning av de små arbetarlönerna. Så svuren anhängare av arbetarrörelsen Helo än sedermera har varit, särskilt under den första efterkrigstiden då han var ordförande i DFFF, tyckte han den gången inte riktigt om en så stor förhöjning av arbetarnas löner.

Många små konflikter bilades genom förhandlingar, men många ledde också till strejk. Särskilt värda att omnämnas är tre verkligt omfattande arbetskonflikter.

Den första, en sågarbetarstrejk i norra Finland, ägde rum redan sommaren 1926 under Paasi-vuoris första månader som fackorganisationens ordförande. Man hade lyckats få t.o.m. en så maktfullkomlig firma som Kemi-bolaget till förhandlingsbordet och konflikten var redan bilagd tack vare medlingsmannen. Bolaget gick med på rätt stora löneförhöjningar. Men hamnarbetsgivarna biföll inte till arbetarnas krav trots att kraven i deras fall inte var stora. Först tog man för givet att hamnkonflikten skulle lösas av sig själv när man väl hade kommit överens med Kemi-bolaget. Men det gick inte så. Hamnherrarna förklarade att de inte skulle betala de äskade förhöjningarna och strejken bröt ut. Nu, då arbetet i hamnarna i varje fall låg nere, ville inte heller Kemi-bolaget ensamt betala de förhöjningar det gått med på.

Då för tiden var hamnarna de från fackföreningssynpunkt mest svårskötta arbetsplatserna. Hamnfurstarna som de kallades var de fräckaste av alla arbetsgivare. August Raatikainens berömda punktstrejker hade i sin mån medverkat till att man för hamnarnas räkning hade utbildat ett särskilt strejkbrytargarde som kallades Pihkalas armé. Hamnarbetsgivarna litade till den grad på sitt garde att de blankt vägrade att förhandla om löneförhöjningar eller andra förbättringar av arbetsvillkoren.

Därför bröt det alltså ut en stor strejk som gällde alla sågar i de nordligaste delarna av landet. Som alltid vid strejker i norr blev stämningen hastigt allt hetsigare. Redan efter ett par dagar var situationen likadan som under Kemi-strejken 1949, vilken som man minns ledde till synnerligen obehagliga konflikter mellan statsmakten och de strejkande och t.o.m. krävde ett människoliv. Som känt har kommunisterna i årtal efteråt utnyttjat denna händelse för sin hänsynslösa men mycket genomskinliga propaganda.

Från strejken i norra Finland 1926 minns jag särskilt den dåvarande chefredaktören för "Pohjolan Sanomat" Uuno Hannulas rakryggade uppträdande, som förskaffade hans tidning arbetarnas förlåtelse för vissa tidigare ställningstaganden. Hannula behandlade denna arbetskonflikt i en artikel som väckte mycket stort uppseende. I arbetsgivarkretsar och i borgerlig tidningspress blev den föremål för starkt ogillande. Vi på vänsterkanten åter fäste

oss vid att detta var tongångar som inte brukade förekomma i borgerliga tidningar då för tiden. Så här skrev Pohjolan Sanomat i sin ledare den 29 juli 1926:

Just som det nordligaste Finlands största arbetsgivare Kemibolaget förhåller sig positivt till statens medling, är berett till förhandlingar och uppenbarligen strävar att nå en försonlig lösning av arbetskonflikten, meddelas det helt överraskande att de härvarande speditorsfirmorna intar en negativ attityd gentemot statens medlingsman och helt och hållet avslår varje tanke på förlikning.

Ett sådant handlingssätt förstår varken vi eller någon annan. Speditörerna spelar ett alltför högt spel då de vägrar förhandla, ett högre spel än de själva förstår. Landets största arbetskonflikt har nu varat i det närmaste en månad och kostat de stridande parterna miljoner, och vad den har kostat samhället, på vars område den har utkämpats, är omöjligt att ens beräkna. Varje allvarligt tänkande medborgare uppfattar en sådan väldig arbetskonflikt som en svår olycka, som det gäller att komma över så snart det någonsin är möjligt. Allt detta förefaller att inte i ringaste mån röra ett par tre speditörer i ryggen, utan trotsande allt vågar de ta på sitt ansvar en förlängning av arbetsstriden. Detta är ofrånkomligt ett ansvarslost beteende, som i samhällets namn bör strängt fördömas.

Sådana ordalag var som sagt sällsynta i borgerliga tidningar, men Pohjolan Sanomat uppträdde över huvud taget på ett ovanligt sätt under hela denna arbetskonflikt. Det var troligen redan under den strejken som Hannula förvärvade sin popularitet bland befolkningen i norra Finland, t.o.m. bland ytterlighetselementen. Det var kanske då som han meriterade sig för att vid en lämplig tidpunkt ombetros uppdraget som landshövding i Lappland, en post som han skött med stor framgång. Han har aldrig varit fanatisk högerman, men inte heller kommunistlickare. Han har alltid vågat tala rent ut i kritiska situationer — och en sådan situation var just den stora arbetskonflikten 1926. Kanske skulle det finnas färre kommunister i Lappland om konflikterna på 20-talet hade fått skötas av män som Uno Hannula, som förstod sig på mentaliteten hos detta karga folk. Kemi-bolagets dåvarande ledning och vissa andra arbetsgivare däremot förhöll sig på ett helt annat sätt till arbetarna och deras krav och åstadkom mycken skada.

En och en halv månad varade sågarbetarnas strejk, och som jag redan nämnde var stämningen många gånger ytterst hetsig. Slutresultatet blev att arbetarna trots allt vann en betydande seger.

När strejken skulle avblåsas kom det till en i sådana fall vanlig motsättning. FKP gav order om att strejken inte fick avblåsas utan till varje pris skulle fås att fortsätta. Vi inom fackorganisationen försökte trots detta målmedvetet göra slut på den. Jokela hade som organisationens representant rest dit upp för att bilägga strejken. Redan före hans avresa hade vi kommit överens om att det gällde att få ett slut på den, ty om den fortsatte inpå senhösten fanns det inte längre någon chans till seger.

Konflikten med FKP:s ledning om strejkens avslutning ledde dock inte i detta fall till öppet gräl, emedan också kommunistledarna i det nordligaste Finland var av samma åsikt som fackorganisationen. De strejkande hade ju lyckats driva igenom 60-70 procent av sina krav, vilket under dåvarande förhållanden kunde betraktas som ett gott resultat.

Denna första mera betydande seger hade en uppmuntrande inverkan inte bara på sågarbetarna utan också på de andra arbetarna i norra Finland, och under de närmaste månaderna och åren följde andra stora arbetskonflikter.

Ännu större dimensioner än såg- och hamnarbetarstrejken i norra Finland antog den metallarbetarstrejk som utbröt våren 1927.

Metallbranschens arbetsgivare hade efter inbördeskriget ständigt terroriserat arbetarna och

deras organisationer med hot om lockout. Det må ha uppstått vilken meningsmotsättning som helst — och hur liten som helst — så lät arbetsgivarna alltid lockouthotet skymta. Om arbetarna vågade sig på så mycket som en liten lokal arbetstvist med krav på löneförhöjning eller förbättring av arbetsförhållandena hade de genast att motse lockouthot inom hela branschen. Emedan förhållandena var sådana att arbetsgivarna genom att verkställa hotet skulle ha kunnat obarmhärtigt krossa arbetarnas organisationer, vågade man under tidigare år inte låta det gå därhän. Åren 1926-27 hade situationen dock småningom förändrats.

Våren 1927 uppstod en lönerörelse hos Crichton Vulcan i Åbo — var annars! Arbetsgivarna vägrade gå med på förhandlingar och kravet på löneförhöjning förkastades utan vidare. Arbetarna svarade med strejk.

Också nu tillgrep arbetsgivarförbundet ögonblickligen sin gamla metod och kungjorde ultimativt, att om inte Crichton Vulcans arbetare hade återgått till arbetet före ett bestämt klockslag skulle lockout inledas inom hela metallbranschen.

Vi dryftade saken grundligt flera gånger både inom metallarbetarförbundet och fackorganisationen, och till slut beslöt vi låta det vara nog med hotelser nu. Ville arbetsgivarna göra allvar av lockouten fick de göra det.

Det blev lockout.

Arbetsgivarna var säkert fullt på det klara med att varken metallarbetarförbundets eller fackorganisationens strejkassa var stor, utan tvärtom strängt taget obefintlig. De räknade med att konflikten under inga omständigheter kunde bli långvarig, på sin höjd en eller ett par veckor. Det gällde ju över 10.000 arbetare, och inom kort skulle de ohjälpligen vara tvungna att återgå till arbetet emedan pengarna var slut.

Så snart lockouten började blandade sig givetvis även Komintern och Profintern i leken. Signalen därtill gav tidningsartiklar som publicerats på åtgärd av arbetsgivarna och i vilka det förklarades att den verkliga orsaken till strejken hos Crichton Vulcan var den, att där byggdes två u-båtar för den finländska flottans räkning. Det var naturligtvis en omständighet som begärligt utnyttjades av FKP, Komintern och Profintern. De fastslog att konflikten samtidigt var en kampanj mot krigsrustningar. Eftersom inte heller metallarbetarna hade någonting emot denna motivering, ifall den kunde ge dem någon förmån — till exempel när det gällde möjligheterna att erhålla strejkunderstöd — avgav de inga allvarligare protester mot att strejken politiserades.

Ju längre lockouten varade, desto obehagligare började det hela kännas för arbetsgivarna. Konjunkturerna var nämligen rätt goda och lönerna faktiskt inte så stora att de inte skulle ha tillåtit också en extra s.k. "utsugningsvinst".

Redan under strejkens första veckor stod jag i direkt kontakt med Kominterns ledning som meddelade att även den skulle blanda sig i saken, eftersom konflikten också gällde rustningsfrågan. Rikligt med pengar ställdes i utsikt. Metallmännens lockoutkamp blev den första arbetskonflikt där de sovjetryska organisationerna officiellt bistod den finländska fackföreningsrörelsen.

Vi lyckades samla så mycken kraft bakom vårt handlande att de lockoutbelagda arbetarna fick lyfta understöd som var större än veterligen någonsin förr i en finländsk arbetskonflikt. Enbart från Sovjet kom på officiella vägar 4.189.599 mk och 77 penni och samtidigt fick FKP betydande belopp för propagandaändamål i samband med lockoutaffären. Också västerländska organisationer bidrog med stora summor. Det var deras skyldighet, eftersom Metall-

arbetarnas förbund var medlem av den internationella organisationen och berättigat till avtalsenligt ömsesidigt bistånd. Metallarbetarförbunden i Sverige, Norge och Danmark samt delvis även i de mellaneuropeiska länderna understödde med sammanlagt något över 4 miljoner mark. Hela understödsbeloppet uppgick till 8,5 miljoner.

För att få en uppfattning om beloppens verkliga storlek bör vi förvandla dem till nuvärde. Detta innebär att hela understödet närmar sig 170 miljoner och att det officiella ryska bidraget ensamt för sig omräknat i nuvärde är över 80 miljoner mark!

När lockouten hade varat i ett par månader, utan att den minsta bräsch kunde skönjas i metallmännens front, lät arbetsgivarna genom regeringen förstå att de var beredda till förhandlingar. Detta meddelande sammansvetsade metallarbetarfronten ytterligare. Nu håller arbetsgivarnas front på att spricka, hette det på vårt håll. Vi lät meddela arbetsgivarna att vi visserligen var beredda till underhandlingar, men inte längre på de gamla villkoren. Nu krävde vi en allmän löneförhöjning med 15 procent på lönebeloppen före lockouten. Därmed var det slut på strävandena till förhandlingskontakt. Något senare försökte statsminister Tanner få dem i gång igen och lyckades förmå arbetsgivarna till ganska stora eftergifter, jag vill minnas det var till en allmän förhöjning på 10 procent. Men arbetarfronten var fast sammansvetsad och vi höll styvt på 15 procent.

Lockouten varade i precis 30 veckor och var alltså en av de långvarigaste som någonsin har förekommit. Julen stod redan för dörren när regeringen Tanner kom med ett nytt medlingsförslag, och denna gång ett som onekligen var rätt förmånligt för arbetarna. Märkligt nog var emellertid arbetarfronten alltså lika sammansvetsad och fast. Enligt vad förbundet hade sig bekant restes det inte på något håll särskilt starka krav på återgång till arbetet. Svårast var situationen i Dalsbruk, där arbetsgivaren hade givit order att arbetarna skulle vråkas från sina bostäder. Men dit sändes ett lugnande meddelande att bostadsfrågan nog skulle ordnas, och inte heller där blev det någon panikstämning.

Jag tog direkt kontakt med Kominterns och Profinterns ledning i Moskva, där man noggrant hade följt med konflikten utveckling och bidragit med betydande understödsbelopp, och frågade om vi kunde godta medlingsförslaget. Avgörandet kunde ju inte uppskjutas i det oändliga. Som vanligt dröjde svaret från Moskva utöver den angivna tidpunkten. Lockoutkommittéernas representanter hade redan sammankallats till Helsingfors för att ta ställning till förslaget. Mötet varade i två dagar. Hela den första dagen och hälften av den andra gick åt till uttalanden av representanterna. De poängterade enhälligt att medlingsförslaget inte kunde godtas. Om kampen fortsattes skulle metallarbetarna vinna en ännu större seger. Därför borde man för arbetsgivarna framlägga ett nytt krav på 20-25 procents löneförhöjning.

Ända till frammot kvällen den andra dagen hade jag väntat på svaret från Moskva. När det inte hördes av var jag nödsakad att uttala mig i egenskap av representant för fackorganisationen och — vilket största delen av lockoutkommittéernas ordföranden och medlemmar kände till — framför allt för Moskva.

Vid förtroliga överläggningar under mötets lopp hade åsikterna inom fackorganisationens ledande junta gått i sär. Majoriteten var dock av den åsikten att vi borde följa de order Komintern gav. Eftersom ingen order hade hörts av var jag nu tvungen att ta på mig ansvaret. I mitt uttalande stämplade jag medlingsförslaget såsom otillfredsställande i så måtto att regeringen gott hade kunnat komma med ett ännu bättre om den satt manken till. I den rådande situationen hade man kunnat förmå arbetsgivarna att gå med på ännu större krav. Då emellertid medlingsförslaget trots allt var så pass förmånligt som det var och vintern dessutom

stod för dörren, varjämte det skulle bli svårt att förklara för arbetarna i andra branscher varför inte ens ett så positivt förslag godtogs, och då hela konflikten dessutom började anta en allt mera politisk karaktär, borde förslaget enligt min åsikt godkännas.

Mitt uttalande uppfattades alltså enligt mötesdeltagarna inte bara såsom gjort av fackorganisationens utan framför allt av FKP:s, Kominterns och Profinterns representant, och det är betecknande att den ene efter den andre av mötesdeltagarna nu begärde ordet för att meddela att de vid närmare eftertanke började finna förslaget allt mera godtagbart. Detta är typiskt för arbetskonflikter. Solidariteten bland arbetarna och deras representanter är så stor att man inte vill visa några svaghetstecken t.o.m. om man personligen vore för en förlikning. Arbetstvisterna har sin egen speciella psykologi, och folk som inte har deltagit i eller lett strejker har svårt att förstå varför man ofta enhälligt beslutar att fortsätta en strejk som de flesta av deltagarna kanske helst skulle ha undvikit helt och hållet.

Redan då jag gjorde mitt uttalande visste jag ganska säkert vilken Moskvas attityd skulle vara. Men då det inte kom något svar på mina många förfrågningar begagnade jag mig av tillfället och tog risken att avblåsa strejken. För Komintern och Profintern var det givetvis detsamma hurudant det slutliga avgörandet blev. Huvudsaken för dem var att de fick valuta för de pengar de lagt i blöt, dvs. att de i sina rapporter kunde anteckna att striden hade pågått i så och så många månader och lett till sådana och sådana konflikter. Ett starkt argument var det givetvis att kunna säga att man på detta sätt hade lyckats kväva krigsrustningarna i grannlandet, som självfallet gick de imperialistiska stormakternas ärenden!

Men vi i Finland, så Kominterns och Profinterns ombudsmän vi än var, hade\ annat att tänka på. Vi måste ta i betraktande att det skulle leda till hela metallindustrins avdomnande om kampen fortsattes i det oändliga. I så fall skulle slutresultatet ju bli att arbetarna måste söka sig till andra branscher.

Dagen därpå kom den stora skrällen i form av Moskvas order att kampen måste fortsättas. Och den kom med en sådan kraft att den höll på att knocka oss allesammans. Samtidigt meddelades det att understöden skulle höjas ytterligare — det talades om stora belopp, om miljoner mark i engångsunderstöd. Det framhölls att om strejkfronten någonstans visade tecken på att vackla, kunde man öka på understöden så att de t.o.m. närmade sig arbetarnas ordinarie löner. Som motiv för kampens fortsättande angavs uttryckligen att det gällde att bekämpa rustningarna. Hela affären gavs en storpolitisk karaktär, och det hette att Finland på västmakternas uppdrag och till följd av deras påtryckning höll på med skyndsamma rustningar för ett krig mot Sovjet. Strejken måste fortsätta för att Finland inte skulle kunna bygga ubåtar och genomföra andra rustningsföretag.

Där fick vi alltså bekräftelse på våra farhågor: det slutliga målet för Moskva var att helt förinta vår metallindustri eller åtminstone att till den grad trycka ner vår tunga industri att den inte mera skulle kunna arbeta med tillnärmelsevis samma kapacitet som tidigare.

Detta var upptakten till en allvarlig konflikt. FKP mobiliserade alla tillgängliga krafter för att utöva påtryckning på fackorganisationens ledning, där saken på nytt upptogs till behandling. Metallarbetarförbundet fick order att åter sammankalla lockoutkommittéernas representanter till Helsingfors och ge order om att kampen skulle fortsättas.

Jag, som personligen bar det största ansvaret, var naturligtvis föremål för särskilt stark påtryckning. Saken hade emellertid redan gått därhän att vi under inga omständigheter kunde finna oss i en reträtt. Själv intog jag kategoriskt den ståndpunkten att det vore en oerhörd skandal, om vi efter att först enhälligt ha godtagit regeringens medlingsförslag nu skulle

sammankalla ett nytt möte och återta det beslut vi fattat för ett par dagar sedan. Dessutom var jag inte alls övertygad om att vi skulle kunna åstadkomma ett sådan beslut. T.o.m. en man som Väinö Vuorio, som hade en viktig post inom FKP:s Finlandsbyrå och ofta hade motsatt sig Moskvas vanvettiga infall, vacklade under den häftiga press vi utsattes för och hävdade att beslutet borde rivas upp och striden fortsättas. Särskilt aktiv på den linjen var Jaakko Kivi, dåförtiden FKP:s kretssekreterare i Nyland. Samma dag vi fattade vårt beslut hade jag frågat honom om hans uppfattning. Efter att ha hört min bedömning av situationen hade han ansett att medlingsförslaget borde godkännas. Nu krävde han på Moskvas order i kategoriska ordalag det rakt motsatta. Redan då skrev han alltså under vad som helst. Också i vår tidningspress försökte FKP givetvis få fram åsikter som gick ut på att det som skett var ett bedrägeri, att arbetarnas sak hade blivit förrådd. Men våra tidningar var relativt eniga — det var bara några få stänk av kritik FKP här och var lyckades få till offentligheten. Två artiklar i ”Työväen Tiedonantaja” visade hur starkt trycket var också på det hållet. Strax efter arbetskonfliktens slut publicerades där en artikel med rubriken ”Storseger”, men redan dagen därpå bar en artikel över samma tema rubriken: ”Också skuggsidor.” Trots FKP:s krav gick tidningen inte särskilt långt. Dess dåvarande politiske redaktör var min gamle stridskamrat Emil Tuomi, och han upprätthöll en fast och stadig kontakt med fackorganisationen. Vi kom uttryckligen överens om huru mycket det kunde talas om ”Skuggsidorna”; för något angrepp i egentlig mening öppnade ”Tiedonantaja” alltså inte sina spalter.

Det gick så långt att man hotade mig med utstötning ur partiet och andra i dylika fall brukliga straff. Det goda namn jag i Moskvas ögon förvärvat under de föregående månaderna, och särskilt i lockoutkampens tidigare skeden, fick nu en kraftig törn.

Metallmännens över sju månader långa storkonflikt var en typisk kommunistledd strejkaktion i så måtto, att de arbetare som deltog i den nästan utan undantag kämpade för sina levnadsvillkor och sina organisationers prestige, medan det hela var en rent politisk fråga för FKP och för Sovjetunionens utrikespolitiska organ Profintern och Komintern. Som jag redan nämnde hade arbetsgivarna ända sedan 1918 terroriserat metallarbetarna och deras organisationer med lockouthot. Från arbetarnas synpunkt sett gällde det alltså en kraftmätning mellan två organisationer. För FKP och Sovjetunionen åter var det en bisak i vilken mån fackorganisationens prestige ökades. Vad man framför allt ville i Moskva var att utnyttja konflikten till att försvaga Finlands försvar. Dessutom var den ett led i det kommunistiska generalprogrammet, som förutsatte att oroligheter åstadkoms i alla kapitalistiska länder.

Många år skulle Moskva givetvis inte ha försörjt våra metallarbetare ifall dessa hade följt direktiven från den ryska huvudstaden och fortsatt striden. Det skulle ha varit ett hårt slag för Finlands metallarbetarförbund och för fackorganisationen om hela strejken hade ”ruttnat ner på stället” så som det har gått med många strejker i Finland.

Kommunisternas inställning till arbetskonflikterna i dag är precis densamma som på 20- och 30-talen. Därvidlag har ingenting förändrats. Strejkerna politiseras och utomstående krafter utnyttjar dem för helt andra ändamål än vad arbetarnas intressen i de länder det gäller skulle kräva och vad man försöker få dem att tro.

På den tiden tjänstgjorde FKP:s ledning i Moskva enbart som springpojke. Nästan utan undantag förhandlade vi i Finland direkt med Komintern och Profintern eller med den ryska fackorganisationens ledare. Också jag hade genom FKP:s förmedling direkt kontakt med de ryska fackföreningsledarna Tomski, Melnitsanski och Jaglomi samt med Profinterns ledare Lozovski.

Metallkonfliktens bilägning försvagade alltså kännbart min position i dessa höga herrars ögon. Dessutom hade relationerna redan dessförinnan försämrats av en annan orsak. Ledningen i Moskva hade på basen av rapporter från sina agenter dragit den slutsatsen, att man nu, då man fått till stånd denna utomordentliga metallkonflikt som varade månad ut och månad in, också med vilka medel som helst borde åstadkomma en hamnstrejk som påbröd. I hamnbranschen var arbetarna otillräckligt organiserade, varför inga framgångsrika arbetstvister hade kunnat utkämpas där; redan i början av 20-talet hade ju de flesta hamnarna ockuperats av Pihkalas strejkbrytargarde. Pihkalas trupp, "Exportfred", hade s.g.s. utan undantag klubbat ner varje försök till lönerörelse. Den första lilla ljusglimten hade varit den åthutning norra Finlands hamnfurstar fick i samband med sågarbetarstrejken som jag har berättat om tidigare i detta kapitel.

FKP och dess uppdragsgivare krävde alltså en hamnstrejk på sensommaren 1927. Transportarbetarförbundet vacklade trots att det var i händerna på arga kommunister: Jokela var förbundsordförande och E. K. Louhikko sekreterare. Den senare stod alltså högt i gunst hos FKP, och enligt vad jag vet försökte partiets ledning redan tidigt på våren 1927 genom hans förmedling få en hamnstrejk att utbryta. Nu utvecklades emellertid ordföranden och sekreteraren i ett svårt personligt gräl om helt andra saker, vilket Tedde till att Louhikko måste avgå, emedan han inte omvaldes till sekreterare vid transportarbetarförbundets representantmöte 1927. Efter detta hoppade Louhikko av kommunisternas vagn och ställde sig i socialdemokraternas led, först som redaktör i tidningen "Kansan Työ" och senare på andra poster.

Jokela avgick alltså med segern i personstriden inom transport-arbetarförbundet. Han var en erfaren, oväldig och balanserad fackföreningsman och ville på inga villkor driva sitt förbund in i en konflikt där det ganska säkert skulle sveda fingrarna.

Jokela motsatte sig alltså strejkförslaget. Jag intog samma ståndpunkt. Senare kunde en hamnstrejk bli nödvändig, men om vi nu fick den på halsen jämte den tunga metallockouten, skulle detta inte förbättra metallarbetarnas ställning utan rakt tvärtom. Vi hade inte resurser för en kamp av sådana dimensioner. Jag hävdade att vi nu, då metall-lockouten varat 3-4 månader, redan hade segern inom synhåll och inte fick riskera metallarbetarnas och hela den finländska fackföreningsrörelsen sak med en osäker hamnstrejk, i all synnerhet som det samtidigt pågick ett par tiotal mindre arbetstvister. Det var redan alldeles tillräckligt med jäsning och oro i landet.

Notväxlingen med FKP hösten 1927 var mycket brysk i tonen, men trots all påtryckning lyckades vi undvika hamnstrejken. Den bröt inte ut förrän sommaren 1928, då jag redan satt i fängelse för andra gången.

Situationen sommaren och hösten 1927 började i hög grad påminna om läget 1920-22. Då stod striden mellan Kuusinens och Manners falanger. Nu fanns det veterligen inga motsättningar av denna art i Moskva, men nu som då stod de finländska kommunisternas och radikala, revolutionära arbetarnas fördel i skarp motsättning till Kominterns och Profinterns intressen, vilka företrädde av FKP. Den nationella kommunismen, som det har talats så mycket om på sistone, stack upp huvudet i form av det motstånd vi då reste än mot det ena, än mot det andra diktatet från Moskva.

Också hemmakommunisterna delade upp sig i två grupper: de som tänkte självständigt och de som okritiskt lydde Moskvas befallningar. I riksdagsgruppen, som spelade en betydande roll på den tiden, framträdde samma spjälkning. En del av dess medlemmar följde troget alla FKP:s direktiv, gjorde alla de kovändningar och dödsprång som krävdes och kompromette-

rade därmed hela gruppen. De övriga däremot försökte tänka självständigt och undvika att verkställa order som kunde göra gruppen löjlig. Också det faktum att gruppen måste ha två jämställda ordförande visar hur häftiga meningsmotsättningarna var. Rosenberg, Manners trogne dräng, hade redan länge beklätt ordförandeposten, men gruppmedlemmarna var missnöjda med honom. Därför valde man Eino Pekkala till andre ordförande, ehuru kommunist var han en man med ryggrad. Han upprätthöll kontakt med den nationella kommunistgruppen och intog en mycket kritisk ståndpunkt till direktiven från Moskva. Så vitt jag förstår hade Pekkala gruppens majoritet bakom sig. Bland annat vid de överläggningar som fördes med riksdagsgruppen om de angelägenheter jag skildrat i detta kapitel, hände det mycket ofta att flertalet av gruppmedlemmarna ställde sig på vår, fackföreningsmännens, hemmakommunistiska ståndpunkt.

De rörelser på arbetsmarknaden som blev följden av fackföreningsrörelsens uppsving verkade givetvis enerverande på arbetsgivarna, och följden var motaktioner från arbetsgivarorganisationernas sida. Särskilt lade man sig vinn om att stimulera det beryktade Pihkala-gardets verksamhet.

Organisationen ”Exportfred” skulle egentligen kräva ett eget kapitel, så betydelsefull är den roll den har spelat på Finlands arbetsmarknad. Några huvuddrag av dess verksamhet tycker jag det är på sin plats att skissera här, i all synnerhet som jag under min sekreterartid i fackorganisationen ständigt och jämnt tvangs kämpa mot den.

”Exportfred” grundades i slutet av februari 1920 på åtgärd av Industriidkarnas sammanslutning. Den i Jyväskylä hemmahörande Martti Pihkala fick i uppdrag att organisera ett strejkbrytargarde, en arbetsstyrka på 1.000-2.000 man som var beredd att gripa sig an med lastningsarbete i hamnarna och t.o.m. med jordbruksarbete på strejkbelagda arbetsplatser, i de fall då strejkerna hade politisk karaktär. Meningen var att organisationen inte skulle ingripa i egentliga lönetvister utan politisk prägel. Motparten kunde naturligtvis maskera en apolitisk strejk genom att samtidigt komma med stora lönekrav, men man hade inte för avsikt att fästa något avseende vid den formella sidan av saken, vilket betonades i stiftelseurkunden.

Distriktsstaber bildades runtom i landet. I ledningen ställdes personer som åtnjöt arbetsgivar-kretsarnas förtroende, och särskilda resande ombudsmän skickades ut för att i socknarna grunda lokala staber ledda av etappchefer. I organisationens strängt hemligstämplade reglemente heter det bl.a.:

”... en riksorganisation av flygande arbetstrupper. I varje socken inom distriktet grundas en arbetstruppernas stab av vars medlemmar en är socknens etappchef. Staberna har i uppdrag att:

A. uppgöra en förhandsförteckning över män, som enligt stabens mening är sådana att de, då saken förklaras för dem på det sätt som tidigare nämnts, inser att det är deras plikt att ansluta sig till arbetstrupperna, och

B. som har ”sisu” och vilja nog för att handla,

C. arbetarna erhåller för sitt arbete den lön som i allmänhet har betalats för hamnarbete eller som kommer att betalas nästa sommar. Någon särskild yrkesskicklighet behöver männen inte ha. Det är en känd sak att hamnarbetarna förtjänar mera än någon annan grupp av icke-yrkeskunniga arbetare.

Femte paragrafen i direktiven för ombudsmän lyder så här:

När männen får alarmbudskapet ”håll er beredda”! bör de vara klara att med sex timmars varsel och försedda med torrkaffning för en dag avresa till den samlingsplats varom de samtidigt underrättas. Från och med alarmögonblicket till det ögonblick då medlem av truppförbandet avreser från

samlingsplatsen tilldelas han 15 mark om dagen i väntepening, vilken han mot kvitto får lyfta hos ombudsmannen eller hos underombudsmannen.

De löner som Exportfred betalade tycks ha varierat något från det ena året till det andra, men i stort sett höll de sig till den allmänna nivån. Omkostnaderna fördelades så att sågindustrin erlade sju andelar, pappersindustrin sex, skeppsredarna och speditörerna sammanlagt tre samt metallindustrin, textilindustrin och cementindustrin tillsammans en andel.

Betalningarna och de proportionella andelarna fastställdes på förhand för flera år men tycks ha varierat något från den ena gången till den andra.

Organisationens kaderområde föreföll att i stor utsträckning vara Sydösterbotten, och som två av Pihkalas bästa biträden nämns i dokumenten är efter år jordbrukarna Vihtori Kosola och Kustaa Tiitu.

Åren 1922-25 fick Exportfred föra en stillsam tillvaro. De punktstrejker som transportarbetarförbundet organiserade i början av 20-talet kvävdes i sin linda av strejkbrytarorganisationen och någon större och mera segsliten kamp förekom inte. Enligt tillgängliga dokument hade man t.ex. år 1924 inte användning för mer än 207 strejkbrytare inom organisationen. År 1925 hade situationen förändrats: då behövde man 756 strejkbrytare. Året därpå var de 2.393 till antalet och 1928 hela 13.000.

Under de ”magra” åren förefaller det som om organisationens medlemmar skulle ha klagat över brist på arbete. I rapporter och berättelser heter det att det fanns hugade arbetare i mångdubbelt större antal än man kunde använda sig av. I en årsberättelse sägs uttryckligen:

Att bryta strejker börjar ingå som en väsentlig beståndsdel i sydösterbottningarnas liv. Redan på förhand försäkras sig de unga männen om lov att resa till strejksbelagda arbetsplatser under den kommande sommaren, och stor vore säkert deras besvikelse ifall en sommar gick utan strejker.

I början av 20-talet måste det ha rått en formlig landssorg bland de sydösterbottniska strejkbrytarna!

1927 och 1928 hade de däremot ingen brist på göromål. Tvärtom förefaller det som om Exportfred nu t.o.m. skulle ha haft svårigheter att värva tillräckligt med strejkbrytare. Särskilt under den stora hamnstrejken sommaren 1928 ser det av dokumenten att döma ut som om organisationen skulle ha utsatts för en hård påfrestning. De värvade strejkbrytarna började nämligen återvända hem i stora skaror. En del av dem angav som skäl att de måste delta i skörden, andra att höbärgningen väntade, osv. Pihkalas garde föreföll att befinna sig i upplösningstillstånd. Redan då tycks man ha diskuterat om det trots allt möjligen var skäl att börja förhandla med arbetarna, men Pihkala och hans stab försäkrade att detta var onödigt: — Vi ska nog lyckas värva nytt manskap i stället för dem som har avlägsnat sig eller rymt från sina arbetsplatser.

Enligt statistiken kom största delen av strejkbrytarna från Sydösterbotten, och de flesta av dem hade värvats av Vihtori. Denne råkade emellertid ut för en del missöden. Vid ett av ”Exportfreds” styrelsemöten 1928 fäste man uppmärksamheten vid detta:

Verksamhetsledaren (dvs Pihkala. A.T.) meddelade, att ombudsmannen i Sydösterbottens värvningsdistrikt, jordbrukaren Vihtori Kosola, hade en bokföringsbalans på 34.000 mark, men att denna balans synbarligen åtminstone till stor del kom sig av att ombudsman Kosola, som inte har erhållit någon undervisning i bokföring, under hamnstrejken 1927 med den därav föranledda stora omsättningen inte har fäst tillräckligt avseende vid verifikaten. Emedan ombudsman Kosola även tidigare har råkat ut för liknande missöden och under årens lopp till huvudkontoret insänt verifikat,

som han underlåtit att införa i sina böcker, beslöt exekutionsutskottet — efter att noga ha övervägt saken och med beaktande av ombudsman Kosolas utomordentligt stora förtjänster vid manskapsvärningen över huvud taget och under hamnstrejken isynnerhet — att enhälligt föreslå för styrelserna i alla de sammanslutningar som understöder ORGANISATION EXPORTFRED samt för styrelsen i Finlands cementfabrikantförening, att utskottet skulle få från ombudsman Kosolas konto avskrivna Fmk 25.000: — på villkor, att ombudsman Kosola småningom själv erlägger den resterande delen av balansen. Enligt vad verksamhetsledaren meddelar har ombudsman Kosolas böcker och kassa för övrigt redan överförts till Kansallis-Osake-Pankkis Lappofiiial.

Sådana fataliteter — om beloppets nuvärde får man ett begrepp genom att multiplicera det med 20 — råkade alltså själve Vihtori Kosola ut för i dessa bråda tider. Uppenbarligen fick han inte ordning på sina affärer ens efter detta moratorium, för vid en senare tidpunkt, den 7 april 1937, anhöll hans vän Kustaa Tutu att Kosodas skulder på sammanlagt 500.000 mark skulle betalas. Det framgår dock inte av papperen om han verkligen betalade dem eller inte. Inte heller framgår det på vilket sätt Kosola hade åsamkats dessa skulder och om de hade något samband med Exportfreds verksamhet.

På trettioalet när fackföreningsrörelsen åter var splittrad hade Exportfred inte särskilt mycket att göra. Den fortsatte dock med sin verksamhet, och om FFC — den av socialdemokraterna återupprättade fackorganisationen — försökte sig på någon mera betydande lönerörelse rörde också Exportfred genast på sig. Den fortsatte alltså som förut, trots att fackorganisationen inte längre var i händerna på kommunisterna och trots att det inte mera på trettioalet ens kunde vara tal om av kommunisterna politiserade strejker.

Jag har ofta undrat om vi skulle ha haft en strejkbrytarrörelse som Exportfred ifall fackorganisationen inte hade varit kommunist-dominerad och ifall inte strejkerna verkligen hade blivit politiserade. Det är en svårbesvarad fråga. Så reaktionära förefaller arbetsgivarna i Finland att ha varit ännu under 20- och hela 30-talet, att de var beredda att ty sig till dylika vapen också om det inte hade gällt politiserade strejker. I sanningens namn måste man dock säga, att kommunisternas verksamhet var av sådan art att den utan tvivel stimulerade till grundandet av en dylik organisation. Exportfred är en faktor som absolut bör undersökas när man vill utforska orsakerna till att klassmotsättningarna i Finland har varit och ännu i dag är mångdubbelt starkare än i de övriga nordiska länderna.

Fackorganisationen som politisk spelbricka

Kominterns internationella strävanden. — Vackra paroller. — Finländarna spelar en moskovitroll. — Virtanen försöker lura Virta. — Jag visar alltför stor förståelse för socialfascisterna. — I Moskva sommaren 1927. — Stalin gör sitt genombrott. — Som gäst hos den nygifta Hertta Kuusinen. — Madame Kollontay i morgonrock. — Den rysk-finländsk-norska konferensen. — Ryssarna återkräver en miljon kronor, men Trygve Lie viftar med kalla handen. — En intrampning i Köpenhamn. — Skarpa meningsbyten i Moskva vintern 1928.

Jag nämnde redan tidigare att fackorganisationen i Finland var en synnerligen viktig spelpjäs för Komintern och Profintern i deras strävan att göra världsrevolution. De flesta av fackförbunden i Finland tillhörde den socialdemokratiska Amsterdam-internationalen, trots att själva centralorganisationen inte var medlem i den. Detta faktum lockade den ryska fackorganisationen samt Komintern och Profintern, vilka egentligen kan uppfattas som en helhet, att fästa särskild uppmärksamhet vid de finländska fackförbunden. Så snart en internationell fackföreningskonferens stundade drillades de finländska representanterna att framlägga Sovjets för ögonblicket aktuella propagandakrav. De viktigaste av dessa vid den tidpunkt min

skildring gäller var parollerna om arbetarrörelsens enhet och om fred.

Några exempel ger en åskådlig bild av huru svårt samarbetet med Moskva ställde sig redan på den tiden. (Och jag skulle tro att det ställer sig lika svårt alltså.)

På försommaren 1927 inbjöds fackorganisationen att sända en observatör till Amsterdam-internationalens kongress i Paris. Enligt mitt förmenande var detta en högst överraskande inbjudan, och jag förstod genast att den skulle föranleda en livlig notväxling med Moskva. Eftersom Matti Paasivuori just då satt i regeringen var jag ensam herre på täppan i fackorganisationen. Förty lade jag brevet i min bordslåda utan att föredra det för exekutivutskottet och riktade i brådsnande ordning en förfrågan till Moskva, om vi kunde sända en representant. Samtidigt utfäste jag en tidsfrist på två veckor, inom vilken svaret måste vara mig tillhanda, emedan fackorganisationens delegation då skulle sammanträda, varvid ärendet måste upptas till behandling och avgörande.

Jag inväntade svaret allt nervösare ju mer dagen för tidsfristens utgång och det av mig sammankallade stora utskottsmötet närmade sig. Jag bombarderade Profintern med telegram och brev och rände på Sovjets legation och bad dem där hjälpa mig att skynda på ärendets behandling i den ryska huvudstaden. Men det kom inget svar — och det var inte första gången det uteblev.

Vi måste alltså besluta själva.

Några timmar före det egentliga sammanträdet sammankallade jag stora utskottets kommunistiska medlemmar och framförde som min personliga åsikt att vi inte borde sända någon representant till kongressen i Paris, eftersom Moskva inte hade givit något svar på vår förfrågan. Jag sade rent ut att jag på basen av tidigare erfarenheter kände olust vid tanken på ett deltagande från vår sida i kongressen, särskilt på grund av de uppdrag vi åter kunde vänta oss från Profintern och den ryska fackorganisationen ifall vi deltog. Jag befarade att vår representant i sina hälsningsanföranden och i andra sammanhang skulle bli tvungen att framföra av Profintern dikterad propaganda.

Vid utskottsmötet framlade jag samma negativa förslag, denna gång dock med motiveringen att vi inte kunde sända någon observatör, eftersom vi inte stod i kontakt med Amsterdam-internationalen. Som man kunde vänta sig var de socialdemokratiska medlemmarna av annan åsikt och föreslog av taktiska skäl att jag skulle sändas till Paris. De gjorde en lång rad uttalanden och låtsades allesammans förundra sig över att en ung man kunde vara så ovillig att resa till Paris ... Den s.k. juntingen var emellertid redan då ett välkänt begrepp både för socialdemokraterna och oss, och vid omröstningen fördelades rösterna precis enligt partiernas styrkeförhållande inom utskottet. Med andra ord beslöts det med 20 röster mot 10 att vi inte skulle sända någon representant.

Dagen därpå kom svaret från Moskva. Där beordrades det att vi ovillkorligen måste sända en man till Paris!

Vad kunde jag väl annat göra än meddela att direktivet kom post festum: vi hade redan fattat vårt beslut. De närmast följande dagarna kom det påtryckningar och tilläggsdirektiv på, löpande band. Sekreteraren måste absolut resa själv, och här fick han ett utomordentligt tillfälle att på en och samma gång göra en insats för arbetarrörelsens, fackföreningsrörelsens och fredens sak. Finlands fackorganisation och särskilt dess sekreterare skulle få en outplånlig nimbus kring sina namn ifall de uppträdde vid Pariskongressen i enlighet med de utomordentliga anvisningar som nu gavs. I Moskva hade man redan utrustat en hel

hjälpexpedition som skulle resa till Paris för att bistå mig och göra storpolitik.

Jag svarade ständigt detsamma: att vi inte mera kunde ändra ståndpunkt — det vore ju en ren och skär skandal. Påtryckningen var så häftig att flera av arbetsutskottets medlemmar, bl.a. den i allmänhet så rakryggade Eino Pekkala samt metallarbetarförbundets dåvarande sekreterare Yrjö Lehtinen och transportarbetar förbundets ordförande Jokela, började bli benägna att ge efter och sammankalla stora utskottet för att dryfta saken på nytt, emedan ”oförutsedda omständigheter” tillstött. Jag för min del förklarade att jag skulle ställa min plats till förfogande hellre än att spela med i en sådan fars.

De flesta av exekutivutskottets medlemmar, bl.a. murarförbundets sekreterare Erkki Härmä, byggnadsarbetarförbundets ordförande Uno Nurminen och ett par till av de dåvarande ”juntamedlemmarna” ställde sig på min sida. Därigenom kom saken inte ens upp till officiell behandling i exekutivutskottet, för att inte tala om stora utskottet.

Så kraftig påtryckningen än var — också FKP under Manners ledning samt Kuusinen på sin kant deltog i den — vågade ryssarna dock inte tillgripa kraftåtgärder. Just då var Finlands fackorganisation så ytterligt viktig att de inte hade lust att hasardera.

En annan försvarlig kalabalik seglade upp i mars 1927, då jag av den ryska fackorganisationen fick order om att en fackföreningsdelegation från Finland borde sändas till Sovjet på en två veckors turné. Det var viktigt att även socialdemokrater skulle ingå i delegationen, som skulle ha tolv medlemmar, och t.o.m. uppdraget som ordförande i den borde anförtros någon känd socialdemokrat.

Jag skred naturligtvis genast till verket, men kunde snart nog konstatera att det var allt utom lätt att få ihop en delegation med den önskade sammansättningen. De ledande socialdemokraterna var på den tiden mycket försiktiga och lånade sig inte till ändamålet som enligt deras mening osade bränt. Efter många sonderingar lyckades jag dock finna en lämplig person, riksdagsman Mikko Ampuja. Också han var tveksam men lovade i alla fall att rådfråga riksdagsgruppen och partiledningen. Redan dagen därpå meddelade han att man i dessa instanser visserligen inte hade visat någon direkt entusiasm över hans planer, men eftersom man inte heller hade utfärdat något förbud så skulle han resa.

När ordförandefrågan väl hade lösts var resten lätt nog, eftersom delegationsmedlemmarna vanligen utsågs ”uppifrån” och helt enkelt beordrades att resa. I mina direktiv hette det att majoriteten i delegationen borde vara kommunistisk för att den som helhet skulle uppträda i enlighet med dekretet. Åtminstone tre betrodda partimedlemmar skulle vara med och de skulle omhändera delegationens verkliga ledning. Till dessa tre utsåg jag ledaren för den fackliga kretsen i nordligaste Finland, Iisakki Heikka, även kallad ”Nordfinlands kejsare” och sedermera ett slag ordförande i fackorganisationen, medlemmen av FKP:s partiarkiv i Vasala Kalle Selin samt Eino Laine från Björneborg. Också den till oss sympatiskt inställda Kauno Sevander från Uleåborg togs med. De övriga delegationsmedlemmarna var mindre kända kommunister samt ett par socialdemokrater.

När allt redan var klappat och klart och jag hade avsänt en entusiastisk rapport om att allt hade gått bättre än jag vågat vänta, fick Ampuja plötsligt i sitt huvud att han inte skulle resa ifall inte en ryskunnig tolk följde med på färden. Han hade redan själv utsett en man för uppdraget: Vilho Toivari, som på den tiden var fotograf i ”Suomen Sosialidemokraatti” och numera är redaktionssekreterare i samma tidning. Själv kände jag inte alls Toivari ännu och sade till den gode Mikko att saken säkert skulle gå att ordna.

Jag avsånde genast en förfrågan och bifogade för egen del en rekommendation. Men några dagar senare kom ett bryskt svar, där det meddelades att man under inga omständigheter skulle ta emot Toivari. Av den notväxling som sedan följde framgick det att Toivari enligt ryssarnas åsikt hade vistats alldeles för länge i Ryssland, att han ännu efter revolutionen hade fullgjort alltför viktiga uppdrag där, att lian kunde ryska för bra; kort sagt att han alltför väl kände till ryskt liv och ryska förhållanden. Om vi höll fast vid Toivari skulle hela delegationens resa inhiberas. Jag ilsknade till och svarade att de nu höll på att ställa till med en präktig skandal och att ge de socialdemokratiska tidningarna tacksamt stoff till skämt och hån för åratals framåt.

Det gick ända därhän att skolade ryska marxister kom dragandes med motiveringar sådana som att delegationens medlemstal skulle bli lika med olyckstalet tretton ifall Toivari fick resa! När inte heller denna motivering fann nåd för mina ögon retirerade Moskva till slut. Nå, låt honom komma då, vi skall väl i alla fall gå i land med att hålla en Toivari i tukt och förmaning — så ungefär lät det medgivande som slutligen kom från Tolski och Melnisanski.

Så var också den konflikten avförd från dagordningen, men det var ord och inga visor jag hade fått mig till livs för att jag inte lyckades förmå Ampuja att lämna Toivari hemma. Delegationen gjorde sin resa och var nöjd, ty — såsom jag mera i detalj har berättat redan i ”Kremls klockor” — arrangemangen för dessa delegationsresor ägnas alltid stor omsorg.

På Mikko Ampuja gjorde färden ett så starkt intryck att han talade om den hela sitt återstående liv. Särskilt förtjust var han över sammanträffandet med ”Karelens kejsare” Gylling och president Nuorteva. Under sina resor på landsbygden i Finland berättade han med förkärlek just om dessa två, om hur man faktiskt kan leda ett rike i sant demokratisk anda. Själv sade han till mig att hans stora röstetal i riksdagsvalen berodde på att han hade talat i mycket försonliga ordalag om kommunisterna Gylling och Nuorteva och därigenom fått också kommunistiska röster.

När Mikko Ampuja tjugo år senare blev i tillfälle att göra en ny Rysslandsresa utföll den inte lika väl. Han avled nämligen i Moskva — såvitt jag minns av rödsot, som alltid under de heta sommarmånaderna grasserar på ett otroligt förödande sätt i den ryska huvudstaden och som både före och uppenbarligen också efter Ampujas död har blivit mången besökande finländares öde.

Vid de internationella konferenserna råkade våra fackförbund ofta i stora svårigheter då de framlade ryska krav. Det var vanligen med stora reservationer som dessa krav framfördes, men om vi helt och hållet vägrade att fungera som postbud kunde ryssarna hitta på att göra t.ex. som de gjorde med metallarbetarförbundets dåvarande ordförande Artturi Virta.

Metallarbetarna hade en internationell konferens i Paris 1927.

Profintern och Komintern ansåg den så viktig att de hals över huvud sände ”inpiskare” direkt till Paris samtidigt som de via mig hade givit Virta vissa uppdrag. Ryssarna hade skäl att misstänka att Virta, som var en sansad fackföreningsman, inte alls skulle läsa upp de ”luntor” han fått med sig från Helsingfors. De gav därför order åt kominternagenten Nulo Virtanen, vilken fungerade som Virtas tolk, att inte alls bry sig om vad Virta själv sade i sitt tal utan — när tolkningsturen kom — läsa upp ett anförande som han, tolken, hade fått direkt från Moskva.

Följden blev att Virtanen måste hålla på i en dryg halvtimme med att ”tolka” Virtas tal som inte hade tagit denne mer än en kvart att framföra. Att originalet och ”översättningen” inte alls

stämde överens behöver väl inte sägas. Hela kongressen råkade i häftig kokning, protester framfördes och det frågades hur representanten för Finlands metallarbetarförbund kunde understå sig att komma med ohöjlt kommunistiska krav och till råga på allt förolämpa de västerländska broderorganisationerna. Virta som, inte var språkkunnig begrep till en början inte alls vad hela denna villervalla berodde på. Men till slut lyckades hans kamrater från de andra skandinaviska länderna göra klart för honom att ett fullkomligt främmande tal hade framförts i hans namn. Han avgav en förklaring till konferensen, och detta räddade Finlands metallarbetarförbund från att bli utstött ur metallarbetarnas internationella organisation.

Transportarbetarförbundets ordförande Jokela höll också en gång vid en internationell kongress på att råka i precis samma situation som Virta. Även han hade försetts med tolk och medhjälpare direkt från Moskva, men han räddades i sista ögonblicket genom att han fick en egen tolk. Författaren Elmer Diktonius råkade vistas i Paris just då, och jag sände med Jokela en vädjan om bistånd adresserad till Diktonius. Också denne var radikal i sina åsikter, men det var absolut otänkbart att han skulle dansa efter Moskvans pipa.

Ett liknande knep planerade man att försöka med byggnadsarbetarförbundets ordförande Uno Nurminen under en kongress i Madrid, men då man redan på förhand visste att han var en erfaren och försiktig fackförbundsman, som säkert skulle ana argan list, frångick man planen vid närmare eftertanke och lät honom sköta sin konferens på egen hand bäst han ville.

Också vid några andra konferenser försökte man sig på liknande tilltag, men då vi protesterade kraftigt och förklarade att vi snart inte längre vågade sända några representanter till internationella kongresser och att vi dessutom löpte risken att bli utestängda från de västerländska fackförbundens samarbete blev ryssarna tvungna att vara försiktigare. Rätt långt komna på denna väg var vi dock åren 1927-28, ty ryssarna nöjde sig inte med att locka och tvinga våra fackföreningsfunktionärer att föredra Kominterns luntor på kongresserna, utan tvang våra fackförbund dessutom att ingå vänskaps- och biståndsavtal med motsvarande ryska organisationer. Detta föranledde nya hotelser om utstötning ur de västerländska fackliga internationalerna.

Man lyckades locka träarbetarförbundets dåvarande ordförande Nestori Aronen att ingå ett dylikt avtal i Moskva, och lika gick det med lant- och skogsarbetarförbundet. Också för klädesbranschens förbund uppstod det svårigheter av samma slag. Slutresultatet blev att förbunden — för att undvika att bli utstötta ur de västerländska internationalerna — måste säga upp de avtal som hade ingåtts med ryssarna.

Ett kroniskt stridsäpple mellan FKP-ledningen i Moskva och mig var hållningen till Tanners socialdemokratiska regering. På uppdrag av Komintern och Profintern formligen bombarderade oss FKP med krav och anvisningar om hur vi skulle försvåra regeringen Tanners verksamhet. Vad den än företog sig gällde det att komma med anklagelser, och ännu flere, beskyllningar skulle den givetvis få sig på nacken för vad den inte gjorde. Bland annat skulle den anklagas för krigshets — det gavs order om att dessa beskyllningar skulle bli särskilt häftiga sedan Tanner hade tagit emot arméns parad på senatstorget den 16 maj då president Relander var förhindrad. Vidare skulle regeringens ställning försvåras genom de strejker jag redan har berättat om. Det gällde också hela tiden att hitta på utrikespolitiska motiv för att angripa regeringen.

I flera olika sammanhang — både vid en hemlig konferens i Helsingfors och under ett besök i Moskva sommaren 1927 — framhöll jag att en sådan oupphörlig klappjakt var oförnuftig. Vi borde åtminstone inte direkt försöka stjälpa regeringen. Givetvis ansåg också jag att vi skulle

sveda den ordentligt, hålla den på glödande kol, men en socialdemokratisk regering var ju dock bättre än en borgerlig. Vi hade redan tillräckligt med erfarenhet av hur borgerliga regeringar bemötte kommunister. Under regeringen Tanners tid hade man på sin höjd anhållit en eller annan spion eller etappman som tagits på bar gärning, men någon masshaktning hade det inte alls varit fråga om.

Sådant tal ansågs som direkt farligt; det var att i alltför hög grad förstå och gynna ”socialfascisterna”. Just på detta sätt, genom att sitta i regeringen och föra en till synes mera framstegsvänlig politik, skulle socialfascisterna vinna arbetarbefolkningens bevägenhet, varvid kommunisterna hastigt skulle förlora fotfästet. Detta var ryssarnas åsikt.

Liknande dispyter förekom alltsom oftast. Ibland kunde de vara av allmän och principiell natur, ibland föranleddes de av någon särskild händelse. I praktiken blev det i varje fall så att vi allt morrande och alla hotelser till trots måste begrava de flesta av Moskvas befallningar i våra skrivbordslådor, emedan de: var av sådan art att inte ens den mest arga och fanatiska kommunist här hemma hade kunnat förstå dem.

Men det var trots allt många av Moskva tillhandahållna käppar som stacks i regeringen Tanners hjul, inte bara av fackorganisationen utan också av den kommunistiska riksdagsgruppen.

Jag kände i detalj till regeringen Tanners åtgärder och planer, ty en av regeringens medlemmar, lantbruksministern Mauno Pekkala stod i ständig kontakt, inte med mig men med sin bror Eino Pekkala, som var en av mina närmaste arbetskamrater i fackorganisationens exekutivutskott och dess kommunistiska junta. Samtidigt var han också medlem av den kommunistiska riksdagsgruppen och ett slag t.o.m. dess ordförande. Vi hade för vana att träffas ungefär en gång i veckan i Pekkalas bostad i Arbetarsparbankens hus, varvid Eino och jag gjorde vårt bästa för att pumpa Mauno i synnerhet på dem av regeringens planer som vi kommunister måste ta med i våra beräkningar.

Relationerna mellan de två bröderna var faktiskt mycket goda och förtroendefulla trots att de tillhörde olika partier. Jag skulle tro att de berättade för varandra i stort sett allt vad de visste. Också i min närvaro talade de ganska öppet. Jag är inte alldeles säker på om Eino var fullt ut lika öppenhjärtig mot sin bror som denne mot honom, men det kunde gott tänkas att han var det när de befann sig på tu man hand.

Hur som helst talade Mauno — såvitt jag förstår — om allt som över huvud taget var värt att berättas. Några särskilda statshemligheter hade regeringen Tanner inte, men det är ju alltid så att inte allt som händer och sker och sägs inom en regering är avsett för offentligheten.

Särskilt intresserade var vi av inrikesministeriets angelägenheter, som under regeringens slutskeden handhades av Puro. Denne berättade av allt att döma vid regeringssammanträdena mycket öppet vad han fått veta av detektiva centralpolisen. Jag minns mycket väl hur Mauno en gång genom Einos förmedling kallade mig till en skyndsamt konferens på vår vanliga mötesplats. Upphetsad berättade han att DC till inrikesministeriet hade avlåtit en rapport, där också mitt namn förekom flera gånger. En anhållen hade gjort bekännelser och vissa gravrande dokument hade råkat i DC:s besittning. Materialet var tillräckligt för att bevisa att också jag hade andel inte bara i den offentliga utan även i den underjordiska kommunistiska verksamheten. Mauno föreslog att jag skyndsamt skulle skudda fosterlandets stoft av mina fötter, eftersom det vore ytterst pinsamt för en socialdemokratisk regering att låta häkta fackorganisationens sekreterare.

Jag vägrade blankt och sade till Mauno att han helt kallt skulle rösta för att jag anhölls om saken kom upp i statsrådet. — Vi vet ju i alla fall att det inte är av egen fri vilja du är med om att fatta ett sådant beslut och att många andra av regeringsmedlemmarna och framför allt Paasi-Matti befinner sig i samma situation. Regeringspolitiken måste löpa längs sina egna banor och där får vänskapen inte spela någon roll.

Vid många av våra sammanträffanden vädjade Mauno för sin del till oss att vi inte i det ena eller det andra fallet skulle angripa regeringen alltför häftigt, den måste ju dock också enligt vår åsikt vara bättre än ett borgerligt kabinett. Hans argument var alltså precis detsamma som det jag hade använt i Moskva.

Jag hade blivit bekant med Mauno 1921-1922, då han kanske av medkänsla med de förtryckta eller av broderskärlek gjorde det kommunistiska partiet, i vilket brodern Eino redan då var medlem, sådana tjänster att han också själv blev komprometterad, trots att han inte ännu var någon aktiv politiker. Kanske berodde hans livliga kontakt med oss just på detta faktum, men åtminstone jag utnyttjade aldrig hans dilemma som ett hot för att avpressa honom viktiga uppgifter. Däremot gjorde FKP-ledningen och Moskva gärna antydningar om saken, och såvitt jag vet var detta en formlig mara för Mauno Pekkala ända till hans död. Av allt att döma var hans handräckningar när allt kommer omkring inte så förfärligt farliga, men något som man är tvungen att hålla hemligt har ju en benägenhet att i ens egen hjärna anta förstörade dimensioner. Därav kom det sig att FKP kunde använda sig av hans ”ungdomssynder” som en effektiv tumskruv, med vilken jag vet att han särskilt under det senare kriget många gånger blev föremål för påtryckning.

När regeringen Tanner sedan föll — visserligen inte störtad av kommunisterna, men ändå delvis på grund av dessas negativa inställning till kabinettet — stundade omedelbart mycket hårda tider för oss kommunister. Regeringen Tanner hade intagit en relativt liberal hållning till vår verksamhet, och detektiva centralpolisen hade hållits rätt väl i schack. Men redan under den nya borgerliga regeringens första veckor tog DC revansch för den stillsamma tillvaro den varit tvungen att föra i ett års tid, och efter bara tre månader nådde häkningsvågen sin kulmen och drog också mig med sig.

Dessa år strävade man verkligen på allvar att skapa en världsomfattande kommunistisk-socialdemokratisk fackföreningsinternational. Också jag kom att vara med om många försök i den vägen under den korta tid jag fungerade som fackorganisationens sekreterare. Utom företag av den art jag redan har beskrivit hade man — då jag blev sekreterare — också nyligen tillsatt den s.k. engelsk-ryska kommittén. Under regeringen Mac Donalds tid var nämligen den engelska fackorganisationen i viss mån positivt inställd till ryssarnas erbjudanden om samarbete, och som en följd därav tillkom denna kommitté. Vi försökte givetvis ge kommittén allt det stöd vi kunde och sände ideligen hälsningar med försäkringar om att den gemensamma socialdemokratisk-kommunistiska fackföreningsrörelsen i Finland ivrigt understöder samarbetet. Snart fick dock engelsmännen nog och kommittén upplöstes.

Nästa steg var den s.k. baltisk-skandinaviska konferensen i Stockholm, vars organisation anförtröddes mig. Också den försig gick år 1926. Trots Moskvas uttryckliga order kunde jag inte själv resa dit, emedan jag befann mig i villkorlig frihet och inte fick utresetillstånd. I stället sysslade jag här hemma med förberedelserna och rådgjorde med våra representanter. Vår delegation leddes av vicehäradshövding Eino Pekkala. Försöket ledde dock inte långt, ty de skandinaviska organisationerna drog sig tillbaka genast efter konferensen och också de baltiska organisationerna förhöll sig rätt skeptiskt till det hela.

Däremot föreföll tanken på ett norskt-ryskt-finländskt fackligt samarbete, som därefter slogs fram, att få mera luft under vingarna. I tecknet av ett blivande samarbete mellan fackorganisationerna i dessa tre länder kom jag att arbeta mycket aktivt i över ett halvt års tid och att göra hela fyra utlandsresor, två österut och två västerut.

Den första resan, som delvis gällde det nyssnämnda samarbetet, delvis vår egen fackorganisationens angelägenheter, gjorde jag sommaren 1927 till Moskva. Utåt försökte man maskera resan så, att den såg ut som en studieresa tillsammans med en turistgrupp från nykterhetsföreningen Koitto, varefter jag skulle stanna kvar för att vila ett par veckor sedan de egentliga turisterna hade återvänt hem. Jag tog t.o.m. ”semester” från fackorganisationen för denna resa. I själva verket gjordes den dock på order av den ryska fackorganisationen samt Komintern och Profintern och var alltså en ren kommenderingsresa och ingenting annat. Väl framme på ort och ställe måste jag också delta i ett otal konferenser.

Den första iakttagelse jag gjorde efter ankomsten till Moskva var att förhållandena i Ryssland hade undergått en betydande förändring sedan jag år 1921 senast besökte landet. Då genomlevde man den allra svåraste tiden av hunger och nöd efter inbördeskriget. Nu — år 1927 — såg det alldeles annorlunda ut. NEP-politiken, som bade varat i sex år, hade gjort underverk. Privatföretagsamheten och den fria handeln — den hade ju betydligt underlättats inom ramen för NEP — hade kommit livet i Ryssland att helt förändras. Människorna var någorlunda hyggligt klädda, det fanns varor i butiksfönstren och i själva butikerna och inte heller priserna verkade omöjliga. Mitt första intryck var att det socialistiska uppbyggnadsarbetet hade avancerat alldeles oerhört på en kort tid. Då jag sade detta till mina finländska och ryska vänner drog de på munnen och förklarade att det inte alls var något socialistiskt uppbyggnadsarbete, utan att hela NEP-politiken ju betydde återgång till kapitalismen. Enligt deras åsikt gällde det att så snart som möjligt kunna slopa den.

Detta var så att säga mitt yttre intryck, men det inre var av rakt motsatt art. I Lenins Sovjet hade det rätt inre tanke- och yttrandefrihet i obegränsad omfattning, åtminstone partifolk emellan. Lenin hade alldeles särskilt omhuldat och t.o.m. tvingat fram fritt tänkande och fri diskussion. Nu var situationen en annan. Det rådde en dyster och orolig stämning, och ju större en partipamp var desto mera förvirrade och oroliga var hans känslor. Redan nu kunde man tydligt märka att onda tider stundade.

I hotell Lux' korridorer stod människor i klungor, viskande sinsemellan, och när någon gick förbi blev han genast klassificerad som trotskist, Zinovjev-anhängare eller stalinist. Detta var de tre maktgrupper som då var skönjbara. Trotskisterna blev värst åtgångna, Trotskij och hans falang var de mest hatade. Just då var ett öppet gräl under uppsegling också inom den s.k. trojkan. Trojkan utgjordes av Stalin, Zinovjev och Kamenjev. Nu höll denna treklöver på att splittras.

Den fenomenale vindvädraren Kuusinen hade redan tidigare sagt upp sitt samröre med Trotskij och t.o.m. skrivit en pamflett om honom. Vid tidpunkten för mitt besök hade han fjärrmat sig också från Zinovjev, Kominterns tidigare ordförande, och blivit vän med den nye mannen på ordförandestolen, Buharin. Också detta vänskapsförhållande blev Kuusinen sedermera tvungen att bryta, när Buharin hamnade på listan över dem som skulle likvideras.

Redan 1927 var Kuusinen fullt på det klara med vem som hade tagit hem spelet. Siste man på plan var Stalin. Mina finländska vänner antydde också, att om jag invecklades i diskussion om Dessa gräl borde jag ovillkorligen och utan tvekan ta parti för Stalin.

Till min tolk för de dagar då jag sprang på olika kanslier och byråer förordnades min gamle

vän Kustaa Rovio. Jag gjorde en snabbvisit på Högsta Sovjets sekretariat, där jag bland annat träffade Stalin. De förhandlingar jag var med om fördes dock i huvudsak på Sovjetunionens fackorganisations byrå med dess dåvarande ordförande Tomski och dess förste sekreterare Melnitsanski. På Profinterns kansli gjorde jag två besök för att rådgöra med Lodzovski. Av alla dessa erhöll jag detaljerade direktiv för våra strävanden att åstadkomma finländskt-ryskt-norskt samarbete och för vår internationella fackföreningspolitik. Samtidigt fick jag både erkännande för metallarbetarstrejken, som just då pågick, och uppmuntran att fortsätta densamma samt ett löfte om ryska pengar huru länge strejken än fortsatte. Jag besökte även den sovjetryska metallarbetarorganisationens kansli och fick också där erkännande och beröm för metallarbetarstrejken.

I samband med min resa hade även anordnats ett plenum inom FKP, d.v.s. ett utvidgat centralkommittésammanträde eller, för att använda en annan definition, en begränsad partikongress. Därvid gav jag en utförlig situationsöversikt som särskilt gällde fackföreningsverksamheten, men också det hemliga partiarbetet, ty jag var ju en av de ledande männen inom FKP:s finlandsbyrå. Också vid detta möte blev fackorganisationen lovprisad — den hade nått storartade resultat, den ledde som bäst en stor metallarbetar-strejck och framför allt hade den snabbt ökat i kraft och omfattning, samtidigt som den hade blivit ett utomordentligt arbetsfält för kommunisterna. Man konstaterade visserligen att själva FKP började råka allt mera i skuggan, men det betydde ju ingenting, huvudsaken var att arbetet blev gjort. T.o.m. Manner strök oss medhårs med varm hand. Tidigare hade jag ju mest fått ovet av honom. Likaså ansåg Sirola, Lumivuokko och många andra betydande personer att våra prestationer var anmärkningsvärt goda.

Under denna sovjetresa besökte jag också Hertta Kuusinen och hennes dåvarande make Ture Lehén, först på hotell Lux och sedan en hel vacker sommardag ute på deras sommarställe. Detta hade de hyrt i en vanlig bondgård ett par tiotal km utanför Moskva vid stranden av Moskva-floden. Det fanns ju inga kolhosor ännu. I mitt sällskap hade jag två av mina gamla fängelsekamrater, Kalle Lepola och Jukka Lehtosaari, som hade frigivits ur Ekenäs tvångsarbetsinrättning ett par månader tidigare i samband med den s.k. fångutväxlingen. Sovjetunionen utlämnade nämligen några finländare som hade suttit fångna i Sovjet och fick i utbyte fem eller sex fångar från Ekenäs. Jag hade själv varit nära att hamna bland utväxlingsfångarna. När de första meddelandena om utväxlingen kom hade jag närmare två år kvar av min strafftid. Därför meddelade jag att också jag var villig att resa till Ryssland vid utväxlingen. Men när man hunnit så långt att den kunde förverkligas i praktiken hade jag bara ett par månader kvar, varför jag vägrade resa och sade att man i stället skulle ta någon som hade flera år ännu att sitta av. Detta visade sig sedan vara min smala lycka, ty alla de som den gången avstod från sitt finländska medborgarskap för att flytta till Ryssland och den stalinistiska friheten har försvunnit i okända öden. — Tre man starka gästade vi alltså Hertta Kuusinen och hennes makes sommarvilla. Det blev en trevlig fri- och vilodag under den nästan månadslånga resan — tyvärr den enda vilodagen på hela tiden.

Ture Lehén hade jag lärt känna redan 1921 och visste mycket väl av vilken kaliber han var. Sedan jag sist träffade honom hade han blivit ännu mera ironisk än tidigare, hela hans attityd var ett enda hån. Till exempel om konflikten mellan Stalin och Trotskij uttalade han mycket sarkastiska meningar, utan att ta parti för någondera. Alldeles särskilt hånade han dock Stalin och dennes metoder. Det var inte alls fråga om en idealistisk strävan till rättvisa, utan hela hans livsinställning var sådan att han inte godtog någon som helst ledare. Ture Lehén hade nu, efter stalinmytens gravläggning, kvarlevande vittnen på att han åtminstone inte kunde

anklagas för stalinism, ty han var ju antistalinist redan före Stalins maktövertagande. Också jag kunde uppträda som ett dylikt vittne.

Hertta Kuusinen var på den tiden ung och nygift. Hon var mycket charmerande som alltid vid våra sammanträffanden. Hon var den fullständiga motvikten till sin make som avfyrade oförsämdheter på löpande band. I trevliga och intelligenta vändningar försökte hon förvandla Tures elakheter till oförargliga skämt. En liten episod har stannat i mitt minne.

Ture hade åter en gång hetsat upp sig till att hålla en formlig antirevolutionär predikan, då Hertta kom emellan, avbröt honom och frågade mig:

— Hör du Poika, skriver du inte dikter? Den här resan har säkert inspirerat dej så att du kunde skriva ett ode till Sovjetunionen — eller varför inte till mej!

— Jag kan inte skriva dikter, svarade jag. Och för den delen har jag ännu inte hunnit råka i sådan extas heller.

Då berättade Hertta att träarbetarförbundets ordförande Nestori Aronen under ett besök i Moskva hade blivit så entusiastisk att han hade författat ett ode på öppen gata mitt i stan. Hertta hade fungerat som Aronens tolk tillsammans med kominterntjänstemannen Nulo Virtanens fru Hilja. Tillsammans hade de lotsat Nestori kors och tvärs genom Moskva. I ett hörn av Gorkigatan, den dåvarande Tverskaja, hade Nestori plötsligt fallit på knä framför Hertta och Hilja Virtanen och deklamerat en dikt som han hade satt ihop medan han promenerade där mitt emellan de två unga damerna. Parodiskt återgav Hertta sedan dikten för oss ungefär i den här stilen:

Var är väl kvinnan vackrare än i SSSR!
Var är väl kärleken hetare än i SSSR!

O.s.v. Varje versrad slutade med bokstäverna SSSR och ett lovprisande av Sovjetunionen.

— Hur trevligt vore det inte för en kvinna att lyssna om du skulle deklamera någonting liknande bär på älvbrinken, eller varför inte ute i vattnet, skämtade Hertta.

Detta gjorde naturligtvis att Ture Lehén blev om möjligt ännu giftigare än förut.

Också Herttas yngre syster Riika var samma söndag ute för att hälsa på och sammanträffade därvid för första gången med mig. Riika var en verkligt vacker och förtjusande uppenbarelse — vilket hon torde vara alltjämt, jag har inte träffat henne på flera årtionden. Den gången hade flickstackaren emellertid en del sorger och bekymmer, ty hon hade nyss skilts från sin man efter ett par månaders äktenskap. Lite vemodigt men med den öppenhjärtighet som var karakteristisk för henne berättade hon för oss om skilsmässan. Alla vi andra gjorde vårt bästa för att trösta Riika, och särskilt taktfullt och effektivt lyckades Hertta göra detta. Hon berättade bl.a. att människorna i det hus där de hade bott i Helsingfors brukade säga: ”Kuusinen har två flickor, den nätta flickan och den andra.” i

— Tvinga mej bara inte att erkänna vem som var den där andra flickan, skrattade Hertta.

Sådan var alltså min resa till Moskva sommaren 1927. I sinom tid fick jag stå till svars för den inför rätta, något som jag hittills fått göra också för alla mina övriga utlandsresor.

Min andra utlandsresa — den för vilken jag hade fått specialdirektiv av Lodzovski, Tomski och Melnitsanski — hade Oslo som mål. Den var lätt att maskera som ett deltagande i den norska fackorganisationens kongress senhösten 1927. Saken hade ordnats så att jag fick en personlig inbjudan från den norska fackföreningsorganisationen, varför det föll sig helt

naturligt att det blev just jag som representerade Finlands fackorganisation vid kongressen.

Det viktigaste ändamålet med resan var dock en hemlig rysk-finländsk-norsk samarbetskonferens som hade ordnats i samband med kongressen. Den sovjetryska fackorganisationen hade sänt en iögonfallande manstark delegation under ledning av organisationens dåvarande sekreterare Jaglomi. Samtidigt hade Komintern och Profintern skickat ut specialagenter både för att förbereda kongressen och för att leda den bakom kulisserna. Min gamle bekant, den före detta finländske studenten Nulo Virtanen var åter i full verksamhet och jämte honom två för mig obekanta Profinternledare, som dolde sig bakom pseudonymer. Ryssarnas tolk var den finländske röde generalen Mattssons dåvarande fru Milanova. Efter att ha skilt sig från Mattsson var denna utomordentligt energiska och synnerligen språkkunniga kvinna Yrjö Sirolas maka under hans sista år.

Redan före fackorganisationens kongress höll vi hemliga möten som fortsatte under hela den tid själva kongressen pågick. Ryssarna satte allt sitt hopp till Finlands fackorganisation. Norrmännen var inte lika pålitliga eftersom den norska fackorganisationen var självständigare än den finländska. Norges arbetarparti hade tidigare tillhört Komintern men utträtt 1924, och fackorganisationen och arbetarpartiet hade mycket gemensamt. Martin Tranmael, som var en av arbetarpartiets mest framträdande ledare, stod också i ledningen för fackorganisationen.

Vi sammanträdde vanligen på hotellet där både vi och ryssarna bodde, men två av våra möten hölls under madame Alexandra Kollontays ledning på den sovjetryska legationen. Jag hade blivit bekant med madame Kollontay redan år 1921 och blev nu storligen förundrad över att en så blomstrande och ståtlig kvinna hade kunnat tackla av till den grad på så få år. Det kan dock hända att mitt intryck var förhastat, ty vårt första möte med henne försiggick redan klockan åtta på morgonen och madame kom inseglande iklädd morgonrock och utan den målning som var sedvanlig för ryska damer och särskilt för madame Kollontay. Jag var också förvånad över hennes djärvhet att öppet delta i vårt möte. Till exempel i Helsingfors hade det aldrig kommit i fråga att en legationstjänsteman av någon grad hade deltagit i ett rådslag som detta.

Vårt andra möte på legationen försiggick på Finlands självständighetsdag. Den gången hade madame Kollontay redan gjort sig vacker, ty hon stod i begrepp att ge sig av till mottagningen på Finlands legation. Innan hon gav sig iväg frågade hon mig skämtsamt vad hon kunde framföra till Finlands minister som en hälsning från de finländska arbetarna. I enlighet med mina dåvarande åsikter klämde jag naturligtvis till så kraftigt som möjligt: — Festa ni på bara så ståtligt ni kan, många av era offer från år 1918 försmäktar alltjämt i fångelserna!

Det var klart som dagen att madame Kollontay som artig diplomat inte framförde dylika hälsningar.

Vid fackorganisationens kongress fick jag i min egenskap av Finlands representant ett synnerligen festligt mottagande. Där var givetvis också många andra utlänningar närvarande, särskilt representanter för de skandinaviska broderorganisationerna. Norrmännen har ju alltid förhållit sig en smula kyligt till rikssvenskarna. Detta kom på ett mycket tydligt sätt till uttryck under hälsningstalen. Mitt hälsningsanförande mottogs med särskilt kraftigt bifall, medan den hälsning Sveriges representant framförde knappast fick några applåder alls. Den danska hälsningen blev betydligt varmare bemött och ryssarna fick bara en aning kyligare mottagande än Finlands representanter. Finländare och norrmän kände redan då och torde alltjämt känna stark sympati för varandra.

Både vid själva kongressen och vid de hemliga förhandlingarna spelade Martin Tranmael en

betydelsefull roll. Han intog en mycket positiv hållning till samarbetssträvandena. En annan personlighet som jag har ett mycket levande minne av från denna resa var den norska fackorganisationens dåvarande advokat, sedermera FN:s generalsekreterare Trygve Lie. Han hade en helt annan inställning än Tranmael och underkastade ända från första början våra planer skarp och giftig kritik.

En stor roll spelade av allt att döma den donation på en miljon kronor som ryssarna hade givit den norska fackorganisationen ett par månader före kongressen. Planer på generalstrejk hade då varit å bane i Norge och norrmännen hade hört sig för hos ryssarna om det vore möjligt att få bistånd om det blev strejk. Sovjetunionens fackorganisation, som aldrig har kunnat idka dylik verksamhet i sitt eget land men alltid har varit så mycket kvickare att understöda strejker i andra länder, skyndade sig att donera en miljon kronor till den norska fackorganisationen. Men det blev ingen strejk.

Under förhandlingarnas gång krävde ryssarna, först i rätt finkänsliga ordalag, senare med allt häftigare och grövre tonfall, att miljonen skulle återlämnas. Det minsta de kunde nöja sig med, förklarade de, var att pengarna skulle användas till finansiering av det planerade samarbetet. Trygve Lie, som tycktes ha mycket att säga till om i ekonomiska sammanhang, viftade med kalla handen och sade:

— Vi återlämnar inte en enda krona!

I ett annat sammanhang nämnde han för mig att de ämnade grunda en egen bank för fackorganisationen med den av ryssarna donerade miljonen som ”boägg”. Jag har sedan inte kommit att ta reda på om banken verkligen existerar.

På förslag av Martin Tranmael beslöt kongressen sända med mig hem till Finland en gåva på 20.000 kronor till understöd åt de strejkande metallarbetarna. Också i detta sammanhang anmärkte ryssarna bittert att det var deras pengar norrmännen så ymnigt och givmilt strödde omkring sig.

Kongressen fattade ett beslut som senare vållade uppståndelse i Finland. På Finlands självständighetsdag hittade man nämligen på att till finländska regeringen sända ett svavelosande telegram, där man på det radikala sätt som dåförtiden var sed inom den norska arbetarrörelsen i rättframma ordalag häntydde på den vita terrorn under inbördeskriget och tiden därefter. Detta ledde till en storm av protester i den finländska tidningspressen. I synnerhet Sasu Punanen, som var den ledande antikommunistiska pennriddaren vid den tidpunkten och ägnade mig och mina resor mycken elak uppmärksamhet, sköt skulden för hela telegrammet på mig och påstod att det var jag som hade inspirerat det. Detta var emellertid inte sant, och när jag efter min hemkomst påpekade detta för Sasu, sade han:

— Du borde åtminstone ha förhindrat att det sändes av!

Men en sådan åtgärd skulle inte ha stått i samklang med mitt dåvarande tänkesätt.

De hemliga underhandlingarna i samband med kongressen ledde slutligen till ett avtal, enligt vilket vi ett par månader senare skulle försöka åstadkomma en större offentlig internationell konferens med Finland och Norge som sammankallare. Innan jag reste hem kom jag överens med norrmännen om tidpunkten för sammankallandet av denna konferens.

Genast i början av 1928 märkte jag dock att norrmännen av en eller annan anledning började förhålla sig kyligare till tanken. Mer och mer började det förefalla som om hela samarbetsfrågan skulle flyttas över helt och hållet på den finländska fackorganisationens och närmast på

mina axlar; sådana ärenden kunde nämligen inte behandlas offentligt i exekutivutskottet och stora utskottet. Nästan dagligdags fick jag från Moskva brev och meddelanden där det hette att det gällde att skynda på och få konferensen till stånd. Med bistånd av Kominterns agenter i de västliga länderna gick jag sedan till verket för att få orten för konferensen bestämd. Det var min avsikt att den skulle hållas i februari eller mars i Stockholm. Vid de sonderingar vi gjorde visade det sig dock att myndigheterna i Sverige satte sig på tvären. Därefter tänkte vi på Oslo, men också där blev det back. Nu vände vi oss till de tyska kommunisterna och de tyska myndigheterna och försökte få Berlin till konferensort. Svaret blev: — Nein. Veckorna gick, men till slut fick vi tillstånd att hålla vår konferens i Köpenhamn.

Så gick då konferensen slutligen av stapeln i slutet av februari.

Finland representerades av tre personer. För att det hela inte skulle stämplas som ett kommunistiskt företag hade vi från första början ansett det viktigt att en av våra representanter skulle vara socialdemokrat. Vid överläggningar med socialdemokraterna lovade dessa också sända en man med som ett slags observatör. Den socialdemokratiske resenären blev — precis som vi ivrigt hade hoppats — K. A. Fagerholm. Kommunisterna företrädde av Eino Pekkala och mig.

Den norska delegationen var stor — Tranmael, Lie, den norska fackorganisationens dåvarande ordförande Halvar Olsson samt de gamla fackföreningsmännen Volan och Jensen. Manstark var också den ryska delegationen med de båda sekreterarna Melnitsanski och Jaglon i spetsen och min gamle vän Kustaa Rovio som tolk, med tanke på de finska representanterna.

Det i Moskva uppskisserade ändamålet med konferensen var framför allt att skapa en grundval för sammanslagning av Profintern och Amsterdam-internationalen. Den av Lodzovski ledda internationalen hade redan då ryckt grunden undan sina egna fötter. Den ryska fackorganisationen hade ju ett väldigt medlemsantal, men dess internationella betydelse var minimal. Dess ställning var likadan eller ännu sämre än den nuvarande kommunistledda världsfackorganisationens.

Jag hade blivit utsedd att spela den första fiolen och hade underkastats en omsorgsfull träning för denna uppgift. Ryssarna försökte ge sig Sken av att vara ett slags inbjudna gäster och observatörer som följde med förhandlingarna på sidan om. Enligt de direktiv jag hade fått skulle vi åtminstone sammankalla alla världens fackliga organisationer till ett möte i avsikt att skapa något slags samarbetsorgan, ifall det visade sig att det inte redan nu var möjligt att lägga en direkt grund för en sammanslagning av de två internationalerna. Resolutionsförslaget hade jag färdigt i min portfölj.

Min huvudsakliga uppgift blev att sammanjämka norrmännens och ryssarnas divergerande åsikter. Vi var förberedda på att norrmännen skulle förhålla sig skeptiskt till ett så intimt samarbete. Efter några dagar framlade ryssarna sina avvikande åsikter. Dels av taktiska skäl, dels för att de då lika lite som nu kände och förstod tänkesätten bland de västerländska organisationernas medlemmar, kom de med kategoriska krav och med åsiktsyttringar, där de västerländska socialdemokratiska ledarna fördömdes. Norrmännen för sin del fördömde i sina uttalanden ryssarnas handlingssätt och metoder, och jag framlade ett medlingsförslag som sedan med vissa korrigeringar godtogs såsom konferensens resolution.

Den enda person som under hela kongressen ständigt uppträdde skarpt kritiskt var K. A. Fagerholm. Norrmännen gick slutligen med på en kompromiss, men Karl-August vidhöll sin opposition. Detta skedde visserligen inte med buller och bång, utan han dikterade endast på sitt jovialiska sätt till protokollet att han ansåg hela företaget orealistiskt. Enligt hans mening

var alltsammans ett jagande efter vind som inte hade några utsikter att lyckas.

Så förlöpte alltså själva konferensen i sina huvuddrag, men där förekom också allehanda trevligheter utom det officiella programmet. Mötet varade en hel vecka och man hann med en mängd smått och gott mellan verserna.

Detta var min första resa till nordens gladaste och lättsinnigaste stad. Som alla vet finns det ju obegränsade förlustelsemöjligheter i Köpenhamn. Den allvarsamme och till sina vanor regelbundne Karl-August Fagerholm påstod emellertid, trots att han var gammal köpenhamnsresenär, att han inte kände till förlusteställen som inte lämpade sig för unga äkta män. Vi var nygifta båda två den gången. Han fungerade både som ciceron och tolk för mig; jag kunde på den tiden intet annat språk än finska.

Levande minns jag alltjämt ett barberarbesök. Fagerholm valde en barberare som såvitt jag förstår var en av de finaste i Köpenhamn, och där slog vi sedan ihjäl tiden genom att grundligt låta ansa vår skönhet. Vi satt sida vid sida och Fagerholm, som helt nyligen hade lämnat sitt barberaryrke, var verkligen den som förstod att begagna sig av en stor barberaraffärs tjänster och möjligheter. Efter rakningen och klippningen började en skönhetsvård som jag inte ens hade kunnat föreställa mig. Fagerholm satt i stolen bredvid och beställde den ena pomadan, salvan och behandlingen efter den andra, och jag ackompanjerade genom att hela tiden upprepa: — Detsamma. Jag vill minnas att vi satt åtskilligt över en timme i våra barberarstolar.

Dagen därpå gav vi oss ut på en expedition typisk för nyblivna äkta män — för att köpa en omgång underkläder i present åt våra fruar. Ingen av oss var då så mycket sakkännare ännu att han skulle ha vetat vilket nummer hans fru hade på sina underkläder, och därför måste vi ty oss till den gamla metoden att varuhusets kvinnliga expediter ställdes upp på led, varefter vi plockade fram två flickor med lämpligt format ur ledet. Metoden visade sig mycket praktisk och framgångsrik enligt vad vi fick höra vid hemkomsten. Karl-Augusts fru var en smula resligare än min Lyyli och måtten valdes naturligtvis därefter.

I gott minne har jag också bevarat norrmännens översvallande gästfrihet gentemot oss finländare. Ryssarna för sin del hade redan på förhand meddelat att de skulle betala alla vår delegations konferensutgifter: resor, uppehälle och dagtraktamenten. Men själva hade de då som nu mycket bestämda order och vågade inte avlägsna sig från konferensplatsen. Därför besökte de inte alls Köpenhamns nöjesetablissemang och restauranger, där norrmännen fick tillfälle att traktera oss.

Den verkliga rolighetsministern var Trygve Lie, som var lika hemmastadd i restauranglivet som i sitt advokatycke. Så gott som varje kväll valde han ut en ny restaurang, där vi satt och festade på Norges fackorganisations bekostnad. En gång spelade han oss ett originellt spratt. Vi satt vid supébordet och Trygve Lie var värd. Plötsligt lämnade han sällskapet men dröjde inte länge borta. När han återkom hade han med sig en dam som han — enligt vad han berättade — hade inbjudit inkom för att sällskapa med oss finländare.

Vi blev högst förvånade, ty det fanns för övrigt enbart herrar i sällskapet, och jag frågade högt och ljudligt var han hade fått tag på ett dylikt slitet och gammalt fruntimmer. Vartill kvinnan svarade på klingande finska.

— Nå, så förfärligt gammal är jag väl inte, knappast så sliten heller.

Svaret gav oss finländare en formlig chock, och skrattet ville aldrig ta slut när det hela omedelbart förklarades också på norska. Damen slog sig ner vid vårt bord som den natur-

ligaste sak i världen och satt där hela kvällen. Vad hon gjorde i Köpenhamn vet jag inte i denna dag. Hon var en gammal bekant till Trygve Lie redan från Oslo. De hade planerat hela sprattet tillsammans. Karl-August har under årens lopp framkallat otaliga skrattsalvor genom att skildra denna min intrampning — och efter hand som tiden gått har historien fått ständigt nya saftiga drag.

Enligt Fagerholm fick händelsen en rolig epilög. Några år senare, då fackorganisationen redan hade splittrats och FFC blivit grundat, kom en prominent ledare inom den danska fackorganisationen till FFC:s representantmöte som inbjuden gäst. Han hade sin fru med sig, och när Karl-August fick syn på henne på kajen märkte han att det var samma dam som hade blivit så grovt och oartigt mottagen på den fina krogen i Köpenhamn.

Fagerholm kände sig besvärad, men presentationen stökades undan på normalt sätt. Något senare drog frun emellertid Fagerholm några steg åt sidan och viskade: — Säg för guds skull ingenting om den där kvällen i Köpenhamn. Jag är naturligtvis inte gift med den här herrn, han bad mej bara bli hans ciceron på helsingforsresan.

Karl-August har ju alltid hållit på den rejäla och lagliga fackföreningsverksamheten, men i det här fallet blev han tvungen att hjälpa en dansk fackföreningsman och dennes finländska dam på illegala vägar.

Under konferensen fick jag ett telegram från Kuusinen som meddelade att han befann sig i Berlin och inväntade mig där. Emedan konferensen fortgick längre än beräknat måste jag i min tur meddela att jag inte kunde avresa den dag han hade föreslagit. Han svarade att jag inte alls behövde komma till Berlin utan så snart konferensen var slut skulle resa till Oslo och sammanträffa med honom där. Emellertid började det komma brådskande meddelanden från Helsingfors att jag måste återvända så snart jag kunde, varför Eino Pekkala reste till Oslo i stället för mig och jag reste hem. Senare fick jag ganska kraftiga snubbor av Kuusinen för denna olydnad. Det var en av de få sammanstötningarna under Kuusinen och mitt mångåriga samarbete. Emellertid tror jag inte att hans ärende den gången var särskilt viktigt.

Vid konferensen i Köpenhamn formulerades ett avtal, där det bl.a. hette:

I sin beslutsamma strävan till gemensam kamp mot borgerskapet för arbetarklassens intressen har fackorganisationerna i Finland, Norge och Sovjetunionen beslutat förena sina kamp-strävanden för att samla de nuvarande fackföreningsinternationalerna samt de förbund och fackorganisationer, vilka inte tillhör någon av dem, till en gemensam fackföreningsinternational på klasskampens grundval.

Detta samarbete grundar sig på övertygelsen, att det är oundgängligt för arbetarklassen i världen att organisera sin kamp mot den hänsynslösa och aggressiva kapitalistklassen, samt bereda sig på strid även mot den växande krigsfaran, som hotar från imperialistiskt håll och riktar sig särskilt mot Sovjetunionen.

De arbetarorganisationer, vilka tillhör de till avtalet anslutna fackorganisationerna, bör ges helt och fullt materiellt och moraliskt understöd i alla de fall, då de behöver detta.

Den allmänna kampen bör utnyttjas till att samla alla fackliga organisationer till en gemensam, stridsduglig international, oberoende av om de tillhör Amsterdam-internationalen, Profintern eller står utanför dem båda. Därför skall åtgärder vidtas för att få till stånd en världskongress av fackligt organiserade arbetare.

Med stora ansträngningar, under vilka också jag hade fällt många svettdroppar, hade ryssarna alltså lyckats nå ett betydande resultat och vunnit första rondan. Aldrig tidigare hade man lyckats komma så här långt.

När sedan Fagerholm och jag hade kommit hem och konferensens resultat hade blivit offentliggjorda blåste det upp till hård storm i hela den europeiska tidningspressen. Både den norska och den finländska fackorganisationen anklagades för att ha gått i en fälla som ryssarna hade gillrat i avsikt att leda den västerländska fackföreningsrörelsen i armarna på kommunisterna.

Också i Finland blev det en sådan uppståndelse att fackorganisationen, så kommunistdominerad den var, inte vågade ratificera avtalet, trots att jag hade givit ryssarna ett uttryckligt löfte därom. Meningen hade nämligen varit att vi skulle ratificera först och sedan pressa norrmännen att göra detsamma, och först därefter skulle ryssarna skriva på för egen del som en stadfästelse. Jag avsånde alltså till Moskva bulletiner där jag bad om nåd och förklarade, att en ratificering kunde leda till att fackorganisationen sprängdes och våra internationella förbindelser bröts. Men ryssarna gillade inte alls en sådan reträtt, utan sände den ena svarsnoten efter den andra med krav på snabb ratificering.

Lika kategorisk på den andra flygeln var Sveriges fackorganisation, som hotade att omedelbart avbryta alla förbindelser med oss om vi ratificerade avtalet. Också i den riktningen sände jag förklaringar och lovade att ingen ratificering skulle ske åtminstone för ögonblicket. Samtidigt beordrades jag att skyndsamt infinna mig i Moskva för att svara för detta sabotage. Enligt ryssarnas uppfattning var vår reträtt ett avgörande hinder för planens lyckliga genomförande.

Jag visste att jag nu väntades av ett helt annat mottagande än föregående sommar. Ännu under konferensen i Köpenhamn hade jag fått ett långt brev, skrivet av Manner och Kuusinen tillsammans, där jag erhöll högsta beröm för mina insatser i det norskfinländsk-ryska sammanhanget. Ett par, tre veckor senare under vårintern 1928 fick jag i Moskva pröva på att det nu var ett helt annat ljud i skällan.

Svårigheterna började redan när det gällde att maskera min resa. Eftersom myndigheterna ständigt hade ögonen på mig måste maskeringen alltid vara verkligt god. Jag vet inte i vilken mån ryssarna gjorde det enkom med tanke på min resa, men i varje fall anordnades det i Leningrad ett rådplägningsmöte för ryskt fackföreningsfolk, dit man inbjöd Matti Paasivuori personligen. Samtidigt lät man dock mig förstå, att man ville att Matti inte skulle resa utan i stället sända mig som sin personliga representant. Detta skedde också. Matti skrev ett artigt svar och förklarade att han var förhindrad av hälsoskäl men skulle sända sin sekreterare i stället.

I Leningrad försiggick verkligen något slags rådplägningsmöte som varade en dag och där jag för maskeringens skull höll ett referat som sedan publicerades i rysk tidningspress. Redan samma kväll reste jag vidare med snälltåg till Moskva där viktiga överläggningar förestod i fackorganisationens och Profinterns kansli.

Alla storheterna — Tomski, Melnitsanski och Lodzovski — var ganska förbittrade. För det första blev jag klandrad för att metallarbetarstrejken tvärtemot deras order hade avslutats för tidigt. För det andra anklagades jag för att jag inte samtidigt med metallarbetarstrejken hade organiserat en hamnarbetarstrejk trots att en sådan just då seglade upp vid horisonten. Den tredje anklagelsen gällde fördröjandet av köpenhamnavtalets ratificering med allehanda ogiltiga svepskäl. Avtalet måste ratificeras och det snabbt.

Jag försvarade mig naturligtvis så gott jag kunde och meningsutbytet fick ett slag en mycket skarp ton. Under den senare stalinistiska perioden skulle en så nackstyv och motspänstig person aldrig ha återvänt hem från Moskva.

Också FKP:s centralkommitté anordnade ett sammanträde som även det gick i helt andra tecken än föregående sommars möte. Där ackompanjerade de mindre pamparna Korninterns och Profinterns ledare efter bästa förmåga. Kuusinen var den ende som försökte förstå och försvara mig. Manner däremot fann ett utmärkt tillfälle att återgå till sitt tema av år 1921.

Jag återvände dock .helskinnad hem efter min bestraffningsresa, som varade en dryg vecka. Men redan ett par veckor senare ringde klockorna åter för mig, dock inte Kremls klockor utan detektiva centralpolisens.

En lång och tung resa

Nästan alla FKP:ledare i Finland bakom lås och bom. — Organisatören och provokatören Jalmari Rasi. — En suput lämpar sig inte för hemligt partiarbete. — Detektiverna rotar i fel bord. — Kommunisterna beslagtar sin egen tidning. — Fem års tukthus. — Min cellkamrat industrimannen Häst backa, åkerblomian. — ”Sätter sig satan på ens näsa har man lov att vifta bort honom.” — Explosion i Ekenäs. — Hungerstrejken. — En misslyckad generalstrejk. — Det inrikespolitiska läget spetsas till. — Fackorganisationen spricker. — Nära ett års ”extra tjänstgöring.”

Under den period av enighet och sammansvetsning som började vid representantmötet våren 1926 och som populärt har kallats Paasi-Mattis och Poika Tuominens egid, tillväxte fackorganisationens medlemsantal och slagkraft hastigt. Vid tiden för kongressen våren 1926 var medlemsantalet något över 50.000. Redan i slutet av samma år var det 62.000, i slutet av påföljande år 75.000, år 1928 85.000 och vid mitten av år 1929 var det 92.000.

Det faktum att en auktoritativ fackföreningsman som Maui Paasivuori ställde sig i spetsen för organisationen ledde omedelbart till att arbetarnas förtroende för densamma växte. Å andra sidan irriterade den ökade slagkraften arbetsgivarna och andra högerkretsar till den grad att organisationen blev utsatt för ständiga och planmässiga angrepp från deras sida, trots att den leddes av den i alla kretsar respekterade Matti Paasivuori. Från de till fackorganisationen fientligt inställda arbetsgivarnas synpunkt sett var situationen förmånlig i så måtto, att det också bland socialdemokraterna förekom starka strävanden till frigörelse från den kommunistledda organisationen. Anhängarna av dessa strävanden påstod att Paasi-Matti inte var fackorganisationens verkliga ledare, utan att kommunisterna bedrog honom och gick bakom hans rygg. Ledare för den grupp som ville bryta sig ut var Suomen Sosialidemokraattis dåvarande kåsör Sasu Punanen, som nästan dagligen angrep fackorganisationen och särskilt min person. Han kallade sig också kommunismens fiende nummer 1, trots att han sedermera under vinterkriget och därefter — sedan kommunismen blottat sin verkliga natur — omvände sig och blev kommunisternas vän. De första månaderna år 1928 krävde Sasu Punanen i kategoriska ordalag att detektiva centralpolisen skulle utreda hurudana de utrikesresor egentligen var som Poika Tuominen företog titt och tätt, än österut än västerut. Onekligen var Sasu den gången ute på sant fosterländska vägar, ty det fanns verkligen åtskilligt som tålde synas i sömmarna i samband med mina resor. Men åren 1945 och 1946 hade han inte rätt då han i kommunistiska tidningar krävde mitt huvud på ett fat — den gången därför att jag inte längre var kommunist utan kommunistmotståndare! Rollerna hade blivit ombytta.

Angreppen vid årsskiftet 1927-1928 var en uvertyr till det som komma skulle. Sasus krav vann understöd och redan den 18 april 1928 verkställdes en stor utrensning, varvid också jag blev häktad. Det var slutet på min tid som ledare inom fackorganisationen.

Den utlösande orsaken till den stora häktningstvågen var provokatören Jalmari Rasi. Han hade

haft en rätt betydande ställning inom kommunistiska partiet och bila. fungerat som s.k. allmän organisatör, varför han satt inne med många av de viktigaste hemligheterna. Jag vill minnas att han blev fängslad vid årsskiftet. Han berättade för DC allt vad han visste med råge på.

På basen av hans angivelser häktades så gott som utan undantag alla FKP:s ledande män i Finland. Den allmänna uppfattningen var då att Rasi hade varit i DC:s tjänst redan i årtal, och att döma av artiklar skrivna av kommunistledare tycks denna uppfattning alltså vara ganska allmän bland dem. Min åsikt är dock den att Rasi inte var provokatör innan han häktades och inte ens de första veckorna av fängelsevistelsen. Jag skulle tro att det var först sedan han suttit ett par månader i DC:s förvar som han av en eller annan orsak blev öppenhyrtig.

Själv stod jag aldrig på särskilt god fot med Rasi som söp och också för övrigt levde ett oregelbundet och osnyggt liv. Jag hade givit honom anmärkningar för detta och han var avogt inställd till mig redan medan han ännu var fri. Under mitt besök i Moskva sommaren 1927 träffade jag Rasi vid FKP:s möte. Han var då redlöst berusad och i färd med att framlägga hopplöst omöjliga teorier om revolutionen i Finland. På grund av hans livsföring sände jag efter hemkomsten till FKP:s ledning ett brev med krav att Rasi inte fick skickas till Finland flere gånger. Enligt min uppfattning — och den hade jag delgett Rasi själv — var en karl som var benägen för fylleri och som också i övrigt förde ett oregelbundet liv inte lämpad för partiarbete, för att inte alls tala om posten som en viktig funktionär inom ett underjordiskt parti. Också FKP:s ledning i Moskva ansåg att man aldrig kunde lita på en man som söp, och Manner lovade ta upp frågan till behandling i centralkommittén. Där kom man dock — och enligt vad jag vet på förslag just av Manner — till det resultatet att Rasi trots allt åter skulle sändas till Finland. Manners motivering lär ha gått ut på att Rasi var en av dem som höll på hans linje.

Innan Rasi gav sig av på sin resa hade man berättat för honom att jag krävt att han aldrig skulle få återvända till Finland. När jag sedan träffade honom sade han genast triumferande att han nu var här i alla fall trots att jag hade försök förhindra det.

Detta var orsaken till att Rasi hade mycket mera graverande saker — delvis påhittade — att berätta om mig än om någon annan. Dessutom var det givetvis enligt de kretsars åsikt som stod bakom angreppet förmånligt att placera tyngdpunkten just på mig, eftersom jag då spelade en central roll i den kommunistiska rörelsen i Finland. Lika ivrig var Rasi inte när det gällde att avslöja personer som han varit god vän med och vilkas åsikter han hade delat. Bland annat tog han i alla väder sin gamle vän Yrjö Enne direkt i försvar, trots att denne under sitt samarbete med Rasi hade varit inblandad i mycket otrevliga affärer, varför Rasi hade kunnat berätta avskryvda saker om honom — om han velat.

Jag blev redan klockan fem på morgonen av två DC-män väckt ur den unge äkta mannens djupa slummer. Efter att ha gjort husundersökning meddelade de att jag var anhållen, och så bar det iväg till DC:s !lokaliteter vid Fabiansgatan. När männen förklarade för DC:s biträdande chef Ville Bang (sedermera Pankko), att de inte hade funnit något av betydelse vid husundersökningen, beordrade denne genast att vi skulle ge oss av till fackorganisationens kansli för en undersökning där.

På vägen dit kom jag på ett litet knep som jag efter ett ögonblicks funderande beslöt att försöka genomföra. Så vitt jag kunde minnas fanns det visserligen inte heller i mitt eget rum någonting särskilt graverande, men möjligen låg där i alla fall några privatbrev, vilka DC på sitt karakteristiska sätt, som jag redan tidigare hade erfarenhet av, säkert skulle försöka begagna sig av. Därför beslöt jag vilseleda poliserna som jag hade med mig.

När vi hade kommit in i kansliet med tillhjälp av mina nycklar rusade jag ögonblickligen fram till skrivbordet i det första rummet, drog ner dess öppna spjälklaff och vrålade:

— Det här bordet undersöker ni inte, det skall jag bli man för!

Men det var ju ingen konst för två kraftiga karlar att lyfta mig åt sidan. Den ene började rota bland papperen på bordet och i bordslådorna medan den andre höll ögonen på mig. Männen hade ingen aning om att bordet var Matti Paasivuoris i likhet med hela rummet där vi befann oss. Matti hade efter sin ministerperiod ännu inte hunnit vara länge i huset, varför det inte fanns mycket papper i hans lådor, och jag var säker på att Paasi-Matti i varje fall ingenting hade att dölja.

Jag låtsades göra häftiga försök att försvara mitt bord och rusade ett par gånger fram till telefonen och hotade med att ringa till kanslichefen Matti Paasivuori för att han skulle komma och göra slut på stjälandet av fackorganisationens papper. Den ene av karlarna förhindrade mig hårdhänt från att ringa medan den andre skyndsamt grävde igenom Mattis bordslådor. Så gick nästan en timme. Min avsikt var också att vinna tid och att få detektiverna att så noggrant som möjligt koncentrera sig på att undersöka fel bord. Det såg ut som om min krigslist skulle lyckas fullständigt, ty den ene av detektiverna snäste slutligen förargad:

— Ni kan vara säkra på att vi inte kommer att undersöka Paasivuoris bard. Honom har vi ingenting emot. Det räcker för oss att få era papper undersökta.

Klockan blev åtta, Valpas kom till kansliet och jag blev rädd att alltsammans skulle avslöjas. Valpas infann sig vanligen omkring en timme före alla andra för att ta itu med dagens arbete, och han var den förste också i dag. Han hade tydligen hört något buller till sitt eget rum och tittade in för att se efter vad som stod på. Jag skyndade mig att med andan i halsen förklara att detta var karlar från statspolisen som höll på att undersöka mitt skrivbord och som sedan skulle gå lös på Paasivuoris papper. Nu gällde det att hastigt få bud till Matti att han skulle komma och göra slut på vandalismen.

DC:männen förbjöd på det strängaste Valpas att ringa och hotade anhålla också honom, men som den intelligenta man han var hade han ögonblickligen uppfattat situationen, och medan handgemänget pågick för fullt smet han ut och försvann. Detektiverna började befara att Valpas snart skulle återvända med förstärkningar och fick ännu mera bråttom än förut. Innan de skulle ge sig iväg ringde de till Pankko och berättade att de inte hade funnit nånting särskilt. Pankko gav dem order att stanna kvar och förklarade att han själv skulle kasta sig i en bil och komma upp till fackorganisationen.

Det dröjde inte många minuter innan också han stod i Matti Paasivuoris rum och förundrade sig över att där verkligen inte fanns någonting annat än de papper som låg i en hög på bordet. Karlarna försäkrade med en mun att det faktiskt ingenting annat fanns. Eftersom inte heller Pankko kunde hitta på någonting annat följde han med oss tillbaka till Fabiansgatan.

När vi gick nerför trapporna mötte vi Valpas omgiven av hela kanslipersonalen, som han hade förhindrat att gå in för att ingen i misstag skulle avslöja min krigslist. Där stod han bakom kansliflickorna, och när han såg att vi avlägsnade oss skyndade han genast in på kansliet. Därifrån alarmerade han Paasivuori. Med förenade krafter bröt de båda veteranerna sedan upp mina låsta skrivbordslådor, samlade skyndsamt ihop alla mina saker, placerade dem i korgar och packlårar och förde dem i säkerhet biträdda av transportarbetarförbundets ordförande Jokela och ”Työväenjärjestöjen Tiedonantajats” redaktör August Niemistö. En del av papperen hade Matti dock i brådskan stoppat i sina egna fickor, varför de hamnade hemma

hos honom. Hans son magister Arvo Paasivuori har senare berättat att åtminstone en del av dem alltså finns i behåll i deras hem. De båda gamla kämparna var så grundliga, att Paasivuori hade satt sig vid mitt skrivbord, för den händelse DC-männen skulle komma till kansliet på nytt. Det visade sig också att deras försiktighetsmått var välbetänkt, ty redan samma eftermiddag sände Pankko en detektiv till fackorganisationens kansli med de nycklar som hade konfiskerats hos mig. Samtidigt hade han order att snusa reda på om det undersökta bordet verkligen var mitt eller om det möjligen hade varit Paasivuoris. Han kom tillbaka med ett lugnande besked: Paasivuori hade suttit i det bakre rummet, varför det var alldeles uppenbart att det varit mitt bord som hade undersökts. På något sätt hade Pankko dock börjat ana sig till vårt bedrägeri, ty på kvällen kom han till min cell och förhörde sig försiktigt om hur arbetsrummen på fackorganisationens kansli var belägna. Till slut sade han rent ut att det undersökta bordet säkert inte hade varit mitt.

Vid det laget var jag dock säker på att mina papper redan var bortförda, varför jag vågade mig på ett skämt i den här stilen:

— Det vore väl skada om ni verkligen har misstagit er och rotat i fel bord. Men den positiva sidan har ju händelsen i alla fall att den vid tillfälle kan ge anledning till en rolig anekdot.

Det var säkert denna min elakhet som var anledningen till att det inte gjordes så mycket som en antydning om hela saken under processen trots att DC hade kommit knepet på spåren.

Det är betecknande för de dåvarande förhållandena att Valpas och Paasivuori gjorde allt vad de kunde för att förhindra att något papper som möjligen hade kunnat försvåra min ställning råkade i statspolisens händer, trots att en bitter kamp redan då pågick mellan socialdemokraterna och kommunisterna. Den personliga vänskapen och solidariteten var mångdubbelt starkare än de av partitillhörigheten föranledda åsiktsdivergenserna.

Dagen därpå sökte och fick de båda veteranerna tillstånd att träffa mig i tjänsteangelägenheter. Jag transporterades högtidligen med bil från Fabiansgatan till DC:s högkvarter vid Bangatan, där de båda gamla männen redan satt och väntade på mig. Och visst hade de viktiga tjänsteangelägenheter, men det viktigaste för dem var säkert att låta mig få veta att papperen hade förts i trygghet. Paasivuori gjorde det alldeles i början av samtalet genom att säga på sitt lugna sätt:

— Om kansliet finns ingenting särskilt att berätta. Där sitter jag nu ensam och ugglar vid mitt bord i lilla rummet.

”Lilla rummet” var mitt rum och ”stora rummet”, där också exekutivutskottets sammanträden försiggick, var Paasivuoris. Till all lycka var det inte Pankko som övervakade detta samtal, utan en annan av DC:s biträdande chefer, jag vill minnas han hette Penttilä, och han fäste inget avseende vid Paasivuoris ord.

Valpas, som hade större erfarenhet av situationer som denna, skyndade sig att föra in samtalet på ett ofarligare spår. Vi hade lov att tala fritt om fackorganisationens angelägenheter men inte om någonting annat. Trots detta lyckades Valpas som var en skicklig formulerare meddela mig att en stor mängd häktningar hade företagits och att saken hade väckt stor uppmärksamhet både hemma och utomlands. Vidare framgick det av hans väl övervägda ord att fackorganisationen redan hade vidtagit omfattande åtgärder för att få mig frigiven och att även de nordiska broderorganisationerna ämnade delta i kampanjen. Redan tidigare hade jag fått ett visst begrepp om häktningarnas omfattning genom knackningssignaler i cellväggen.

Valpas själv uppträdde ivrigt som min försvarare. Han fyllde tidningen ”Ammattijärjestös”

spalter med artiklar om fallet och kom med grova beskyllningar både mot myndigheterna och mot de socialdemokrater som hade gått angreppsvis tillväga mot fackorganisationen. Särskilt häftiga var hans beskyllningar mot Sasu Punanen. Han påstod att det var just Sasu som stod bakom min häktning. Tonen i hela tidningen var sådan att fackorganisationens ledning, så kommunistisk majoritet den än hade, beslagtogs numret innan mer än ett par hundra exemplar hann komma till offentligheten.

I följande nummer fick Valpas inte uppträda till mitt försvar i annat än den ledande artikeln, men också där var ordalagen mycket kraftiga.

Fackorganisationerna i Danmark, Norge och Sverige rycktes verkligen med av proteststormen, och vid otaliga arbetarmöten antogs resolutioner, enligt vilka det var någonting alldeles oerhört att sekreteraren i en fackorganisation fängslades på så lösa grunder, enbart med hänvisningar till hans politiska verksamhet.

Matti Paasivuori deltog själv i försvarskampanjen och erbjöd sig helt på eget initiativ att biträda mig också i Åbo hovrätt. Han hade skrivit ett försvarstal som han sedan framförde som vittnesmål inför rätten. Där berättade han bland annat att det var han själv personligen som hade inbjudits till den tidigare relaterade sovjetresan och att han på grund av sin vacklande hälsa rentav hade tvungit mig att resa i stället. Det finns ingen rim och reson i, sade Matti, att Tuominen ställes till svars för en resa som han motvilligt har gjort på order av sin förman.

Den vänskap och vilja att hjälpa som Matti Paasivuori visade mig var direkt rörande. Den berodde ingalunda på att han skulle ha känt den minst gnutta sympati för kommunismen. Den härrörde, skulle jag tro, framför allt av att vi hade kommit varandra nära som arbetskamrater, och kanske också av att han betraktade den kommunism jag företrädde såsom något så när dräglig, ansåg att det var en kommunism med vilken man t.o.m. kunde samarbeta. Möjligen trodde han också att jag kunde hålla de fanatiska elementen inom FKP så pass i schack att den för honom så kära fackorganisationens enhet skulle bevaras.

Ännu då jag satt i Ekenäs för andra gången kämpade Matti för mig och polemiserade i tidningspressen mot mina motståndare. Också Valpas var då alltjämt med i leken och skrev bland annat ofta brev till mig. Trots att han alltid uttryckte sig mycket försiktigt fick jag dock en bild av situationens utveckling inom fackorganisationen och i politiska kretsar. Han kom till och med två gånger till fängelset för att träffa mig, vilket var direkt förbluffande när det gällde Valpas. Av honom hade ingen kunnat vänta sig någonting dylikt.

Det ena av sina besök gjorde Valpas medan jag ännu satt i Åbo länsfängelse, det andra efter det jag hade överförts till Ekenäs.

I länsfängelset fick vi tillfälle att samtala på tumanhand i ett par timmars tid i vaktmästarens kansli, och Valpas var sannerligen den som förstod att använda tiden väl. Han var en man med väl utvecklad koncentrationsförmåga och lyckades under de jämförelsevis korta timmarna ge en detaljerad och logiskt sammanhängande bild av situationen och händelseutvecklingen. Han hade också med sig ett matpaket, en säck på nästan en hektoliter, som blev ett tacksamt föremål för vitsar och anekdoter bland vakterna och fångarna. Huvudsakligen innehöll den skorpor, så kallade pjäxbottnar, som han själv gärna hade velat ha i sina matpaket under sin egen fängelsetid, emedan dessa skorpor höll sig bättre i cellen än andra matvaror.

Till detta besök anslöt sig en rolig episod. När han skulle gå sade Valpas liksom i förbigående:

— Jag har sett din fru också. Där går hon ensam och lessen omkring på Helsingfors gator. Så

tvekade han ett slag och tillade: — Kunde jag manne få ta henne med på teatern?

Förvånad svarade jag: — Naturligtvis, vad vore trevligare än det!

Genast vid sin återkomst till Helsingfors hade Valpas ringt upp min fru och framfört mina hälsningar och samtidigt meddelat att han hade fått lov att ta henne med sig på teatern. Det var en högst överraskande nyhet inte bara för min hustru, utan för alla som kände Valpas. Det lär ha funnits de som t.o.m. undrade om han hade förlorat förståndet då han plötsligt bad en ung dam gå med på teatern, och till på köpet hustrun till en man som satt i fängelse. I allmänhet höll sig ju Valpas helt och hållet på avstånd från allt vad kvinnor hette. Ingen av hans bekanta hade någonsin sett honom i damsällskap eller hört att han skulle ha hållit sig med dylikt.

Min hustru var i alla fall klok nog att svara att hon var glad över inbjudan och gärna skulle gå med. Ett par dagar senare lät

Valpas höra av sig på nytt och frågade på vilken teater frun ville gå, vilket stycke hon ville se och när det skulle ske. Man bestämde en kväll och beslöt att gå på den finska nationalteatern.

Spänt väntade min fru på att den stora kvällen skulle vara inne och föreställde sig vilket tisslande och tasslande det skulle bli i Kansallisteateris kuloarer, ty säkert var det många som kände den före detta partipåven och skulle bli högeligen förvånade över att se honom på teatern i sällskap med en ung dam. Kanske någon också skulle hitta på att säga att Valpas hade passat på och kapat Poika Tuominens fru medan Poika själv satt i fängelse. Det vore allt en skvallerhistoria som hette duga!

Men i sista stund tog saken en för Valpas typisk vändning. Samma dag teaterbesöket skulle ske sände han fackorganisationens springflicka till Lyylis dåvarande arbetsplats, försäkringsbolaget Kansas kontor, med ett brev som innehöll två teaterbiljetter och en liten lapp där det stod: ”Kära fru T.! Tyvärr är jag inte i tillfälle att gå på teatern, varför ni måste ta någon annan med er. — E. W.”

Det är svårt att gissa sig till vad Valpas egentligen hade haft i sinnet. Kanske hade han haft för avsikt att visa världen att han var kapabel till hjältedater ännu i slutet av sin politiska bana, men när han hunnit fundera över saken i ett par dagar var det slut på modet och han fann för gott att retirera.

I Valpas' offentliga verksamhet till min förmån fanns däremot inte så mycket som en gnutta rädsla. En bättre försvarare hade jag inte kunnat få i någon situation.

Men jag hade åkt fast, och jag satt fast. Denna gång efterlämnade vistelsen i DC:s fångcell och förhören ett betydligt mera osympatiskt intryck än vid min föregående häktning. Förhören leddes huvudsakligen av den nyssnämnde biträdande DC:chefen Pankko. Mot hans uppträdande finns inte mycket att anmärka. Han var — särskilt i början — en synnerligen korrekt, formell och torr herre som i varje fall själv försäkrade att han oryggligt höll fast vid lagens bokstav. Men hela den dåvarande atmosfären inom detektiva centralpolisen, de egendomliga, tortyriska förhörsmetoderna och den öppna fientlighet jag blev utsatt för gjorde ett ytterst motbjudande intryck. Jag förstod redan då, och jag förstår numera ännu bättre, att DC:s tjänstemän måste fullgöra sin uppgift, men vad jag inte förstår är att man i förhörsprotokollen måste lägga till allehanda påståenden som också förhørsledaren själv säkert visste att inte överensstämde med sanningen, och det t.o.m. sedan protokollen redan hade lästs upp för den förhörde. Det fanns ju alldeles tillräckligt med sakliga argument mot mig, utan att man hade behövt anteckna alla av Rasi påhittade elakheter till protokollet.

Om dessa formuleringar i protokollet stod striden het mellan DC:s dåvarande chefskap och mig ännu då målet kom före vid Åbo hovrätt.

Grunden för åtalet var Rasis angivelse, där huvudpunkten var min verksamhet på ledande poster inom Finlands kommunistiska parti, de utrikesresor jag i det föregående har berättat om och vilka betraktades som synnerligen försvårande omständigheter, samt min organisation av strejker och uppvigling till dylika. I huvudsak var anklagelserna med sanningen överensstämmande och riktiga, ty onekligen hade jag gjort mitt bästa för att få kommunistiskt kommando infört i Finland, även om jag inte hade gjort det på alla de sätt som Rasi och DC:s chefskap påbördade mig.

Då rättegången, eller låt oss säga ärendets behandling, inte nämnvärt skilde sig från de tidigare processer som jag redan mycket utförligt har skildrat, vågar jag inte längre trötta ut läsaren med ett detaljerat referat, vilka intressanta och för den tidens politiska rättegångar betecknande omständigheter och intermezzon som än förekom i detta det så kallade rasiska provokationsfallet.

Vid rättegången uppträdde jag naturligtvis på ett sätt som anstod en rättrogen kommunist och försökte jäva såväl rättens ledamöter som åklagarens vittnen. Jag höll flera långa försvarstal fyllda av kommunistisk propaganda. Jag förnekade de solklaraste saker och förklarade att jag inte var skyldig att svara för någon av mina handlingar inför en borgerlig klassdomstol. Naturligtvis hänfördes jag åter till "tungviktsklassen", jag fick fem års tukthus medan en del andra åtalade kom undan med två eller två och ett halvt år, trots att det säkert hade funnits mycket mera att anföra mot dem, t.ex. i fråga om landsförrädisk verksamhet.

Den nya fängelseresan som nu fick sin begynnelse gick i gamla invanda spår: detektiva centralpolisens finka — Helsingfors länsfängelse — Åbo länsfängelse — arbetsinrättningen i Ekenäs och på nytt Åbo länsfängelse.

Kommandot i Helsingfors länsfängelse hade inte nämnvärt förändrats sedan år 1922, ty detta fängelse var alltså ett slags genomgångsstation. Där råkade jag emellertid få en intressant cellkamrat som det lönar sig att berätta en smula om. Att börja med bodde jag ensam ett par dagar tills vaktchefen kom och meddelade att det rådde stor utrymmesbrist i fängelset och att de gärna skulle inkvartera en fånge till i min cell. De ville erbjuda mig en trevlig och intressant rumskamrat. Vem då? frågade jag. Vaktchefen berättade att det rörde sig om den kände industrimannen Hästhacka som tillhörde Maria Åkerbloms beryktade sekt och nu väntade på Högsta domstolens utslag om diverse småförseelser och dessutom om delaktighet i mordförsöket på länsman Venelius. Jag svarade naturligtvis att den tilltänkte mördaren var utomordentligt välkommen i min cell, i all synnerhet som också han var en idéernas man, ty även Maria Åkerbloms lära måste ju kallas en idé.

Så kom det sig att jag fick en i alla avseenden sympatisk, anpassningsvillig och trevlig rumskamrat. Hästbacka var född i Gamlakarlebytrakten och hade ägt både ett par industriföretag och — vill jag minnas — ett lanthemman. Men han hade till den grad entusiasmerats av mariaåkerblomianismen, att han steg för steg hade ställt all sin egendom till Marias förfogande och nu enligt egen utsago befann sig på bar backe. Han hade en stor familj som för tillfället levde bara på något slags bidrag.

Riksdagsman Hästbacka, medlem av Svenska folkpartiets riksdagsgrupp, besökte då och då fängelset för att hälsa på sin bror och medförde därvid alltid ett stort paket. Medan vi mumsade på paketets innehåll brukade vi tala om riksdagsmannens framträdanden i parlamentet — han hade ju blivit känd framförallt som mångårig medlem av finansutskottet

och överhuvudtaget som en samvetsgrann finansman.

Min cellkamrat Hästbacka var en man som stod fast i sin övertygelse. Utan den minsta tvekan trodde han på Maria Åkerbloms undergörande kraft. Han berättade de mest fantastiska historier om hennes övernaturliga syner, hennes tungomålstalande och annat dylikt som föreföll alldeles otroligt för den oinvigde. Allt han berättade andades sådan övertygelse och tveklös tro att jag varken kunde eller nändes påstå att hans historier var lögn.

Maria Åkerblom dyrkade han alltså närmast som en halvgud, men däremot var han uppfylld av häftigt hat till en annan av sektens ledare, Vartiovaara, som enligt honom ingenting annat gjorde än lade beslag på Marias pengar för sin egen räkning. Många gånger försäkrade Hästbacka för mig att också om Maria blev belagd med hand- och fotbojor skulle hon om så var ge sig av en dag utan att bojor, galler och murar kunde hindra henne, ty Herrens ande bodde i henne. Om den saken diskuterade vi många gånger, för sådana vanvettigheter ville jag trots all min finkänslighet inte stillatigande finna mig i. Men en dag berättade vakten i alla fall att Maria Åkerblom hade rymt — som det senare visade sig med sekteristernas bistånd — från länsfängelset i Tavastehus. Hästbackas triumf hade inga gränser.

— Var det inte det jag sade, ropade han. — Hur många gånger sa jag det inte, och ni trodde inte på mej. Också om hon blir infångad igen, kommer hon att ge sig av på nytt och där behövs inga låsdyrkar och inga gallersågar, för hon har Herrens kraft i sig!

Vi studerade bibeln tillsammans och diskuterade den allvarsamt. Varje kväll böjde Hästbacka knä i fångcellen för en ungefär fem minuter lång bönestund, under vilken också jag teg. Särskilt de första tiderna av vår vänskap försökte Hästbacka omvända mig till sin tro och jag honom till min. Men slutligen insåg vi att klyftan mellan oss var alltför stor och att vi aldrig skulle kunna omfatta varandras idéer. Det hindrade inte att vi hade många både roliga och allvarsamma diskussioner.

En gång frågade jag om det inte var synd att en allvarsam, troende man var inblandad i ett så grovt brott som ett mordförsök. Då såg Hästbacka strängt på mig och sade:

— Också i bibeln heter det ju, att när satan sätter sig på ens näsa, har man lov att vifta bort honom!

Jag konstaterade: — Er moral tycks vara ganska lik vår: allt vad ni gör till förmån för er stora ledare är förlåtet redan på förhand.

Vi skildes som vänner och kom överens om att träffas efter det vi hade frigivits. Men det har inte blivit av. Jag har aldrig senare hört någonting av eller om min fängelsekamrat.

Förhållandena i Åbo länsfängelse var som förut, sakliga och bra. Jag blev dock transporterad därifrån till Skenäs tvångsarbetsinrättning så snart hovrättens dom hade fallit, ty jag hade tagit lärdom av den föregående processen och brydde mig inte om att överklaga i högre instans.

I Ekenäs hade förhållandena utvecklats i enbart negativ riktning. Fångantalet hade visserligen minskat kännbart, men relationerna mellan vakter och fångar var ännu spändare än då jag fri-gavs därifrån år 1926. Nu var det de i Ryssland utbildade så-kallade röda magistrarna som tryckte sin prägel på internernas liv. De uppgjorde noggranna stalinistiska studieplaner för sina fängelsekamrater och genomsyrade andan i hela detta fångsamhälle. De flesta av dem hade fängslats i Finland innan de hade hunnit utföra sina uppgifter och alltså råkat ut för svåra misslyckanden, och nu försökte de kompensera nederlagen genom att arbeta desto aktivare här i fängelset.

Jag har redan tidigare skildrat sovjetsystemet i Ekenäs. Detta hade nu utvecklats till fulländning: Organisationen hade utsträckts ända till de celler där det satt endast fyra eller två man. Också i dessa fanns det redan en huvudorganisatör jämte biträde som såg till att allt gick enligt order.

Fångarna gjorde sitt bästa för att tillspetsa förhållandet till vakterna. Vaktkåren åter behärskade inte sitt yrke. Utmanande handlingar på båda sidor hörde till ordningen för dagen. Det fanns alltså spänning i luften, så att säga ur egna reservoarer, och när därtill kom att det rådde stor oro också i yttervärlden — hösten 1929 fick man redan bevittna den ekonomiska depressionens och lapporörelsens uvertyr — var det inte att undra på att det blev explosion.

Explosionen kom i form av en hungerstrejk eller kanske rättare sagt en matstrejk, som fångarna inledde den 11 november 1929. Matstrejken ansluter sig på ett betydelsefullt sätt till den tidens inrikespolitiska händelser, varför det är skäl att berätta något utförligare om den. — Den kom att få ett vidsträckt inflytande genom att den vållade en av fackorganisationen proklamerad generalstrejk, vars misslyckande uppmuntrade högerelementen till allt självsvåldigare handlingar. Det var under dessa veckor som lapporörelsens huliganmässiga övergrepp började — sönderslitandet av röda skjortor i arbetarföreningshuset i Lappo, demoleringen av ett tryckeri i Vasa osv — för att sedan fortsätta månad efter månad under allt våldsammare former och kulminera i skjutningen av republikens president K. J. Ståhlberg och riksdagens före detta talman Väinö Hakkila. Å andra sidan irriterade den av fackorganisationen proklamerade storstrejken det socialdemokratiska fackföreningsfolket till den grad att socialdemokraterna beslöt utträda ur organisationen, vilket ledde till att FFC bildades. Generalstrejkens misslyckande — det var bara omkring tio procent av arbetarna som deltog i den — avslöjade fackorganisationens svaghet också inför arbetsgivarna, vilka därefter uppträdde som om hela organisationen inte alls skulle ha existerat.

Vilka var då orsakerna till denna märkliga hungerstrejk och hur gick alltsammans till?

Atmosfären i Ekenäs var laddad intill bristningsgränsen. Vakterna var tuffare än någonsin i sina göranden och låtanden, men den som spetsade till situationen allra mest var dock den nye biträdande fängelsedirektören Brofeldt. Han hade misslyckats på alla sina dittillsvarande poster, och slutligen fanns det ingen annan råd än att göra honom till biträdande direktör vid tvångsarbetsinrättningen i Ekenäs. Till det dög ju vem som helst.

Det största felet med Brofeldt var att hans nerver inte var i skick. Så snart han hade kommit till Ekenäs proklamerade han att han skulle få skick och fason på inrättningen, varpå han stod i och gick an tills hela inrättningens affärer var ett enda virrvarr.

Dagen efter min ankomst till Ekenäs kom han till min cell.

— Jag vet nog vad ni är för en gosse, och ni kommer snart att få erfara vem jag är. Nu ska det bli slut på allt konstrande och bråkande i det här fängelset, och det på ögonblicket. Jag ska införa en ny ordning här! Det var hans sätt att presentera sig, och det föranledde genast en dispyt. Brofeldts nerver svek alltid så snart någon satte sig på tvären mot honom. Vi fick sannerligen erfara vem han var. Han uppmuntrade, uppviglade och beordrade vakterna till allehanda åtgärder och tilltag som gjorde livet surt för oss. Allt detta kallade han att återställa ordningen, och det kan hända att det verkligen var just vad han ville. Resultatet blev emellertid det konträrt motsatta. Vareviga fånge satte sig till motvärn och relationerna mellan mänskorna på bägge sidor om gallren tillspetsades på ett aldrig tidigare skådat sätt. Fängelsedirektören Kiiianlinna var nog en lugn och fridsam man som försökte medla och avlänka spänningen, men med den bästa vilja i världen hann han inte reparera allt vad den själv-

utnämnde ”politruken” Brofeldt fick till stånd.

Senhösten 1929 hade stubintråden brunnit så långt att vem som helst kunde ana sig till att explosionen snart måste komma.

Brofeldt hade befallt att fångar som kom emot honom måste ställa sig i givakt och hälsa honom med blicken. När han såg fångar röra sig utomhus hände det ofta att han formligen sprang till platsen för att kunna motta deras underdåniga hälsningar.

En gång då snickarnas femtiohövdade trupp var på återväg från arbetsplatsen hittade Brofeldt åter på att springa fram och ställa sig vid marschtruten. Vakten ropade en befallning om givakt och rättning, men fångarnas reaktion var den rakt motsatta. Utan föregående överenskommelse gjorde de tvärtom rättningen i ledet sämre och ingen så mycket som tittade åt Brofeldt. Denne greps av blint raseri och rusade på första bästa fånge, grep honom för bröstet, skakade honom och röt:

— Ser ni inte, era tölpar, att det är jag, direktören, som står här!

Marken hade emellertid redan frusit till, och mitt i sitt vrålande och förbannande halkade Brofeldt och föll omkull. Fångarna brast i gapskratt och applåderade hämndlystet triumferande. Brofeldt reste sig och skyndade därifrån medan han skrek:

— Det här kommer ni ännu att minnas!

Han ställde fångarna till svars för förolämpning av fängelsedirektör och lyckades förskaffa dem stränga straff i ensam cell och mörk cell. Då utlöstes spänningen i handling; fångarna måste på något sätt få ge svar på tal. Det viskades häftigt på arbetsplatserna, det ena budskapet efter det andra sändes fängelset runt genom väggknackningar. Det beslöts att hungerstrejk skulle proklameras på en viss bestämd dag. Meddelandet gick från den ena arbetsplatsen till den andra, från cell till cell, till och med utanför fängelsemurarna, så att man också där visste när strejken skulle börja. Man visste det så i detalj att det redan samma dag som hungerstrejken utbröt anordnades protestmöten ända i Amerika, därifrån ogillande resolutioner avsändes till Finlands regering. I Kanada hade man till och med hunnit hålla ett protestmöte redan dagen innan strejken bröt ut. De telegram som därifrån avsändes betraktades i den borgerliga pressen som ett bevis för att strejken inte var spontan utan en utifrån beordrad och ledd manöver.

Emellertid behövde vi något synligt skäl för strejktubrottet och hoppades ivrigt att det på den utsatta dagen skulle komma till någon konflikt. Så skedde också redan tre timmar före ingången av det dygn under vilket strejken enligt överenskommelse skulle börja.

Brofeldt hade beordrat en av sina ivrigaste hantlangare till vaktinspektör. Detta höga ämbete gjorde naturligtvis mannen, Isoharmaa hette han, ännu mera nitisk än tidigare. Varje kväll och varje natt gick han omkring och kikade in i cellerna för att konstatera att allt var som det skulle. Vid 21-tiden kvällen före den fastställda strejkdagen uppenbarade sig Isoharmaas öga i titthålet till vasabon Kalle Selins cell. Selin kastade en blick mot dörren och stoppade i detsamma en papperslapp som han hade hållit i beredskap innanför kläderna. Isoharmaa ryckte upp dörren och rusade på Selin. Denne försökte sätta sig till motvärn, men hård-

hänt tillskansade sig Isoharmaa papperslappen. Selin ropade på hjälp med sina lungors fulla styrka och männen i de angränsande cellerna började skaka gallren och ropa. Detta var signalen till ett allmänt tumult. Varje fånge ryckte åt sig en pall och började bulsa på dörren med denna. Det är omöjligt att i ord ge en föreställning om skriken och bullret.

Vakterna trodde att det hade utbrutit myteri. Med långa och korta vapen i högsta hugg skyndade de sig att besätta korridorerna. Också direktörerna rusade till platsen. Kiianlinna kom till min cell och frågade:

— Vad försiggår här? Varför bultar ni på dörrarna?

— Man håller ju på att mörda folk här, ropade jag till svar. — Tror ni att vi inte har öron.

— Nej, nej, sade Kiianlinna lugnande, det hela är ett missförstånd.

Och så gick han vidare. Hela natten igenom vandrade direktörerna mellan kasernerna och försökte lugna fångarna. Men oljudet ville inte ta slut, ty snart fick vi genom vårt eget signalsystem veta att Isoharmaa hade misshandlat Selin så svårt att denne var dödssjuk. Selin hade tidigare undergått en magoperation varvid ett stycke av hans tarmkanal hade ersatts med ett silverrör. Enligt ryktet hade Selin förlorat medvetandet under Isoharmaas behandling och kort därpå såg man hur en läkare blev visad till hans cell. Männen i granncellerna hade hört läkaren säga:

— Han har förlorat medvetandet. Ingenting att göra åt den saken. Tydligt har silverröret i hans mage blivit skadat. Skicka honom till sjukhus.

Sådana nyheter förmedlades alltså av fängelsets »djungeltelegraf»..

Jag hade ingen möjlighet att konstatera om den misshandel Selin hade blivit utsatt för verkligen var så livsfarlig som det påstods, men i varje fall måste han ligga kvar på sjukhuset en längre tid,

och detta gav vår strejk ett synligt skäl, något som föreföll att vara ett berättigande. Alltså ibröt strejken ut på morgonen den fastställda dagen föregången av stark spänning och svårt oljud hela natten. När morgonmålet kom flyttade vi kallsinnigt alla kärnen orörda ut i gången. Några gick med på att dricka vatten, men enligt de flestas åsikt var också vattnet strejkbelagt.

Så snart strejken hade börjat märkte vi att fängelseledningen blev bekymrad och började uppträda mycket välvilligt gentemot oss fångar. Direktören kom till min cell för att — som han sade — rådslå om situationen.

— Vad tror ni, kunde vi inte inleda underhandlingar? Ni är ju fackföreningsman och kan sköta sådana angelägenheter.

— Den enda möjligheten är att vi får hålla ett möte där vi kan fatta ståndpunkt, svarade jag.

— Nej, nej, det går inte. Det strider mot reglementet, sade direktören.

— Tja, då kommer vi inte ens i gång, svarade jag och ryckte på axlarna.

Kiianlinna tog sig en funderare till på saken — och biföll.

Mötet arrangerades av erfarna organisationsmän under oklanderliga former. I den resolution som antogs krävdes för det första Brofeldts avskedande, för det andra Isoharmaas avskedande och för det tredje att läkarens åtgärder, sjukhusvården och dieten skulle bli föremål för undersökning. Dessutom ingick i resolutionen även en del mindre viktiga krav, så att den skriftliga inlägga som överlämnades till direktören omfattade sammanlagt ett par tiotal punkter.

Dagen därpå kom fängvårdsstyrelsens dåvarande överdirektör Arvelo till Ekenäs för att underhandla. Förhandlingarna drog ut på tiden den ena dagen efter den andra, utan att man fick någon lösning inom synhåll, eftersom vi hade beslutat att kategoriskt hålla fast vid våra krav.

Yttervärldens reaktion på strejken blev häftigare dag för dag.

De kommunistledda arbetarorganisationerna och fackföreningsrörelsen här hemma bedrev en energisk propaganda och anordnade massmöten till vår förmån. Protester regnade ner i ett sträck från olika håll runtom i världen. Snart var det inte längre fråga om knappt tvåhundra fångars rättigheter, ty då konflikten bredde ut sig och drog med sig nya kretsar ansåg kommunistledarna det vara ett utomordentligt tillfälle att göra en motstöt på bred front mot högers alltmera hotfulla uppträdande. Fackorganisationen ,proklamerade att en generalstrejk skulle inledas om man inte gick med på fångarnas krav.

När budet om generalstrejksultimatium nådde oss i fängelset förstod vi genast att det inte skulle komma att lyckas. Jag försökte få tag i fackorganisationens dåvarande ordförande Iisakki Heikka eller i vicehäradshövding Asser Salo, som också var en av de ledande männen inom strejkjuntan. Herrarna ville dock inte besvara sig med att komma till fängelset utan sände riksdagsmannen Talvio som sin representant. För denne uttalade jag våra farhågor för att generalstrejken skulle bli ett fiasko. — Och om den misslyckas har ni gjort både vår och fackorganisationens sak en björntjänst. Kan fackorganisationen inte frångå sitt ultimatum på annat sätt, kan vi om så är nedlägga hungerstrejken, men under inga omständigheter får fackorganisationen ge sig in i ett dylikt äventyr.

Men man tog inte våra åsikter ad notam. Strejken utbröt — och blev ett fullständigt misslyckande. Endast 10-15 procent av arbetarna uteblev den första dagen från sina arbetsplatser, och dagen därpå gick också dessa till arbetet som om ingenting hade hänt. Den enda omedelbara följderna var att mången arbetsgivare avskedade de arbetare som hade tagit sig ledigt den första dagen.

Men de indirekta följderna blev av desto mera vitsbärande art. Arbetsgivarna insåg att den nästan hundratusenhövdade fackorganisationen var en koloss på lerbettor — och efter detta var hela organisationen som luft för dem. Angreppen mot den kraftlösa fackorganisationen och mot kommunisterna blev dag för dag allt häftigare. Socialdemokraterna, som redan hade varnat sina anhängare för att ge sig in i en politiserad strejk, vidtog allvarliga åtgärder för att grunda FFC. Detta betydde slutet på den sista resten av fackorganisationens auktoritet.

De kraftigaste handlingsimpulserna gav dessa händelser dock den yttersta högern. Några dagar efter den misslyckade generalstrejkens nedläggning rev man sönder röda skjortor i Lappo och demolerade ett kommunistiskt tryckeri i Vasa. Det var början till den rörelse som redan påföljande år hotade landet med diktatur, organiserade bondetåget, skjutsade och terroriserade folk.

Vi i fängelset stod dock numera på sidan om händelseutvecklingen. Vår hungerstrejk fortsatte trots att generalstrejken hade misslyckats, men våra utsikter till seger hade kännbart minskats. I en veckas tid stod man sig gott, men därefter var det oundgängligt att lägga sig till sängs. Man började känna sig allt svagare och svagare. Läkaren ordinerade tvångsmatning för en del av fångarna, och vakterna genomförde den på ett mycket rättframt sätt. Fången bands fast vid en stol och så körde man in välling genom näsan på honom. I ett par fall hamnade vällingen i lungorna, vilket vållade lunginflammation och andra svåra krämpor.

Redan före strejken hade läkaren ordinerat mig små doser av den hjärtstyrkande medicinen strofantin, emedan jag led av hjärtförstoring. Under strejken fick jag större doser än vanligt och dessutom kamfer. Det föreföll alltid att verka ytterst uppiggande. Men på morgonen den tolfte dagen kände jag mig alldeles olidligt illamående. Läkaren märkte hur det stod till med mig och ordinerade tvångsmatning.

På strejkens avslutningsdag besöktes fängelset av en stor grupp riksdagsmän. Medicinalstyrelsens generaldirektör Hannes Ryömä hade anskaffat tillstånd att tala på tumanhand med mig. Han undersökte mig noggrant och konstaterade att det inte förelåg någon livsfara och att jag kunde övergå till normal matordning — visserligen försiktigt och till en början med små portioner. Efter att ha sett de ordinationer som gällde mig och hört huru man hade skött mig blev han uppbragt och sade att det var farligt att använda så stora doser strofantin när det gällde en patient med mitt allmäntillstånd.

— Har du druckit någonting? frågade han.

Då jag svarade nekande skakade han på huvudet och sade att detta förvärrade situationen ytterligare, emedan jag hade fått enbart giftet och ingenting annat i levern. Ryömä hade rätt. Ett par dagar senare fick jag en svårartad leverinflammation vars sviter jag ännu i denna dag inte har övervunnit. Jag anförde ett skriftligt klagomål hos läkaren, hänvisade till Ryömäs utlåtande och hävdade att man hade försökt bli av med mig med tillhjälp av läkaren genom att mata i mig alltför starka gifter. Läkaren påstod emellertid att han hade ordinerat endast en två veckors kur som sjukskötarna i misstag hade fortsatt över tiden.

Hungerstrejken föreföll alltså att rinna ut i sanden utan några resultat, men snart nog visade det sig att de värsta vakterna försvann i all stillhet och Brofeldt flyttades över till straff-fångesidan. Vidare infördes vissa lättnader i fängelsets dagordning.

Denna mellanperiod varade dock inte länge. Efterhand som lapporörelsen vann fotfäste blev vakterna åter allt fräckare. Under de omständigheter som då rådde ansåg sig fångarna inte kunna sätta sig till matvärn, ty stämningarna i det fria Finland var vid den tidpunkten sådana att det inte fanns några garantier för att ordningen kunde upprätthållas — ens i ett fängelse. Medan bondetåget försiggick kunde man på nätterna i gången utanför sin cell höra högljudda olycksbådande diskussioner, som uppenbarligen var avsedda att bli avlyssnade.

— Det är väl i den här cellen som vårslakten skall börja när lappomännen får makten i sina händer.

— Ja, när lapporörelsen har erövrat Helsingfors kommer det hundra man hit, och efter det är det nog inte många gubbar här som har livhanken i behåll.

Sådan var stämningen i Skenäs i slutet av år 1929 och början av 1930. Senhösten 1930 överfördes jag till Åbo länsfängelse. Transporten var avsedd som ett straff, ty också i fängelset ansågs jag vara ledare och anklagades om inte för uppvigling till strejken så åtminstone för att jag inte hade förhindrat dess utbrott. Själv ansåg jag dock att förflyttningen innebar en lättnad, ty i Åbo var förhållandena helt andra såsom jag redan tidigare har berättat. Det kändes som om jag hade blivit till hälften frigiven. Bemötandet här var sakligt och vänligt och hela andan skilde sig ännu markantare än tidigare från den som rådde i Ekenäs.

Mitt hälsotillstånd var alltjämt dåligt. Hjärtat krånglade och dessutom plågades jag av leversjukdomen som jag ådragit mig under hungerstrejken. När jag försökte gå ut under promenadtimmen lyckades jag inte ta mig tillbaka uppför trapporna till min cell. Hjärtattackerna, den allmänna svagheten och leversjukdomen gjorde att jag småningom försjönk i ett allt dystrare sinnestillstånd. Jag orkade inte ens läsa längre — och det hade ändå alltid varit en av de största njutningarna i mitt liv. Brev hade jag också gärna skrivit och ännu hellre mottagit. Nu orkade jag inte längre ens tänka på brev. Var jag tvungen att skriva, förmådde jag inte med mer än några få rader per dag, och också detta krävde stark kraftanspanning.

Slutligen flyttades jag över till länssjukhuset. Under vistelsen där blev jag ganska återställd. Vid mitten av år 1931 borde jag ha frigivits, ty jag hade suttit av två tredjedelar av min dom utan disciplinära straff. Fängelseledningen i Åbo ingick också med ett förslag om mitt frigivande. Men fängvårdsstyrelsens överdirektör Arvelo ooh justitieminister Kivimäki ansåg att en man som jag inte skulle komma i åtnjutande av vanliga fångars rättigheter.

I själva verket hade jag redan förberett mig på något i den stilen, varför slaget inte kändes särskilt svårt. Däremot var fängelsets direktion och särskilt pastor Hirvonen, vilka varmt hade förordat min frigivning, lika besvikna som förvånade. Enligt dem hade det ytterst sällan i fängelsets historia förekommit någonting dylikt. Senare förkastades ytterligare två ansökningar om frigivning, innan jag slutligen släpptes när strafftiden redan var så gott som till ända.

En äventyrlig flykt från fosterlandet

Svårt också att vara fri. — En ny inbjudan från Kuusinen. - Jag besluter resa till Moskva. — spännande färd över Torneå till Sverige. — Etapperna klickar. — En slädfärd i isande köld. — På skidor från Torneå till Haparanda. — Stanna! — Ett skott bakifrån. — Framför en mauserpipa på svenska sidan. — Ni ska tillbaka! — En dramatisk dag i Haparanda. — Handklovar och rep. — En advokat griper in. — Telegram till Per Albin Hansson. — Statsministern räddar situationen. — Festmiddag i polis-finkan. — Buller i tidningspressen. — Jag får ett högtidligt mottagande i Stockholm.

Hur känns det att komma ut efter en fängelsevistelse på nästan fem år? Jublet över friheten och ovanan vid det fria livet kämpar om herraväldet i den ur fängelset utsläpptes hjärna. Men när man väl kommer hem upphör kampen — då fylls den utmattade och sjuke mannens sinne av en känsla av utsäglig lättnad, tillfredsställelse och glädje.

Men småningom är man ju tvungen att börja iaktta det svallande, ovanan fria livet utanför hemmet. Det gäller att börja återanpassa sig till samhället.

Jag hade suttit ett helt år ”extra” i Åbo länsfängelse och försattes i villkorlig frihet först i slutet av år 1932. Den som ännu minns händelserna det året förstår att perspektiven inte var ljusa sedda från min synpunkt. Den värsta lappohuliganismen var visserligen förbi, men mäntsäläupprorets efterdyningar kändes alltjämt, och livet avvek i många stycken från vad man brukar kalla det normala. Jag funderade över min situation och kom till den slutsatsen att jag måste försöka återvinna min fysiska form innan jag åter kunde ge mig in i de politiska striderna. Därför hörde jag mig för om plats på Elantos reklamavdelning.

Snart nog visade det sig emellertid att jag en gång för alla inte kunde hålla mig helt och hållet borta från politiken. Gamla vänner kom hem och hälsade på eller träffade mig på gatan, och alla hade de någonting på hjärtat som var ägnat att åter dra mig med i partilivet. Det fanns artiklar som borde skrivas, tal som borde hållas, det rådde brist på personer med organisatorisk erfarenhet. Det var solklart att jag inte kunde vägra på alla punkter. Jag var tvungen att åter börja syssla med ett och annat politiskt arbete, och vecka för vecka märkte jag hur uppgifterna växte i antal och omfattning. Slutligen var det helt stopp med återhämtningsprocessen.

Min hustru försökte bromsa och hindra mig att glida från den återhållsamhetens stig jag planerat att beträda, och i många stycken lyckades hon också. Veckorna efter min återkomst från fängelset var vårt familjeliv regelbundnare och lyckligare än kanske någonsin tidigare. Det var underbart att träffa varandra varje kväll, tala och tita tillsammans, veta att den människa med vilken man vuxit samman verkligen var i ens närhet.

Men yttervärlden trängde sig på genom varje springa, och det avgörande angreppet kom egentligen från överraskande nära håll. Den före detta disponenten i huset där vi bodde, en känd fastighetssvindlare, hade blivit tvungen att lämna sin plats på grund av mitt ingripande. Nu fick han ett tillfälle att ge betalt för gammal ost. Han angav mig för statspolisen och påstod att Poika Tuominen så snart han kom ut ur fängelset hade satt i gång med att bedriva hätsk kommunistisk propaganda. Mannen hade t.o.m. påstått att jag hade ett hemligt tryckeri i min bostad. Av allt att döma tog statspolisen inte angivelsen riktigt på allvar, men trots detta fick jag dock omedelbart en ”skugga” i hämlarna på mig, och huset blev föremål för oavbruten bevakning. För en man som nyss kommit ut ur fängelset kändes detta som ett ständigt kramande strupgrepp.

Slutligen kom jag till resultatet att det inte kunde fortsätta så här. Vi skulle ge oss av till Sovjetunionen, jag först och Lyyli efter. Vi talade om mitt förslag många gånger och hade hårda sammandrabbningar, ty Lyyli var starkt emot en emigration.

— Det vore att ge sig ur askan i elden, sade hon.

Men jag trodde inte på henne. Tanken på att resa ifrån alltsammans blev något slags Sesam för alla mina problem. Och när jag envist höll fast vid idén gav Lyyli småningom med sig, om än motvilligt. Vi började förbereda vår avresa.

Kort efter frigivningen ur fängelset hade jag fått ett långt brev från Kuusinen, där han uppmanade mig att resa till Moskva så snart jag hade tillfrisknat tillräckligt. ”Du måste förstå att du hamnar i fängelse ständigt på nytt om du stannar där. De nästan tio år du har suttit inne räcker för din del, det är hög tid att du flyttar till en bättre marknad.”

Jag kunde inte tänka mig någon annan rutt än att först resa illegalt till Sverige och därifrån lika illegalt till Sovjet, ty min fysiska kondition var inte tillräcklig för den ansträngande vandringen genom Karelens ödemarker. Därför satte vi i gång med att förbereda etapper från Helsingfors till Torneå, vilket var allt utom lätt mitt i vintern. En specialist på förhållandena i norra Finland studerade den tilltänkta rutten i detalj, och småningom kunde den slås fast. Det var meningen att vi från ett ställe söder om Uleåborg skulle resa vidare med bil- och hästskjuts till Haparanda. Eftersom jag fann mig i villkorlig frihet och vårt hus var föremål för bevakning måste jag hos polisen ansöka om tillstånd att få resa till Tammerfors på en vecka för att ordna ekonomiska angelägenheter. Annars kunde min frånvaro lätt alarmera polismyndigheterna i förtid.

Avresedagen randades och allt var i ordning. Allting som jag skulle ha med var packat, allt var planerat och överenskommet. Huru väl minns jag inte den morgonens olustiga stämning. Jag hade svårt att hitta på nånting att säga, och ännu var det flera timmar kvar tills tåget gick. Tag försökte fördriva tiden genom att syssla med någonting ovidkommande, men hela tiden visste jag att jag bara spelade. Jag gjorde orätt då jag reste trots att Lyyli inte ville det, och nu försökte jag dölja mina känslor både för henne och för mig själv. Det var inte så många dagar sedan vi hade varit varandra närmare än någonsin tidigare, och nu skulle jag åter ge mig av hemifrån — den här gången frivilligt — låt vara att skilsmässan skulle bli kort om allt gick efter beräkning. Slutligen stod jag inte längre ut med det planlösa pysslandet och det krystade samtalet, utan sade:

— Nu ger jag mej av.

Då var det ännu en och en halv timme tills tåget skulle gå. Jag klädde på mig överrocken, tog mitt gepäck och gick till stationen. Två gånger hade myndigheterna i Finland redan skilt oss

åt, men ännu svårare var det att nu, efter några lyckliga veckor, ge sig av som fredlös på en resa, där man inte visste någonting med säkerhet, där man inte ens visste när man skulle återse den människa som stod en närmast, och om man någonsin skulle göra det.

Men när resan väl hade börjat ryckte spänningen mig med sig. Genast efter ankomsten till Tammerfors gick jag och anmälde mig hos polisen, varefter jag tog en bil och reste till Orivesi. På Tammerfors station vågade jag inte visa mig, eftersom jag hade många bekanta i staden. I Orivesi steg jag sedan mitt i natten på snälltåget till Österbotten, vilket jag lämnade först i närheten av Uleåborg.

Därifrån gick resan vidare i etapper. En bil inväntade mig och med den susade jag norrut. Vädret var det sämsta tänkbara. En hård iskall blåst samlade snön i drivor på vägen så att bilen endast med nöd och näppe kunde ta sig fram genom Uleåborg till Haukipudas. Där var det meningen att en häst skulle vänta på mig — men den syntes ingenstans till.

Vad var att göra? Blev det sådana streck i räkningen redan på andra etappen var det ytterligt osäkert om hela resan skulle lyckas. Snart skulle polisen vara mig i hälarerna. Jag funderade en stund, kom ihåg att det bodde en gammal bekant till mig på orten och styrde mina steg till hans bostad. Mottagandet var vänligt och gästfriheten översvallande. Under de två dagar jag vistades på denna etappstation ordnade den f.d. riksdagsmannen Liedes son Ahti etappvägen på nytt. Han begav sig ända upp till Torneå och kontrollerade att allt verkligen var i skick. Så kunde jag då åter ge mig ut i mörkret en natt.

Vädret var alltså kallt och blåsigt. Vägarna var igensnöade så att hästen måste sega sig fram genom stora drivor och färden gick långsamt. Skjutskarlen var en släkting till Liedes. Han hade kommunistiska sympatier, men dessa var inte så starka att man hade vågat tala om för honom vem passageraren var. Den första natten åkte vi i bitande köld närmare tjugo kilometer, tills vi kom till den plats där det var meningen att vi skulle äta och utfodra hästen. Jag hade klätt mig som en trävarupamp — i läderrock och långskaftade stövlar av renskinn. Förklädnaden ingick i den roll jag skulle spela under resan. Jag utgav mig nämligen för att vara skogsuppköpare i ett känt bolags tjänst. En massa fackkunskap och fackterminologi inom branschen i fråga hade jag lyckats slå i mig tack vare en bekant som verkligen var skogsuppköpare hos bolaget i fråga.

Värdinnan på ”matstationen” dukade snabbt upp vad huset förmådde, och så åt vi medan vi hela tiden livligt diskuterade skogsaffärer. När måltiden var slut gick husbonden in i sin kammare för att som han sade läsa tidningen. Med förskräckelse tänkte jag på att min bild kunde finnas i avisan — och ögonblicket därpå kom husbonden inrusande igen medan han upphetsad viftade med ”Pohjan Volma”

— Det må jag då säga att mor vår har goda ögon. Jag skulle då aldrig ha märkt det, ropade han, stannade med tidningen i handen, tittade i den och tittade på mig: — Ja, visst är det Poika Tuominen själv som sitter där livslevande!

Det var fruktlöst att neka och det såg inte ut vara nödvändigt heller, ty husfolket föreföll att luta åt vårt håll. Husbonden och hans båda söner tyckte att jag inte borde fortsätta i ett sådant oväder, men den hurtiga värdinnan var av annan åsikt.

— En timmerherre hade nog kunnat ligga här och dra sej i en vecka om så var, men den här mannen har bråttom. Ta och släng er på sängen där och vila en stund. Under tiden ska jag göra i ordning matsäck och koka kaffe, och sedan i väg!

Vi tyckte att vi knappt hade hunnit sluta ögonen innan moran väckte oss för att dricka kaffet.

Snart var vi ute i kylan och snöyrän igen på väg mot Kemi. På hästen var det inget fel, men i det vädret och det väglaget var inte den bästa häst i världen kapabel att ta sig fram många mil i dygnet. Dessutom var det så kallt att vi ständigt och jämt måste stiga ur släden för att gå eller springa bakom den, annars hade vi förfrusit där vi satt. Utmattade och nästan känslolösa av köld kom vi slutligen till Simo socken, där vi skulle övernatta. Skjutskarlen hade en bekant på orten, men han tycktes vara mycket tveksam om vi kunde ta in hos denne eller inte. Jag hade ju inte förnekat min identitet vid avslöjandet på det föregående raststället, och nu tycktes min kusk av allt att döma ha börjat anse att hans passagerare var alltför ”het”. Jag förstod att han i värsta fall var kapabel att avbryta hela resan om jag inte muntrade upp honom på något sätt. Därför sade jag:

— Aldrig tog ni väl husbondfolkets struntprat på det förra stället på allvar? Vi har ingenting att vara rädda för. Vi ska ta in i det största huset i byn, helst hos gästgivarn.

Och så körde vi in på gästgivargården så det sjöng efter — och länge dröjde det inte innan det framgick att husets herre var en ivrig skyddskårsman. För säkerhets skull försökte jag få det så ordnat, att skjutskarlen skulle sova i samma rum som jag, men det var en form av demokrati som husbonden inte alls förstod sig på. Nej, kusken skulle sova i storstugan som skick och sed var.

Det blev en underlig kväll. Någonstans i ett närliggande rum pågick ett lottamöte, där byns politiska angelägenheter dryftades på ett löjeväckande viktigt och beskäftigt sätt. Jag för min del satt och dryftade världens gång med den gamle husbonden och moran och deras tre söner. Allesamman var mycket intresserade av politik. Att börja med tog man naturligtvis mycket detaljerat reda på vad gästen var för en karl. Mina skogsuppköparaffärer gav oss också samtalsämne för en god stund, ty den ene av sönerna var som bäst på semester från en skogsarbetsplats söder om Uleåborg, där han tjänstgjorde som arbetsledare. Men det dröjde inte så länge innan man ganska rakt på sak frågade vad gästen hade för politiska åsikter. Jag tog kraftigt till åt höger, och det visade sig att jag gissat rätt. Ivrigt lovprisade man Vihtori Kosola, och när radian ställdes in på Petrosavodskis våglängd gav den dåvarande ”Tiltu” och hennes propagandaprat oss mera samtalsämne. Vi blev hur goda vänner som helst, men den verkliga vältaligheten infann sig först när vi kom in ”på vårt eget område”, dvs tillbakagången i Finlands trävaruexport, föranledd av Sovjetunionen som hade dumpat oss på den engelska marknaden med trävaror avverkade av slavarbetare.

Så snart vi hade tagit ett hjärtligt godnatt av varandra kom skjutskarlen — som hade suttit en smula på sidan om och lyssnat till vårt samtal — fram till mig och viskade i mitt öra att vi gjorde bäst i att ge oss av från ett sådant här hus så fort det någonsin var möjligt.

— Vi har väl ingen brådska, svarade jag. — Husfolket är ju hjärtliga och trevliga människor. Jag såg att karlen inte riktigt visste vad han skulle tänka om mig.

På morgonen åt vi och hade ytterligare en pratstund med värdfolket innan vi åter gav oss ut i kylan som var lika stark som tidigare. Den dagen anlände vi till Torneå — och det tre timmar före den utsatta tiden. Den överenskomna mötesplatsen var på landsvägen, och eftersom vi inte kunde sitta där och vänta förlängde vi vår långa resa ytterligare med en liten ”lusttur” på en biväg. Detta höll på att stå oss dyrt, ty vi körde vilse och hann endast med nöd och näppe tillbaka till mötesplatsen vid utsatt tid.

Mottagaren, en son till gårdsägaren Kanerva i Torneå, kom punktligt till mötesplatsen och visade oss utan vidare omgångar till Kemi andelshandels torneåfilial, där hans syster var

butiksföreståndarinna. I hennes bostad inväntade vi sedan mörkrets inbrott för att åka vidare på skidor.

Alltsammans var planerat i förväg. Då vaktombytet vid gränsen skedde klockan 20 behövde vi inte skida särskilt långt ut på isen, utan kunde ta oss över till svenska sidan ganska nära Torneås och Haparandas stränder. Det var nermörkt. Lugnt åkte vi ut på Bottniska vilkens is och vidare längs den rakt söderut. Då märkte vi plötsligt att någon rörde sig bakom oss. Så pass mycket kunde man urskilja på det vita snöfältet som att det var en skidlöpare som närmade sig. Just som vi hade fått syn på honom ropade han:

— Stopp! Stanna! Det här är gränsvakten!

Vi gjorde rakt tvärtom. Vi ökade på farten så mycket min kondition tillät. Men det var inte tillräckligt. Förföljaren kom allt närmare. Vi kunde redan höra rasslet av hans skidor bakom oss. Då tog Kanerva junior plötsligt av till höger mot den svenska stranden, och jag följde efter.

Vi hörde att gränsjägaren stannade och i detsamma brakade ett skott.

Det där var bara ett varningsskott, bultade det i min hjärna där jag flåsande försökte följa min ciceron i hämlarna. Men nästa gång kanske han siktar på oss.

Det var säkert de mest spännande hundra metrarna i mitt liv. Hela tiden väntade jag på ljudet av ett skott till, men det kom inte. Slutligen vågade vi titta oss om, men nu kunde vi knappt urskilja gränsjägarens gestalt i mörkret. Vi lugnade oss och lät andhämtningen bli normal igen och så skidade vi det sista stycket mot Haparanda. Då vi tog oss upp på stranden i närheten av ett båtskjul sade Kanerva:

— Det var nära ögat.

— Det var det, svarade jag.

I samma ögonblick hördes en röst på renaste finska ur mörkret bakom båtskjulets knut:

— Halt! Vem är det som skidar omkring här.

Vi fann oss skådande in i en mauserpipa. Jag överdriver knappast om jag kallar det en obehaglig överraskning. I den första förvirringen hittade vi inte på någon annan förklaring än att vi var två skidlöpare från Torneå.

— Varför blev ni förföljda då?

På det kunde vi inte ge något svar. Mannen granskade våra ansikten noga och sade:

— Den där pojken är nog från Torneå, men inte ni. Vad gör ni här?

Vi höll fast vid att vi bara hade varit ute på en vanlig skidtur och beslutat göra en avstickare till den här sidan gränsen.

— I så fall får ni åka tillbaka samma väg som ni kom, sade mannen.

— Men inte kan vi ju ge oss rakt in i dödens käftar, där står ju en tokig gränsvakt på isen och väntar med bössan i högsta hugg! invände vi.

— Det behöver ni inte heller. Jag ska föra er tillbaka via tullen.

Vi försökte titta oss omkring efter möjligheter till flykt, men vår följeslagare var på sin vakt. Återfärden föreföll oåterkallelig. Det enda jag kunde hitta på var att försöka påstå att mannen

var en finsk tullman och att vi inte ville finna oss i att bli återförda av honom, utan att vi ville anmäla oss för den svenska polisen. Kanerva var genast med på noterna och började styra stegen mot polisnrättningen. Mannen ämnade gå bröstganges tillväga mot oss, men märkte snart att han inte skulle kunna tvinga oss båda två att lyda utan att använda sitt vapen, och slutligen gick han med på att följa oss till polisnrättningen.

Där mottogs vi vänligt av en jourhavande polis. — Vänta ett slag så ska vi se vad vi kan göra åt saken, sade han.

Visserligen fick vi tillbringa natten i finkan, men i vår situation föreföll den oss som det finaste hotellrum.

Genast på morgonen kom Haparandas landsfiskal till platsen. Han meddelade strax att saken redan var klar. — Jag har haft kontakt med landshövdingen och tillsammans har vi beslutat att de här båda männen skall förpassas tillbaka till Finland.

För alla eventualiteters skull hade jag färdigt fyllt i två telegramformulär, det ena till statsminister Per Albin Hansson, det andra till riksdagsmannen advokat Branting, och nu räckte jag fram dem samt pengar och anhöll om att telegrammen skulle avsändas till adressaterna.

— Här sänds inga telegram, snäste landsfiskalen och fortsatte vänd till polisen: — Ni för de här karlarna tillbaka till Finland så snart som möjligt.

Polisen verkade tydligt förvånad över sin förmans befallning men kunde givetvis inte opponera sig mot den. Han förde oss tillbaka till finkan, och nu märkte vi att den i själva verket var ett kallt och eländigt kyffe. Jag ropade till konstaplarna på andra sidan dörren att de fick bereda sig på att föra oss tillbaka med våld, för frivilligt skulle vi inte gå med. — I Finland kommer jag att sättas i fängelse av politiska skäl, till det landet får ni mej inte med mindre än att ni bär mej!

Det blev en nervpirrande lördag. I Haparanda fanns det bara tre poliser, en som var jourhavande och två som var lediga. Alla tre var finnar från Tornedalen, och det föreföll som om de — i synnerhet de två äldre — endast med yttersta motvilja varit beredda att föra oss tillbaka över gränsen. Den äldste polisen sa också rent ut:

— Vill ni inte gå tillbaka över gränsen frivilligt så kan vi inte få er att göra det med våld.

Timme efter timme förberedde poliserna vår tillbakatransport, dryftade saken, sölade och gjorde ingenting för att försöka dölja sin olust inför uppdraget. Den konstapel som hade tagit emot oss på kvällen och låtit oss förstå att vi nu var i säkerhet dröjde så länge med att infinna sig på sin arbetsplats, att de andra redan trodde att han hade stannat hemma trots att man sänt bud till honom. Slutligen kom dock mannen, jag vill minnas att han hette Wuopio, och så gjorde de alla tre tillsammans ett lamt försök att föra ut oss från polisstationen. En hämtade polisbilen, de plockade fram handbojor och rep, som enligt landsfiskalens befallning skulle tas i bruk om vi satte oss till motvärn.

Landsfiskalen själv återvände inte till polisnrättningen, utan ringde då och då från finländska sidan, från Societetshuset i Torneå, där han satt och söp tillsammans med en representant för statspolisen i Finland. Han tjtade och undrade varför karlarna inte redan var tillbaka. Den finländska polismannen och han själv inväntade oss tillsammans och skulle ta emot oss vid gränsen.

Fram emot kvällen föreföll det som om ingenting längre skulle kunna hindra att vi blev återförda. Poliserna började vidta anstalter för att sätta bojorna på oss och surra oss med

repen. Då fick jag syn på ett brandhorn på väggen. Det fanns tydligen där för att den jourhavande polisen skulle kunna alarmera släckningsmanskaper om en större eldsvåda utbröt. Jag ryckte det åt mig och blåste några trudeluttar. Poliserna blev förskräckta, kom inrusande i cellen, tog från mig hornet och förde bort det. Ljudet hade emellertid hörts ända ut, och utanför polisstationen började det samlas folk som undrade vad som stod på. — Ett rent misstag, ett rent misstag, förklarade poliserna. Men åter hade vi vunnit en smula tid.

Och nu hittade jag på ett nytt knep. Med kännedom om den svenska polisens humanitet började jag högljutt kräva att en läkare skulle tillkallas, och som skäl förebar jag att nervspänningen hade förorsakat mig en hjärtattack. En av konstaplarna förklarade att det inte gick att få tag i en läkare i Haparanda en lördag kväll, men då krävde jag att åtminstone en advokat borde anskaffas med det allra snaraste, ty slutet kunde komma när som helst. Trots att landsfiskalen uttryckligen hade nekat mig rätt att vända mig till en advokat blev poliserna nu — eller låtsades bli — så bekymrade och förskräckta över mitt oroväckande hälsotillstånd att de tillkallade en i Haparanda bosatt finsk jurist, som till vår smala lycka råkade vara Kanervas systems fästman. Denne kom snabbt till platsen och jag fick tillfälle att tala med honom mellan fyra ögon.

Jag förklarade situationen för honom och han skred snabbt till nödiga anstalter. Mina telegram avgick ögonblickligen telefonledes till statsministern och Branting. Till poliserna sade han att jag var dödssjuk och att det gällde att handla snabbt. Man fick inte röra vid mig med så mycket som ett lillfinger, i annat fall skulle statsminister Hansson säkert inte låta det stanna vid bara snubbor.

När vi var så långt komna ringde landsfiskalen åter och undrade ilsket varför jag inte redan befann mig på finländska sidan.

— Här är en advokat som säger att man inte ens får röra vid mannen, förklarade en av de förvirrade poliserna.

Då hade landsfiskalen råkat i fullt raseri och skriket, att om jag inte ögonblickligen fördes över till finländska sidan skulle alla poliserna få sparken.

Men inte ens det hjälpte. Poliserna visste att ett telegram i saken hade avgått till statsministern och fortsatte att försöka förhala tiden. Till oss framförde de landsfiskalens krav helt formellt, men gav samtidigt uttryck åt misstanken att telegrammet kanske inte skulle nå statsministern en lördag kväll, och att han knappast skulle vidta så snabba åtgärder att hjälpen hann fram i tid även om han fick det.

- Om situationen inte förändras inom en kvarts timme, kan vi inte göra annat än transportera er tillbaka, med våld om så är, förklarade konstapel Wuopio.

Då ringde telefonen på nytt och Wuopio skyndade sig att svara. Vi kunde höra hans röst genom den stängda dörren:

— Hallå, vasa? Vem? Herr statsministern! Javisst, herr statsminister. Nejdå, herr statsminister! Landsfiskalen, herr statsminister. Nejdå, herr statsminister. Saken är klar, herr statsminister.

Jag slog mig ned på min brits och kände mig oerhört lättad. Segern var vunnen, Per Albin Hansson hade ingripit medan tid var. När den äldste polisen kom tillbaka in i cellen räckte han mig handen och gratulerade mig, och de båda andra förenade sig om gratulationen. Lite senare ringde Branting och meddelade att han hade fått ett löfte av Per Albin Hansson att jag inte

heller senare skulle utlämnas till Finland.

Poliserna var syn- och hörbart nöjda över den vändning saken tagit. En av dem sade:

— Nu satte allt landsfiskalen sin sista potatis, det ska ni få se! Och nu beställer vi middag från Stadshotellet evenemanget till ära.

Jag förklarade att det inte kom i fråga att de skulle bestå på middag. Det var jag som var skyldig dem en måltid till tack för deras på allt sätt storartade uppträdande. Men gamle Wuopio bara slog ifrån sig med handen och sade i telefonen: — Sätt upp det på min räkning. Dagen slutade alltså med en glad segerfest med fångarna och deras väktare som deltagare.

Den unge advokaten hade sett till att tidningarna fick höra talas om saken. Han visste nog att jag var kommunist, men det betydde ingenting. Jag hade kommit till Sverige som politisk flykting och var dessutom den finländska fackorganisationens f.d. sekreterare. Allt detta berättade advokaten för journalisterna och tillade att jag inte hade fått lov att telegrafera till statsministern och Branting, utan att landsfiskalen hade avfärdat min anhållan med ett övermodigt: — Telegrafera från finländska sidan! Journalisterna jublade. Historien återgavs med helsidesrubriker och allehanda rykten började cirkulera i Haparanda. Min resa, som skulle vara hemlig, hade plötsligt blivit mer offentlig än någon av mina tidigare resor.

Kort efter statsministerns samtal ringde landsfiskalen på nytt från Torneå, nu ännu mera berusad än tidigare, och började åter rasa över dröjsmålet. Hans skällande tog dock ett hastigt slut när den av poliserna, som svarade i telefonen, helt kort meddelade att statsministern hade ringt. Dagen därpå kallade landsfiskalen på mig och hävdade att det hade skett ett missförstånd. Han hade, påstod han, inte känt igen mig och hade absolut ingenting emot mig.

— Jag kan inte komma ihåg att jag skulle ha förbjudit er att telegrafera till statsministern, och om det nu var så att jag råkade göra det i min upphetsning, kan vi väl komma överens i alla fall. Vi kan väl räcka varandra handen och sluta fred, föreslog han med ett insmickrande leende och räckte fram sin hand.

Jag låtsades inte se den, utan sade bara i likgiltig ton:

— Jag har ingen orsak att kräva några åtgärder mot er, men sanningen kommer jag att berätta, och sedan får saken ha sin gång.

Vid middagstiden anlände en redaktör från Norrländska Socialdemokraten för att intervjua mig, och kort därpå kom de stockholmska stortidningarnas representanter i Norrbotten. Alla tidningarna utom Haparandabladet tog reservationslöst mitt parti mot landsfiskalen.

Landsfiskalen var i svårt bryderi och gjorde allt för att rädda vad som räddas kunde. Han kom t.o.m. till min cell och beskärmade sig över hur dålig den var. — Nej, här kan ni inte stanna. Jag ska reservera ett rum åt er på Stadshotellet. Inte behöver ni någon övervakning.

Jag vägrade. Eftersom finkan hade dugt hittills fick den duga i fortsättningen också. Men maten ville jag gärna beställa på Stadshotellet.

Ett par dagar senare infann sig över ett dussin karlar med vildsint utseende på polisstationen. De trängde sig in utan att knacka och frågade jourhavande konstapeln var jag fanns. Jag hann redan befara att det gällde en skjutsning innan det klarnade att männen var timmerflottare från Tornedalen, som hade läst om mina öden och äventyr. Den som hade utsetts till talman hade tydligen tagit sig några styrketårar på vägen. I varje fall förklarade han i ”stockjunkarnas” rättframma ordalag att det här gänget nog skulle se till att jag inte blev förd tillbaka till Finland. — På oss kan ni lita, sade han och stirrade mig utan att blinka in i ögonen, och

likadant gjorde hela den övriga skaran. Sedan vände de sig till polisen och överöste honom med de hemskaste hotelser för att ge sina löften eftertryck. Slutligen startade de en penninginsamling inbördes till min förmån. Jag föreslog att de hellre skulle donera sina pengar till något välgörande ändamål, om de hade för mycket av varan, för den sidan av saken var i sin ordning vad mig beträffade. Så gav de sig av. Jag vet inte om de skidade raka vägen tillbaka till sin timmerstuga eller om de stannade i Haparanda för att infria sitt löfte och kanske samtidigt passa på att njuta av stadens härligheter.

Fem dagar efter mitt anhållande kom det order att jag fritt skulle få resa till Stockholm. Yrjö Kanerva fick antingen återvända till Finland eller följa med mig, vilket han själv ville. Naturligtvis reste han med mig, ty i Finland skulle han ha blivit bestraffad för olovligt överskridande av gränsen och för kommunistisk etappverksamhet.

I Stockholm väntades vi av en överraskning. På stationen hade en stor folkmassa samlats. Ut på perrongen hade man släppt endast de officiella mottagarna samt journalisterna. Så snart vi hade stigit ur vagnen började fotoblixtarna flamma och upplyste hela vår väg ut till den väntande bilen. Jag blev tvungen att hålla en särskild pressmottagning där det samlades flera tiotal svenska och utländska journalister. Efter bästa förmåga skildrade jag de dramatiska timmar vi tillbragt i finkan i Haparanda och undrade om en liten tjänsteman i Sverige kan förvägra folk kontakt med statsministern och dessutom uttala sig nedsättande om denne. Det var manna för de sensationshungriga tidningarna. En av dem hade en helsidesrubrik som löd ungefär så här: ”Hade statsministerns telegram blivit ytterligare fem minuter försenat vore Tuominen åter den finska statspolisens fånge”. En annan förklarade att folk som inte visste vad det rörde sig om hade trott att den stora folkmassan och de många journalisterna på centralstationen var där för att välkomna den till Sverige nyligen inflyttade och nyvigda prinsessan Sibylla som återvände tillsammans med sin make från en jaktresa i norr, men i stället rörde det sig om en man som hade suttit nästan tio år i fängelse och nu fått uppleva skakande timmar på grund av en svensk tjänstemans egenmäktighet. Det skrevs i det oändliga om saken, och jag blev uppkallad till justitieminister Schlüter och fick ett främlingspass i näven. Ärendet blev föremål för närmare undersökning och landsfiskalen i Haparanda avsattes från sitt ämbete. Kulmen på det hela var att justitie- och socialministerierna beordrade att det skulle byggas en ny finka vid polisstationen i Haparanda. Den finkan inreddes sedan bland annat med en soffa och en länstol. Jag har alltså kunnat skryta med att jag lyckats åstadkomma en stor social reform i Sverige — en omvälvning av förhållandena i Haparandas finka.

Så började jag då invänta ett lämpligt tillfälle att smita från Stockholm till Sovjet. Jag hade god tid att följa med kommentarerna i den finländska tidningspressen. Till min harm hade det som stampad ur jorden dykt upp något slags hjälporganisation, vilken hade startat en insamling — som det hette — till min förmån. Dess sekreterare försökte få mig att själv löpa omkring i olika produktionsföretag och organisationer för att skaffa pengar, emedan man överallt hade förklarat sig ovillig att ge pengarna till någon annan än mig personligen. Sådana affärer vägrade jag givetvis att ge mig in i. Vid en pressmottagning hade insamlingskommitténs sekreterare nämnt att man redan hade samlat in 20.000 kronor, och ryktet förstörde dem snabbt till 200.000 kronor, vilket åter ledde till att det plötsligt började uppenbara sig legio med bekanta till mig och min fru, som tidigare taktfullt hade hållit sig i bakgrunden men som nu befann sig i svår penningknipa och ansåg att ett litet lån var en helt naturlig underpant på gammal vänskap. Faktum var emellertid att jag själv inte fick så mycket som en enda krona av de medel som insamlades vintern 1933 — och det bad jag inte heller att få. Det enda kommittén betalade var min hotellräkning på ca 300 kronor. Resten använde Sveriges

kommunistiska parti, som befann sig i ständig penningknipa, till att betala sina räkningar med.

Med spänd förväntan motsåg jag min moskvaresa. På ett sätt hade jag lyckats med min färd till hållplatsen halvvägs — jag hade ju i varje fall kommit fram hit — men på ett annat sätt hade jag misslyckats: den hemliga resan hade blivit en första rangens sensationskälla för hela den skandinaviska tidningspressen. I fortsättningen skulle själva resan bli lätt, ty nu kunde jag ju helt öppet gå omkring på båten. Men huru skulle förhållandena gestalta sig på ort och ställe?

I slutet av april lade ett sovjetiskt handelsfartyg till i Stockholm. Med detta reste jag till Leningrad och fortsatte sedan tills jag befann mig inom hörhåll för klockorna i Kreml, i ett samhälle vars rätta ansikte t.o.m. för en kommunist som jag var dolt i ett rött töcken. Småningom skingrades dock detta töcken och jag såg allt det som jag har skildrat i ”Kremls klockor”.